Українські народні думи та історичні пісні

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

Друкується за постановою Редакційно-видавничої ради Академії наук Української РСР.

Упорядкували:

П. Д. ПАВЛІЙ, М. С. РОДІНА, М. П. СТЕЛЬМАХ.

За редакцією дійсного члена АН УРСР
доктора філологічних наук
М. Т. РИЛЬСЬКОГО

і кандидата історичних наук
К. Г. ГУСЛИСТОГО.

Ілюстрації заслуженого діяча мистецтв Української РСР
М. Г. ДЕРЕГУСА.

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Видання українських народних дум та історичних пісень має майже 150-річну історію. Думи, як правило, видавалися разом з історичними піснями (в цьому напрямі вже створилась певна традиція), хоч відомі збірники і самих дум. В старих виданнях, а почасти і в радянських, думи і пісні друкувалися переважно окремими розділами.

Публікація народних дум та історичних пісень в одному збірникові, упорядкованому за історико-тематичним принципом, дає можливість прослідкувати, як багатовікова героїчна поезія українського народу відображає історичну дійсність. Виходячи з цього, упорядники й підготували збірник цих народних творів за таким принципом. Зразки дум та історичних пісень згруповано в збірнику за історико-тематичними розділами в двох частинах — дожовтневій і радянській; думи та пісні подано не окремо, а разом. Звичайно, здійснення такого типу видання зовсім не знімає необхідності видавати народні думи та історичні пісні окремими збірниками.

Збірник містить основні, вибрані тексти українських дожовтневих і радянських народних дум та історичних пісень — як ті, в яких прямо говориться про конкретні події, місцевості і особи, так і ті, де змальовуються такі історичні явища, як боротьба проти соціального і національного гноблення, кріпацтво, рекрутчина, чумацтво, наймитство, а в радянський час індустріалізація країни, колективізація сільського господарства, боротьба за мир та ін.

Характерною особливістю збірника є те, що в ньому вміщено не тільки дожовтневі українські народні думи та історичні пісні, як це робилося в попередніх виданнях, а й радянські. Вміщення таких творів у сучасних виданнях народної героїчної поезії цілком закономірне. Цього вимагає така важлива особливість всього фольклору, і зокрема епіко-героїчної поезії, як постійне (і в дожовтневий, і в радянський час), своєрідне і невідступне супроводження ним історії трудового народу — творця даної поезії.

Зважаючи на науково-популярний характер збірника, упорядники мали можливість подавати лише по одному зразку тієї чи іншої думи або пісні. Крім того,

тут не подані історичні народні пісні літературного походження; вважаємо, що це доцільніше зробити в окремому виданні.

Тексти добиралися з кращих видань народних дум та історичних пісень, особливо тих, в яких брали участь прогресивні фольклористи минулого — М. Максимович, М. Лисенко, Ф. Колесса та ін., — а також із записів радянських фольклористів. Значна частина текстів, які друкуються вперше, виявлена в рукописних фондах Академії наук Української РСР, зокрема в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії.

При доборі зразків упорядники керувалися тим, наскільки досконалим з ідейно-художнього погляду є той або інший текст думи чи історичної пісні.

Джерела, звідки взято тексти, вказані в примітках. Там же позначено скорочення або редакційні виправлення деяких текстів, зроблені при публікації зразка. Окремі фрази, слова або знаки, вставлені упорядниками в текст чи замінені ними, взято в квадратні — [ ] — дужки; в круглих — ( ) — дужках позначено вставки проти оригіналу запису, зроблені попередніми видавцями.

Тексти народних дум та історичних пісень, вміщені в збірнику, друкуються за сучасним правописом. Лексичні особливості записів, зокрема архаїзми і діалектизми, збережені. В зв'язку з цим на допомогу читачам подається короткий словник малозрозумілих слів.

Праця серед упорядників розподілялася так: П. Д. Павлій добрав тексти дум, склав примітки і короткий словник, а також брав участь у доборі історичних пісень; М. С. Родіна добрала дожовтневі історичні пісні, М. П. Стельмах — радянські.

Упорядники висловлюють щиру подяку всім товаришам, які в процесі підготовки цього збірника до видання допомагали своїми порадами і критичними зауваженнями.

ГЕРОЇЧНА ПОЕЗІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Всесвітньоісторичні успіхи, здобуті нашим народом під керівництвом Комуністичної партії в справі побудови соціалізму, успіхи в будівництві комунізму сповнюють радянських людей високими почуттями патріотичної гордості за свою радянську Вітчизну. Поряд з цим радянський народ звеличує і ту багатовікову героїчну боротьбу, яку вели наші предки проти феодального і капіталістичного гніту та різних іноземних загарбників.

На протязі віків трудящі нашої країни створили чудову народну творчість (фольклор). Всі сторони життя трудового народу, його найзавітніші мрії і надії, найкращі сподівання відображені в усній творчості — в піснях і легендах, в казках і частушках, переказах і оповідях, у великих епіко-героїчних пісенних творах — билинах і думах.

В народному епосі ми бачимо улюблених героїв мас, які перемагають всі труднощі і перешкоди на своєму шляху. Ці герої показані впевненими у торжестві справи, за яку вони борються. Самовіддане служіння народові, розуміння обов'язку захисту трудящих, їх свободи і незалежності, захисту рідної землі проймає всю народну поезію, особливо народний героїчний епос.

I

Класики марксизму-ленінізму, Комуністична партія, прогресивні вчені і письменники завжди надавали великого значення і приділяли багато уваги народному епосові, який належить до однієї з найпоширеніших форм усної художньої творчості трудящих.

Виражаючи інтереси народу, будучи невід'ємною частиною культури трудящих мас, народна поезія відіграє важливу роль в суспільному житті. Вона є важливим видом ідейно-художньої зброї мас, активно допомагає їм у боротьбі за перетворення суспільства.

Сила народної поезії як колективної творчості, за висловом О. М. Горького, «найяскравіше стверджується тим, що протягом сотень віків індивідуальна твор-

чість не створила нічого рівного Іліаді або Калевалі, і що індивідуальний геній не дав жодного узагальнення, в основі якого б не лежала народна творчість, жодного світового типу, який не існував би раніше в народних казках і легендах»[1].

На визначну роль і значення колективної народної творчості багато разів вказувала діячам радянської культури Комуністична партія Радянського Союзу. Так, у постанові ЦК ВКП(б) від 10 лютого 1948 р. «Про оперу «Велика дружба» В. Мураделі» вказувалося, що однією з основ реалістичного напряму в музиці є «її глибокий органічний зв'язок з народом і його музичною та пісенною творчістю». Захищаючи народну творчість від фальсифікації, центральний орган партії «Правда» в 1936 р. піддала гострій критиці і засудила нігілістичне ставлення окремих фольклористів до билин та їх героїв — богатирів. «Правда» підкреслила, що билинний епос є великим культурно-історичним надбанням, викрила і розбила ворожі буржуазні «теорії» про нібито аристократичне походження билин.

Народи Радянського Союзу створили багато глибокоідейних і високохудожніх зразків героїчного епосу, що посідають видатне місце у світовій народній поезії.

Древньоруські билини про мужніх захисників рідної землі — богатирів Іллю Муромця, Микулу Селяниновича, Добриню Нікітича, Василія Ігнатьєва та ін. — зберіг і проніс через віки, поповнив і збагатив великий російський народ; йому належать також численні історичні пісні про боротьбу проти іноземного іга, про селянські повстання під керівництвом Степана Разіна і Омеляна Пугачова та про інші видатні історичні події.

Славетну «Калевалу» дав карело-фінський народ, епоси: «Давид Сасунський» — вірменський, найбільший у світі обсягом «Манас» — киргизький, «Гесер» — бурят-монгольський, численні епіко-героїчні оповіді («Алпамиш», «Кьор-Оглу», «Кобланди-батир», «Киз-Жибек», «Калеві син», «Аміpані», «Етеріані», «Оповіді про нартів») — узбецький, азербайджанський, казахський, туркменський, естонський, грузинський та інші народи СРСР.

Український народ вніс у скарбницю світової культури визначні епіко-героїчні твори — думи та історичні пісні.

Народні думи та історичні пісні належать до найдорогоцінніших перлин поезії українського народу, є справжньою героїчною поезією українських трудящих мас. В цих народнопоетичних творах знайшли відображення події вітчизняної історії, характер українського народу, його працьовитість, безмежна відданість батьківщині, волелюбність, мужність і стійкість у боротьбі проти соціального і національного гніту, вірність братньому союзові і нерозривній дружбі з великим російським народом і всіма народами нашої Вітчизни. В думах та історичних піснях оспівано всесвітньоісторичні завоювання Великої Жовтневої соціалістичної революції, торжество перемоги соціалізму в нашій країні, успіхи трудящих СРСР у справі побудови комуністичного суспільства, здобуті під керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу.

---

[1] М. Горький, Літературно-критичні статті, Держлітвидав України, К., 1951, стор. 59.

Характерною особливістю народних дум та історичних пісень є їх сюжетність, насиченість розповідними елементами, хоч у них наявні і ліричні відступи. Тому думи та історичні пісні є героїчними епічними і епіко-ліричними народними пісенно-музичними творами, в яких оспівано невідомих з історії (епічних) або відомих народних героїв, змальовано визначні моменти в житті народу.

Для українських народних дум та історичних пісень, як і для історико-героїчних оповідей, характерною є відсутність міфологічних образів, надприродних сил; тут діють люди — представники певної історичної епохи; це пояснюється пізнім походженням цих творів — XV—XVI ст. До істотних особливостей творів цього виду епосу належить також перебільшення (гіперболізація), завдяки якому підкреслюються типові якості позитивного героя — богатиря чи цілого колективу (колективного героя). Позитивні герої народних дум та історичних пісень змальовані людьми свого часу, з усіма властивими їм якостями — як позитивними (патріотизм, мужність, миролюбність, волелюбність і т. п.), так і негативними (забобонні уявлення, ілюзії щодо представників пануючих класів і т. п.).

Неминуще значення дум та історичних пісень полягає насамперед в тому, що в них відображена сила народу, його досвід, розум, про який В. І. Ленін говорив, що «розум десятків мільйонів творців створює щось незмірно вище, ніж найбільш велике і геніальне передбачення» [1].

Епіко-героїчні твори українського народу продовжили традиції народного епосу і лірики Київської Русі, спільні для всіх східнослов'янських народів. Поява таких творів була зумовлена потребами українських трудящих мас в боротьбі проти феодально-кріпосницького гніту та іноземного поневолення. Народна поезія, її творці і виконавці відігравали важливу роль в селянському антикріпосницькому русі, в боротьбі проти іноземних загарбників. Підтвердженням цього є страта польською шляхтою в 1770 р. кобзарів — учасників Коліївщини — Варченка, Сокового і Скряги, змалювання Т. Г. Шевченком у поемі «Гайдамаки» кобзаря, який живе одним життям з народними повстанцями, а також образи народних співців — кобзарів-патріотів у думах.

II

Українські народні думи та історичні пісні звернули на себе увагу давно. Так, перший відомий запис тексту думи «Козак Голота» зроблено в 1684 р. (опубліковано в 1928 р.), а окремі записи історичних пісень — в кінці XVII — на початку XVIII ст.

Публікації українських народних історичних пісень є уже в російських пісенниках 90-х років XVIII ст.; наприклад, пісні «Засвистали козаченьки в похід з полуночі» та «Був Сава в Немирові» (про Гната Голого і Саву Чалого) надруковано в пісеннику «Молодчик с молодкою на гулянье с песенниками...» (СПБ, 1790).

---

[1] В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 425.

У пісеннику, виданому в Москві в 1805 р., «Всеобщий, новоизбранный песенник всех лучших российских авторов...» (частина IV) було надруковано дві пісні про життя чумаків і козаків. Окремі історичні пісні друкувалися в «Грамматике малороссийского наречия...» О. Павловського (СПБ, 1818), у першому виданні «Наталки Полтавки» І. П. Котляревського (Харків, 1819) та ін.

Інтерес і увага до українських народних дум та історичних пісень особливо посилились в першій чверті XIX ст. і тісно зв'язані з першим, дворянським періодом визвольного руху в Росії. Посилення процесу формування української нації, революційна боротьба селянства, події Вітчизняної війни 1812 р., патріотичне піднесення всіх народів Росії, в тому числі і українського, викликане прагненням відстояти свою батьківщину від навали французьких загарбників, діяльність першого покоління революціонерів — декабристів мали визначальний вплив на посилення інтересу до народного героїчного епосу.

В 1814—1818 рр. записував думи та історичні пісні у Миргородському і Прилуцькому повітах на Полтавщині вихованець Московського університету М. А. Цертелєв. У 1808—1827 рр. на Полтавщині записав тринадцять дум невідомий збирач (приписують В. Ломиковському). В 1819 р. Цертелєв видав перший збірник народних дум та історичних пісень — «Опыт собрания старинных малороссийских песней», в якому містилося дев'ять дум та одна пісня.

Прямий вплив на характер збірника М. А. Цертелєва мали перші російські видання билин, записаних на Уралі в 60-х роках XVIII ст. Кіршею Даниловим, — «Древние российские стихотворения» (Москва, 1804, 1818). Це видно, зокрема, з передмови — «О старинных малороссийских песнях», в якій Цертелєв відзначав, що в старовинних українських піснях виявляється поетичний геній, дух, звичаї, висока моральність українського народу; що носіями цієї поезії є народні співці — кобзарі, які, подібно до древніх рапсодів, переходячи з одного місця в інше, оспівують подвиги вітчизняних героїв.

Термін «дума» введено в літературний вжиток на початку 20-х років XIX ст. К. Ф. Рилєєвим, який опублікував у 1821—1823 рр. в різних періодичних виданнях свої знамениті «Думы», зокрема думу «Богдан Хмельницкий» (журн. «Сын отечества», 1822); термін «історична пісня» набув поширення на початку 30-х років XIX ст.

К. Ф. Рилєєв жив кілька років на Україні і добре знав народні думи. Видаючи у 1825 р. свої «Думы» окремою книжкою, він у передмові вказував на думи як на самобутній вид народної творчості, писав, що українці і до цього часу співають думи про своїх героїв — Нечая, Палія та ін. Рилєєву належить і посилання на хроніку Сарницького (XVI ст.), в якій згадується, що на Україні співались елегії про двох хоробрих братів Струсів, які загинули в 1506 р. в битві з волохами. «Ці елегії,— наводив у передмові Рилєєв цитату з хроніки Сарницького,— думами називаються».

Термінові «дума», вжитому Рилєєвим, у мові народних співців відповідала назва «лицарські пісні»; в кінці XIX — на початку XX ст. кобзарі вживали і термін «дума». Думами називали епічні, переважно історичні пісні окремі фольклористи минулого, зокрема Я. Ф. Головацький. Ще й тепер думами іноді помилково називають історичні пісні про Байду, Нечая, Саву Чалого і Гната Голого та ін.

Великі заслуги в галузі збирання, видання і дослідження українського народного епосу належать видатному прогресивному українському вченому першої половини XIX ст. М. О. Максимовичу. У своїх виданнях народної поезії «Малороссийские песни» (Москва, 1827), «Украинские народные песни. Часть первая» (Москва, 1834), «Сборник украинских песен. Часть первая» (Київ, 1849) Максимович доповнив розуміння терміну «дума». В передмові до збірника 1827 р., в якому були дві думи, передруковані з видання М. А. Цертелєва 1819 р., та багато історичних пісень, М. О. Максимович говорив про думи як про героїчні співи, що стосуються переважно часу визвольної боротьби українського народу проти польсько-шляхетського гніту і турецько-татарської агресії XVII ст. Кожна дума, писав Максимович, присвячувалась якому-небудь історичному випадкові чи особі — особливо Хмельницькому, Палію. Максимович підкреслював тісний зв'язок дум з історією українського народу. Поняття «дума» він відрізняв від поняття «пісня», в тому числі і історична; він говорив про думи як про творчість, тісно зв'язану з кобзарями.

В збірнику 1834 р., в якому містився передрук кращих відомих на той час дум і найбільш повне зібрання історичних пісень, Максимович, крім сказаного про думи раніше, відзначав, що цей вид епосу має більш розповідний характер, ніж пісні, що думи вільні за розміром, що їх рядки майже всі римуються. Історичні пісні, які Максимович вмістив у другій («Песни козацкие былевые») і третій («Песни козацкие бытовые») книгах збірника, він тісно пов'язував з певними історичними подіями та особами.

Винятковим багатством збірник Максимовича 1834 р. зобов'язаний тому, що в ньому брав участь своїми матеріалами ряд збирачів народної поезії, зокрема М. В. Гоголь. Частина матеріалів цього збірника послужила композиторові О. О. Аляб'єву для видання в 1834 р. в Москві (разом з Максимовичем) першого окремого збірника українських народних пісень з нотами. Першу публікацію думи з нотами здійснено в збірнику «Южнорусские песни. I», виданому у Києві в 1857 р.

З іменами К. Ф. Рилєєва, М. О. Максимовича, М. В. Гоголя зв'язаний прогресивний напрям в українській фольклористиці першої третини XIX ст. Цей напрям характеризувався високою оцінкою народної поезії як душі народу, як вияву народних поглядів на життя. Він вів непримиренну боротьбу проти пануючого в фольклористиці дворянського реакційного напряму, який заперечував важливість народної поезії і заявляв про її вимирання та смерть.

Найяскравіше реакційні погляди на народну поезію висловлені в передмові П. Я. Лукашевича до збірника «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни» (СПБ, 1836). Лукашевич, виходячи з дворянських класових засад, трактував народну поезію як творчість нібито архаїчну, не зв'язану з життям, вмираючу. Він зводив наклепи на український народ, заявляючи про його «нездатність» до творчості, твердив, що на Україні народні пісні давним-давно вже не існують, а він, мовляв, «урятував» кілька таких пісень, записавши їх від стариків, які вже поставили одну ногу в домовину.

Цілком протилежних поглядів дотримувалися передові, прогресивні діячі вітчизняної фольклористики — М. О. Максимович і особливо М. В. Гоголь, який

своїми працями в галузі народної поезії зробив великий вплив на всю українську і російську фольклористику.

У відомій праці «О малороссийских песнях» (1833 р.) М. В. Гоголь високо підносив українські народні думи та історичні пісні, підкреслював їх історичний характер, відзначав, що ці твори є надбанням простого народу, існували в самому народі. «Це народна історія, жива, яскрава, сповнена барв, істини, історія, яка розкриває все життя народу»[1], — писав він. Для України народні пісні — «все, і поезія, і історія, і батьківська могила. Хто не зрозумів їх глибоко, той нічого не узнає про колишній побут цієї квітучої частини Росії. Історик не повинен шукати в них вказання дня і числа битви або точного пояснення місця, вірної реляції; в цьому відношенні небагато пісень допоможуть йому. Але коли він захоче пізнати справжній побут, стихії характеру, всі найтонші відтінки почуттів, хвилювань, страждань, радощів описуваного народу, коли захоче випитати дух минулого віку, загальний характер всього цілого і окремо кожного часткового, тоді він буде задоволений цілком; історія народу розкриється перед ним в ясній величі.

Пісні малоросійські можуть цілком назватися історичними, тому що вони не відриваються ні на мить від життя і завжди відповідають тодішньому моментові і тодішньому стану почуттів. Всюди проймає їх, всюди дихає в них... широка воля козацького життя»[2].

Такою високою оцінкою народної поезії пройняті і листи Гоголя до Максимовича (1833 р.) та І. І. Срезневського (1834 р.). «Моя радість, життя моє! пісні! як я вас люблю! Що всі черстві літописи... перед цими дзвінкими, живими літописами!»[3], — писав він до Максимовича. «...Кожний звук пісні мені промовляє жвавіше про минуле, ніж наші мляві й короткі літописи»[4], — читаємо в листі до Срезневського.

Захищаючи народну поезію, Гоголь і Максимович виступали, таким чином, на захист основного її творця — покріпаченого селянства. Це мало велике патріотичне значення в умовах жорстокої реакції самодержавства після придушення повстання декабристів.

Таких поглядів дотримувався Максимович і в 40-х роках, зокрема в «Сборнике украинских песен» (1849 р.). Подавши в цьому збірникові найповніше для того часу зібрання дум (20 текстів), Максимович у передмові та коментарях правильно наголошував на тому, що в думах найбільше оспівані історичні особи і військові подвиги, що кобзарі віками славили подвиги хороброго товариства козацького, що поетика дум має тісний зв'язок з геніальним твором древньоруської поезії «Словом о полку Ігоревім», що існують думи про родинне життя та родинні стосунки, які також мають велике значення для виховання народу. В цьому ж збірнику Максимович дав визначення поетичних особливостей дум, яке ввійшло в літе-

---

[1] М. В. Гоголь, Твори в трьох томах, т. III, Держлітвидав, К., 1952, стор. 393.

[2] Там же, стор. 394.

[3] «Братерство культур. Збірник матеріалів з історії російсько-українського культурного єднання. За редакцією дійсного члена АН УРСР О. І. Білецького», Держлітвидав, К., 1954, стор. 41.

[4] Там же, стор. 42.

ратуру як класичне. Такі ж великі заслуги Максимовича у збиранні, виданні і дослідженні історичних народних пісень, що становлять основний матеріал його збірників 1827 і 1834 рр.

В зв'язку з піднесенням визвольного руху в Росії, зокрема з назріванням антифеодальної селянської революції в 50-х роках XIX ст., ідеологічна боротьба у фольклористиці ще більше загострилася. Революційні демократи В. Г. Бєлінський, О. І. Герцен, Т. Г. Шевченко, М. Г. Чернишевський, М. О. Добролюбов, які виступали ідеологами селянської революції, високо підносили народну поетичну творчість, розглядали її в тісному зв'язку з визвольним рухом народних мас, вбачали в ній вияв сили народу, свідчення його могутнього таланту. Для революційних демократів народна поезія була неписаною історією трудового народу, історією, яка складалася по свіжих слідах подій і усно передавалась з покоління в покоління.

Розвиваючись під благотворним впливом російської революційної демократії і користуючись її постійною підтримкою і допомогою, українська революційно-демократична фольклористика, яка починається з Т. Г. Шевченка, вела рішучу боротьбу проти реакційної дворянської та буржуазно-ліберальної фольклористики, що тоді зароджувалась, представленої в 40—50-х роках XIX ст. А. Л. Метлинським, П. О. Кулішем, М. І. Костомаровим та ін.

На противагу твердженням про уявний несвідомий характер народної поезії, про її цілковиту релігійність, що підкреслювали ліберально-дворянські і ліберально-буржуазні фольклористи в думах та історичних піснях, революційні демократи наголошували на свідомому характері народної творчості, на правдивому висвітленні нею історичних подій і життя народу.

Так, Т. Г. Шевченко називав українські народні думи піднесено-простими і чудесними рапсодіями, епопеями. У своїх творах він змальовував кобзарів як кращих людей епохи, порівнював їх з Гомером («Гайдамаки», «Сліпий», «Прогулка с удовольствием и не без морали» та ін.).

Російські революційні демократи щиро, по-дружньому підтримували Шевченка, вказували на глибоконародний характер його творчості, на тісний її зв'язок з народною поезією. Саме творчість Шевченка дала привід Добролюбову для винятково високої оцінки українських дум і пісень. Так, у статті «Кобзарь» Тараса Шевченко» (1860 р.) Добролюбов писав: «...Відомо, що в пісні вилилася вся минула доля, весь справжній характер України; пісня і дума становлять там народну святиню, краще добро українського життя, в них горить любов до батьківщини, виблискує слава минулих подвигів... Все коло життєвих насущних інтересів охоплюється в пісні, зливається з нею, і без неї саме життя стає неможливим» [1].

З Т. Г. Шевченком були зв'язані передові фольклористи України того часу, серед яких особливе місце займав друг Шевченка російський художник-демократ Л. М. Жемчужников. Проживши в середині XIX ст. багато років на Україні, Жем-

---

[1] М. О. Добролюбов, Літературно-критичні статті, Держлітвидав України, К., 1950, стор. 457—458.

чужников записав у Полтавській і Чернігівській губерніях значну кількість народних дум та історичних пісень, зокрема про кріпацтво. Він виявив кобзаря Остапа Вересая і показав його талант, популяризував думи та історичні пісні шляхом їх видань, намалював багато портретів українських народних співців, які вмістив у «Живописной Украине».

У своїх спостереженнях над народними українськими піснями, зокрема історичними, Жемчужников відстоював погляди революційних демократів про важливість народної поезії; він надрукував (журн. «Основа», 1861) соціально загострені антифеодальні пісні, а також матеріали про Остапа Вересая та довідку про кобзаря Андрія Шута. Під безпосереднім впливом Т. Г. Шевченка записувала в 50—60-х роках XIX ст. народні історичні пісні Марко Вовчок.

Записи М. В. Гоголя, Л. М. Жемчужникова, Марка Вовчка та інших передових фольклористів увійшли в найповніші зібрання народних дум та історичних пісень середини XIX ст. — «Народные южнорусские песни» (Київ, 1854, видання А. Л. Метлинського) і «Записки о Южной Руси» (т. I—II, СПБ, 1856—1857, видання П. О. Куліша). Обидва ці видання були позитивно оцінені тогочасною прогресивною пресою, зокрема «Современником», а також Шевченком. В «Народных южнорусских песнях» і «Записках о Южной Руси» були опубліковані думи та історичні пісні, записані від видатних кобзарів-кріпаків XIX ст. Андрія Шута, Никоненка, Ригоренка та ін. Крім варіантів уже відомих дум і пісень про Хмельницького, Палія і Мазепу, Залізняка, Швачку та ін., тут вперше вміщено таку соціально загострену думу, як «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер», думи «Бідна вдова і три сини» (чотири записи), «Маруся Богуславка», «Козацьке життя», повний текст думи «Козак Голота», уривок думи «Іван Богун», багато пісень чумацьких, бурлацьких, про взяття Ізмаїла й Кілії, пісню робітників-кріпаків та ін. Слід, проте, мати на увазі, що Метлинський наголошував на архаїчних матеріалах, зокрема на обрядових; Куліш твердив про цілковиту релігійність і набожність народної поезії, висловлював націоналістичні погляди з питань історії України.

Представники революційної демократії 60—70-х років продовжували вести рішучу боротьбу проти дворянської і ліберально-буржуазної течій у фольклористиці, які від заперечення історичного значення поетичної творчості закріпаченого селянства перейшли до заперечення творчості робітничого класу, зразки якої були записані і надруковані вже на початку 70-х років (наприклад, пісня «Ой, хоч воля, хоч неволя» та ін.).

Відстоюючи вирішальну роль народних мас у творенні мистецьких цінностей, зокрема в галузі поезії і музики, революційні демократи, вітчизняні прогресивні діячі — вчені, письменники, композитори — рішуче виступали на захист народної поезії. Визначна роль в цьому належить російському композиторові і музикознавцеві О. М. Сєрову, який у своїй відомій праці «Музыка южнорусских песен» («Основа», 1861) відстоював важливість народної поезії і музики для вивчення життя народу, підкреслював, що народні пісні створені не окремими особами, а всім народом, і тому вони вищі за індивідуальну творчість. «Як перед лілеєю, в розкішному, цнотливому вбранні, блідне блиск парчі і самоцвітів, так народна

музика, саме своєю дитячою простодушністю, в тисячі разів багатша і сильніша, аніж усі хитрощі шкільної премудрості, що її проповідують педанти в консерваторіях та музичних академіях» [1], — писав О. М. Сєров. Слід відзначити, що ці висловлювання Сєрова, поряд із словами М. І. Глінки — «Створює музику народ, а ми, художники, лише її аранжуємо», — в січні 1948 р. наводив А. О. Жданов на нараді діячів радянської музики в ЦК КПРС, вказавши при цьому: «Як все це добре, правильно і сильно сказано! Як правильно схоплено основне: що розвиток музики повинен іти на основі взаємодії, на грунті збагачення музики «вченої» музикою народною!» [2].

Під впливом згаданої вище праці Сєрова розгорнув свою діяльність як збирач і видавець народної пісенності великий український композитор М. В. Лисенко. В 1868 р. він видав перший, а в 1873 і 1876 рр. другий і третій випуски своїх записів народних пісень з нотами — «Збірник українських пісень». Ці класичні збірники характеризуються уважним, бережливим ставленням композитора до текстів і музики народних пісень.

Великою любов'ю до народної поезії та її носіїв пройняте перше в українській фольклористиці дослідження музики дум — «Характеристика музыкальных особенностей малорусских дум и песен, исполняемых кобзарем Вересаем», написане М. В. Лисенком у 1873 р. (опубліковано в «Записках Юго-Западного отдела императорского Русского географического общества, т. I за 1873 год», Київ, 1874, стор. 339—366), а також його нотні записи народних дум в 1873 і 1888 рр.

Важливу роль в розвитку української фольклористики 60—70-х років відіграла Марко Вовчок. Вона записала велику кількість народних пісень; крім того, з її голосу записано 200 пісень, частина яких була надрукована в середині 60-х років. Пісні про Устима Кармалюка письменниця використала в своїх оповіданнях.

Багато історичних народних пісень було надруковано в тогочасних фольклорних збірниках. Історичні пісні про події XVI—XVIII, а також XIX ст. займали багато місця у великому чотиритомному колективному збірнику «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», виданому західноукраїнським фольклористом Я. Ф. Головацьким (вийшов у Москві в 1878 р.; ч. I; ч. III, відд. I); пісні чумацькі, рекрутські, бурлацькі, про панщину та окремі думи надруковані в п'ятому томі «Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским» (СПБ, 1874). В цьому виданні, як і в «Исторических песнях малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова» (т. I; т. II, вип. I, Київ, 1874, 1875), брали участь своїми матеріалами такі видатні прогресивні українські діячі, як М. В. Лисенко, І. І. Манжура, П. Я. Рудченко (Панас Мирний), С. В. Руданський, М. Л. Кропивницький та ін.; використано тут і фольклорні матеріали з ба-

---

[1] «Братерство культур», стор. 129—130.

[2] А. О. Жданов, Про літературу та мистецтво. Доповіді й промови, Держлітвидав, К., 1949, стор. 81—82.

гатої спадщини М. О. Максимовича, записи А. Л. Метлинського, П. Я. Лукашевича, І. Я. Рудченка (брат Панаса Мирного), Я. Ф. Головацького та багатьох інших, що зробило ці обидва збірники найбільш повним зведенням народних дум та історичних пісень у XIX ст.

Завдяки тому, що ці видання містили великий фактичний матеріал, вони не втратили свого значення і на сьогоднішній день. Проте слід мати на увазі, що такі упорядники, як В. Антонович і М. Драгоманов, які належали до буржуазно-націоналістичного табору, неправильно зображували класову боротьбу трудящих, боротьбу за соціальне і національне визволення, трактуючи її як національну і релігійну, пропагували брехливу буржуазно-націоналістичну «теорію» «безкласовості», «безбуржуазності» українського народу, а також космополітичну теорію «мандрівних сюжетів».

В 70-х роках XIX ст. видано також найповніші зведення чумацьких пісень — «Чумацкие народные песни» І. Я. Рудченка (Київ, 1874) і народних пісень з Буковини — «Песни буковинского народа» Г. І. Купчанка (Київ, 1875).

У 80—90-х роках, у зв'язку з дальшим класовим розшаруванням села і розвитком революційного руху робітничого класу, загострилася і ідеологічна боротьба в галузі української фольклористики. Прогресивний революційно-демократичний напрям, очолюваний у цей час І. Я. Франком, не тільки боровся за правдиве висвітлення народної поезії попередніх епох, але й наголошував на творчості нових суспільних сил — робітничого класу та сільських пролетарів і напівпролетарів; він у жорстокій боротьбі проти різних антинародних «теорій» відстоював належність народної поезії трудящим масам, викривав фальсифікації народної творчості українськими буржуазними націоналістами.

Нові історичні пісні посідали особливо значне місце у виданнях і дослідженнях передових фольклористів того часу. Слід відзначити велику роботу в справі записування та публікації пісень про життя і боротьбу робітників на заводах і в поміщицьких економіях, проведену фольклористом М. К. Васильєвим («Киевская старина», 1886; «Этнографическое обозрение», 1897), І. І. Манжурою, Я. П. Новицьким, численними записувачами народної творчості, в тому числі М. М. Коцюбинським (збірник «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Том III. Песни», Чернігів, 1899) та ін., які опублікували багато робітничих, наймитських і заробітчанських пісень, насичених гострим соціальним протестом. Пісні спролетаризованої частини західноукраїнського села, яка емігрувала за кордон, зокрема в Америку, де терпіла неймовірний визиск і гніт, надрукували М. Павлик та В. Гнатюк («Етнографічний збірник», т. V та ін.).

В ці ж роки М. В. Лисенко видав четвертий, п'ятий, шостий і сьомий випуски «Збірника українських пісень» (Київ, 1886, 1892, 1895, 1896); значну частину своїх записів дум та історичних пісень опублікували фольклористи-демократи поет І. І. Манжура і художник П. Д. Мартинович, які збирацьку роботу розпочали ще в 70-х роках.

Нова, робітнича і наймитсько-батрацька, народна поезія 80—90-х років XIX ст. правильно показувала нову розстановку класових сил у тогочасному укра-

їнському суспільстві, в період, коли в Росії починався третій, найвищий етап визвольного руху трудящих, гегемоном якого ставав робітничий клас. Поезія 80—90-х років засвідчувала наявне класове розшарування українського суспільства, гостру боротьбу, яку вели робітничий клас і селянство проти соціального гноблення. Саме за те, що ця поезія викривала всю брехливість буржуазно-націоналістичної «теорії» «безкласовості», «безбуржуазності» української нації, так ненавиділи її і люто нападали на неї українські буржуазні націоналісти. Проти нової поезії, як нібито неправдивої, привнесеної ззовні, з галасливою статтею під претензійною назвою «Порча украинских народных песен» («Киевская старина», 1893) виступив М. Драгоманов; його підтримали О. Хотемкін, М. Огієвський та ін.

Виступаючи проти нової творчості, яка змальовувала життя робітничого класу і селянської бідноти, буржуазні націоналісти нападали і на народну поезію в цілому, особливо на думи та історичні пісні. Сторінки буржуазної преси рясніли наклепницькими статтями, в яких народна поезія оголошувалася творчістю «нижчого сорту», заперечувалася сама здатність народних мас до художньої, мистецької творчості, «доводилося», що не трудящі маси були творцями народних дум та історичних пісень, а книжники і церковники, представники експлуататорських класів.

В боротьбі проти реакційної фольклористики виростає на всю велич фігура революціонера-демократа Івана Франка. Заслуги Франка як фольклориста воістину колосальні. За умов справжнього походу проти народної творчості він стійко захищав фольклористичні засади Бєлінського, Герцена, Шевченка, Чернишевського, Добролюбова, розвивав їх далі в нових історичних умовах. Франко розгорнув велику діяльність. Він записав і опублікував багато народних пісень, зокрема про революцію 1848 р., скасування кріпосного права в Галичині («Зоря», 1896), про ватажка народних повстанців у Галичині першої половини XIX ст. Мирона Штолу («Етнографічний збірник», т. V), організував видання спеціального двомісячного журналу «Житє і слово. Вістник літератури, історії і фольклору» (1894—1896 рр.). Редагуючи і видаючи багато фольклорних праць, Франко згуртував навколо себе таких видатних фольклористів кінця XIX — початку XX ст., як Леся Українка, В. М. Гнатюк, Ф. М. Колесса та ін.

І. Я. Франко очолив боротьбу передового, революційного напряму в українській фольклористиці тих років проти напряму антинародного, реакційного. Так, коли на початку 80-х років націоналіст П. Куліш у своїй «Хуторній поезії» намагався оббрехати український народ і його думи та пісні, приписавши їм славлення розбоїв, пожарів та хижацтва, а кобзарів назвав п'яницями, Іван Франко дав йому відкритий бій. Франко з гнівом писав: «В котрих же се думах або піснях український народ прославив розбої, пожари та хижацтво? Сміємо сказати, що звісна нам більша часть зібраних досі дум і пісень народних, але такої пісні, якими д. Куліш називає всі наші пісні, ми не стрічали» [1].

Далі Франко підкреслював: «А хоть би д. Куліш і надибав де одну-другу пісню такого п'яно-розгульного характеру, які впрочім лучаються — і то в далеко

[1] І. Франко, Літературно-критичні статті, Держлітвидав України, К., 1950, стор. 105.

більшій пропорції — у кожного народу, то се ще не дає д. Кулішеві права називати витворами п'яними та розбишацькими такі високогуманні і навіть артистичні твори нашої народної музи, як «Дума про побіг трьох братів із Азова», «Про Самійла Кішку», «Про Марусю Богуславку» або як новішими часами зложені пісні «Про наймита», «Про бурлака» і множество других»[1].

Для Франка, як і для всіх революційних демократів, характерним було підкреслення тісного зв'язку дум та історичних пісень з життям широких народних мас, висока оцінка їх як творчості цих мас. Франко стверджував, що думи змальовують характер і життя народу. Тому, коли в 90-х роках ряд буржуазних дослідників (М. Пачовський, П. Житецький, В. Перетц та ін.) виступив проти приналежності дум трудящим і приписав їх панівним класам, церкві, Франко рішуче заперечив ці твердження, визначивши думи як «наш героїчний епос».

Велику роботу по збиранню, виданню і дослідженню дум та історичних пісень провели революціонер-демократ Леся Українка, вчені демократичного напряму В. М. Гнатюк, Ф. М. Колесса та інші передові фольклористи того часу.

Леся Українка організувала і забезпечила із своїх скромних коштів фінансування записів Ф. М. Колессою народних дум у 1908—1910 рр. на Полтавщині за допомогою фонографа, взяла безпосередню участь у записуванні. Так з'явилися двотомні «Мелодії українських народних дум» Колесси (Львів, 1910, 1913) — найбільше і найгрунтовніше в українській фольклористиці видання дум з нотами. Поява цього видання завдала рішучого удару буржуазно-націоналістичним твердженням про нежиттєвість народної поезії, і в тому числі дум, про нездатність простого народу до мистецької творчості. На підставі фактичних матеріалів цієї праці Ф. Колесса пізніше написав численні дослідження про поетику і музику дум.

У своїх дослідженнях «Ритміка українських народних пісень» (1907 р.), «Про музичну форму дум» (1910 р.), «Варіанти мелодій українських народних дум, їх характеристика і групування» (1913 р.) та ін., наукові висновки яких увійшли і в радянську фольклористику, Ф. М. Колесса довів, що в піснях мелодія нав'язує свою ритмічну форму текстові, а в думах, навпаки, мелодія пристосовується до тексту, словесний елемент відіграє провідну роль. Якщо в піснях мелодія вкладається в такти, форма віршів (рядків) постійна, то в думах мелодія не повторює своїх ритмічних мотивів, а йде сама за текстом, пристосовуючись до вільної форми віршованих рядків, до їх довжини і групування. Музика дум — це речитативна мелодія, співана декламація, в якій кожному вільному щодо розміру віршованому рядкові відповідає своєрідна музична фраза. Мелодія дум відзначається, в порівнянні з мелодією пісні, дуже дробленим ритмом, що пливе у швидкому темпі; суто мелодичний елемент наявний тільки у закінченнях тирад-періодів і в кінці думи. Музика дум відзначається імпровізуванням (творенням); кобзар ніколи не повторить думи, особливо її музики, у незмінній формі.

Ф. М. Колесса стверджував, що дума представляє стародавню народну музику, що поетика і музика дум дуже тісно зв'язані з такими давніми видами на-

---

[1] І. Франко, Літературно-критичні статті, стор. 105.

родної поезії, як голосіння. Цим самим він завдавав сильного удару пануючому в буржуазній фольклористиці поглядові про те, ніби думи походять з книжних, зокрема церковнокнижних, джерел.

Учень Франка В. М. Гнатюк записав і опублікував в кінці XIX — на початку XX ст. народні пісні про словацького народного героя Яносіка (Львів, 1900), численні народні новотвори (наприклад, про еміграцію знедолених мас західноукраїнського села за океан, складені у 80—90-х роках XIX ст.), досліджував їх («Записки Наукового товариства ім. Шевченка», 1902, 1903), видав народні історичні пісні про опришків — Олексу Довбуша, Мирона Штолу та ін. («Етнографічний збірник», т. XXVI).

Наслідуючи збирацьку і видавничу діяльність Франка, який опублікував народні пісні про селянського революціонера першої половини XIX ст. на Буковині Лук'яна Кобилицю («Записки Наукового товариства ім. Шевченка», 1902), багато історичних пісень та дум надрукував у великому збірнику «Українські записі» (Київ, 1906) П. Д. Мартинович; Я. П. Новицький надрукував «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине (1874—1903 гг.)» (Катеринослав, 1908); думи, записані від кобзаря Михайла Кравченка, і нарис про нього опублікував О. Г. Сластіон («Киевская старина», 1902).

На початок XX ст. припадають такі загальні і спеціальні дослідження про український народний епос, як огляд українського фольклору І. Я. Франка в праці «Южнорусская литература» («Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона», т. 81) і в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (Львів, 1910), а також у його відомому дослідженні «Студії над українськими народними піснями» (Львів, 1913) та ін.

Задоволенню вимог і потреб революційної боротьби трудящих нашої країни в кінці XIX — на початку XX ст. відповідала героїчна поезія робітничого класу і революційного селянства, що виникала і розвивалася в тісному і нерозривному зв'язку з визвольним революційним рухом цього часу в Росії і на Україні. З цією новою поезією знайомила і несла її в широкі маси російська революційна соціал-демократія як через свої нелегальні і легальні видання (листівки, газети, журнали), так і шляхом усного розповсюдження на організованих нею масовках, демонстраціях, зборах.

Надбанням мільйонних мас стали революційні пісні, складені ще в 70—80-х роках XIX ст., — «Дубинушка» («Много песен слыхал я в родной стороне») в переробці О. О. Ольхіна, народні переробки «Марсельезы» («Отречемся от старого мира») П. Л. Лаврова та ін., такі нові пісні революційної пролетарської боротьби, складені в другій половині 90-х років, як «Смело, товарищи, в ногу» Л. П. Радіна, «Варшавянка» («Вихри враждебные воют над нами»), «Беснуйтесь, тираны, глумитесь над нами», «Красное знамя» — в переробці Г. М. Кржижановського, а напередодні буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. — пролетарський гімн «Интернационал» в перекладі-переробці А. Я. Коца і його «Песнь пролетариев» («Рабочая марсельеза»).

Ленінська «Искра», а пізніше газети «Вперед», «Пролетарий», «Звезда», «Правда» на своїх сторінках широко інформували про те, які революційні пісні виконуються на місцях, друкували революційну робітничу поезію. В партійному видавництві «Искра» (Женева, 1902) були видані збірники революційних пісень «Песни борьбы» і «Песни революции», а в 1905 р. «Перед рассветом»; збірник «Песни революции» нелегально видав у 1905 р. Московський комітет РСДРП(б).

На Україні (наприклад, у Катеринославі в 1903—1906 рр) соціал-демократичні організації підпільно видавали численні листівки з революційними піснями або їх уривками, особливо пісні: «Смело, товарищи, в ногу», «Варшавянка», «Красное знамя», «Первое мая» та ін., а в 1904—1908 рр. «Интернационал». В. І. Ленін («Правда» від 3 січня 1913 р.) писав про «Интернационал», що це міжнародна пісня робітничого класу, а її автора — паризького комунара Ежена Потьє назвав пропагандистом комуністичних ідей засобами пісні.

Бойова революційна пісня під час демонстрацій робітничого класу активно служила більшовицькій агітації, бо вона, як писав Й. В. Сталін у 1901 р., викривала існуючий лад, виявляла суспільні язви[1].

Поряд із згаданими загальноросійськими піснями український робітничий клас, що був складовою частиною пролетаріату Росії і належав до одного з найбільш великих та бойових його загонів, створив чимало своїх революційних пісень українською і російською мовами, особливо в 1905—1907 рр. Вони публікувалися і розповсюджувалися в Луганську, Катеринославі та інших містах України. Робітничі пісні були надруковані в 1910 р. у Львові в збірнику революційних пісень «Робітничі пісні», а також у доповнених перевиданнях цього збірника в Петрограді (в 1917 р.) і збірниках «Робітничі визвольні пісні» (Київ, 1919) та «Революційні пісні» (Харків, 1920).

З оригінальних українських робітничих пісень напередодні і під час революції 1905—1907 р. слід назвати такі, як «Зберемося ми у полі», «Ну-бо, хлопці, повстаньмо», «Засвистали арештанти», «Долой панів, долой царя» та ін.

Очолюючи революційний рух робітничого класу Росії, Комуністична партія постійно дбала про розвиток робітничої революційної поезії. В статтях «Правды» закликалося записувати колективну робітничу пісенну творчість, підкреслювалось її важливе значення і з художнього боку, і як дуже цінного матеріалу для характеристики настроїв мас та їх ставлення до різних питань поточного моменту.

Так, в «Правде» № 1 від 5 березня 1917 р. було надруковано «Интернационал», а в № 5 вказувалося на те, щоб організовувалося навчання робітників хоровому виконанню «Интернационала», який має для робітників таке ж значення, як червоний прапор. В № 6 «Правды» вказувалось на широку пропаганду революційних пісень робітничого класу шляхом організації співок і репетицій їх хорового виконання. Там же повідомлялося, що в партійному видавництві «Прибой» найближчими днями буде надруковано збірник революційних пісень, який і вийшов тоді під назвою «Песни борьбы». Революційні пісні друкувалися в місцевих більшовицьких виданнях і на Україні, зокрема в Харкові, Катеринославі, Києві та інших містах.

---

[1] Й. В. Сталін, Твори, т. 1, стор. 26.

З перемогою Великої Жовтневої соціалістичної революції, внаслідок якої трудящі стали повновладними господарями всіх матеріальних і духовних цінностей, в нашій країні створено найкращі в історії суспільства умови для розвитку і розквіту словесної і музичної художньої творчості найширших народних мас. Комуністична партія і Радянський уряд організували цілий ряд спеціальних науково-дослідних і культурно-освітніх закладів, які збирають, записують, видають і досліджують народну творчість. Центром радянської фольклористичної науки є Академія наук Союзу РСР, в якій фольклором займається ряд закладів (Інститут світової літератури ім. О. М. Горького, Інститут російської літератури, Інститут етнографії ім. М. М. Миклухо-Маклая, Інститут історії мистецтв та ін.). На Україні таким центром є Академія наук УРСР, де над дослідженням народної поезії працюють Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка та ін. Велику роботу в галузі збирання і розповсюдження народної словесної і музичної творчості проводять республіканські, обласні і міські Будинки народної творчості на чолі з Всесоюзним Будинком народної творчості ім. Н. К. Крупської.

Ліквідація соціального і національного гніту в нашій країні сприяла небаченому піднесенню радянської поетичної творчості робітників, селян, інтелігенції. Сторінки центральної, губернської, повітової партійної і радянської преси, фронтові і армійські видання, починаючи з перших днів існування Радянської влади, рясніють публікаціями нових пісень, частушок, епічних поетичних творів. Слід відзначити, що на всіх видах цієї масової творчості помітний великий вплив дожовтневої революційної пролетарської поезії. Оптимізм революційної боротьби, революційна романтика, героїзм, глибока впевненість у перемозі справи робітничого класу проймають всі радянські народні пісні, думи, частушки. Велике значення в цьому мав також той факт, що з перемогою Великого Жовтня революційні пісні робітничого класу, які співалися раніше підпільно, стали провідною поезією трудящих Радянської країни.

Здійснюючи титанічну роботу в справі побудови соціалізму, керуючи всіма ділянками державного, економічного і культурного будівництва в нашій країні, Комуністична партія всіляко допомагала радянській фольклористиці у збиранні, виданні і дослідженні народної поезії, як сучасної, так і дожовтневої, зокрема революційної.

На Україні навколо партійної преси, яка широко популяризувала народну поезію, згуртувалися і виросли кадри радянських фольклористів. Партія допомогла українській радянській фольклористиці у викритті буржуазно-націоналістичних елементів, які на чолі з найлютішим ворогом українського народу буржуазним націоналістом М. Грушевським, посідаючи ряд керівних посад в установах Академії наук УРСР, чинили справжню диверсію проти радянської культури. Буржуазні націоналісти в галузі фольклористики відвертали увагу вбік від насущних вимог соціалістичної сучасності, тягнули в минуле, виступали проти радянського і робітничого фольклору. Націоналістичні шкідники, які блокувалися з троцькістами і бухарінцями, були викриті і знешкоджені.

В 20-х роках було записано багато зразків радянської і революційної поезії, видано значну кількість пісенників з радянськими і революційними піснями, особ-

ливо для червоноармійців і молоді, виходив ряд періодичних видань, де друкувався новий, сучасний фольклор (газети «Комуніст», «Вісті ВУЦВК», «Радянське село», журн. «Селянський будинок» та ін.).

Велику допомогу українським радянським фольклористам постійно надавали видатні діячі російської радянської культури, особливо О. М Горький, який кілька разів був на Україні, зустрічався з діячами української радянської культури, письменниками, листувався з ними. У своїх промовах, доповідях та друкованих працях Горький високо оцінював українську народну поезію, зокрема думи та історичні пісні. Ще в 1916 р. він говорив: «...Я не міг відірватися від гри кобзарів, бандуристів, лірників — цієї перлини народної творчості. Народна поезія України — апофеоз краси. Український народ проніс через століття рабства й неволі дорогоцінне багатство свого генія». Тоді ж він пропонував: «Треба ознайомити всі народи Росії з піснями українського народу — прекрасними по красі і силі...» [1]. Як згадує О. Є. Корнійчук, О. М. Горький з якоюсь особливою і ніжною любов'ю висловлювався «про український народ, про українську літературу і фольклор: — Ваші народні пісні і думи, ваші казки і прислів'я — це справжні перлини, — говорив він, — скільки в них душі, мудрості, краси. Народ — великий художник, дуже великий» [2].

Особливо велику допомогу подали радянським українським фольклористам доповідь і заключне слово О. М. Горького на Першому з'їзді радянських письменників СРСР (1934 р.). В них з усією рішучістю Горький наголосив на тому, що «найбільш глибокі і яскраві, художньо довершені типи героїв створені фольклором, усною творчістю трудового народу» [3], що «початок мистецтва слова — в фольклорі» [4]. «...Фольклор в наші дні, — писав Горький. — підніс Володимира Леніна на висоту міфічного героя давнини, рівного Прометеєві» [5]. Він закликав письменників: «Збирайте ваш фольклор, учіться на ньому, опрацьовуйте його» [6].

Збирання, видання і дослідження української народної поезії, зокрема дум та історичних пісень, особливо широко розгорнулися на Україні з середини 30-х років, коли з'явилося дуже багато нових народних творів. Вирішальне значення в цій справі мала повна перемога соціалізму в нашій країні, законодавчо закріплена в Новій Конституції.

На цей час припадає видання редакцією «Правды» винятково багатого збірника радянського фольклору — «Творчество народов СССР» (Москва, 1937) за редакцією М. Горького і Л. Мехліса. В цьому збірнику, присвяченому 20-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції, було надруковано значну кількість українських радянських історичних пісень в перекладі на російську мову, зокрема про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна, про боротьбу проти іноземної воєнної інтер-

---

[1] «Братерство культур», стор. 232.

[2] О. Корнійчук, Разом із життям. Публіцистика, «Радянський письменник», К., 1950, стор. 58.

[3] М. Горький, Собрание сочинений в тридцати томах. Том 27. Статьи, доклады, речи, приветствия. 1933—1936, Гослитиздат, М., 1953, стор. 305.

[4] Там же, стор. 342.

[5] Там же, стор. 312.

[6] Там же, стор. 342.

венції і громадянську війну, про індустріалізацію та колективізацію країни, про оборону СРСР і т. п.

В 30—40-х роках на Україні вийшли збірники «Орденоносці-стахановці квітучої соціалістичної України» (Київ, 1938), «Закон нам дав великий Сталін» (Київ, 1938), «Українські народні казки, легенди, оповідання і речитативні вірші для дітей» (Київ, 1939), «Сонце з Кремля» (Київ, 1939), «Ленін і Сталін в піснях українського народу» (Київ—Харків, 1940), «Поети колгоспного села» (Київ—Львів, 1940), «Думи та історичні пісні» (Київ, 1941), «Народна лірика» (Київ, 1941) та ін.

В спеціальних фольклорних журналах «Український фольклор» (1937—1939 рр.) і «Народна творчість» (1939—1941 рр.), а також в журналах «Українська література», «Молодий більшовик», «Літературний журнал» (Харків), «Литературный Донбасс» (Сталіно), що видавалися в 30—40-х роках, було опубліковано багато зразків історичних пісень та дум, в тому числі радянських, і досліджень про них. Так, в журналі «Литературный Донбасс» були надруковані дослідження про робітничі пісні, в «Літературному журналі» — про думи, в «Українському фольклорі» і «Народній творчості»—про героїчні образи дум, походження дум, про основні сюжети і героїв радянських історичних пісень, висвітлювалися питання суті радянського героїчного епосу, друкувалися статті про творчість радянських народних співців — кобзарів І. Д. Запорожченка, Ф. Д. Кушнерика, П. В. Носача та ін.

Учені старшого покоління опублікували за роки Радянської влади ряд своїх досліджень і багато текстів народної поезії. Ф. М. Колессою було здійснене грунтовне видання дум («Українські народні думи», Львів, 1920) з великою розвідкою, коментарями і зразками музики. Він же опублікував такі важливі праці, як «Українські народні думи у відношенні до пісень, віршів і похоронних голосінь» (Львів, 1921), «Речитативні форми в українській народній поезії» (Київ, 1927), «Хмельниччина в українських народних історичних піснях і думах» (Львів, 1940). М. С. Возняк опублікував (Київ, 1928) виявлену ним у архівах м. Кракова думу «Козак Голота», записану в 1634 р. В 1924 і 1929 рр. опубліковано дві думи кобзаря Михайла Кравченка про повстання селян с. Великі Сорочинці на Миргородщині в грудні 1905 р., записані В. Г. Короленком та О. Г. Сластіоном у 1906 р. Питання походження, історичного розвитку і естетичного значення народних дум та історичних пісень, а також ролі народних кобзарів у творенні епосу розглядали в своїх довоєнних працях О. І. Білецький (підручники з української літератури для середньої школи, статті в «БСЭ», «Литературной энциклопедии» та ін.), П. Г. Тичина (про Ф. Д. Кушнерика, Джамбула) та ін.

В роки Великої Вітчизняної війни фольклористи Радянської України активно збирали, записували, видавали і досліджували нову, народжену умовами війни українську народу героїчну поезію. В 1941—1945 рр. було записано, а почасти опубліковано і досліджено, значну кількість високопатріотичних епіко-героїчних творів про мужню боротьбу радянського народу на фронтах Вітчизняної війни і в тилу ворога, про доблесну працю на допомогу фронтові на підприємствах і в

колгоспах Радянського Союзу. Окремі такі твори були опубліковані на сторінках центральної, республіканської і армійської преси вже в 1941—1942 рр.; з них упорядковувався в АН УРСР збірник «Фольклор Великої Вітчизняної війни», частина матеріалів якого опублікована в післявоєнні роки.

В 1943 р. Укрвидав ЦК КП(б)У надрукував збірник народнопоетичної творчості радянських партизанів — «Пісні з Лісограду». В наступному, 1944 р. в журналі «Україна» і в окремих збірниках були вміщені зразки нових дум та історичних пісень про визначні події Великої Вітчизняної війни та її героїв. Тоді ж за редакцією М. Т. Рильського вийшов збірник дум та пісень про Велику Вітчизняну війну в перекладах на російську мову Н. Бєлінович — «Украина непокоренная. Народные песни и думы» (Гослитиздат, М., 1944). У вступній статті до цього збірника (автор М. Т. Рильський) підкреслювалося тематичне багатство пісенного фольклору, його жанрова різноманітність, а також те, що нові думи не мають ряду стилістичних ознак старовинних дум.

Досить повним виданням народних пісень цих років був збірник «Фольклор Вітчизняної війни», що вийшов в 1945 р. у Львові за редакцією Ф. М. Колесси, який у своїй вступній статті відзначив велике історичне значення цих творів, їх патріотичну суть. В цьому ж році видано пісенник «Українські народні пісні» (Воениздат, 1945).

Вже в перші післявоєнні роки вийшов з друку ряд пісенників, зокрема «100 пісень для молоді» (Київ, 1946) та ін.

В 1949—1954 рр. були надруковані численні фольклорні збірники, альманахи, а також хрестоматії для неповно-середньої та середньої школи, в яких містилися дожовтневі і радянські історичні пісні та думи. За ці роки вийшли такі збірники: «Великому Сталіну» (Київ, 1949), «Сонце з Кремля» (Львів, 1949), «Українська радянська народна пісня» (Львів, 1950), збірники творів колгоспних поетес Ф. А. Карпенко «Розцвітає Україна» (Київ, 1950; 2-е вид., Харків, 1954) і П. Ю. Амбросій «Буковинські співанки» (Київ, 1950, 1951), збірник радянських пісень про колгоспну працю — «Свято врожаю» (Київ, 1952), «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну» (Київ, 1953), великий пісенник «Українські народні пісні» (Київ, 1951) та ін.

За післявоєнні роки вийшов також ряд збірників дум та історичних пісень у перекладах російською мовою: А. Глоби — «Сестра Украина (Песни неволи и борьбы)» (Москва, 1947), Г. Литвака — «Думы и песни Советской Украины» (Москва, 1951) та ін.

Багато дожовтневих і радянських народних історичних пісень та дум було опубліковано в 1953—1954 рр. на сторінках республіканських і обласних газет, в журналах і альманахах у зв'язку з відзначенням великого всенародного свята — 300-річчя возз'єднання України з Росією.

Українські радянські фольклористи опублікували в післявоєнні роки ряд досліджень про народні думи та історичні пісні. Ф. М. Колесса видав із своїми статтями і коментарями записи пісень з голосу Івана Франка і Лесі Українки, надрукував листи Лесі Українки про записування і видання народної творчості, висвітлив її заслуги в галузі українського фольклору. М. С. Возняк, П. М. Попов,

М. Т. Рильський, О. І. Дей та ін. в ряді своїх праць дослідили погляди на фольклор, зокрема на думи та історичні пісні, Т. Г. Шевченка, І. Я. Франка та ін., створили праці про роль народної поезії в творчості М. В. Гоголя, І. Я. Франка, О. М. Горького, В. В. Маяковського (до проблеми фольклорно-літературних взаємозв'язків). В цей же час опубліковано праці про радянські думи довоєнного часу і думи та пісні років Вітчизняної війни, про поетичну творчість радянських воїнів, зокрема партизанів, про образ Богдана Хмельницького в народній поезії і т. п.

Багато статей присвячено висвітленню в народній творчості дружби народів СРСР, віковічної дружби і взаємодопомоги російського і українського народів, керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії, єдності партії, уряду і народу, змалюванню в народній поезії образів геніального вождя трудящих В. І. Леніна і продовжувача його справи Й. В. Сталіна, висвітленню полум'яного радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, відображенню героїчної праці радянського народу в справі побудови комунізму, боротьби за мир.

III

Однією з найважливіших рис народної поезії, і епіко-героїчної особливо, є те, що вона постійно супроводжує історію, змальовує події і явища суспільного життя відповідно до тих конкретно-історичних умов, в яких жив її творець — трудовий народ. В силу цього народна поезія є таким елементом культури, без вивчення якого не можна знати історії трудящих. О. М. Горький писав: «Справжню історію трудового народу не можна знати, не знаючи усної народної творчості... З давніх-давен фольклор є невідступним і своєрідним супутником історії»[1].

Народна поезія України є важливим історико-художнім свідченням спорідненості та історичної спільності і єдності двох великих слов'янських народів — російського і українського, таких близьких між собою «і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією»[2]. В українській народній поезії, подібно до російської і білоруської, на протязі віків збереглися такі надбання поетичної творчості трудящих мас Київської Русі, як трудові і обжинкові пісні, колядки, щедрівки, веснянки та ін. Ця спільність і спорідненість яскраво виявляються і в народному епосі. Такими є образи і мотиви в народних піснях, переказах і легендах про героїчну боротьбу проти татаро-монгольської навали, образи богатирів Іллі Муромця, Олексія Поповича, Кирила (Микити) Кожум'яки та ін., героїчний твір про переможний поєдинок вітчизняного богатиря з татарським велетнем Севрюком (Кострюком, Мастрюком).

Вся українська народна поезія пройнята щирою, глибокою любов'ю трудящих України до великого російського народу. В ній дуже багато близького і спорідненого з російською народною поезією у змалюванні історичної дійсності, у створенні типових образів і характерів народних героїв.

---

[1] М. Горький, Літературно-критичні статті, стор. 35.
[2] В. І. Ленін, Твори, т. 25, стор. 71.

Українські народні думи та історичні пісні змальовують спільний історичний розвиток братніх російського і українського народів, постійну їх дружбу і взаємодопомогу, спільну боротьбу проти соціального поневолення та іноземних загарбників, єдність дій у цій боротьбі на протязі всієї історії. Вже в думах та піснях XVI—XVII ст. прославляється боротьба українського і російського народів проти їх спільних ворогів — феодалів-кріпосників і турецько-татарських та польсько-шляхетських загарбників. Так, в думах «Самійло Кішка» і «Івась Удовиченко, Коновченко» (запис початку XIX ст.) прославляється союз

Війська запорозького,
Донського,
З [у]сією черню дніпровою,
Низовою,
На многії літа,
До кінця віка!

Прагнення українського народу жити у дружбі з російським народом і спільно бити іноземних загарбників — ворогів обох народів — змальовано також у пісні «Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві» (запис початку XIX ст.).

Трудящі України у своїх думах та піснях XV—XVI ст. створили видатні образи колективного героя — народу, героїв-богатирів — захисників рідної землі від іноземних нападників, борців проти соціального і національного гніту. Це, насамперед, образ великого, мужнього колективу — селян, козаків, які героїчно борються за свою свободу і незалежність, хоробро відбивають напади турецько-татарських ханів з їх ордами, що знущалися над миролюбним українським населенням, вбивали стариків, жінок і дітей. Захищаючи себе, свої землі, селяни і козаки беруться до зброї і звершують героїчні вчинки в боротьбі з ворогами. Образ нездоланного народу доповнюється образами епічних чи історичних героїв-богатирів, рицарів, сила і непереможність яких полягають в силі і незламності народних мас.

Одним з видатних улюблених героїв українського народного епосу є бідний козак Голота (дума «Козак Голота»). Вірний син народу, козак Голота не помишляє про напад на сусідні землі або про загарбання чужого добра. Він «ні города, ні села не займає». Але коли на нього нападає багатий татарин, щоб пограбувати його, взяти в полон і продати в тяжку каторгу-неволю, Голота в рицарському поєдинку з ворогом виявляє справжню богатирську силу і знищує його:

«...Ще ти козака у руки не взяв,
А вже за його й гроші пощитав.
А ще ж ти між козаками не бував,
Козацької каші не їдав
І козацьких звичаїв не знаєш!»
То теє промовляв,
На присішках став,

Без міри пороху підсипає,
Татарину гостинця у груди посилає.
Ой, ще козак не примірився,
А татарин * ік лихій матері з коня покотився.

Відданими народові, хоробрими в бою з ворогами змальовані Іван Богуславець, Самійло Кішка; вони перемагають турецьких феодалів-рабовласників, визволяють багатьох єдинокровних братів-невільників (думи «Іван Богуславець», «Самійло Кішка»). Таким змальований старий отаман Матяш, який вчить молодих козаків перемагати турецьких загарбників і сам в поєдинку з ворожим військом знищує кілька тисяч ворожих «лицарів». Виняткову мужність проявляє юний богатир, син удови Івась Коновченко: він перемагає кілька сотень нападників і багатьох ворожих богатирів (дума «Івась Удовиченко, Коновченко»).

Такими ж богатирями змальовані численні епічні герої історичних пісень, особливо Байда, Морозенко, Овраменко та ін. Байда, терплячи великі муки, знаходить у собі сили, щоб помститися деспоту — турецькому царю; він вбиває стрілою з лука його, царицю та їх дочку.

У думах та історичних піснях XVI—XVII ст. правдиво змальовано також соціальну нерівність, класове розшарування українського суспільства, боротьбу трудящих мас проти поневолення їх українськими феодалами, шляхтою, козацькою старшиною. Велике запустіння убогого козацького господарства і злидні змальовує дума «Козацьке життя». Справедливу розправу козацької голоти над дукою-багачем оспівує народна історична пісня «Темна хмара наступила, став дощик іти», відома в численній кількості варіантів (записи XIX ст.).

Образ розсудливого, відважного керівника козацької голоти Ганжі Андибера, розправу над українськими панами-дуками змалював народ ще в думі кінця XVI — початку XVII ст. — «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер», яка належить до найяскравіших творів українського героїчного епосу.

Ганжа Андибер — справжній герой-богатир, якого одного бояться три дуки-срібляники; від його удару кулаком по столу розлітається груба в шинку. У відповідь на звернення Андибера «до рік низових — помощниць Дніпрових» за допомогою до нього прибувають його однодумці — козаки-бідняки і охоче виконують наказ свого ватажка — «у три березини» потягають дуків:

Тогді ж то козаки, діти, друзі, молодці,
Добре дбали —
Сих дуків-сребраників за лоб брали,
Із-за стола, паче волів, виводжали,
Перед окнами покладали,
У три березини потягали,
А ще стиха словами промовляли:
«Ей, дуки, — кажуть, — ви, дуки!

* В стародавньому українському і російському фольклорі слова «татарин», «татари», «турок», «турки», «яничари» означають загарбників, поневолювачів, що зв'язано з багатовіковим татаро-монгольським ігом і турецько-татарськими спустошливими нападами на східнослов'янські землі.

За вами всі луги і луки, —
Нігде нашому брату, козаку-летязі, стати
І коня попасти!».

До найвидатніших образів героїчної поезії українського народу XVI—XVII ст. належать образи запорозьких козаків і Запорозької Січі — центра українського козацтва, яка відіграла прогресивну роль в історії України. В основі цих образів (в думах та піснях — запорожці, козаки, козацька голота, Запорожжя, Січ, Великий Луг, Низ, Базавлук і т. п.) художньо відтворена реальна військова сила, створена українськими народними масами в ході боротьби проти феодально-кріпосницького і національного гніту, а також проти турецько-татарських нападів. Разом з тим в цій поезії знайшли відображення і ті соціальні суперечності, які мали місце на Запорожжі.

У відповідності з історичною дійсністю в думах та піснях показано, що із Запорозької Січі вирушають на битви з ворогами-нападниками і феодалами селяни та козаки; сюди вони повертаються з турецької неволі або переможного бою. Тут вони знаходять захист і притулок від переслідувань турецько-татарських ханів і польсько-шляхетських поневолювачів, українських феодалів—дуків. Це ми бачимо в думах «Самійло Кішка», «Іван Богуславець», «Отаман Матяш старий», «Козак Голота», «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер», в піснях про побережців, Морозенка, Супруна, Івана Сірка, про розправу голоти з дукою-багачем та ін.

З великою силою ненависті і протесту народні думи та історичні пісні XV—XVII ст. зображують страшні спустошливі напади турецьких і татарських загарбників, розорення і руйнування, які вони несли з собою. Негативним образам лютих нападників, які знищують все на своєму шляху (пісня «Зажурилась Україна, бо нічим прожити»), український народ протиставляє світлі образи народних героїв; він возвеличує свою справедливу героїчну боротьбу проти турецько-татарської навали і неволі. Такі образи позитивного героя — мужнього українського народу, його хоробрих синів—козаків, які разом з представниками великого російського народу—донськими козаками ведуть спільну боротьбу проти іноземних агресорів, маємо в піснях про взяття Азова, «Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві» та ін.

Якщо в героїчній поезії українського народу XV—XVI ст. оспівано в основному епічних, невідомих в історії героїв, то з кінця XVI—початку XVII ст. такими героями показано переважно відомих історичних діячів, які віддано служили інтересам народу. Так, у багатьох українських народних думах та історичних піснях оспівано селянсько-козацькі повстання кінця XVI—першої половини XVII ст., визвольну війну 1648—1654 рр., яка була однією з найславніших сторінок в історії українського народу, таку велику історичну подію, як возз'єднання України з Росією.

Твори героїчної народної поезії кінця XVI — початку XVII ст. змальовують найтяжчий, нелюдський кріпосницький гніт і національно-релігійне гноблення українського селянства, міської бідноти і козацьких низів з боку польської шляхти, яка на той час загарбала більшу частину України, з боку українських кріпосників, що разом з польськими панами намагалися придушити антифеодаль-

ну боротьбу українських народних мас. Думи того часу стверджують, що трудовий народ ні в чому «волі не має», що польські магнати і їх прислужники — орендарі над усім «господарями стали знаходжатись».

Український народ завжди боровся проти поневолення, за свою свободу, честь і незалежність. Запалюючі приклади українському народу показував великий російський народ, який героїчно боровся в час селянського повстання під керівництвом Івана Болотникова (1606—1607 рр.), а також проти польсько-шведських інтервентів на початку XVII ст.

Дума «Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю» показує одну з яскравих сторінок визвольної боротьби українського народу в 30-х роках XVII ст. Повсталі селяни і козаки розправляються з польською шляхтою, яка заклала перед Запорожжям Кодацьку фортецю з метою поневолити народ і «на Дніпрі», і «на Росі», і «в чистому полі», руйнують ненависний Кодак, але зазнають поразки. Один з керівників повстанців — Остряниця з козаками знаходять порятунок у російських землях. Дума говорить:

Та й повів свій кіш
Отаман Остряниця
У московські землі,
Щоб там поселиться.

Героїчна поезія початку XVII ст. свідчить, що тогочасна боротьба українського народу за соціальне і національне визволення була разом з тим боротьбою за возз'єднання з російським народом. Тільки возз'єднання України з Росією врятувало Україну від поневолення шляхетською Польщею і поглинення султанською Туреччиною.

В думах та історичних піснях про визвольну війну українського народу 1648—1654 рр. правдиво змальовано українське селянство, яке повстало проти гніту польських і українських феодалів-кріпосників, показано широкі маси козацтва і міського населення, які виступали у визвольній війні разом з селянами. Героїчна поезія стверджує, що українське селянство було головною і вирішальною силою цієї війни. Силою широких народних мас (в думах «козаки та мужики») звершуються всі військові подвиги і здобувається перемога над ворогами. З цієї поезії видно, що класові і політичні інтереси повсталих мас, за які вони боролися у визвольній війні, виступали під релігійною оболонкою, що пояснюється умовами часу. Так, в думі «Хмельницький та Барабаш» показується, що селяни і козаки

Лядські * табори на три части розбивали,
Ляхів, мостивих панів, упень рубали,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подали.

---

* Слова «лядські», «лядський», «ляхи», «ляшок» вживаються в українському фольклорі як означення польської шляхти, польських панів і всього, зв'язаного з ними як загарбниками, окупантами; інколи цими словами називаються і українські пани, козацька старшина (наприклад, у варіантах дум «Самійло Кішка», «Хмельницький та Барабаш», «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер»).

Думи та історичні пісні середини XVII ст. оспівують таких реальних історичних героїв — народних ватажків, як видатний державний діяч і полководець Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс (у народній поезії Перебийніс), Данило Нечай, Іван Богун, яких висунув повсталий український народ із свого середовища. Цим героям часто приписуються такі вчинки і подвиги, які під силу тільки колективу, широким масам, що свідчить про велику любов народу до кращих своїх синів, бажання наділити їх своїми невичерпними силами.

Трудовий народ прославляє Хмельницького за його розум, за мужню і рішучу боротьбу проти польсько-шляхетського національно-релігійного гніту, за возз'єднання України з Росією. Героїчна поезія показує його хоробрим воїном, далекоглядним політиком, мудрим полководцем. Так, у думі «Хмельницький та Барабаш» говориться, що Богдан Хмельницький рішуче боровся за те, щоб «козакам козацькі порядки подавати, за віру християнську одностайно стати», і проти того, щоб «із ляхами, мостивими панами, з упокоєм хліб-сіль вічнії часи уживати». В пісні «Чи ж не той то хміль» оспівано могутню енергію, військову доблесть Богдана Хмельницького.

Визначне місце в героїчній поезії про визвольну війну українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького займають думи та історичні пісні, в яких змальовані блискучі перемоги над польсько-шляхетськими військами, показано мужність і доблесть селянсько-козацьких військ, таких видатних військових діячів і героїв, як Максим Кривоніс, Данило Нечай, Іван Богун та ін.

Максим Кривоніс, як полковник Богдана Хмельницького «з правої руки», згадується в думі «Хмельницький та Барабаш»; про нього збереглися дві пісні — «Не дивуйтеся, добрії люди, що на Вкраїні повстало» та «Ой, усе лужком та все бережком». В піснях про Кривоноса висловлено захоплення народу своїм героєм — воїни з повстанських загонів Кривоноса з гордістю заявляють, що їх «Перебийніс водить не много», але від них не сховався жоден пан.

Про Данила Нечая, — відданого борця за інтереси народу, згадується в ряді пісень. Про популярність однієї з пісень про Нечая може свідчити хоч би той факт, що вона ще в XIX ст. була записана понад 50 разів. Нечая Богдан Хмельницький називає у піснях своїм другом; Нечай має таку силу, що ніщо не встоїть на його шляху, він ніколи не відступає перед ворогами і не кидає поля бою, яка б небезпека йому не загрожувала.

Іван Богун, — відважний і винахідливий військовий керівник середини XVII ст., — згадується в думі «Хмельницький та Барабаш»; про нього збереглася пісня і дума («Іван Богун»). В думі показано, як хоробро б'ється Богун з військами султанської Туреччини і шляхетської Польщі, що оточили козаків у Вінниці:

Силу він ляхів-турків стріляв
І шабельками рубав,
На аркан забирав,
В річку Буг їх утопляв.

Сам Богдан Хмельницький — «його військо гетьманське морем нахлинає» — приходить на допомогу Богуну. Дума прославляє Хмельницького і Богуна.

Велика історична подія — возз'єднання України з Росією, всенародно проголошене 8(18) січня 1654 р. на раді в Переяславі, — змальована в ряді творів героїчної поезії. Переяславська рада оспівана як велике всенародне свято, торжество. Пісні про Переяславську раду пройняті великою радістю, святковим настроєм. Народ дякує Хмельницькому за те, що він стійко добивався возз'єднання України з Росією, називає його «батьком», «славним гетьманом»:

Ой, спасибі, батьку Хмелю,
За твою пораду...
Що з'єднав ти нас з Москвою,
З рідними братами!
Ой Богдане, батьку Хмелю,
Славний наш гетьмане!

(«Ой Богдане, батьку Хмелю»).

Про спільну боротьбу російського і українського народів проти своїх спільних ворогів у другій половині XVII і у XVIII ст. розповідається в таких думах та піснях, як «Та, ой, як крикнув же та козак Сірко», «Вдова Сірчиха-Іваниха» (про відданого борця проти турецько-татарської агресії в другій половині XVII ст. Івана Сірка); «Годі, коню, в стайні спати», «Ой, під річкою під Сабореєю», «Семен Палій і Мазепа» (про Семена Палія — борця проти польської шляхти, турецько-татарських загарбників, шведської навали і зрадника гетьмана Мазепи в кінці XVII— на початку XVIII ст.); «Ой, закурила, затопила сирими дровами» (про Абазіна — сподвижника Семена Палія), і в численних інших народних творах. Ці твори засвідчують, що об'єднання економічних ресурсів Росії і України умножило сили російського і українського народів у їх боротьбі проти іноземних загарбників, внаслідок чого в XVII—XVIII ст. було завдано смертельного удару агресивним прагненням султанської Туреччини і шляхетської Польщі, що мало величезне міжнародне значення.

Яскравим зразком спільної боротьби російського і українського народів проти іноземних загарбників є розгром у 1709 р. російською армією, до складу якої входили і українські частини, шведських загарбників під Полтавою. Український народ оспівав цю перемогу в багатьох своїх творах. Разом з прославленням великого російського народу і його героїв він високо оцінив Семена Палія, затаврувавши мерзенного зрадника Мазепу. В народній поезії до імені Мазепи обов'язково прикладається епітет «проклятий».

Український народ звеличує перемоги, здобуті Росією над султанською Туреччиною у XVIII ст. (пісні «Ой, над Бугом над рікою», «В славнім місті під Хотином», «Ой, пише, пише сотник Поволоцький», «Від Килії до Ізмайлова покопані шанці»). Про великого російського полководця О. В. Суворова, який відіграв видатну роль у цих перемогах, зокрема у взятті Очакова, Ізмаїла, Кілії, трудящі України склали щиру, задушевну пісню «Ой, світи, місяченьку, і ти, ясна воренько».

Спільна боротьба російського і українського народів проти своїх ворогів породила багато споріднених сюжетів історичних пісень. Це яскраво видно на при-

кладі російської і української народної поезії про Вітчизняну війну 1812 р. проти французьких загарбників. Українські пісні «Пише король листи а король французький» (про погрози Наполеона і гідну відповідь російських генералів), «Пісня про Матвія Платова» (про прославленого героя війни 1812 р.) дуже близькі змістом і формою з такими російськими історичними піснями, як: «Ай, вот хвалится француз, выхваляется» і «Ты, Россия, ты, Россия» (див. зб. «Исторические песни. «Библиотека поэта». Малая серия. Второе издание», «Советский писатель», Л., 1951, стор. 314—315. 330—332).

Особливо слід підкреслити спільні мотиви, наявні в російській і українській народній поезії другої половини XVII — першої половини XIX ст., про боротьбу проти соціального гніту. Ці мотиви є свідченням того; що возз'єднання України з Росією зміцнило єдність українського і російського народів в їх боротьбі проти українських і російських кріпосників, що у великих антифеодальних повстаннях XVII—XVIII ст. в Росії під керівництвом Степана Разіна і Омеляна Пугачова брали активну участь і українські селяни, так само як в антифеодальних повстаннях на Україні — представники російського народу. Саме цим можна пояснити той факт, що і в російській, і в українській народній поезії маємо споріднені історичні пісні і перекази про сина Разіна (зокрема, пісня «Виходила дитина з-під білого каменя»), а також пісні про рекрутчину, ненависну панщину, про розправи з панами.

Рухи проти феодально-кріпосницького і національного гноблення, що охопили у XVIII — першій половині XIX ст. селянські маси України, як і трудящих інших національностей Росії, змальовані в народній поезії як велика, грізна сила, спрямована проти влади експлуататорів. Народ оспівав мужню, героїчну боротьбу проти українських, польських, російських та інших поміщиків-кріпосників, прославив народних ватажків цієї боротьби — таких, як Максим Залізняк, Олекса Довбуш, Устим Кармалюк та ін.

Ці твори пройняті гнівом і ненавистю до кріпосництва. Народні маси і їх герої, зображені в антикріпосницькій героїчній поезії, — хоробрі, відважні; вони сміливо виступають на боротьбу проти соціального гніту, знищують панів-кріпосників. Так, у пісні XVIII ст. про одного з ватажків селянського повстання — Левенця («Ой Левенче, Левченоньку») говориться, що «лежать пани да порубані, помучені, вони од Левенця не утечені!». В піснях «Ой, був в Січі старий козак» (про Саву Чалого і Гната Голого) і «Ох, як поїхав наш пан Лебеденко» (про розправу гайдамаків з паном Лебеденком) подано яскраві картини боротьби народних мас проти кріпосників та їх прислужників — зрадників народу:

Ох, і взяли, взяли пана Лебеденка
На три штихи вгору
Та вдарили пана Лебеденка
Об сухий пень головою.

(«Ох, як поїхав наш пан Лебеденко»).

В ході героїчної боротьби проти феодально-кріпосницького гніту та іноземних загарбників розвивалась і зміцнювалась бойова співдружність трудящих Росії

і України. Розхитуючи кріпосницький лад, антифеодальні рухи селянських мас різних національностей Росії згуртовували їх на боротьбу проти спільних ворогів, зокрема проти найлютішого ворога російського, українського та інших народів Росії — царського самодержавства. Царизм на Україні, як відомо, ліквідував місцеве самоврядування, люто придушував національно-визвольний рух, присікаючи прагнення до створення української державності, провадив насильствену політику русифікації, перешкоджав розвиткові української мови і культури.

Важкий гніт царизму, який великим тягарем лягав на плечі українського народу, показано в багатьох народних поетичних творах. Так, у піснях «У Глухові у городі» та «Ой, за річкою та й за Синюхою» змальовано каторжні умови праці «на лініях», велике зубожіння козаків, перетворення їх з царської волі в кайданників:

Гей, дала, дала славним запорожцям
Та цариця заплату,
Що понабивали на ноги кайдани,
Дали в руки лопату.

(«Ой, за річкою та й за Синюхою»).

Пісня «Зібралися всі бурлаки» говорить, що цариця Катерина II посилювала кріпосництво на Україні:

Край веселий, край зелений
Панам роздарила!
Багатому розпродала
Від краю до краю,
А бідному зоставила
Те, де поховають.

Український народ склав пісні про численні селянські повстання, які часто відбувалися на Україні у XVIII — першій половині XIX ст. Так, антифеодальні гайдамацькі рухи 30—40-х років XVIII ст., спрямовані проти польських і українських панів на Правобережній Україні, відображені в піснях про Гната Голого, Левенця, в пісні «Не славная Чута густими дубами». В численних народних піснях розповідається про антикріпосницький рух народних повстанців у Галичині — опришків та їх ватажка Олексу Довбуша, який довгий час очолював боротьбу проти українських, польських, австрійських та інших панів і національно-релігійного гноблення. На 60—70-і роки XVIII ст. припадає створення багатьох пісень про велике селянське повстання 1768 р. на Правобережжі, відоме під назвою Коліївщина, учасники якого мужньо боролися проти польсько-шляхетського гніту, за возз'єднання Правобережжя з Росією. Це пісні про народного героя, одного з найвидатніших ватажків Коліївщини Максима Залізняка («Максим козак Залізняк»), про видатних ватажків Івана Гонту («Ой, наварили ляхи пива»), Микиту Швачку («Ой, виїхав із Гуманя козаченько Швачка»), Івана Бондаренка («У селі Грузькому жила вдова Бондариха») та ін.

В образах ватажків Коліївщини втілено могутні сили народу, його богатирські риси, нездоланність. Так, у пісні про Максима Залізняка показано, що він зібрав «війська сорок тисяч» і з ним за годину набив «панів повні шанці».

Риси селянського повстання, як грізного, рішучого руху, розправи з панами, яскраво проступають у відомій пісні «Задумали Базилевці» — про Турбаївське повстання 1789—1793 рр. Оповідаючи про тяжкі, нелюдські умови життя кріпаків, ця пісня, як і пісні «Ой, судома, пане-брате», «На панщину гонять», вказує, що єдиний вихід з кріпосного становища — збройне повстання проти панів.

Пісня «Задумали Базилевці» розповідає, що повсталі селяни і козаки с. Турбаї на Полтавщині у відповідь на утиски панів Базилевських повстали—обступили «панську оселю спереду і ззаду». Про непримиренне ставлення селян до панів красномовно свідчать такі слова пісні:

Шкода тепер, Маріано,
З вами говорити, —
З кіллям прийшли не радиться —
Прийшли вас побити.

В образі народного ватажка Устима Кармалюка, який очолював антикріпосницький рух селянства на Поділлі в 20—30-х роках XIX ст., створеному українською народною поезією, багато спільного з образами Разіна і Пугачова в російському фольклорі. Кармалюк, як і Разін та Пугачов, у численних піснях, переказах і легендах показаний відважним борцем проти кріпосництва, за інтереси селянства; він — богатир, наділений безсмертям. У народній пісні «Зібралися отамани в зеленому гаю» говориться, що Кармалюк закликає до рішучої розправи з панами-кріпосниками:

Збирайтеся, козаченьки,
Беріть коли в руки
Та й підемо панів бити
За народні муки!

Героїчна поезія українського народу першої половини XIX ст. змалювала видатного селянського ватажка Лук'яна Кобилицю — борця проти поміщиків і австрійської монархії у 40—50-х роках XIX ст. на Буковині (пісні «Ой, у моїм городчику копана криниця», «Ой, слухайте, люди добрі, що хочу казати»), ватажка опришків на Прикарпатті в 20-х роках XIX ст. Мирона Штолу, повстання кріпаків с. Дорогинки на Чернігівщині в 50-х роках XIX ст. (пісні «Біда, мати, біда, мати, біда з бідочкою», «За горою за крутою косарики косять»). В останніх двох піснях розповідається про те, що кріпаки «убили Саливона за усю громаду», про той переляк, який нагнала ця розправа селян на всіх панів.

Ці мотиви пісень першої половини XIX ст., як і всіх антикріпосницьких пісень XVII—XVIII ст., є особливо типовими для народної творчості епохи феодалізму. Пісня «Крейсамт з панами тримає» прямо зазначає, що «панська жила» лопне тільки тоді, коли народ нагострить коси і вила на панів, тобто підніметься на збройну боротьбу.

Коли після скасування кріпосного права у зв'язку з розвитком капіталізму в Росії виник новий клас суспільства — робітничий клас, пролетаріат, в особі якого трудящі всіх національностей нашої країни знайшли надійного керівника в боротьбі за повалення буржуазно-поміщицького ладу, виникла і нова народна поезія, якісно відмінна від народної творчості попередніх епох, — робітнича поезія. Ця поезія була тісно зв'язана із загальноросійським визвольним рухом і своїм вістрям була спрямована проти царського самодержавства, проти поміщиків і капіталістів.

В ряді українських історичних народних пісень 70—80-х років XIX ст. показано каторжні умови життя робітників, їх тяжку працю на фабриках і заводах, у поміщицьких економіях (пісні заводських робітників, шахтарські, наймитські, заробітчанські і т. п.). Ці пісні викривають нелюдську капіталістичну експлуатацію, жорстокість і здирства поміщиків і капіталістів та їх посіпак («Як у Карлівці на заводі», «В шахту спускається — з світом прощається», «Ой, горе нам, молодим», «Закувала зозуленька в стодолі на розі» та ін.).

Уже у 80-х роках XIX ст. на Україні було створено значну поезію соціального протесту і боротьби проти поміщицько-капіталістичного гноблення. Типовим зразком поезії соціального протесту і ранніх форм боротьби робітничого класу є пісня «Ой, чи воля, чи неволя», записана ще в 70-х роках XIX ст. і відома в кількох варіантах («Вітер з поля — хвиля з моря» та ін.). Робітник на сахарному (варіант — на літейному) заводі працює, «аж піт очі заливає», «а хазяїн його лає», б'є («аршином потягає»), бо капіталістові все «мало» прибутків. Робітники протестують проти визиску, борються з капіталістом, вдаючись до ламання машин:

...Наробили хлопці лому,
Розпустили пару по заводу —
Пішла слава по народу!

Якщо в історичних робітничих піснях перших двох десятиріч після скасування кріпосного права ще не пропагувався соціалістичний ідеал, то в пролетарській поезії кінця XIX — початку XX ст., коли центр світового революційного руху перемістився з Заходу на Схід, в Росію, де робітничий клас створив свою партію нового типу — Комуністичну партію, він став провідним мотивом. Пісні загальноросійського робітничого революційного руху цього періоду закликали до знищення самодержавства і капіталізму.

Російські робітники створили героїчні пісні революційної боротьби, які мали значне поширення серед передової частини українських робітників, трудового селянства та інтелігенції. Переважали серед цієї поезії гімни і марші («Смело, товарищи, в ногу», «Варшавянка», «Беснуйтесь, тираны», «Красное знамя», «Интернационал»). Завдяки російському пролетаріату ці гімни і марші набули світового поширення.

Основним героєм пісень революційної боротьби виступає російський пролетаріат, клас свідомий свого історичного покликання, здатний очолити всіх трудящих і в союзі з ними революційним шляхом визволити їх від соціального і національного гніту. Пролетарські пісні мали революційно-закличний характер. В них

уже відсутній показ ламання машин чи зображення інших первісних форм боротьби робітничого класу, зате ясно видна мета, за здійснення якої ведеться боротьба,— повалення царського самодержавства, ліквідація поміщицько-капіталістичного ладу, створення такого суспільного і державного ладу, в якому не буде експлуатації, а влада належатиме всім трудящим на чолі з робітничим класом. Це — справжня героїчна поезія, центральним образом якої є образ всепереможного робітничого класу, його червоного прапора, навколо якого згуртовуються на боротьбу проти самодержавства всі трудящі нашої країни.

Багато творів цієї поезії склали певні автори — робітники, революціонери-професіонали, але поширювалися вони переважно як анонімні пісні чи вірші. В процесі усного побутування ці твори доробляли́ся і перероблялися, шліфувалися, так що переважна більшість виконавців не знала їх авторів.

Революційна поезія робітничого класу і трудового селянства України розвивалася під благотворним впливом загальноросійських революційних пісень пролетаріату, які широко побутували на Україні як в російських оригіналах, так і в численних українських народних переробках та переспівах. Соціалістичний світогляд, ідеологія пролетарського інтернаціоналізму і дружби народів, під прапором якої виступала російська революційна соціал-демократія на чолі з В. І. Леніним, боротьба за створення союзу робітничого класу і селянства були тією основою, на якій розвивалася пролетарська народна поезія кінця XIX — початку XX ст. і в Росії, і на Україні.

Російські пісні пролетарської боротьби і пісні революції 1905—1907 рр. стали ідейно-художнім надбанням і зброєю в руках робітників і трудового селянства всіх народів Росії, в тому числі і українського. Трудящі України разом з російськими трудящими під керівництвом російського пролетаріату і його Комуністичної партії самовіддано боролися проти своїх класових ворогів як напередодні, так і під час першої буржуазно-демократичної революції 1905—1907 рр. На Україні відбулися великі повстання в ряді міст і губерній, а також повстання чорноморських моряків; за прикладом робітників промислових центрів Росії в ряді міст України були створені Ради робітничих депутатів, що стали прообразом Радянської влади на Україні. Революційна поезія робітничого класу була невідступним і активним учасником цієї боротьби.

В українських піснях початку XX ст. «Зберемося ми у полі», «Ну-бо, хлопці, повстаньмо», «Долой панів, долой царя!», як і в російських революційних піснях цього періоду, пропагуються завдання робітничого класу і революційного селянства Росії і України в першій російській буржуазно-демократичній революції, яка повинна була в дальшому перерости в революцію пролетарську, соціалістичну. В ряді народних історичних пісень і дум початку XX ст., особливо 1905—1907 рр., відображено самовіддану боротьбу трудящих України в цей час (пісні «У Молочках на фільварку», «Засвистали арештанти», «Випустив цар свій маніфест», «То не вітер, то не сильний» та ін., думи «Чорна неділя у Сорочинцях», «Про сорочинські події 1905 року»). В цій революційній поезії створено узагальнені художні образи революціонера нового типу, тісно зв'язаного з широкими народними масами, революціонера — героя, агітатора, що закликає трудящих до збройного повстання проти експлуататорів.

Змальованих героїв ми бачимо в дії, скрізь і завжди відчуваємо їх присутність, коли мова йде про трудовий народ, його інтереси. В пісні «Долой панів, долой царя!» народний герой — сам народ — заявляє:

Долой усіх панів!
Не треба нам царя Миколи,
З престолу ми його зіпхнем,
Напишем ми нові закони,
Нові порядки заведем!

В іншій пісні — «Одна хмара із села, а другая з міста» — він владно проголошує:

Другого Миколу
Разом з іншими панами
Зженем із престолу!
Нам солдати-москалі
У цьому поможуть,
Щоб селянам взяти землі,
Робочим заводи!

Такі образи позитивного героя кликали трудящих на революційну боротьбу проти самодержавства, поміщиків і капіталістів, вселяли впевненість в остаточній перемозі справи робітничого класу і його союзника — трудового селянства.

Поряд з образами позитивного героя народна поезія створила і типові, часто сатиричні, негативні образи. Це, насамперед, образ нікчемного, жалюгідного, жорстокого царя — винного торговця, п'яниці, натхненника розбою, грабежів і вбивств. Це образи царських посіпак-карателів — таких, як «Дубасов божевільний», образи реакційного духовенства — «попів — чортів довговолосих» і т. п.

Образи української революційної поезії початку XX ст. споріднені з подібними образами творів російської народної поезії, зокрема з такими, як у піснях про повстачня на броненосці «Потемкин», про розстріл царем 9 січня 1905 р. демонстрації перед Зимовим палацом у Петербурзі та ін.

В появі і розвитку такої революційної поезії важливу роль відіграло всеперемагаюче вчення марксизму-ленінізму, велика ідейно-виховна робота більшовиків-ленінців в широких народних масах, Комуністична партія, яка, виражаючи інтереси трудящих, вела їх на революційну боротьбу проти самодержавства.

Вплив ідей марксизму-ленінізму особливо помітний на піснях про імперіалістичну світову війну 1914—1918 рр. Так, у піснях «В неділю раненько кує зозуленька», «Ой, посіяла я хліб», «Карпати, Карпати, великії гори» змальовуються страхіття імперіалістичної війни, викривається її загарбницький характер, а також вказується на єдиний можливий вихід з такої війни — боротьбу проти експлуататорських класів, які організовують загарбницькі війни.

Пісні передодня Великої Жовтневої соціалістичної революції 1917 р. показують революційне піднесення в країні, викривають капіталістичний лад, закликають до завоювання пролетаріатом влади, до встановлення радянського суспільного

і державного ладу. Такий заклик маємо в поширеній тоді пісні «Туман яром котиться»:

> Ходім з панством воювать,
> Землю й волю добувать!
> . . . .
> Товариство, пора встать,
> Лад радянський будувать!

Українська народна героїчна поезія — думи та історичні пісні — дожовтневого періоду є великої ваги історико-художнім матеріалом, в якому засвідчено велич трудового народу, його благородство, патріотизм, любов українського народу до великого російського народу, їх непорушна дружба, великі творчі сили трудящих мас, їх героїзм і самовідданість у боротьбі проти зовнішніх і внутрішніх ворогів.

Проте поряд з передовими, прогресивними, справді глибоконародними ідеями, які є в цій поезії провідними, в ній відбилися і відсталі, забобонні уявлення народних мас того часу. До таких передсудів, в тій чи іншій мірі наявних у думах та історичних піснях XV—XIX ст., належать елементи нерозуміння реакційної суті релігії, зокрема зв'язку церкви з експлуататорськими класами, випадки зневажливого ставлення до жінок, нерозуміння, що скасування кріпосного права не знищить експлуатації, наївна віра в царя, «доброго» пана, звернення до надприродної сили і т. п. Наявність таких ілюзорних уявлень у трудящих зумовлена як їх власною обмеженістю, суперечливістю їх ідеології в епоху феодалізму і капіталізму внаслідок неймовірного гноблення і визиску, темноти і затурканості, так і багатовіковим шкідливим впливом на маси ідеології пануючих експлуататорських класів, зокрема пропаганди цієї ідеології церквою.

Але не ці окремі слабі сторони деяких дожовтневих дум та історичних пісень визначають суть народної героїчної поезії. Твори героїчної поезії протягом віків задовольняли справжні потреби і запити трудящих, виражали його найкращі надії, мрії і сподівання. Саме тому вони збереглися в усній передачі на протязі століть і мають велике, неминуще значення для нашої соціалістичної сучасності.

На грунті соціалістичних завоювань трудящих нашої країни, здобутих внаслідок перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції, здійсненої під керівництвом Комуністичної партії, став можливим розвиток і розквіт нової, радянської героїчної поезії, соціалістичної змістом, національної формою. Складовою частиною цієї поезії є українські радянські народні думи та історичні пісні, які за своїм змістом якісно відмінні від дожовтневих і мають ряд нових рис у поетичній формі.

Визволений від соціального і національного гніту Жовтневою революцією, щасливий у братерській сім'ї народів Радянського Союзу український народ на повний голос співає про радість свого вільного, щасливого життя без поміщиків і капіталістів у соціалістичній державі робітників і селян. Український радянський народ, як і інші народи Союзу РСР, склав багато глибокоідейних і високохудожніх

поетичних творів, які активно служать справі комуністичного виховання широких мас. Творчим методом всієї радянської народної поезії, як і літератури, є соціалістичний реалізм, в основі якого лежить правдиве, з позицій комуністичної партійності, конкретно-історичне змалювання дійсності в її революційному розвитку. Її ідейною основою є велике вчення марксизму-ленінізму, що стало світоглядом мільйонних мас — творців цієї поезії.

Правдиво відображаючи соціалістичну дійсність, народна поезія Радянської України оспівує Комуністичну партію як мудрого, випробуваного керівника робітничого класу і всіх трудящих, розум, честь і совість нашої епохи, геніального вождя В. І. Леніна і великого продовжувача його справи Й. В. Сталіна, прославляє нашу соціалістичну державу — Батьківщину трудящих усього світу. Радянська держава змальована в народній поезії як новий, щасливий і радісний світ, де відсутня експлуатація людини людиною, торжествує непорушна дружба братніх народів. Образ Радянської держави в народній поезії — це образ країни, в якій трудящі є повними господарями всіх матеріальних і духовних цінностей, де панує морально-політична єдність і монолітна згуртованість всього народу навколо своїх випробуваних керівників — партії і уряду.

Українські радянські народні думи та історичні пісні відображають найвидатніші явища і події радянської історії, боротьбу і перемоги трудящих Союзу РСР. В художніх образах цього виду народної творчості правдиво відображено підготовку і проведення Великої Жовтневої соціалістичної революції, героїчну боротьбу трудящих за завоювання влади, керівництво партії цією боротьбою (думи «Про Леніна і Сталіна», «Про Леніна і Сталіна та про трьох братів», «Хто ж той сокіл, товариші», пісня «Прилетіла зозуленька» та ін.).

Жовтнева революція в зображенні народної героїчної поезії — це могутні удари грому, всеперемагаюче прагнення робітників і трудового селянства знищити старий, буржуазний лад і створити такий суспільний лад, де б не було експлуатації і експлуататорів. Типовим для українських радянських дум та історичних пісень є зображення перемоги Великого Жовтня як визволення правди і волі з пут, в які їх закували поміщики і капіталісти, як повернення правди і волі народові, трудящим. Тому ця поезія пройнята всеосяжною радістю і пафосом перемоги:

Небо засіяло,
Земля сколихнулась,
Сонце посміхнулось!
Бо то ж то вдарив сильний
Всенародний грізний грім —
Запалили, розвалили
Весь буржуйський, панський дім!

(Дума «Про Леніна і Сталіна»).

В українській героїчній поезії років іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни прославляються самовіддана боротьба радянського народу проти всіх ворогів Країни Рад, перемоги, здобуті над внутрішньою і зовнішньою контрреволюцією, братня допомога українському народові всіх народів нашої Вітчизни, і на-

сампеперед російського. Так, в думі «Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних», складеній кобзарями в Харкові в 1923 р., говориться:

Вся Росія тут зібралась в цю тяжку годину,
Щоб вступитись за Комуну, за Радянську Україну!

Зображуючи труднощі боротьби з ворогами Радянської влади народна поезія змальовує масовий героїзм трудящих, їх оптимізм, впевненість в остаточній перемозі над контрреволюцією, показує їх безмежну відданість Комуністичній партії. Ця поезія прославляє вихованих партією військових керівників нового типу — Фрунзе, Ворошилова, Будьонного, таких героїв-самородків, як Чапаєв, Щорс, Котовський, Пархоменко та багато інших (думи «Про Леніна і Сталіна», «Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних», пісні «Не вітри то завівали», «Степова трава лягає», «Зібрав Щорс загін завзятих», «Ой, котився вітер яром», «Цвіте сад-виноград, терен розцвітає», «Розгулявся рівзий вітер» та ін.).

Звеличуючи справжніх народних героїв, показуючи їх у самовідданій боротьбі з ворогами Радянської влади, українські радянські думи та історичні пісні разом з тим викривають звіряче обличчя іноземних загарбників — американських, німецьких, французьких, англійських, японських імперіалістів, їх вірних поплічників, запроданців і зрадників народу — українських буржуазних націоналістів. При змалюванні ворогів народ вдається до гострої, їдкої сатири.

В таких народних творах, як дума «Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних» та пісні «Ой, заграло Чорне море», «Як задумав пан Петлюра», «Ой Петлюро, вражий сину» та ін., викриваються зв'язки українських буржуазних націоналістів з іноземними загарбниками, що свідчить про глибоке розуміння українськими трудящими масами ворожої, антинародної, контрреволюційної суті націоналізму. Скоропадський змальований у народній поезії як «лихий гетьман», який «петлі пов'язав» до шибениць, поставлених для трудящих; кат українського народу Петлюра — «пес», «іуда», «розбійник», «шельма превелика», «мазепина пика», Антанті «запродав Україну-мати» і т. д.

В період переходу до мирної праці по відбудові народного господарства і в роки боротьби за соціалістичну індустріалізацію країни та колективізацію сільського господарства героїчна поезія своїм полум'яним словом активно сприяла справі повної перемоги соціалізму в СРСР. Вона натхненно оспівала діяльність Комуністичної партії, самовіддану працю, масовий трудовий героїзм робітників і селян на будівництві нових заводів і фабрик, шахт і залізниць, колгоспів і радгоспів, машинно-тракторних станцій, оспівала зростання нових людей — передовиків соціалістичного будівництва, ударників, новаторів виробництва.

Твори героїчної поезії цих років пройняті світлим, радісним настроєм, патріотичною гордістю за свою соціалістичну державу, оптимізмом. Соціалістична праця змальована в них як велике щастя.

Оспівано в народній героїчній поезії всесвітньоісторичні перемоги соціалізму в нашій країні, законодавчо закріплені в Новій Конституції Союзу РСР. Народ склав багато хвилюючих пісень про щасливе і радісне життя трудящих Радянського Союзу за Новим Основним Законом:

Скрізь у людей гордість,
Радість розливається:
За Новим Законом
Добре поживається.

В численних творах народної поезії знайшла яскраве відображення визначна історична подія — возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Пісні про цю подію змальовують возз'єднання як всенародне свято, торжество справедливості. Тепер разом з усіма народами Радянського Союзу заспівали нових пісень про вільне і щасливе життя і визволені трудящі Західної України, Північної Буковини, Ізмаїльщини. Щира подяка рідній Комуністичній партії, могутньому Радянському Союзові за визволення виливається в цих піснях:

Спасибі вам, більшовики, що нам волю дали,
Що з кайданів, із неволі ви нас розкували!
(«Не забудем тої днини ніколи, ніколи»).

Серед багатьох нових пісень, створених трудящими західноукраїнських областей, виділяються своїм змістом пісні про визволення їх Радянською Армією («Прилетіли самольоти зі сходу до Пальча», «Прийшла влада народная», «Вільні села наші» та ін.) і на тему «колись і тепер». В них оспівується щасливе життя трудящих тепер і показуються надзвичайно тяжкі, нелюдські умови їх існування в недалекому минулому, те, як жив народ за умов польсько-шляхетського і румунсько-боярського поневолення, як боровся за возз'єднання з Радянською Україною («Послухайте, люди добрі», «А в середу рано», «Не панам покорятись» та ін.).

Змальовуючи життя нашої країни, народна поезія багато уваги приділяла питанням міжнародного становища, боротьбі проти фашизму, обороні Союзу РСР. В ряді радянських народних історичних пісень прославляється священний обов'язок громадян СРСР — захист своєї соціалістичної Батьківщини («Всього світу капітал знов похід лаштує», «Ой, над нами, червонцями» та ін.), інтернаціональні зв'язки і обов'язки трудящих нашої країни, справедлива боротьба проти фашизму («Горить Іспанія в огні», «За муром холодним, у камері темній» та ін.).

Особливо багато зразків героїчної поезії складено на Україні про великий ратний і трудовий подвиг багатонаціонального народу Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. Справедливий, всенародний характер Вітчизняної війни проти німецько-фашистських загарбників породив визначні епіко-героїчні твори. В цих творах знайшла відображення монолітна згуртованість радянського народу навколо Комуністичної партії і Радянського уряду, непорушна морально-політична єдність всього нашого суспільства, непереможна дружба народів СРСР, полум'яний радянський патріотизм, самовідданість і героїзм народу і армії, славних партизанів і партизанок, високі ідеали дружби і миру між народами, за які боролися радянські люди. Поезія цього часу показує єдність тилу і фронту в тяжкі роки війни, вирішальний вклад великого російського народу у всесвітньоісторичну перемогу над найлютішими ворогами радянської Вітчизни.

Твори української героїчної поезії років Великої Вітчизняної війни змалювали і масовий героїзм радянських воїнів на фронті, і доблесну працю робітників, колгоспників та інтелігенції в тилу. Вони показують, як мужньо боролись радянські люди — партизани і партизанки, підпільники — на тимчасово окупованій ворогом території, в них оспівані прославлені партизанські керівники, віддані патріоти — комуністи і комсомольці.

Героїчна поезія допомагала радянському народові у боротьбі з ворогами Вітчизни. Вона вже в перший рік Великої Вітчизняної війни закликала:

Гей, вперед на ворогів —
Ні кроку назад!
Ми завзято будем битись
За Країну Рад.

Народна поезія висловлювала тверду впевненість радянських людей в остаточній перемозі над німецько-фашистськими загарбниками:

Били врага, бити будем.
Перемогу ми здобудем!

Народ-трудівник дякує в своїй поезії Радянській Армії, яка в тривалій, найбільшій в історії людства війні розгромила фашистську Німеччину і імперіалістичну Японію, врятувала людство від фашистського варварства, відстояла мир і забезпечила умови для успішного мирного будівництва комунізму в нашій країні. В пісні «Рідній Армії Радянській» ця подяка за здобуту перемогу висловлена в таких словах:

Рідній Армії Радянській
Віночки звиваєм,
Нашу славну перемогу
Славим, прославляєм.

Виражаючи прагнення радянських людей, героїчна поезія післявоєнних років оспівує натхненну мирну працю трудящих нашої країни по перетворенню в життя накреслень Комуністичної партії в справі побудови комунізму. Так, в перші післявоєнні роки вона закликала трудящих України до швидкої відбудови народного господарства, що потерпіло в час війни, кликала на самовіддану працю по виконанню першого післявоєнного п'ятирічного плану:

За чавун і за врожай,
Гей, до праці всі вставай!
. . . .
Ну-бо дружно всі за план,
Відбудуєм Дніпрельстан!..

Народна поезія стоголосо відгукнулася на завершення відбудови народного господарства потерпілих районів:

Ожило село колгоспне.
Залунала пісня,
Зустріча земля родюча
Трактори із міста.

У своїх думах та піснях український народ палко підтримує заходи партії і уряду в справі дальшого розвитку важкої індустрії і сільського господарства, створення повного достатку всіх предметів народного споживання, нового піднесення культурного рівня всього суспільства.

Змальовуючи велетенські досягнення на всіх ділянках економіки і культури, здобуті під керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу, українська народна поезія з гордістю відзначає, що в могутній братерській сім'ї соціалістичних республік Радянська Україна розквітла як ніколи:

У дружній, великій
Радянській сім'ї
Горять України
Яскраві вогні!

Найвидатнішими образами радянської героїчної поезії післявоєнного періоду, створеними народними масами, є образи Комуністичної партії, соціалістичної Вітчизни, яка знаходиться зараз у повному розквіті своїх сил, великої братньої сім'ї народів. В поезії цих років змальовані герої післявоєнного будівництва — Герої Соціалістичної Праці, лауреати Сталінських премій, новатори промисловості і сільського господарства, вчені і солдати, відображене успішне будівництво комунізму, боротьба за мир.

Багато дум та пісень присвячено в ці роки 300-річчю возз'єднання України з Росією — великому національному святу російського, українського і всіх народів СРСР. В цих творах прославляються натхненник і організатор всіх наших перемог — Комуністична партія, одвічна непорушна дружба російського і українського народів, велика, всеперемагаюча сила морально-політичної єдності соціалістичного суспільства і ленінсько-сталінської дружби народів нашої Батьківщини:

В дружбі збратаних народів
Радісно на волі
Розквітає Україна
У щасливій долі.
Ой, спасибі, Батьківщино,
Радянська держава!
Ти нам сонце засвітила —
Слава тобі, слава!

Радянський народ, кровно заінтересований у збереженні миру, у своїх творах одностайно підтримує миролюбну зовнішню політику Радянського Союзу —

політику миру і дружби з усіма народами світу — і про це він заявляє на повний голос. Він викриває американо-англійських імперіалістів — паліїв нової світової війни («Наша пісня голосная», «Ми хочемо миру» та ін.), висловлює симпатії і любов до героїчного корейського народу, який бореться проти іноземного втручання і за незалежність своєї вітчизни («Про Корею»), закликає до зміцнення економічної могутності і обороноздатності СРСР, щоб захистити мирну працю радянських людей і перемогти будь-якого агресора в разі його віроломного нападу.

Українська радянська народна поезія засобами художнього слова узагальнює і типізує радянських людей, їх патріотичні подвиги в ім'я торжества великих ідей перемоги соціалізму і побудови комунізму. Вона показує, що сили і багатства нашої Батьківщини множать живі, реальні люди — радянські патріоти.

Возз'єднаний у єдиній Українській Радянській Соціалістичній державі, український народ свідомий того, що всі перемоги трудящих нашої країни здобуті під випробуваним керівництвом Комуністичної партії Радянського Союзу. Він висловлює тверду впевненість, що радянський народ, очолений Комуністичною партією, здобуде повну перемогу в побудові комуністичного суспільства. Тому в українській народній поезії так щиро і задушевно висловлюється сердечна подяка рідній партії:

Лунай, наша пісне,
Гучніше лунай!
Хай радістю й щастям
Сповняється край!
Нехай в нас буяє
Добробут і мир!
Живе нехай партія —
Наш проводир!

IV

Поетичні форми української народної героїчної поезії — дум та історичних пісень — шліфувалися і удосконалювалися протягом століть і мають цілковиту завершеність. Це сприяє закріпленню і розвитку глибоконародного змісту і глибокопатріотичних образів цієї поезії, стійкому збереженню її в усній передачі.

Поетична форма народних дум характеризується, разом з усіма класичними надбаннями народної поетики, індивідуальною епічною чи епіко-ліричною словесно-музичною художньою оповіддю-співом у супроводі народного музичного інструмента — кобзи (бандури) або ліри; історичні пісні — строфічною (куплетною) будовою пісенних рядків, багатоголосим народним співом.

Для композиції дум характерне додержання певної послідовності у викладі зображуваних подій і вчинків героя. Тут обов'язкові: вступ (заспів), епічна розповідь (розгортання сюжету) і кінцівка (славославіє). Епічна розповідь, яка являє собою виклад сюжету твору, обов'язково супроводжується різного роду уповільненнями — повторюються споріднені мотиви і епізоди, вживаються і спеціальні

уповільнення (ретардації). Поряд з цим, у думах наявні також ліричні відступи, які служать підкресленню і підсиленню того чи іншого місця епічної розповіді. Для ліричних відступів, заспівів і закінчень словесно-музичних фраз старовинних дум був властивий плач, який кобзарі називали заплачками, жалощами.

До особливостей поетичної форми думи, крім цього, належать: своєрідна, довільна щодо кількості рядків і складів у рядках строфа (куплет), непослідовне римування (переважно дієслівне), широке вживання словосполучень, зокрема однакових за своїм змістом (синонімічні словосполучення), тавтології, постійні епітети, різноманітні порівняння, зокрема порівняння звичайні і заперечні, які зв'язані з одночасним (паралельним) змалюванням різних явищ.

Думи не мають звичайних, як у піснях, строф (куплетів). Проте їх рядки групуються у певному порядку в так звані поетичні уступи (тиради) за ознакою завершеності думки. Ці уступи не є звичайними, поетичними строфами, але виконують їх функцію. Тому ми і говоримо про своєрідну строфу думи, що складається з неозначеної кількості рядків (віршів), які закінчуються переважно дієсловами. Ці рядки мають довільну кількість складів і наближаються до розмовної народної мови. Все це полегшує засвоєння їх змісту, сприяє їх широкому використанню для нового імпровізування.

В народних історичних піснях поетична строфа звичайно складається з чотирьох або двох рядків, що римуються в різний спосіб; ці рядки, як правило, мають однакову кількість складів. У дворядковій строфі римуються обидва рядки, наприклад:

За річкою вогні горять —	(8 складів)
Там татари полон ділять.	(8)

У чотирирядковій строфі римується найчастіше другий рядок з четвертим —

Ой, судома, пане-брате,	(8)
Судома, судома!	(6)
Нема в мене снопа жита	(8)
Ні в полі, ні вдома! —	(6)

іноді перехресно — перший з третім, другий з четвертим:

Ой, що то за крячок	(6)
По морю літає?	(6)
Ой, що то за бурлачок	(7)
Да молодців збирає?	(7)

В народних думах, на відміну від пісень, своєрідна строфа (куплет, уступ, тирада) об'єднує в собі, шляхом нанизування, не певну кількість рядків, як у пісні (2, 4), а довільну, неозначену (від 2 до 7—8), переважно з дієслівними (рідше прикметниковими) римами. Римуються, як правило, близькі, суміжні рядки, хоч є рядки, які зовсім не римуються.

Подаємо уривок думи «Козак Голота», на якому легко пересвідчитися у відмінності організації своєрідної поетичної строфи і рядка думи в порівнянні з історичною піснею.

1. То козак Голота добре козацький звичай знає, (15)
2. Ой, на татарина скрива поглядає. (12)
3. «Ой, — каже, — татарине, ой, сідий же ти, бородатий! (16)
4. Либонь же ти на розум небагатий: (11)
5. Ще ти козака у руки не взяв, (10)
6. А вже за його й гроші пощитав. (10)
7. А ще ж ти між козаками не бував, (11)
8. Козацької каші не їдав (9)
9. І козацьких звичаїв не знаєш». (10)
10. То теє промовляв, (6)
11. На присішках став, (5)
12. Без міри пороху підсипає, (10)
13. Татарину гостинця у груди посилає. (14)
14. Ой, ще козак не примірився, (9)
15. А татарин ік лихій матері з коня покотився! (16)
16. Він йому віри не донімає, (10)
17. До його прибуває, (7)
18. Келепом межи плечі гримає, (10)
19. Коли ж огледиться, аж у його й духу немає. (15)

Як видно з наведеного уривка, своєрідна словесна строфа думи має довільну кількість рядків: два (рядки 1—2, 14—15), три (7—9), чотири (3—6, 10—13, 16 —19). Римуються тут рядки суміжні (наприклад, 1—2, 3—4, 7—8, 10—11, 12—13, 14—15), зокрема шляхом нанизування (16—19). Є рядки, які зовсім не римуються (9). Переважають рими дієслівні; тільки два рядки (3—4) мають рими прикметникові. Кількість складів у рядках найрізноманітніша — від 5—6 (рядки 11, 10) до 15—16 (рядки 1, 19, 3, 15). Така різниця у кількості складів, проте, не шкодить римуванню суміжних рядків. Так, римуються суміжні рядки по 15 і 12 складів (рядки 1—2), 10 і 15 складів (18—19), 16 і 9 складів (14—15) і т. п. Тільки в одному випадку римуються рядки (5—6) з однаковою кількістю складів (по 10).

Оскільки епічна розповідь в думах — це в основному оповідь про вчинки героїв, їх життя та боротьбу, то за словами позитивного героя («як зговорив») відразу ж показуються його славні, добрі дії, вчинки («так гаразд-добре і вчинив»); коли ж персонаж негативний, зразу ж розповідається про його лихі справи («худо дбає — з плеча нагайкою крає»).

В думах, як і взагалі в епічних творах, на природі і побутовій обстановці особливо не наголошується. Коли ж про це іде мова, то тільки в зв'язку з обставинами і ситуаціями, в яких діють герої. Це зовсім не означає, що думи дають мало для пізнання побуту і пейзажу того часу, про який у них оповідається. Так, слухаючи або читаючи думи «Козацьке життя» та «Бідна вдова і три сини», ми чимало взнаємо про житло і одяг українських народних мас XVI—XVIII ст.,

а з думи «Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі» — про краєвиди степу Південно-Східної України XV—XVI ст.

Особливо важливу роль у створенні художніх образів і характеристиці героїв дум та в оцінці їх вчинків відіграють епітети і порівняння. Улюблені народні герої наділяються відповідними їм позитивними епітетами і порівняннями. Так, Богдан Хмельницький обов'язково — батько, отаман; Івась Удовиченко — «якоби ясний сокіл літає»; добровільне, охотне військо — «яко яра бджола гуде»; козацьке військо — охотнеє, товариство — кревне, молодці — добрі, зорі — ясні, води — тихі, брати — рідненькі, листи — дрібнії і т. д. Для змалювання ворогів народу, негативних персонажів, вживаються презирливі порівняння і епітети: польський шляхтич — «як свиня нескребена», «як жлукто»; Мазепа — проклятий і т. д.

Поетична форма дожовтневих народних дум весь час розвивалася, змінювалася, удосконалювалась. Так, на кінець XIX — початок XX ст. під впливом професіональної поезії рядок у думах став коротшим. Внаслідок цього змінилася до певної міри і ритміка дум, оскільки почали ширше використовуватися пісенні звороти і рядки. Такими є, наприклад, думи, що їх виконували кобзарі Гнат Гончаренко з села Ріпки, кол. Богодухівського повіту на Харківщині, і Михайло Кравченко з села Великі Сорочинці на Полтавщині (зокрема, дума «Чорна неділя в Сорочинцях»). Такі особливості форми властиві і радянським народним думам.

Українські дожовтневі історичні пісні мають форму звичайних народних куплетних пісень і виконуються хором або окремими співаками. Розміри строф та їх рядків тут, як правило, однакові для всієї пісні; однотипним є також чергування наголошених і ненаголошених складів та римування. Музика пісень єдина для всієї пісні і кожного її окремого куплету, хоч у великих за розміром епічних піснях спостерігається і певна словесна та музична імпровізація, яка в хорових народних творах менша, ніж у сольних.

Виконання дум одним співцем—кобзарем, бандуристом або лірником—в супроводі народного музичного інструмента—кобзи, ліри (відомі випадки хорового і сольного співання дум без акомпанемента) відзначається великим багатством, зокрема варіаціями і творчими імпровізаціями того чи іншого співця, який майже завжди вносить свої зміни і додатки. Як відзначали видатні знавці музики дожовтневих дум М. В. Лисенко і Ф. М. Колесса, виконання дум має риси імпровізації; кожний кобзар має свій особливий стиль, в якому він виконує всі думи власного репертуару або певні їх групи. Радянські кобзарі (В. Перепелюк та ін.) думи власного репертуару виконують по-різному. Особливим багатством імпровізації відзначаються ліричні словесні і музичні відступи, кінцівки своєрідних строф (уступів), заспіви і кінцівки (славославія) дум.

Словесне і музичне мистецтво дум дуже високе, причому мистецтво значною мірою імпровізаційне. В особі творців і носіїв народних дум ми маємо разом і народних поетів, і композиторів, і народних артистів—виконавців, співаків, музик.

За умов соціалістичного ладу, відображення якого становить зміст радянської героїчної поезії, поетична форма сучасних дум багато в чому відмінна від дожовтневих, хоч і виросла на їх основі. Для змалювання героїки соціалістичної дійсності радянські народні співці, критично засвоюючи класичну спадщину поетики дожовтневих дум, шукають нових поетичних форм епіко-героїчних творів,

форм, які повніше розкривали б велич соціалістичної епохи. Сучасні, радянські думи майже зовсім не мають заплачок, епічних повторів, ліричних відступів-плачів, які характеризували старі думи; поряд з дієслівними римами в них широко вживаються рими прикметникові та іменникові.

Радянські думи мають значно більше, ніж дожовтневі, елементів народної пісні. Деякі з них мають явні ознаки народної епіко-героїчної пісні, зокрема історичної, з її строфічною будовою, ритмікою і римуванням. Такими є думи кобзаря Г. Ільченка, окремі думи кобзарів Є. Мовчана і Ф. Кушнерика.

Поетичні заспіви (вступи) радянських дум, в порівнянні з дожовтневими, далеко менші за розміром, але мають більш узагальнюючий характер, оскільки світогляд радянських народних співців далеко глибший і ширший, ніж співців попередніх епох.

У відповідності з вимогами змісту удосконалюється і поетична форма радянських народних історичних пісень, хоч тут більше, ніж у думах, збережена класична форма дожовтневих народних пісень, яка успішно служить новому змістові. Особливо слід відзначити вплив на поетичну форму радянських історичних пісень поетичної форми і манери виконання героїчної маршової пісні, внаслідок чого сучасні історичні пісні іноді мають явні ознаки революційного гімну. В цьому позначився благотворний вплив російських маршових народних пісень, зокрема революційних, а також вплив радянської професіональної поезії та музики.

Яскравим прикладом тісних взаємозв'язків і взаємовпливів радянської героїчної поезії народів СРСР є те, що в багатьох сучасних українських народних думах та історичних піснях наявні не тільки спільні образи і мотиви, а й творчі прийоми, споріднені з прийомами творчості інших народів Радянського Союзу, зокрема російського. Так, в думах тепер часто вживаються поетичні прийоми російських радянських билин-новин і поетичних оповідей («поэтических сказов»), а в історичних піснях — російських маршових пісень.

☆ ☆
☆

Український народ на протязі своєї історії висунув багато видатних співців-імпровізаторів — кобзарів, лірників, співаків і поетів, які брали активну участь як у складанні, так і в поширенні дорогоцінних скарбів народної поезії, особливо дум та історичних пісень. Тільки на протязі XIX—початку XX ст. від кобзарів і лірників було записано понад 35 сюжетів народних дум, окремі з яких у 30—50 варіантах. Творцями і виконавцями дум та історичних пісень були кращі люди своєї епохи. Історія зберегла свідчення про визначну роль у цьому творчому процесі кобзарів, які були діяльними учасниками визвольної боротьби трудящих і віддали своє життя в цій боротьбі.

В XIX — на початку XX ст. на Україні було багато кобзарів і лірників. Серед них особливо прославилися своїм великим репертуаром і високим мистецтвом співу та гри на кобзі кобзарі кріпаки Іван Стрічка, Остап Вересай, Іван Кравченко (прозваний Крюковським), Федір Гриценко (прозваний Холодним) з Полтавщини, Андрій Шут, Терешко Пархоменко з Чернігівщини та ін. До пер-

ших років Радянської влади дожив один з найвидатніших народних співців кінця XIX — початку XX ст. кобзар Михайло Кравченко, який, зокрема, склав дві думи про революційне селянське повстання 1905 р., свідком і учасником якого він був.

Радянські народні співці творчо розвивають і удосконалюють мистецтво своїх попередників. Такі співці-кобзарі, як Петро Древченко з Харкова, Федір Кушнерик, з с. Велика Багачка, Полтавської обл., та ін., крім старих дум і пісень, виконували нові, радянські, складені як ними особисто, так і колективно. Такими ж творцями нових дум і пісень є сучасні кобзарі П. Носач, В. Перепелюк, І. Іванченко, Є. Мовчан, П. Гузь, Г. Ільченко та ін.

Дожовтневі українські народні думи та історичні пісні були і залишаються одним з важливих джерел літератури, музики, образотворчого мистецтва. Багато видатних українських і російських письменників (Т. Шевченко, М. Гоголь та ін.), композиторів (М. Лисенко, П. Сокальський та ін.), художників (І. Рєпін, Т. Шевченко, Л. Жемчужников, С. Васильківський, О. Сластіон та ін.) черпали в народних думах та історичних піснях теми, мотиви і образи для своїх творів. Образ кобзаря знайшов широке відображення в художній літературі, образотворчому мистецтві і музиці.

Дожовтневі українські народні думи та історичні пісні розповідають про славні героїко-патріотичні діяння наших предків і мають велику історико-пізнавальну і естетичну цінність.

Глибше пізнаючи героїчне минуле трудового українського народу, його мужність в боротьбі з ворогами за вільне і щасливе життя, непорушну віковічну дружбу з великим російським народом, знайомлячись з прагненнями і сподіваннями, пронесеними через століття і оспіваними в народному епосі, радянські люди ще більше проймаються почуттям великої патріотичної гордості за свою Вітчизну, почуттям полум'яного радянського патріотизму.

Великій історичній справі побудови комунізму в нашій країні служать радянські народні думи та історичні пісні, створені як самодіяльними творчими колективами (хорами, групами кобзарів), так і окремими народними співцями.

Партія і уряд поставили радянських народних співців у винятково сприятливі для їх творчості умови. Їх твори передаються по радіо, друкуються в газетах, журналах і збірниках, виконуються численними самодіяльними і професіональними хоровими колективами, зокрема капелами бандуристів, окремими співаками, кобзарями-солістами в супроводі хору та оркестру.

Велике поширення і масовість дожовтневої і радянської української героїчної поезії, любов трудящих до цього важливого в житті нашого суспільства виду творчості засвідчують її велике ідейно-виховне і художньо-естетичне значення для сучасності, особливо у вихованні героїчних характерів, у пропаганді почуттів полум'яного радянського патріотизму, що становить суть і зміст народного епосу.

П. Д. ПАВЛІЙ.

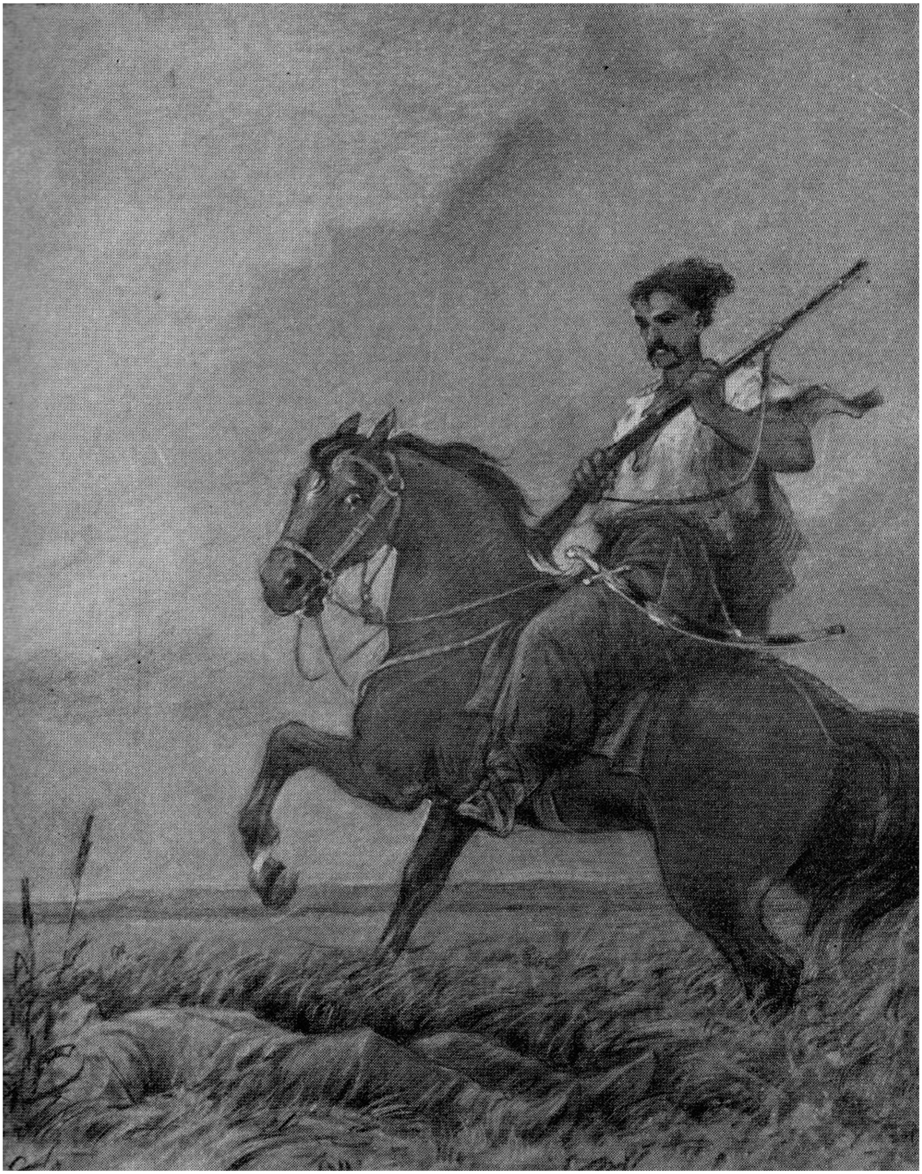
ДОЖОВТНЕВІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОГО ПОНЕВОЛЕННЯ ТА ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОГО ГНІТУ В XV – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

КОЗАК ГОЛОТА

Ой, полем киліїмським,
То шляхом битим гординським.
Ой, там гуляв козак Голота,
Не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота.
Правда, на козакові шати дорогії —
Три семирязі лихії:
Одна недобра, друга негожа,
А третя й на хлів незгожа.
А ще, правда, на козакові
Постоли в'язові,
А онучі китайчані —
Щирі жіноцькі рядняні;
Волоки шовкові —
Удвоє жіноцькі щирі валові.
Правда, на козакові шапка-бирка —
Зверху дірка,
Травою пошита,
Вітром підбита,
Куди віє, туди й провіває,
Козака молодого прохолоджає.
То гуляє козак Голота, погуляє,
Ні города, ні села не займає,
На город Килію поглядає.
У городі Килії татарин сидить бородатий,
По горницях похожає,
До татарки словами промовляє:
«Татарко, татарко!
Ой, чи ти думаєш те, що я думаю?
Ой, чи ти бачиш те, що я бачу?»
Каже: «Татарине, ой, сідий, бородатий!

Я тільки бачу, що ти передо мною по горницях похожаєш,
А не знаю, що ти думаєш да гадаєш».
Каже: «Татарко!
Я те бачу: в чистім полі не орел літає, —
То козак Голота добрим конем гуляє.
Я його хочу живцем у руки взяти
Да в город Килію запродати,
Іще ж ним перед великими панами-башами вихваляти,
За його много червоних не лічачи брати,
Дорогії сукна не міряччи пощитати».
То теє промовляє,
Дороге плаття надіває,
Чоботи обуває,
Шлик бархатний на свою голову надіває,
На коня сідає,
Безпечно за козаком Голотою ганяє.
То козак Голота добре козацький звичай знає, —
Ой, на татарина скрива поглядає,
Каже: «Татарине, татарине!
На віщо ж ти важиш:
Чи на мою ясненькую зброю,
Чи на мого коня вороного,
Чи на мене, козака молодого?»
«Я, — каже, — важу на твою ясненькую зброю,
А ще лучче на твого коня вороного,
А ще лучче на тебе, козака молодого.
Я тебе хочу живцем у руки взяти,
В город Килію запродати,
Перед великими панами-башами вихваляти
І много червоних не лічачи набрати,
Дорогії сукна не міряччи пощитати».
То козак Голота добре звичай козацький знає,
Ой, на татарина скрива поглядає.
«Ой, — каже, — татарине, ой, сідий же ти, бородатий!
Либонь же ти на розум небагатий:
Ще ти козака у руки не взяв,
А вже за його й гроші пощитав.
А ще ж ти між козаками не бував,
Козацької каші не їдав
І козацьких звичаїв не знаєш».
То теє промовляв,
На присішках став.
Без міри пороху підсипає,
Татарину гостинця у груди посилає:

Ой, ще козак не примірився,
А татарин ік лихій матері з коня покотився!
Він йому віри не донімає,
До його прибуває,
Келепом межи плечі гримає,
Коли ж огледиться, аж у його й духу немає.
Він тоді добре дбав,
Чоботи татарські істягав,
На свої козацькі ноги обував;
Одежу істягав,
На свої козацькі плечі надівав;
Бархатний шлик іздіймає,
На свою козацьку голову надіває;
Коня татарського за поводи взяв,
У город Січі припав,
Там собі п'є-гуляє,
Поле килиїмське хвалить-вихваляє:
«Ой поле килиїмське!
Бодай же ти літо й зиму зеленіло,
Як ти мене при нещасливій годині сподобило!
Дай же, боже, щоб козаки пили да гуляли,
Хороші мислі мали,
Од мене більшу добичу брали
І неприятеля під нозі топтали!»
Слава не вмре, не поляже
Од нині до віка!
Даруй, боже, на многі літа!

ЗА РІЧКОЮ ВОГНІ ГОРЯТЬ

За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили
І багатство розграбили.
Стару неньку зарубали.
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть.
Бо на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан в'ється,
І по ногах ланцюг б'ється.
А я, бідний, з діточками
Піду лісом стежечками, —
Нехай йому із водою...
Ось-ось чайка надо мною.

У НЕДІЛЮ РАНО-ПОРАНЕНЬКУ

(Пісня про Коваленка)

У неділю рано-пораненьку
Да збирав женці Коваленко.
Ізбирав женці да все молодії,
Хлопці, дівчата все добірнії!
Ой, повів женців долом-долиною
А на ту пшеницю да озимую:
«Жніте, женці, да розжинайтеся,
Да на чорну хмару не оглядайтеся,
А я піду додомоньку
Да одвідаю господоньку».
А женці жнуть да розжинаються,
Да на чорну хмару не оглядаються.
Оглянуться женці — Коваленко йде,
А позад себе орду веде;
Ведуть Коваленка да й улицею,
А зв'язали руки да сирицею.
«Утікайте, женці, куди кожний може,
Куди которому господь допоможе!
Повій, вітре да буйнесенький,
Да на мої женці молодесенькі!
Повій, вітре, да із Прилуки —
Чи не розв'яжуться мої білі руки;
Повій, вітре, да із півночі —
Чи не розв'яжуться мої білі очі»...

ОЙ, ВИЙДУ Я НА МОГИЛУ

(Пісня про Михая)

Ой, вийду я на могилу,
Подивлюся у долину:
Долів, долів долинами
Ідуть турки з татарами,
Межи ними віз кований,
А в тім возі Михай лежить,
Порубаний, постріляний...
Капле кровця у кирницю,
З кирниченьки річка тече,
Над річкою ворон кряче,
Михаєва мати плаче...
«Не плач, мати, не журися!
Не дуже 'го порубано,
Не дуже 'го постріляно:
Головонька начетверо,
А серденько нашестеро,
А ножечки на гишечки,
Біле тіло, як мак, міло.
Не плач, мати, не журися,
Бо вже сина поховано,
Вже 'му хатку збудовано,
Без двер хата, без віконець, —
Михаєві вічний конець!»

ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА, БО НІЧИМ ПРОЖИТИ

Зажурилась Україна,
Бо нічим прожити,
Витоптала орда кіньми
Маленькії діти,
Котрі молодії —
У полон забрато;
Як заняли, то й погнали
До пана до хана.
Годі тобі, пане-брате,
Гринджоли малювати,
Бери шаблю гостру, довгу
Та йди воювати!
Ой, ти станеш на воротях,
А я в закаулку,
Дамо тому стиха лиха
Та вражому турку!
Ой, ти станеш з шабелькою,
А я з кулаками,
Ой, щоб слава не пропала
Проміж козаками.
Ой, козак до ружини,
Бурлака до дрюка:
Оце ж тобі, вражий турчин,
З душею розлука!

НЕВОЛЬНИКИ НА КАТОРЗІ

(Плач невольників)

Ой, та у святую неділеньку
Барзе рано-пораненько,
Ой, да то ж то-то не сизії орли заклекотали, —
Як то бідниї невольники
У тяжкій турецькій неволі заплакали, гей!..
Угору руки підіймали,
Кайданами забряжчали,
Господа милосердного прохали та благали, гей!
«Гей, подай, подай нам, господи, з неба дрібен дощик,
А з Низу та буйний вітер,
Ой, чи не встала би та на Чорному морі бистрая хвиля
Та чи не позривала б якори з турецької каторги, гей!
Бо вже ж нам сяя турецькая каторга надоїла,
Кайдани, залізо ноги повривало,
Білеє тіло козацьке панімолодське
Коло жовтої кості пошмугляло, гей!»
О, то ж то баша турецький, бусурманський,
Недовірок християнський,
Ой, да то ж то-то він на чердаки ісхожає
Да сам то теє добре зачуває,
А на свої слуги,
Турки-яниченьки,
Зо зла гукає, гей!
«Ой, кажу, кажу я вам,
Турки-яниченьки, гей!
А добре ви дбайте,
Барзе гадайте,
По три пучки тернини,
По чотири червоної таволги
В руку набирайте,

З ряду до ряду заходжайте,
Потричі в однім місці бідного невольника затинайте!»
Ой, да то ж то-то тії слуги,
Турки-яниченьки,
О, то ж то-то вони добре дбали,
Барзе гадали,
По три пучки тернини,
По чотири червоної таволги
У руку набирали.
Із ряду до ряду заходжали,
Потричі в однім місці бідного невольника затинали,
Кров християнськую неповинно проливали, гей!
Ой, як стали то тії козаки панімолодці,
Ой, як стали то на собі кров християнську забачати,
То стали землю турецькую,
Віру бусурманськую,
Клясти-проклинати, гей!
«Гей, — каже, — земле, земле турецькая,
Віро проклята, бусурманськая!
О, розлуко ти християнськая!
Ой, да же то ти не одного розлучила:
Чи брата з сестрою,
Чи мужа з вірною жоною,
А чи вірненького товариша з товаришем, гей!
Гей, визволь нас, визволь нас, господи,
Усіх бідних невольників,
Із тяжкої турецької неволі!
На тихі води,
На ясні зорі,
У край веселий,
Проміждо народ хрещений,
В городи християнськії,
До отця, до неньки,
До родини сердечної
І на многії літа
Й до кінця віка!»
Ой, уклоняюся наперед господу богу
І отаману, батькові кошовому,
І всьому товариству кревному й сердечному,
І всім головам слухающим,
І на многії літа,
До кінця віка!

ОТАМАН МАТЯШ СТАРИЙ

На усті Самари — Богу,
Семенова козацького рогу,
Усі поля самарськії пожарами погоріли;
Тільки два терни-байраки не горіли,
Що під собою гостей великих іміли:
Там пробувало дванадцять козаків
Бравославців-небувальців,
Між ними був отаман Матяш старенький.
Стали козаки вечора дожидати,
Стали тернові огні розкладати,
Стали по чистому полю коні козацькії пускати,
Стали козацькії сідла од себе далеко одкидати,
Стали козацькії семип'ядні пищалі поза кущами ховати.
Отамане Матяш старенький тоє зачуває,
Словами промовляє:
«Козаки, панове-молодці!
Не безпечно ви майте, —
Козацьких коней із припона не пускайте,
Сідла козацькії під голови покладайте,
Бо се долина Кайнарськая,
Недалече тут земля татарськая».
Тогда козаки з отамана Матяша насміхали:
«Десь ти, отамане,
Матяшу старенький,
Між козаками не бував,
Десь ти козацької каші не їдав,
Десь ти козацьких звичаїв не знав,
Що ти нам, козакам-бравославцям,
Великий страх задав».

Тогда отаман Матяш од них далеко одступав,
Терновий огонь розкладав,
Коня свого козацького осідлав,
Біля себе припинав.
То саме вночі, заждав малую годинку,
Невелику часинку —
Як не буйні вітри повівали, —
Як турки-яничари з чистого поля в долину припали,
Дванадцять козаків
Бравославців-небувальців
В полон забрали.
Отаман Матяш старенький на доброго коня сідає,
Шість тисяч турок-яничар побіждає,
Бравославців-небувальців із полону одбиває
Ще й словами промовляє:
«Козаки бравославці-небувальці!
На коні козацькії сідайте,
М'ні, старому, помочі давайте!»
Тогда козаки на коні сідали,
Чотири тисячі безбожних бусурманів побіждали,
Сребро і злото турецькеє од них забирали,
До города Січі швиденько поспішали,
В городі Січі безпечно себе мали,
Серебро і золото турецькеє между собою розділяли,
За отамана Матяша господа бога прохали:
«Десь твоя мати в небі пресвятилась,
Що тебе (лицаря да) породила,
Що ти в чистім полі пробував
І з нас, бравославців-небувальців,
Ні одного козака із війська не утеряв».

В ЦАРИГРАДІ НА РИНОЧКУ

(Пісня про Байду)

В Цариграді на риночку
Та п'є Байда мед-горілочку;
Ой, п'є Байда та не день, не два,
Не одну нічку та й не годиночку;
Ой, п'є Байда та й кивається,
Та на свого цюру поглядається:
«Ой, цюро ж мій молодесенький,
Та чи будеш мені вірнесенький?»
Цар турецький к ньому присилає,
Байду к собі підмовляє:
«Ой, ти, Байдо та славнесенький,
Будь мені лицар та вірнесенький,
Візьми в мене царівночку,
Будеш паном на всю Вкраїночку!»
«Твоя, царю, віра проклятая,
Твоя царівночка поганая!»
Ой, крикнув цар на свої гайдуки:
«Візьміть Байду добре в руки,
Візьміть Байду, ізв'яжіте,
На гак ребром зачепіте!»
Ой, висить Байда та й не день, не два,
Не одну нічку та й не годиночку;
Ой, висить Байда та й гадає,
Та на свого цюру споглядає,
Та на свого цюру молодого
І на свого коня вороного:
«Ой, цюро ж мій молоде[се]нький,
Подай мені лучок та тугесенький,

Подай мені тугий лучок
І стрілочок цілий пучок!
Ой, бачу я три голубо́чки —
Хочу я убити для його дочки.
Де я мірю — там я вцілю,
Де я важу — там я вражу!»
Ой, як стрілив — царя вцілив,
А царицю в потилицю,
Його доньку в головоньку.
«Отто ж тобі, царю,
За Байдину кару!
Було тобі знати,
Як Байду карати:
Було Байді голову істяти,
Його тіло поховати,
Вороним конем їздити,
Хлопця собі зголубити».

ОВРАМИХА, СТАРА МАТИ, А ТРИ СИНИ МАЛА

(Пісня про Овраменка)

Оврамиха, стара мати,
А три сини мала,
Гей, в доріженьку та великую
На ніч не пускала.
Тіко пустила сина Данила
В Тавань-город погуляти.
«Прощай, прощай, стара мати,
Більше мене не видати».
«Ой, сину ж мій, сину Данило,
Ввольни ж мою волю,
Пересидь, сину, сю годину,
Сей день, середу, в господі зі мною».
«Ой, як мені, стара мати,
Сей день, середу, ждати,
П'ють козаки мед, вино й пиво,
А мені б то не бувати?»
Ой, п'є Овраменко, ой, п'є, молоденький,
З щирозлотного кубка,
Увивається його стара мати,
Та як сива голубка;
Ой, п'є Овраменко, ой, п'є, молоденький,
Ще й хустиною втреться,
Його мати та старенькая,
Як горлиця, б'ється.
Ой, в городі у Тавані
Три квіточки сходить,
По городу по Келеберді

Овраменко ходить.
Ой, в городі у Тавані
Три квіточки в'ється,
За городом Келебердою
Овраменко з турком б'ється.
Ой, в городі у Тавані
Три квіточки звито,
За городом за Келебердою
Там Овраменка вбито.
Ой, не за великі гроші вбито, —
За жупан голубенький,
Не потурав вражий син турчин,
Що він козак молоденький.

КОЗАЦЬКЕ ЖИТТЯ

Не один козак сам собі шкоду шкодив,
Що від молодої жінки у військо хóдив.
Його жінка кляла-проклинала:
«Бодай тебе, козаче-сіромахо,
Побило в чистому полі
Три недолі:
Перша недоля — щоб під тобою добрий кінь пристав;
Друга недоля — щоб ти козаків не догнав;
Третя недоля — щоб тебе козаки не злюбили
І в курінь не пустили!»
А козак добре дбає,
На жінку не потурає,
Жінці віри не доймає,
Коневі частенько зеленого сіна підкладає,
Жовтого вівса підсипає,
Холодною криничною водою коня напуває,
У поход виступає.
Господь йому дав,
Що під ним добрий кінь не пристав,
Він козаків доганяв;
Що його козаки злюбили,
До себе в курінь пустили
Ще й отаманом настановили.
Тоді козак у війську пробуває,
Свою новину козакам оповідає:
«Слухайте, панове-молодці.
Як то жіноцька клятьба дурно йде,
Так як мимо сухе дерево вітер гуде;
Жіноцькі сльози — дурні, як вода тече».
Жінка в корчмі пила та гуляла

Та домівки не знала,
Мов її хата к нечистій матері пусткою завоняла.
Скоро стала козака з походу сподіватись,
Стала до домівки приходжати,
Стала в печі розтопляти,
Стала той борщ кислий,
Оскомистий, чортзнаколишній
Із-під лави виставляти,
Стала до печі приставляти,
Оттим борщем хотіла козака привітати.
Скоро став козак з походу прибувати,
Став до нових воріт, по ламаних, доїжджати;
Він з коня не встає,
Келепом нові-ламані ворота відчиняє,
Козацьким голосом гукає.
Скоро стала козачка козацький голос зачувати,
То вона не стала против нього дверми виходжати,
Стала, мов сивою голубкою, в вікно вилітати.
Тогді козак добре дбає,
Хорошенько її келепом по плечах привітає,
Карбачем по спині затинає.
Тогді козачка у хату вбігала,
Буцім нехотя той борщ поліном штиркнула,
Ну його к нечистій матері!
У піч обертала,
Новий борщ унов варити зачинала;
До скрині тягла,
Не простого — лляного полотна тридцять ліктів узяла;
До шинкарки тягла,
Три кварти не простої горілки — оковити узяла,
З медом та з перцем розогрівала,
Оттим козака частувала та вітала.
Отто вийшла козачка на другий день за ворота,
Аж сидить жінок превеликая рота, —
А сказано — жінки, як сороки:
Одна на одну зглядали
Та й козачку осуджали,
Та й козачці не казали.
Одна-таки старушка не втерпіла
І козачці сказала:
«Гей, козачко, козачко!
Десь твій козак нерано з походу прибував,
Що попід очима добрі гостинці подавав».
То козачка добре дбала,
По-свойому козака покривала:

«Чи ви ж то, жіночки-голубочки, не знаєте,
Що мій козак нерано з походу прибував,
Заставив мене в печі потопити,
Вечеряти варити,
А я пішла по дрова,
Та не втрапила по дрова,
А втрапила по лучину,
Попідбивала собі очі на ключину.
Роблю ж я таки те ремество-синило,
Так воно мені добре взнаки далося:
Як я його мішала, так воно мені за очі взялося».
А козак сидить у корчмі та мед-вино кружає,
Корчму сохваляє:
«Гей, корчмо, корчмо-княгине!
Чом-то в тобі козацького добра багато гине?
І сама єси неошатно ходиш,
І нас, козаків-летяг,
Під случай без свиток водиш!»
Знати, знати козацьку хату,
Скрізь десяту:
Вона соломою не покрита,
Приспою не осипана,
Коло двора нечиста-ма й кола,
На дровітні дров ні поліна,
Сидить в ній козацька жінка — околіла.
Знати, знати козацьку жінку,
Що всю зиму боса ходить,
Горшком воду носить,
Полоником діти напуває!

ІВАСЬ УДОВИЧЕНКО, КОНОВЧЕНКО

Ой, на славній Україні
Кликне-покликне Филоненко,
Корсунський полковник,
На долину Черкень гуляти,
Слави війську, рицарства діставати,
За віру християнськую одностайно стати:
«Которії козаки,
То і мужики,
Не хотять по ріллі спотикати,
За плугом спини ламати,
Жовтого саф'яна каляти,
Чорного едемана пилом набивати, —
Слави би війську, рицарства дістали,
За віру християнськую одностайно стали!»
То есаули у города ся засилали,
По улицях пробігали,
На винники,
На лазники
Словами промовляли:
«Ви, грубники,
Ви, лазники,
Ви, броварники,
Ви, винники!
Годі вам у винницях горілок курити,
По броварнях пив варити,
По лазнях лазень топити,
По грубах валятися,
Товстим видом мух годувати,
Сажі витирати, —
Ходіте за нами на долину Черкень погуляти!»

Скоро-то до города Черкас
У божий час прибували.
То, правда, панове,
Була в городі Черкасі вдова,
Вона по мужу Грициха,
По прозванію Коновчиха,
Мала собі сина Івася
Удовиченка, Коновченка.
Із малих літ годувала, леліяла,
До зросту в найми не пускала,
При старості літ слави да пам'яті прожити сподівала.
То Івась Коновченко по базару походжає,
Солодкий мед-вино підпиває,
Козацький глас зачуває,
До вдови прибігає,
Словами промовляє:
«Мати моя, мати-удово,
Старая жоно!
Коли б ти, мати, чотири воли польовії,
А три чабаннії позаймала,
До города Крилова одогнала,
До орендаря, ще п'ятдесят золотих
Готовими грішми доплатила,
Коня мені на славу козацькую купила,
Що моя душа козацькая молодецькая дуже возлюбила».
«Сину мій Івасю,
Удовиченку, Коновченку!
Волися тими волами хліб пахати,
Козаків на хліб, на сіль затягати,
Будуть тебе козаки й без рицарства знати».
«Хоч я, — каже, — буду, мати,
Козаків на хліб, на сіль затягати, —
Будуть мені козаки прозваніє прикладати,
Гречкосієм, полежаєм називати.
Не хочеться мені, мати,
По ріллі спотикати,
За плугом спини ламати,
Жовтого саф'яна каляти,
Червоного едемана пилом набивати, —
Хочеться, мати,
Піти на долину Черкень погуляти,
Звичаю козацького набрати,
Слави, рицарства дістати,
За віру християнську одностайно стати».
Скоро-то ся удова теє зачувала,

Великеє пересердіє мала,
Всю зброю козацькую собирала,
У кімнату замикала,
Саблі булатнії,
Пищалі семип'яднії
На стіні забувала;
Звон зачувала,
До божого дому, до церкви, одходжала...
То Івась Удовиченко од сна прочинає,
По світлиці поглядає,
Що зброї козацької у світлиці немає.
Він саблю булатную у руки бере,
Пищаль семип'ядний на плече кладе,
За військом пішком іде...
Військо іде, як бджола гуде.
Вдова старая із церкви, божого дому, виступала,
Поміждо військом поглядала,
Івася виглядала,
Сина свойого прелюбезного в лице не пізнала.
До госпóди прибувала,
По зброї козацькій пізнала,
Що Івася у господі не застала...
Лаяла-проклинала,
До небес руки здіймала:
«Господи милосердний, бодай мойого сина
На первій потребі первая куля не минула!»
Знов од великого серця одходжала,
Обідати не сідала,
У загороду входжала,
Словами промовляла:
«Господи милосердний, будь мене ті слова,
Старую, на постелі спіткали,
Що я на свойого сина Івася нарікала».
Тоді чотири воли польовії,
А три чабаннії
До города Крилова, до орендаря [одганяла],
Ще п'ятдесят золотих готовими грішми доплатила,
Коня на славу козацькую купила,
Що його душа козацькая молодецькая дуже возлюбила;
А ще козака повстрічала,
Три копи і коня до рук давала,
Вірним другом називала:
«Ей, козаче, козаче, вірний друже!
Ти мойого сина наздогониш
Да його чоловіком постановиш.

Нехай мій син Івась Коновченко
Степу ногами не зміряє,
Живота не вриває,
Матері старенької не лає,
Не проклинає!»
Козак три копи і коня дорого[го] взяв,
За городом Браїловим у шести миль військо догнав,
Міждо військом виїжджає,
Міждо військом поглядає,
Івася Коновченка у лице не пізнає.
Скоро Івась Коновченко коня взрів,
Барзо обомлів,
До коня прибуває,
За поводи хапає:
«Я же, — каже, — думаю, мене моя мати лає да проклинає,
А же вона обо мні стараніє має!
Коли б мені бог да поміг сією дорогою у потребу сходити,
Не пішла б моя мати
По чужих дворах спотикати,
Хліба да солі позичати,
Міг би її при собі довіку содержати!»
То скоро Івась Коновченко на коня сідає,
Поміж козаками повертає,
Яко би ясний сокіл літає!
Тоді козаки один на одного взглядали,
Словами промовляли:
«Либонъ Івась Удовиченко, Коновченко
При свойому отцеві зріст мав,
Доброго коня не видав,
Ледве на свойому господарстві дождав».
То третього дня бусурмани Филоненка,
Корсунського полковника,
Кругом оступали,
Но ні один козак не обібрався,
Ні старий,
Ні младий,
На долину Черкень погуляти.
Тільки Івась Коновченко серця козацького не внімає,
Коня на поводі веде,
Шличок під рукою несе,
У намет вступає,
Пану Филоненку,
Корсунському полковнику,
Чолом дає,
На здоров'є питає:

«Пане Филоненку,
Корсунський полковнику,
Батьку козацький!
Благослови ти мене на долину Черкень погуляти,
Слави війську, рицарства дістати,
За віру християнськую одностайно стати».
«Ой Івасю Удовиченку, Коновченку!
Ще ти дитя молодеє,
З розуму недійшле,
Звичаю козацького не знаєш, —
Не знатимеш як би поміж козаками ісправляти,
Як би з бусурманами погуляти!
А ще у мене обереться старіший козак
На долині Черкень погуляти».
«Ти, Филоненку, батьку наш козацький!
Візьми ти утя стареє,
Другеє малеє,
Пусти ти на Чорне море:
Коли так не буде гуляти і малеє,
Як би і стареє,
Коли я не буду гуляти так козак младий,
Як би і старий!»
Скоро Филоненко теє зачував,
Івасю Коновченку на долину Черкень гуляти дозволяв.
То Івась із намету виступає,
До коня прибуває,
Великую радість має,
Покріпче підпруги підтягає,
Червоної тиляги під сребром, під златом на себе надіває,
Поміждо військом повертає,
Яко би ясний сокіл літає;
Старого козака повстрічає,
За рідного батька поважає,
Молодого повстрічає,
За рідного брата почитає.
Бог йому да поміг,
За табір виїжджав,
Первого рицаря встрічав,
Чолом дав —
З плеч голову зняв;
Другого повстрічав —
І тому такий отвіт подарував.
То, правда, панове,
Не багато Коновченко по долині Черкень погуляв, —
Самих найстарших п'ятсот чоловік рицарів під меч пускав,

Шести живйом піймав,
На аркан зв'язав,
Перед Филоненка,
Корсунського полковника,
Язика примчав,
Перед посажав.
Сам Филоненко із намету виступає,
На тих бусурман поглядає...
«Ай, спасибі, — каже, — Івасю Коновченку!
Я казав, ти дитя молодеє,
З розумом не дійшле,
Звичаю козацького не знаєш,
А же ти, бачу, за плугом походжав,
Всі звичаї козацькії собирав».
«Тим-бо я, батьку, тебе обділяю,
Що у себе преж ясний меч, преж матчине порожденіє маю!
Дай мені, батьку, оковити горілки напитись,
Не зарікаюсь бусурман більше побити!»
«Ой Івасю Коновченку!
Ще ти дитя молодеє, —
Будеш ти хміль уживати,
Будеш перед мене, пана молодого,
На долині Черкені голову козацькую покладати!»
«Не буде мене, батьку, сей хміль нічого зачепати,
Лучче буде серцю смілості подавати!»
Скоро се Филоненко теє зачуває,
Івасю Коновченку оковити горілки напитись дозволяє.
То Івась у намет вступає,
На скам'ї земляній щирозлотий кубок взяв,
Піновану пляшку виймав,
Шрубок одшрубував,
Оковити горілки наливав,
Напився, як би міг на коня сідати,
Поміждо військом повертає,
Доброму коню натиски налягає,
Поміждо військом проїжджає,
Старого козака повстрічає,
Гордим словом зневажає,
Молодого повстрічає,
Опрощання не приймає,
Стременем о грудь поторкає...
То бог йому не поміг:
За табір виїжджав,
То бусурмани, чи язика піймали,
Чи напилого чоловіка пізнали,

За табір чверть милі одбавляли.
Молодого Коновченка постріляли,
Порубали,
З коня збивали,
Все поле ізгоняли,
Коня козацького не піймали.
То у неділю у полуднюю годину
Сам Филоненко, корсунський полковник,
Із намету виступає,
На табір поглядає,
Що кінь козацький полем гуляє.
Він до козаків промовляє:
«Ей, козаки, панове-молодці!
Добре дбайте,
Кості да карти покидайте,
Поміж собою вісім тисяч війська на вибір вибирайте,
Штири тисячі по тіло посилайте,
А штири тисячі коня козацького піймать посилайте,
Бо уже кінь козацький не дурно по табору гуляє,
Се, конечно, Івася Удовиченка на сім світі немає».
Тоді козаки, як діти, добре дбали,
Кості да карти покидали,
Поміж собою вісім тисяч війська на вибір вибирали,
Штири тисячі тіло козацькеє знаходили,
У червоную китайку вложили,
А штири тисячі коня козацького піймали,
На ізбоч постановили...
То, правда, панове,
Не багато Івась Удовиченко, Коновченко
На долині Черкені гуляв,
Хоча у самому хмелю бував, —
Ще триста п'ятдесят чоловік навік порубав.
Тоді козаки саблями да наділками суходіл копали,
Шапками та триполами персть носили,
Високу могилу висипали,
Славу козацькую учинили,
У головоньках червоний прапор постановили,
Із семип'ядних пищалей продзвонили...
То у суботу на неділю
Присниться удові сон,
Барзо дивен напрочуд...
То вона од сна прочинала,
На базар виходжала,
Которі старі жони да мужі повстрічала,
Свій сон повідала...

Хоч старі жони да мужі сей сон добре знали —
Удові правди не сказали:
«Ти, удово,
Старая жоно,
Не плач, не журися,
Бо вже твій син Івась подружився,
Поняв собі дівку туркеню, чужоземку,
У зеленій сукні, з білими басанами,
Бог йому да поміг, горазд живе, —
Податі не дає,
Хліба не присіває,
Ніхто його не зачіпає!»
Тоді удова до госпóди прибувала,
Словами промовляла:
«Хвалю тебе, господи, й благодарю,
Хоча мій син буде по військах ходити,
Буде мені з ким у госпóді зговорити,
З невісткою тугу розділити».
То по суботі третього дня Филоненко,
Корсунський полковник,
До города Черкас зі всім військом появився.
Скоро-то старая удова то зачувала,
Великую радість мала,
Цебер меду, кінву горілки наточила, у брами стала,
Старого козака і младого о своїм сині питала.
Первая сотня і другая наступає —
Вдова сина не видає,
Третя сотня, під полковою корогвою,
Попереду хорунжий іде,
Удовиного коня за повід, гостинця, веде,
То удова,
Старая жона,
Коня узріла, —
Вся обомліла,
Удариться крижем о сирую зéмлю,
Лаяла-проклинала,
До небес руки здіймала:
«Ой, Филоненку!
Бодай ти собі ні долі, ні щастя не мав,
Як ти мойого сина із міждо війська, як мизинний палець, потеряв!»
То сам Филоненко,
Корсунський полковник,
З коня встав,
Вдову під плечі взяв:

«Стій, удово,
Старая жоно!
Не плач, не журися,
Мене, пана молодого, не лай, не проклинай,
Бо я твого сина на герць гуляти не висилав,
Він сам охоту козацькую мав!»
Тоді удова не убога ся мала,
Три сотні війська у свій дом закликала:
«Отепера козаки, панове-молодці,
Пийте да гуляйте,
Разом похорон і весілля одправляйте!»
Тоді козаки пили да гуляли,
Із семип'ядних пищалей гримали,
Славу козацьку виславляли,
Заразом похорон і весілля одправляли.
Правда, панове,
Полягла Івася Коновченка
На долині Черкені голова —
Слава не умре,
Не поляже!
Буде слава славна
Поміж козаками,
Поміж друзями,
Поміж рицарями,
Поміж добрими молодцями!
Утверди, боже, люду царського,
Народу християнського,
Війська запорозького,
Донського,
З [у]сією черню дніпровою,
Низовою
На многії літа,
До кінця віка!

ТРИ БРАТИ САМАРСЬКІ

У річки Самарки,
У криниці Салтанки,
Там усі поля самарські пожарами погоріли,
Тільки не горіло два терни дрібненьких,
Два байраки зелененьких,
Бо там подлі їх лежало три брати рідненькі:
То вони постріляні,
Порубані,
На рани смертельнії знемагали,
Що у їх рани рубанії кров'ю ізійшли,
А стрілянії до серця при[й]шли.
Промовить старший брат до середульшого словами,
Обіллється дрібними сльозами:
«Коли б ти, братіку, добре дбав,
Щоб ти на ноги козацькії вставав,
Збанок козацький у руки брав,
До криниці Салтанки прихожав,
Холодної води набирав,
Наші б рани козацькії смертельнії промивав».
Середульший брат тоє зачуває,
Словами промовляє:
«Як же мені, брате, на ноги козацькії вставати?
Що у мене ноги козацькії порубані,
Руки козацькії постріляні,
Голова козацькая моя побита, —
Попросимо ми свого меншого брата,
Нехай наш найменший брат на ноги козацькії встає,
У тонкії войськовії суремки заіграє,
То будуть козаки чистим полем гуляти,
Будуть наші ігри козацькії зачувати,
Будуть вони до нас приїжджати,

Будем ми добре дбати,
Отцеві і матері в землю християнськую поклон передавати,
Щоб нас отець і мати добре знали,
Вони б до нас приїжджали,
Вони б нас хорошенько поховали».
Менший брат теє зачуває,
Словами промовляє:
«Брати мої милії,
Як голубоньки сивії!
Чи не ті ж мене саблі турецькі порубали, що і вас?
Чи не ті ж мене стрілки-яничарки постріляли, що і вас?
Як вам, братця, не можна на ноги козацькії вставати,
Так же і мені.
Хоч я, братця, буду в тонкії суремки жалібненько іграти,
То будуть турки-яничари,
Безбожні бусурмани,
Чистим полем гуляти,
Будуть наші ігри козацькії зачувати,
Будуть до нас приїжджати,
Будуть нам живйом каторгу завдавати.
Лучче нам, братця, оттут в чистім полі помирати,
Отця і пані-матки,
І родини сердечної
В очі не видати»...
Стала чорная хмара на небі наступати,
Стали козаки в чистім полі помирати,
Стали свої голови козацькії в річці Самарі покладати...
Чим тая Самарка стала славна,
Що вона много війська козацького у себе видала.

ФЕДІР БЕЗРОДНИЙ, БЕЗДОЛЬНИЙ

Ой, по потребі,
По потребі барзе царській,
То там-то много війська, гей, понажено
Да через мечу положено,
Да й не єдиного тіла козацького молодецького
Живого не остановлено.
Тільки поміждо тим трупом
Федор бездольний,
Посічений да порубаний,
Да й на рани смертельнії не змагає,
А коло його джура Ярема, гей, промешкає!
То Федор бездольний, безродний,
Гей, промовляє словами
Да обіллється гірко сльозами:
«Гей, джуро Яремо!
Дарую я тобі по смерті своєї
Коня вороного,
Ей, а другого білогривого
І тягеля червонії,
Од піл до коміра золотом гаптовані,
І шаблю булатную,
Пищаль семип'ядную!
Ой, да добре ж ти дбай,
Да на коня сідай,
Да передо мною повертай;
Да нехай я буду знати,
Ай, чи удобен ти будеш проміждо козаками пробувати!»
То джура Ярема,
Ой, да добре дбає,
Да на коня сідає,
Ой, да перед ним повертає.

То Федор бездольний, безродний,
Ей, да промовляє словами,
Да обіллється гірко сльозами:
«Ой, да благодарю же тебе, господа милосердного,
Ой, що не ледай-кому, гей, моя худоба буде доставати,
То він буде за мене господа милосердного прохати.
Ей, джуро Яремо!
Да добре ж ти дбай,
Да на коня сідай,
Да їдь понад лугом-Базалугом,
Та понад Дніпром-Славутою!
То як ушкала гудуть —
Ей, то ти схоронися,
А як лебеді ячать —
Ей, то ти озовися,
А як козаки йдуть Дніпром-Славутою —
Ой, то ти об'явися
Да шличок на копію іскладай,
Ой, да сам низенько укланяй,
Наперед господу богу
І батькові кошовому,
Отаману військовому,
І всьому товариству кревному, сердечному».
Ой, добре ж то він дбає,
Ой, да на коня сідає,
Да понад лугом-Базалугом проїжджає,
Понад Дніпром-Славутою,
Ей, да козаків стрічає,
Да шличок на копію складає,
А сам низько укланяє,
Наперед батькові кошовому,
Отаману військовому,
І всьому товариству кревному й сердечному.
То батько кошовий,
Отаман військовий,
Промовляє словами:
«Ей, джуро Яремо!
Да не своїми ж ти кіньми гуляєш
І не свої тягеля червонії,
Од піл до коміра золотом гаптовані,
І не свою шаблю булатную,
Не свою пищаль семип'ядную маєш,
А десь ти свого пана убив
Або істребив,
Або ж ти молодого душі ізбавив».

«Ой, батьку кошовий,
Отамане військовий!
Я свого пана ані вбив,
Ні стребив,
Ані молодого душі я не збавив,
А мій пан лежить у лузі
В Базалузі
Постріляний да порубаний
І на рани смертельнії не змагає.
Да прошу я вас всенижающе
У луг-Базалуг прибувати,
Ой, да тіло козацькеє молодецькеє поховати
Да звіру-птиці на поталу не дати!»
То батько кошовий,
Отаман військовий,
Да добре він дбав,
Да в суботу із семисот
П'ятдесят козаків вибирав,
Да в суботу проти неділі
У четвертій полуночній години
У луг-Базалуг козаків висилав.
Ой, то вони прибували
Да тіло козацькеє молодецькеє знахожали,
На червону китайку клали,
Тіло козацьке молодецьке обмивали,
А шаблями суходіл копали,
А шапками да приполами персть носили
Да високу могилу висипали
І прапорок у головах, ей, устромили
Да премудрому лицарю славу учинили,
А тим його поминали,
Що в себе мали —
Цвіленькими військовими сухарями.
Услиши, господи,
У просьбах,
У молитвах,
Люду царському,
Народу християнському
І всім головам слухащим
На многії літа,
До кінця віка,
До кінця віка!

СМЕРТЬ КОЗАКА БАНДУРИСТА

На татарських полях
Та на козацьких шляхах
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно жалібно співає.
Гей, і кінь же біля його
Постріляний та порубаний,
І ратища поламані,
І в ладівниці — ні 'днісенького (набою),
І (піхви) — без шаблі булатної,
Тільки осталася козакові бандура подорожня
Та в глибокій кишені тютюну півпапушки,
Та люлька-бурулька.
Гей, сидить же кобзар на могилі
І люлечку потягає,
І на бандурі грає-виграває,
І голосно жалібно співає:
«Гей, панове-молодці,
Козаки запорожці!
Ой, де ж то ви пробуваєте?
Чи до Січі-матері приїжджаєте,
Чи ляхів-ворогів киями покладаєте,
Чи татар-басурман
Малахаями, як череду, в плін завертаєте?

Гей, коли б же мені бог поміг
Старі ноги розправляти
Та й за вами поспішати,
Хоч би я на останку віку вам заіграв
Та голосно жалібно заспівав.
Гей, уже ж, видно, мені без бандури пропадати,
Уже нездужаю по степах я чвалати;
Будуть мене вовки-сіроманці зустрічати
І дідом за обідом коня мого заїдати»...
Сидить козак на могилі,
На кобзі грає-виграває,
Жалібно співає:
«Гей, кобзо моя,
Дружино моя,
Бандуро моя мальована!
Де ж мені тебе діти:
А чи в чистому степу спалити
І попілець на вітер пустити,
А чи на могилі положити?
А будуть буйні вітри по степу пролітати,
Твої струни зачіпати
І жалібно вигравати,
І будуть козаки подорожні проїжджати,
І твій голос зачувати,
І до могили будуть привертати»...

САМІЙЛО КІШКА

Ой, із города із Трапезонта виступала галера,
Трьома цвітами процвітана, мальована,
Ой, первим цвітом процвітана —
Златосиніми киндяками по[о]бивана;
А другим цвітом процвітана —
Гарматами арештована;
Третім цвітом процвітана —
Турецькою білою габою покровена.
То в тій галері Алкан-паша,
Трапезонське княжя,
Гуляє,
Собі ізбраного люду має:
Сімсот турків, яничар штириста
Да бідного невольника півчвартаста
Без старшини військової.
Первий старший між ними пробуває
Кішка Самійло, гетьман запорозький;
Другий — Марко Рудий,
Суддя військовий;
Третій — Мусій Грач,
Військовий трубач;
Четвертий — Лях Бутурлак,
Ключник галерський,
Сотник переяславський,
Недовірок християнський,
Що був тридцять літ у неволі,
Двадцять штири як став по волі,
Потурчився, побусурманився
Для панства великого,
Для лакомства нещасного!..

В тій галері од пристані далеко одпускали,
Чорним морем далеко гуляли,
Проти Кефи-города [приставали],
Там собі великий да довгий опочинок мали.
То представиться Алкану-пашаті,
Трапезонському княжаті,
Молодому паняті,
Сон дивен, барзо дивен, напрочуд...
То Алкан-паша,
Трапезонськеє княжя,
На турків-яничар, на бідних невольників покликає:
«Турки, — каже, — турки-яничари,
І ви, бідниї невольники!
Котрий би міг турчин-яничар сей сон одгадати,
Міг би йому три гради турецькії дарувати;
А котрий би міг бідний невольник одгадати,
Міг би йому листи визволенні писати,
Щоб не міг ніхто нігде зачіпати!»
Сеє турки зачували,
Нічого не сказали,
Бідні невольники, хоч добре знали,
Собі промовчали.
Тільки обізветься між турків Лях Бутурлак,
Ключник галерський,
Сотник переяславський,
Недовірок християнський:
«Як же, — каже, — Алкане-пашо, твій сон одгадати,
Що ти не можеш нам повідати?»
«Такий мені, небожата, сон приснився,
Бодай ніколи не явився!
Видиться: моя галера цвіткована, мальована,
Стала вся обідрана, на пожарі спускана;
Видиться: мої турки-яничари
Стали всі впень порубані;
А видиться: мої бідниї невольники,
Которії були у неволі,
То всі стали по волі;
Видиться: мене гетьман Кішка
На три части розтяв,
В Чорнеє море пометав...»
То скоро теє Лях Бутурлак зачував,
К йому словами промовляв:
«Алкане-пашо, трапезонський княжату,
Молодий паняту!

Сей тобі сон не буде ні мало зачіпати,
Скажи мені получче бідного невольника доглядати,
З ряду до ряду сажати,
По два, по три старії кайдани і новії ісправляти,
На руки, на ноги надівати,
З ряду до ряду сажати.
Червоної таволги по два дубця брати,
По шиях затинати,
Кров християнськую на землю проливати!»
Скоро-то сеє зачували,
Од пристані галеру далеко одпускали.
Тогді бідних невольників
До опачин руками приймали,
Щироглибокої морської води доставали.
Скоро-то сеє зачували,
Од пристані галеру далеко одпускали,
До города до Козлова,
До дівки Санджаківни на зальоти поспішали.
То до города Козлова прибували,
Дівка Санджаківна навстрічу виходжає
Алкана-пашу в город Козлов
Зо всім військом затягала,
Алкана-[пашу] за білу руку брала,
У світлиці-кам'яниці зазивала,
За білу скам'ю сажала,
Дорогими напитками напувала,
А військо серед ринку сажала.
То Алкан-паша,
Трапезонськеє княжя,
Не барзо дорогії напитки уживає,
Як до галери двох турчинів на підслухи посилає,
Щоб не міг Лях Бутурлак
Кішку Самійла одмикати,
Упоруч себе сажати!
То скоро ся тії два турчини до галери прибували...
То Кішка Самійло, гетьман запорозький,
Словами промовляє:
«Ай, Ляше Бутурлаче,
Брате старесенький!
Колись і ти був в такій неволі, як ми тепера,
Добро нам вчини,
Хоч нас, старшину, одімкни —
Хай би і ми у городі побували,
Панське весілля добре знали».

Каже Лях Бутурлак:
«Ой, Кішко Самійлу, гетьмане запорозький,
Батьку козацький!
Добро ти вчини,
Віру християнську під нозі підтопчи,
Хрест на собі поламни!
Аще будеш віру християнську під нозі топтати,
Будеш у нашого пана молодого за рідного брата пробувати!»
То скоро Кішка Самійло [теє] зачував,
[Словами промовляв]:
«Ой, Ляше Бутурлаче,
[Сотнику переяславський],
Недовірку християнський!
Бодай же ти того не діждав,
Щоб я віру християнську під нозі топтав!
Хоч буду до смерті біду да неволю приймати,
А буду в землі козацькій голову християнську покладати!
Ваша віра погана,
Земля проклята!»
Скоро Лях Бутурлак теє зачуває,
Кішку Самійла у щоку затинає:
«Ой, — каже, — Кішко Самійлу, гетьмане запорозький!
Будеш ти мене в вірі християнській укоряти,
Буду тебе паче всіх невольників доглядати,
Старії і новії кайдани направляти,
Ланцюгами за поперек втроє буду [тебе] брати!»
То ті два турчини теє зачували,
До Алкана-паші прибували,
[Словами промовляли]:
«Алкане-пашо,
Трапезонськеє княжя!
Безпечно гуляй!
Доброго і вірного ключника маєш:
Кішку Самійла в щоку затинає,
В турецьку віру ввертає!»
То Алкан-паша,
Трапезонськеє княжя,
Великую радість мало,
Пополам дорогії напитки розділяло:
Половину на галеру одсилало,
Половину з дівкою Санджаківною уживало.
Став [Лях Бутурлак] дорогії напитки пити-підпивати,
Стали умисли козацьку голову ключника розбивати:
«Господи, єсть у мене що і спити іісходити,

Тільки ні з ким об вірі християнській розговорити».
До Кішки Самійла прибуває,
Поруч себе сажає,
Дорогого напитка метає,
По два, по три кубки в руки наливає.
То Самійло Кішка по два, по три кубки в руки брав,
То у рукав, то в пазуху, крізь хусту третю додолу пускав.
Лях Бутурлак по єдиному випивав,
То так напився,
Що з ніг звалився.
То Кішка Самійло да угадав:
Ляха Бутурлака до ліжка вмісто дитяти спати клав,
Сам вісімдесят чотири ключі з-під голів виймав,
На п'яти чоловік по ключу давав,
[Словами стиха промовляв]:
«Козаки-панове!
Добре майте,
Один другого одмикайте,
Кайдани із ніг, із рук не кидайте,
Полуночної години дожидайте!»
Тогді козаки один другого одмикали,
Кайдани із рук, із ніг не кидали,
Полуночної години дожидали.
А Кішка Самійло чогось догадав,
За бідного невольника ланцюгами втроє себе приняв,
Полуночної години дожидав.
Стала полуночная година наступати,
Став Алкан-паша з військом до галери прибувати,
То до галери прибував,
Словами промовляв:
«Ви, турки-яничари,
Помаленьку ячіте,
Мойого вірного ключника не збудіте!
Самі же добре поміж рядами прохожайте,
Всякого чоловіка осмотряйте,
Бо тепера він підгуляв,
Щоби кому пільги не дав».
То турки-яничари свічі у руки брали,
Поміж рядів прохожали,
Всякого чоловіка осмотряли,
Бог поміг — за замок руками не приймали!
«Алкане-пашо, безпечно почивай!
Доброго і вірного ключника маєш:
Він бідного невольника з ряду до ряду посажав,

По три, по два старії кайдани і нові поcправляв,
А Кішку Самійла ланцюгами утроє приняв».
Тогді турки-яничари у галеру вхожали,
Безпечно спати полягали;
А котрії хмельні бували,
На сон знемагали,
Коло пристані козловської спати полягали...
Тогді Кішка Самійло полуночної години дождав,
Сам між козаків устав,
Кайдани із рук, із ніг у Чорнеє море пороняв;
У галеру вхожає,
Козаків побужає,
Саблі булатнії на вибір вибирає,
До козаків промовляє:
«Ви, панове-молодці,
Кайданами не стучіте,
Ясини не вчиніте,
Нікотрого турчина в галері не збудіте...»
То козаки добре зачували,
Самі з себе кайдани скидали,
У Чорнеє море кидали,
Ні одного турчина не збудили.
Тогді Кішка Самійло до козаків промовляє:
«Ви, козаки-молодці,
Добре, братіє, майте,
Од города Козлова забігайте,
Турків-яничарів упень рубайте,
Которих живцем у Чорнеє море бросайте!»
Тогді козаки од города Козлова забігали,
Турків-яничарів упень рубали,
Которих живих у Чорнеє море бросали.
А Кішка Самійло Алкана-пашу із ліжка взяв,
На три часті розтяв,
У Чорнеє море побросав,
До козаків промовляв:
«Панове-молодці!
Добре дбайте,
Всіх у Чорнеє море бросайте,
Тільки Ляха Бутурлака не рубайте,
Между військом для порядку
За ячизу військового зоставляйте!»
Тогді козаки добре мали,
Всіх турків у Чорнеє море пометали,
Тільки Ляха Бутурлака не зрубали,

Между військом для порядку
За яризу військового зоставляли.
Тогді галеру од пристані одпускали,
Самі Чорним морем далеко гуляли...
Да ще у неділю барзо рано-пораненьку
Не сива зозуля закувала,
Як дівка Санджаківна коло пристані похожала
Да білі руки ламала,
Словами промовляла:
«Алкане-пашо,
Трапезонськеє княжату,
Нащо ти на мене такеє великеє пересердіє маєш,
Що од мене сьогодня барзо рано виїжджаєш?
Когда би була од отця і матусі
Сорома і наруги приняла,
З тобою хоч єдину ніч переночувала!..»
Скоро ся теє промовляли,
Галеру од пристані одпускали,
Самі Чорним морем далеко гуляли.
А ще у неділеньку,
У полуденну й годин[оньк]у,
Лях Бутурлак од сна пробуджає,
По галері поглядає,
Що не єдиного турчина у галері немає.
Тогді Лях Бутурлак із ліжка встає,
До Кішки Самійла прибуває,
У ноги впадає,
[Словами промовляє]:
«Ой, Кішко Самійлу, гетьмане запорозький,
Батьку козацький!
Не будь же ти на мене,
Як я був на останці віка мойого на тебе!
Бог тобі да поміг неприятеля побідити,
Да не умітимеш у землю християнськую входити!
Добре ти учини:
Половину козаків у окови до опачин посади,
А половину у турецькеє дорогеє плаття наряди,
Бо ще будемо од города Козлова до города Цареграда гуляти,
Будуть із города Цареграда дванадцять галер вибігати,
Будуть Алкана-пашу з дівкою Санджаківною
По зальотах поздравляти,
То як будеш отвіт оддавати?»
Як Лях Бутурлак научив,
Так Кішка Самійло, гетьман запорозький, учинив:

Половину козаків до опачин у окови посадив,
А половину у турецькеє дорогеє плаття нарядив.
Стали од города Козлова до города Цареграда гуляти.
Стали із Цареграда дванадцять галер вибігати
І галеру із гармати торкати,
Стали Алкана-пашу з дівкою Санджаківною
По зальотах поздравляти.
То Лях Бутурлак чогось догадав,
Сам на чердак виступав,
Турецьким біленьким завивалом махав;
Раз то мовить по-грецьки,
Удруге по-турецьки.
Каже: «Ви, турки-яничари, помаленьку, братія, ячіте,
Од галери одверніте,
Бо тепера він підгуляв, на упокої почиває,
На похмілля знемагає,
До вас не встане, голови не зведе.
Казав: «Як буду назад гуляти,
То не буду вашої милості і повік забувати!»
Тогді турки-яничари од галери одвертали,
До города Цареграда убігали,
Із дванадцяти штук гармат гримали,
Ясу воздавали.
Тогді козаки собі добре дбали,
Сім штук гармат собі арештували,
Ясу воздавали,
На Лиман-ріку іспадали,
К Дніпру-Славуті низенько уклоняли:
«Хвалим тя, господи, і благодарим!
Були п'ятдесят штири годи у неволі,
А тепер чи не дасть нам бог хоч час по волі!»
А у Тендрові-острові Семен Скалозуб
З військом на заставі стояв
Да на тую галеру поглядав,
До козаків словами промовляв:
«Козаки, панове-молодці!
Що сія галера чи блудить,
Чи світом нудить,
Чи много люду царського має,
Чи за великою добиччю ганяє?
То ви добре майте,
По дві штук[и] гармат набирайте,
Тую галеру із грозної гармати привітайте,
Гостинця їй дайте!

Єслі турки-яничари, то упень рубайте!
Єслі бідні невольники, то помочі дайте!»
Тогді козаки промовляли:
«Семене Скалозубе, гетьмане запорозький,
Батьку козацький!
Десь ти сам боїшся
І нас, козаків, страшишся,
Єсть сія галера не блудить,
Ні світом нудить,
Ні много люду царського має,
Ні за великою добиччю ганяє,
Се, може, є давній бідний невольник із неволі утікає».
«Ви віри не доймайте,
Хоч по дві гармати набирайте,
Тую галеру із грозної гармати привітайте,
Гостинця їй дайте!
Як турки-яничари, то упень рубайте,
Єслі бідний невольник, то помочі дайте!»
Тогді козаки, як діти, негаразд починали,
По дві штуки гармат набирали,
Тую галеру із грозної гармати привітали,
Три доски у судні вибивали,
Води дніпровської напускали...
Тогді Кішка Самійло, гетьман запорозький,
Чогось одгадав,
Сам на чердак виступав,
Червонії, хрещатії давнії хорогви із кишені виймав,
Розпустив, до води похилив,
Сам низенько уклонив:
«Козаки, панове-молодці!
Сія галера не блудить,
Ні світом нудить,
Ні много люду царського має,
Ні за великою добиччю ганяє —
Се єсть давній, бідний невольник
Кішка Самійло із неволі утікає;
Були п'ятдесят штири годи у неволі,
Тепер чи не дасть бог хоть на час по волі»...
Тогді козаки у каюки скакали,
Тую галеру за мальовані облавки брали
Да на пристань стягали,
Од дуба до дуба
На Семена Скалозуба паювали,
Тую галеру на пристань стягали.

Тогді: златосинії киндяки — на козаки,
Златоглави — на отамани,
Турецькую білую габу — на козаки, на біляки,
А галеру на пожар спускали,
А срібро, злато — на три часті паювали:
Первую часть брали, на церкви накладали,
На святого Межигорського спаса,
На Трехтемирівський монастир,
На святую Січовую покрову давали,
Которі давнім козацьким скарбом будували,
Щоб за їх, вставаючи і лягаючи,
Милосердного бога благали;
А другую часть поміж собою паювали;
А третюю часть брали,
Очертами сідали,
Пили да гуляли,
Із семип'ядних пищалей гримали,
Кішку Самійла по волі поздоровляли:
«Здоров, — кажуть, — здоров, Кішко Самійлу,
Гетьмане запорозький!
Не загинув єси у неволі,
Не загинеш і з нами, козаками, по волі!»
Правда, панове,
Полягла Кішки Самійла голова
В Києві — Каневі монастирі...
Слава не вмре, не поляже!
Буде слава славна
Поміж козаками,
Поміж друзями,
Поміж рицарями,
Поміж добрими молодцями!
Утверди, боже, люду царського,
Народу християнського,
Війська запорозького,
Донського,
З [у]сією черню дніпровою,
Низовою,
На многія літа,
До кінця віка!

ОЛЕКСІЙ ПОПОВИЧ

Ей, на Чорному морі,
На камені біленькім,
Там сидить сокіл ясненький,
Жалібненько квиле-проквиляє
І на Чорне море
Спильна поглядає,
Що на Чорному морю
Щось недобре начинає:
Злосупротивна хвилечна хвиля встає,
Судна козацькі молодецькі
На три часті розбиває.
Перву часть ухопило —
У біларапську землю занесло;
Другу часть схопило —
У Дунай в гирло забило;
А третя часть тут має —
Посеред Чорного моря
На бистрій хвилі,
На лихій хуртовині потопляє.
При тій часті було війська много,
А був старшиною
Грицько Коломниченко, —
По всьому війську барзе окличен, —
Словами промовляє,
Сльозами обливає:
«Ей, козаки, панове-молодці!
Добре ви дбайте,
Гріхів не тайте!
Ісповідайтеся ви
Милосердному богу,

Чорному морю,
Отаману кошовому,
Хто на собі гріхи має!»
Тут всі козаки так замовчали,
Як в рот води набрали.
Тільки озоветься
Олексій Попович,
Гетьман-запорожець:
«Ей, козаки, пани-молодці!
Добре ви чините,
Самого мене, Олексія Поповича, візьміте,
До моєї шиї камінь біленький прив'яжіте,
Очі мої козацькі молодецькі
Червоною китайкою затміте,
У Чорне море
Самого мене спустіте:
То нехай я буду
Своєю головою
Чорне море дарувати,
Ніж я маю
Много війська безвинно
На Чорнім морі погубити,
Ніж я маю много душ,
Вір християнських,
На Чорному морі потопити».
Тоє козаки як зачували,
Словами промовляли,
Сльозами обливали:
«Ей, Олексію Поповичу,
Славний лицарю і писарю!
Ти ж святе письмо
Потричі на день читаєш
І нас, простих козаків,
На все добре научаєш;
Про що ж ти од нас
Гріхів більше маєш?»
Олексій Попович
Тоє зачуває,
Словами промовляє,
Сльозами обливає:
«Ей, козаки, панове-молодці!
Я святе письмо
Потричі на день читаю
І вас, козаків простих,

На все добре научаю,
Од вас таки гріхів більш маю:
Що як в охотне військо од'їжджав,
І з отцем і з матір'ю
Вопрощення не мав
І старшого брата
За брата не мав,
І старшу сестру
Барзе зневажав,
Стременем у груди одпихав;
А ще з города вибігав —
Триста душ дітей маленьких
Конем своїм добрим розбивав,
Кров християнську
Безвинно проливав,
А молодії жони
За ворота вибігали,
Діток маленьких
На руки хватали,
Мене, Олексія Поповича,
Кляли-проклинали.
А ще мимо сорока церков пробігав,
Шляпи не здіймав
І на себе хреста не покладав,
І отцевської-матчиної
Молитви не споминав...
Либонь мене, козаки, панове-молодці,
Найбільше той гріх спіткав.
А ще мимо царської громади пробігав,
За своєю гордощу шляпи не здіймав,
На день добрий не давав...
Либонь мене, козаки, панове-молодці,
Найбільше той гріх спіткав.
Ей, се не Чорне море мене [у]топляє:
Се отцевська-матчина мене
Молитва карає.
Ей, коли б мене отцевська-матчина молитва
На Чорному морю не втопила,
Од смерті боронила!..
Як буду я до отця, до матері
І до роду прибувати,
То буду я отця і матір
Штити, шанувати, поважати
І старшого брата

За рідного отця почитати,
І близьких сусід
За рідну братію
У себе вживати».
Як став Олексій Попович
Гріхи богу повідати,
То зараз стала злосупротивна
Хвилечна хвиля
На Чорному морю притихати:
Притихала і впадала,
Мов на Чорнім морі не бувала,
Усіх козаків до острова
Живцем прибивала.
То козаки на остров виходили,
Великим дивом дивували,
Словами промовляли,
Сльозами обливали,
Що на Чорнім морі,
На бистрій хвилі,
На лихій хуртовині потопали,
Ні одного козака
Через Олексія Поповича
Меж до військом не стеряли!..

ІВАН БОГУСЛАВЕЦЬ

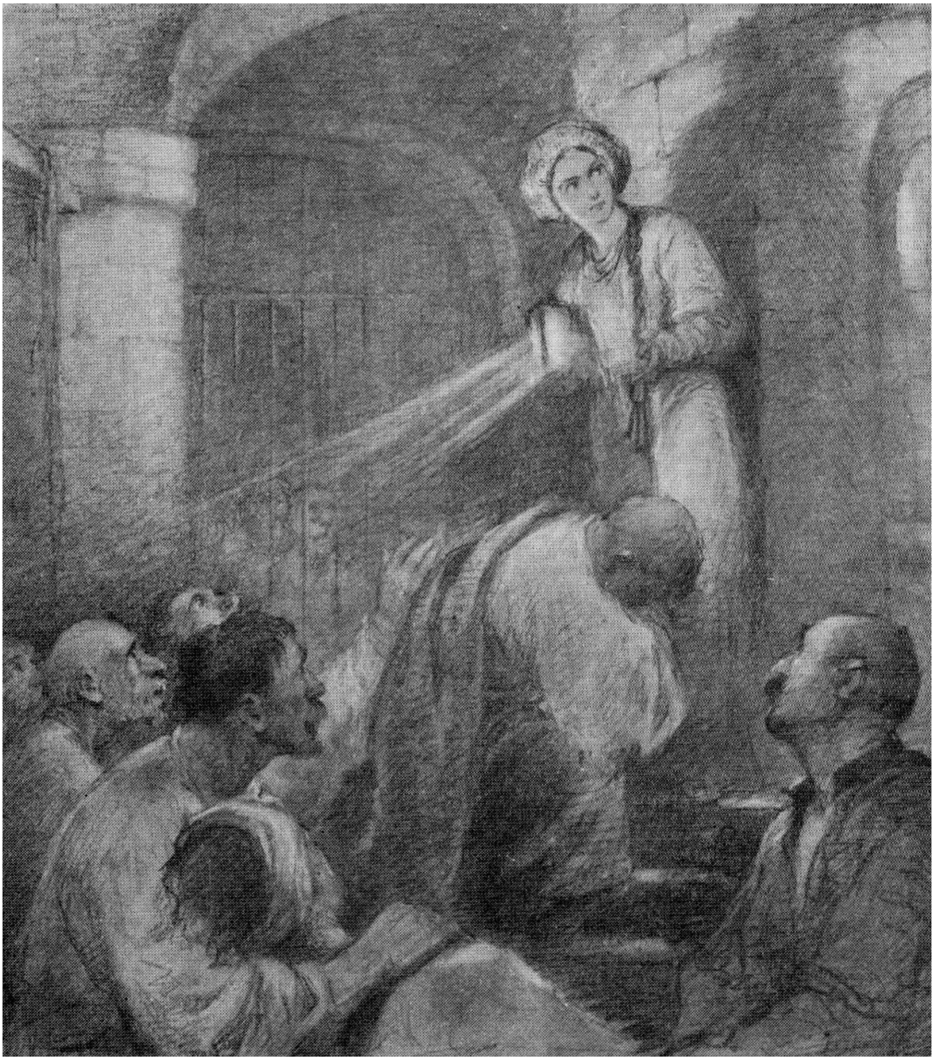
В городі Козлові стояла темниця кам'яная,
Сім сажень в землю вмурованая;
У тій темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невольників.
Між ними без старшини козацької не бувало —
Був один старший старшиною
Іван Богуславець,
Гетьман запорозький.
Вони десять літ пробували в неволі.
То Іван Богуславець, сидя собі, думає да гадає,
До козаків словами промовляє:
«Козаки, панове-молодці!
Що у нас сьогодні за день — великая субота,
Завтра буде святий день — великдень,
Будуть наші отці рано вставати,
До божого дому приступати,
Божеє слово вислухати,
Нас, бідних невольників, поминати».
То всі невольники тоє зачували,
Дрібними сльозами обливали,
Іванця Богуславця лаяли-проклинали;
«Бодай ти собі, Іванець Богуславець,
Щастя і долі не мав,
Що ти нам сей празник одказав».
Іван Богуславець тоє зачуває,
Словами промовляє:
«Не лайте мене, братці, не проклинайте,
Може нам, братці, бог милосердний буде помогати,
Чи не будем ми з неволі виступати?»
То в неділю рано-пораненько

Алкан-пашева турецькая од мужа зоставала,
Свого мужа поховала,
До темниці прихожала.
Темницю одмикала,
Поміж невольниками похожала,
Іванця Богуславця за білу руку брала
Ще словами промовляла:
«Іванче Богуславче!
Коли б ти свою віру християнськую поламав,
А нашу бусурманську на себе брав,
Уже б ти в городі Козлові панував...
Я б твоїх невольників всіх із темниці випускала,
В землю християнськую хорошенько провожала».
Іванець Богуславець теє зачуває,
Словами промовляє:
«Алкан-пашова, пані молодая!
Як не будеш ти м'ні християнською вірою урікати,
Буду я тебе за жону до себе брати!»
То вже Алкан-пашова, пані молодая,
Сім неділь хмелю не заживала,
Християнською вірою не урікала,
Всіх невольників із темниці випускала,
В землю християнськую хорошенько провожала.
Як стала на восьмій неділі хміль заживати,
Стала з молодими турецькими панами гуляти,
Стала Іванцеві Богуславцеві християнською вірою урікати:
«Дивіться, панове.
Який у мене муж прекрасний!
Та він у нас побусурменився для роскоші турецької».
Іванець Богуславець тоє зачуває,
До Чорного моря швиденько прибігає,
В лодку сідає,
Козаків серед Чорного моря доганяє,
До козаків в судно вступає.
Алкан-пашова, пані молодая,
До Чорного моря прихожає,
Іванця Богуславця в судні забачає,
Дрібними сльозами обливає:
«Іванче Богуславче!
Бодай тебе господь милосердний на сім світі ізбавив,
Як ти мене, молоденьку, зрадив!»
То ще як стала темная ніч наступати,
Стали козаки до города Козлова назад прибувати,
Стали на турків, на сонних, набігати,

Стали їх рубати,
Город Козлов огнем-мечем воювати,
Стали турецькії льохи розбивати,
Сребро-злато, дорогую одежу забирати,
Став Іванець Богуславець
Алкан-пашевую, паню молодую, рубати,
Стали од пристані козловської поспішати
І ще до світа до города Січі прибувати,
В городі Січі сокровища турецькії розділяти,
Стали уже козаки словами промовляти:
«Іванче Богуславче, гетьмане запорозький!
Десять літ ти в неволі пробував,
Ні одного козака не утерявї»
Визволь, господи, невольника із неволі
На край веселий,
Между мир християнський!

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА

Що на Чорному морі,
На камені біленькому,
Там стояла темниця кам'яная.
Що у тій-то темниці пробувало сімсот козаків,
Бідних невольників.
То вони тридцять літ у неволі пробувають,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видають.
То до їх дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Приходжає,
Словами промовляє:
«Гей, козаки,
Ви, біднії невольники!
Угадайте, що в нашій землі християнській за день тепера?»
Що тоді бідні невольники зачували,
Дівку-бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
По річах познавали,
Словами промовляли:
«Гей, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко!
Почім ми можем знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера?
Що тридцять літ у неволі пробуваєм,
Божого світу, сонця праведного у вічі собі не видаєм,
То ми не можемо знати,
Що в нашій землі християнській за день тепера».
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачуває,

До козаків словами промовляє:
«Ой, козаки,
Ви, бідній невольники!
Що сьогодні у нашій землі християнській великодная субота
А завтра святий празник, роковий день великдень».
То тоді ті козаки теє зачували,
Білим лицем до сирої землі припадали,
Дівку-бранку,
Марусю, попівну Богуславку,
Кляли-проклинали:
«Та бодай ти, дівко-бранко,
Марусю, попівно Богуславко,
Щастя й долі собі не мала,
Як ти нам святий празник, роковий день великдень сказала!»
То тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Теє зачувала.
Словами промовляла:
«Ой, козаки,
Ви, бідній невольники!
Та не лайте мене, не проклинайте,
Бо як буде наш пан турецький до мечеті від'їжджати,
То буде мені, дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати;
То буду я до темниці приходжати,
Темницю відмикати,
Вас всіх, бідних невольників, на волю випускати».
То на святий празник, роковий день великдень,
Став пан турецький до мечеті від'їжджати,
Став дівці-бранці,
Марусі, попівні Богуславці,
На руки ключі віддавати.
Тоді дівка-бранка,
Маруся, попівна Богуславка,
Добре дбає, —
До темниці приходжає,
Темницю відмикає,
Всіх козаків,
Бідних невольників,
На волю випускає
І словами промовляє:
«Ой, козаки,
Ви, бідній невольники!

Кажу я вам, добре дбайте,
В городи християнські утікайте,
Тільки, прошу я вас, одного города Богуслава не минайте,
Моєму батьку й матері знати давайте:
Та нехай мій батько добре дбає,
Грунтів, великих маєтків нехай не збуває,
Великих скарбів не збирає,
Та нехай мене, дівки-бранки,
Марусі, попівни Богуславки,
З неволі не викупає,
Бо вже я потурчилась, побусурменилась
Для роскоші турецької,
Для лакомства нещасного!»
Ой, визволи, боже, нас, всіх бідних невольників,
З тяжкої неволі,
З віри бусурменської,
На ясні зорі,
На тихі води,
У край веселий,
У мир хрещений!
Вислухай, боже, у просьбах щирих,
У нещасних молитвах
Нас, бідних невольників!

ВТЕЧА З ТУРЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ

Наїхали татарочки
Та забрали мою дочку,
Дочку мою Марусину —
Осталась я з одним сином.
А прийшли другії — забрали і сина.
Осталась я, бідна вдова, сиротина.
За третім разом взяли й мене старую...
...Взяв турок на службу,
Стала я тяжко робити,
Неприятелеві служити.
Дочка матері не пізнала,
Сім робіт загадала:
Рученьками кужіль прясти,
Ніженьками дитя колихати,
Оченьками товар пасти...
Одному попались —
Всі троє зібрались.
А як мати дочку пізнала,
А син сам признався...
Та й всі троє з'єднались.
Тоді дочка туркові стала казати,
Що це мій брат, а це моя мати.
Тоді став турок на їх звіряти,
Все хазяйство в їх руки давати,
А вони що не сповняли —
Про свій край думали-гадали.
Коли турок з дочкою на бал виїжджали,
Ключі вручали;
Син і мати золоті ключі брали,
Душі невільницькі з льохів випускали.

Коні сідлали,
В свій край мандрували.
Ой, стали вони Дунай перепливати,
Стали їх турки-недовірки доганяти...
На тім боці кричали:
«Ой, Іване, Іване!
Знаєш ти та знаєш,
Та напийся зілля чорнобилю,
То ще будеш лучче знати!»
Отаман Іван Корсун став їм казати:
«Переплив я Дунай-ріку —
Відцурався ворога довіку!»

ВТЕЧА ТРЬОХ БРАТІВ ІЗ ГОРОДА АЗОВА, З ТУРЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ

(Три брати азовські)

Ой, у святую неділеньку
Раню-пораненьку
Не сизії тумани уставали,
Не буйнії вітри повівали,
Не чорнії хмари наступали,
Не дрібнії дощі накрапали,
Коли три брати із города Азова,
З турецької бусурменської
Великої неволі утікали.
Два ж то брати кінних,
А найменший — піший-піхотинець,
За кінними братами уганяє,
За стремена хапає,
По білому камінню,
По сирому корінню
Свої козацькі молодецькі ноги собиває,
Кров'ю сліди заливає,
Піском рани засипає,
Між коні убігає,
За стремена хватає,
До братів словами рече-промовляє:
«Браття мої рідненькі,
Як соколи ясненькі!
Станьте ви, браття, підождіте,
Свої козацькії молодецькії коні припиніте
І мене, пішого-піхотинця,
Між себе на коні возьміте,

Хоч мало-немного, версту місця, підвезіте,
У християнськії городи підвезіте,
А ні — ви мені, браття,
У чистому полі
По своїй добрій волі
З пліч головоньку здійміте,
Козацькеє моє молодецькеє тіло
В сиру землю поховайте,
Звіру-птиці на поталу не давайте».
Середульший брат добре дбає,
До найстаршого брата словами промовляє:
«Брате мій рідненький,
Як соколе ясненький!
Станьмо ми, брате, надождімо,
Свої козацькії молодецькії коні припинімо,
Брата свого найменшого,
Пішого-піхотинця, надождімо,
Хоч мало-немного, версту місця, підвезімо,
У християнськії городи підвезімо.
Лучче не ми йому, йому, брате,
У чистому полі у своїй добрій волі
З пліч головоньку здіймімо,
Козацькеє його молодецькеє тіло
В землю сиру поховаймо,
Звіру-птиці на поталу не подаваймо.
Що моє ж серце не осмілиться,
Вóйна моя рука не зніметься,
Булатная шабля не йме сікти-рубати.
Лучче було, брате,
У турецькій бусурменській неволі
Усім трьом помирати,
Ніж нам свого брата,
Пішого-піхотинця,
У великій неволі покидати».
Найстарший брат худо дбає,
З плеча нагайкою крає,
Свому братові рече-промовляє:
«Що як будемо ми, брате,
Свого брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
Ждати-ожидати,
Козацькії молодецькії коні обіждати,
Буде за нами великая неволя,
Сильна погоня ганяти,

Будуть нас у плін,
У гіршу неволю завертати,
Будуть наше тіло
На три часті сікти-рубати,
То нум же ми, брате, тікати.
Лучче нашому брату найменшому,
Пішому-піхотинцю,
У турецькій неволі
Самому помирати,
А ми ж будем, брате, тікати,
Безпечно лісами та байраками гуляти,
З клену-древа верхи ламати,
Свому братові найменшому,
Пішому-піхотинцю,
На прикмету покидати».
Їхали ж ті брати не день, не два,
Не три й не чотири,
Стали ті брати до лісів,
До байраків доїжджати,
Став середульший брат
З клену-древа верхи ламати,
Свому братові найменшому,
Пішому-піхотинцю,
На путі-дорозі покидати.
Став найменший брат доходжати,
Гірко плакати і ридати,
Дрібні сльози проливати,
Своїх братів споминати:
«Невже ж моїх братів на світі немає?
Невже ж за ними турецька бусурменська
Сильна погоня ганяла,
У плін, у гіршу неволю завертала,
Їхні тіла на три часті сікла-рубала?»
Стали ті брати за ліси,
За байраки виїжджати,
Стали вони до тихих вод доїжджати.
Середульший брат добре дбає,
До тихих вод доїжджає,
До свого брата словами промовляє:
«Брате мій рідненький,
Як соколе ясненький!
Що тут же, брате,
Трави зелені
І води холодні,

Станьмо ми, брате, надождімо,
Свої козацькі молодецькі коні припинімо,
Свого ж брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
Хоч мало-немного підождімо,
Верству місця підвезімо,
У християнськії городи підвезімо;
Або не ми ж йому, брате,
У чистому полі,
По своїй добрій волі,
З пліч головоньку здіймимо,
Козацьке його молодецьке тіло
У сиру землю поховаймо,
Звіру-птиці на поталу не подаваймо».
«Моє серце не осмілиться,
Вóйна моя рука не здійметься,
Булатная шабля не йме сікати-рубати,
Лучче нашому брату найменшому,
Пішому-піхотинцю,
У турецькій неволі
Самому помирати».
Стали ті два брати за ліси,
За байраки виїжджати,
Стали вони у вольнії степи виїжджати,
У вольнії степи виїжджати,
Нічого у себе не мати.
Середульший брат добре дбає,
На собі єдиний дорогий синій каптан має
Та й той обриває,
Свому братові,
Пішому-піхотинцю,
На путі-дорозі покидає.
Став найменший брат за ліси,
За байраки виходжати,
Став він дорогії вещі у вічі забачати,
Став він до їх доходжати,
Дорогії прикмети по сирій землі забирати,
Ой, у свої руці брати,
К свому серцю принімати,
Гірко плакати-ридати,
Дрібні сльози проливати,
Своїх братів споминати:
«Невже ж моїх братів на світі немає,
Бо й не об чому їх дорогії вещі

По сирій землі валяються,
Невже ж за ними турецька бусурменська
Велика неволя сильну погоню ганяла,
У плін, у гіршу неволю завертала,
Їхнє тіло на три часті сікла-рубала,
А мене, найменшого,
Пішого-піхотинця,
По лісах, по байраках
На спочивках минала?»
Став найменший брат до Савур-могили доходжати,
Став же буйний вітер повівати,
Із козацьких молодецьких його ніг валяти.
«Що перше горе — безвіддя,
Друге — безхліб'я,
Третє горе — братів не догнав.
Уже ж мені своїх братів не наганяти,
Уже ж мені в отцевському дворі не бувати,
Уже ж мені свого отця-неньку у вічі не видати.
Наслідував мені господь
У турецькій, у бусурменській у великій неволі
На Савур-могилі смертю постраждати».
Стало ж сонце намеркати,
Стали сизокрилії орли налітати,
На козацький на молодецький
На чорний чуб наступати;
Стали вони з лоба очі винімати,
Християнською кров'ю запивати;
Туди звірі находжали,
Коло жовтої кості тіло оббирали,
По лісах, по байраках розношали,
У сирую землю загрібали,
На путі-дорозі не покидали.
Стали ті два брати
До християнських городів доїжджати,
Став середульший брат
Свого старшого брата
Правди-неправди питати:
«Що то ми будем, брате,
Свому отцю й неньці отвічати,
Що в одному ми городі бували,
Однії листи писали,
Що ми свого брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
У турецькій неволі покидали?»

Найстарший брат худо дбає,
З плеча нагайкою крає,
Свому брату слова неприятні рече-промовляє:
«Брате рідненький,
Як соколе сивенький!
Як маємо ми, брате,
Свого найменшого брата,
Пішого-піхотинця,
Ждати-ожидати,
Буде за нами турецька бусурменська велика неволя,
Сильна погоня уганяти,
Буде наше тіло на три часті сікати-рубати;
А ще худо, брате, отцеве імущество
На три часті розділяти, —
Лучче ж будемо, брате,
На дві часті паювати,
Свому отцю-неньці неправду казати:
Не в одному ми полку бували,
Не одному ми пану служили,
Що ми свого брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
Дев'ять літ у вічі не видали».
Стали ті два брати
До отцевського двору доїжджати,
Стали отець і матуся
Із хлібом і сіллю виходжати,
Стали вони свого найстаршого сина
За гостя приймати
І за стіл сажати,
Стали вони про найменшого сина
Усю правду питати.
Став же найстарший син за стіл сідати,
Свому отцю-неньці неправду казати:
«Не в одному ми полку бували,
Не одному ми пану служили,
Що ми свого брата найменшого
За дев'ять літ у вічі не видали».
Став середульший брат за стіл сідати,
Гірко плакати і ридати,
Дрібні сльози проливати,
Став він свому отцю-неньці
Усю правду казати:
«Що в одному ми полку бували
І одному ми пану служили —

У турецькій бусурменській у тяжкій неволі,
У городі у Азові пробували,
Із города Азова умісті із пліну утікали,
Тільки ми свого брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
У турецькій у бусурменській великій неволі покидали».
Стали отець-мати
Обіди справляти,
Молебні наймати,
Стали найстаршого сина із двору зсилати,
Стали його обществом-народом
До розстрілу випроводжати.
Став найстарший брат
Гірко плакати-ридати,
Свого брата найменшого,
Пішого-піхотинця,
Споминати:
«Лучче мені було тебе, брате,
У турецькій у бусурменській великій неволі тебе доглядати,
Аніж мені, брате,
Між своїм народом,
У своїм безрідді
Смертю постраждати».

СЛАВНО БУЛО В ПОБЕРЕЖЖІ

(Пісня про побережців)

Славно було в Побережжі
Всіма сторонами.
Тяжко було в нім прожити
Перед ворогами.
Пишуть турки і татари
Старесеньким дідом:
«Виходжайте, побережці,
Проти орди з хлібом».
Бодай турки та й татари
Того не діждали,
Щоби наші побережці
З хлібом виходжали!
А зійшлися побережці
Та [й] стали гадати:
«Либонь будем, пане-брате,
До Лугу втікати.
А у Лузі при палонці
Будем ся боронити,
Щоби віру християнську
Марню не згубити»...

ГЕЙ, НА БІДУ, НА ГОРЕ

Гей, на біду, на горе
Козак уродився, —
В чистім полі, край дороги,
Ляшкам знадобився.
У недільку рано
Та й славонька стала:
Взяли ляшки сіромаху
Да й забили в кайдани.
Ой, на руки кайдани,
А на ноги диби, —
Хотять ляшки сіромаху
До світа згубити.
Ой, на руки кайдани,
На ноги скрипиці
Та й вкинули сіромаху
В темную темницю.
Ой, приїжджає жовнір,
Став його питати:
«Чи є в тебе, козаченьку,
Отець, рідна мати?»
«Ой, є в мене родина —
Уся Україна,
Та доведеться сіромасі
Без помочі згинуть.
Ой, Великий Луг — батько,
А Січ — моя мати;
Доведеться сіромасі
У неволі погибати.
Гей, ви мені не пани,
А я вам не хлопець —

Догадайтесь, вражі сини,
Що я запорожець!»
Та збиралися люди
Й молоді молодиці:
«Визволь, боже, сіромаху
З темної темниці!»
Прилинула Галя
З темними бровами,
Обійняла козаченька
Та й поцілувала.
Прилинула друга —
Ця вже не такая,
Ця обняла козаченька
Та й плакати стала.
Ой, їв же я сласно,
Ходив я прекрасно, —
Доведеться мені, молодому,
Погибнуть напрасно.
Ой, їв же я сласно
Та ще їсти буду —
Таки ляшкам, синам вражим,
Поки жив не забуду!»

ТЕМНА ХМАРА НАСТУПИЛА, СТАВ ДОЩИК ІТИ

(Пісня про розправу голоти з багачем)

Темна хмара наступила,
Став дощик іти:
«Благослови, отамане,
Намет нап'ясти».
Ой, нап'яли козаченьки
Червоний намет
Та й п'ють вони горілочку
Ще й солодкий мед.
Усі пани, усі дуки
У наметі сіли,
Наша браття сіромашня
Та і не посміли,
Взяли кварту горілки з жарту
Та й на дощі сіли.
Прийшов же наш пан отаман,
Стало йому жаль,
Над своєю голотою
Жупан свій розп'яв.
Іде багач, іде дукач—
П'ян валяється,
Із нашої голотоньки
Насміхається:
«За що ж тая голотонька
Напивається?»
Ой, як крикне пан отаман
На свою силу:

«Візьміть, візьміть превража дуку,
Вибийте в шию!»
Один бере за чуприну,
Другий дула б'є:
«Не йди, не йди, превража дуко,
Де голота п'є!»
Пішов багач, пішов дукач
І не оглядавсь, —
Десятому заказував,
Щоб не насміхавсь.

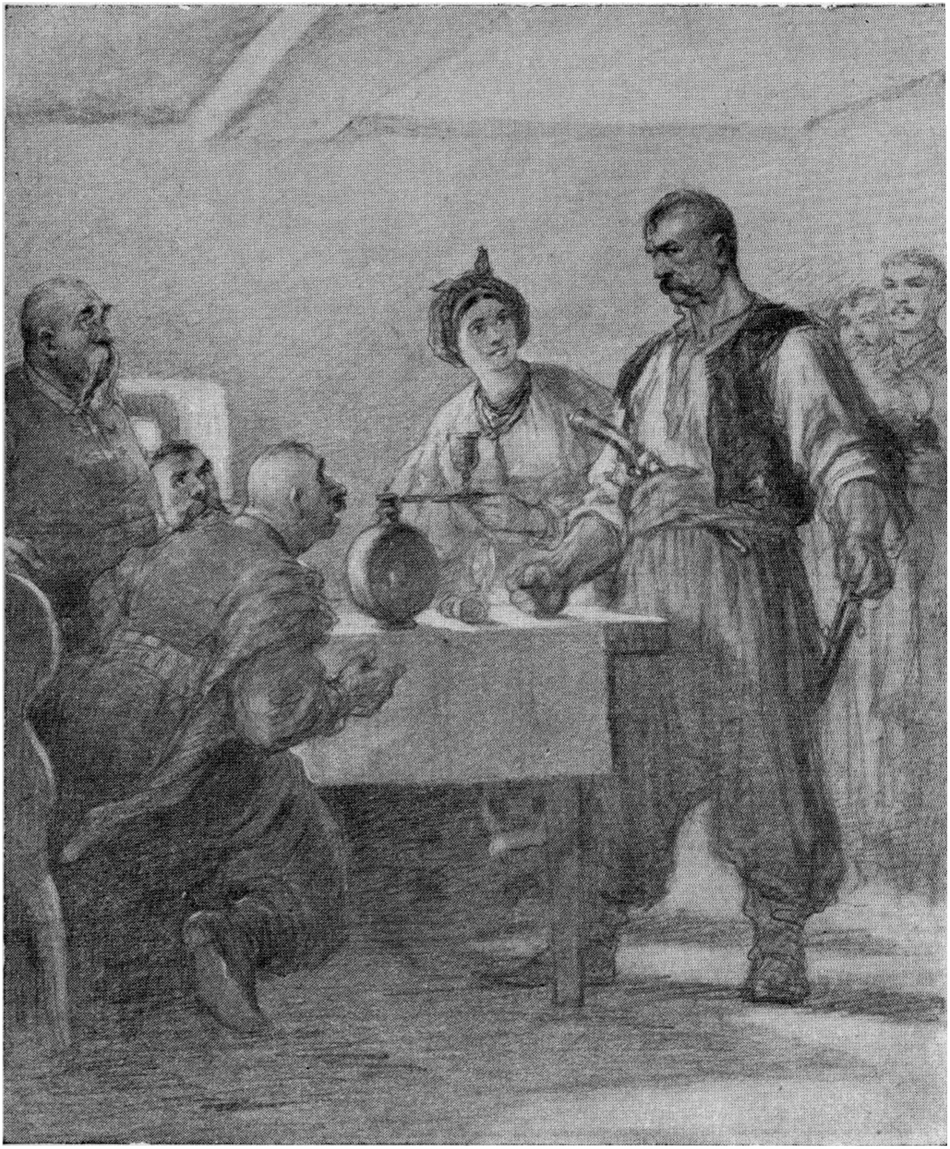
КОЗАК НЕТЯГА ФЕСЬКО ГАНЖА АНДИБЕР

Ой, полем, полем килиїмським,
Битим шляхом ордиїнським,
Ей, гуляв, гуляв козак, бідний летяга,
Сім год і чотири
Да потеряв з-під себе три коні воронії.
На козаку, бідному летязі,
Три серомязі,
Опанчина рогожовая,
Поясина хмеловая;
На козаку, бідному летязі, сап'янці —
Видні п'яти і пальці,
Де ступить — босої ноги слід пише;
А ще на козаку, бідному летязі, шапка-бирка —
Зверху дірка,
Шовком шита,
Буйним вітром підбита,
А околиці давно немає.
Іще ж то козак, бідний летяга,
До города Килії прибуває
Та не питається, де б то стати
Коня попасти,
А питається, де корчма новая,
Шинкарка молодая,
Настя кабачна:
«Тая на нас, на бідних летяг,
Хоч зла, да й обачна».
Городом Килією іде,
Слухає-прислухається,
Чи не радиться хто на славне Запорожже гуляти.
Аж тільки радяться-поражаються

Три дуки сребраники
На кабак іти
Меду да оковитої горілки попивати.
Тоді-то козак добре дбав,
Попереду собі у кабаку кватеру займав,
Край груби сідає,
Плечі свої козацькі пригріває.
Тогді дуки-сребраники у кабак уходжали,
У стола сідали,
По цебру меду, оковитої горілки постановляли.
Первий дука-сребраника Гаврило Довгополенко
переяславський,
А другий Войтенко ніженський,
Третій Золотаренко черніговський.
Іще ж бідного козака-летяги не вітають
Ні медом шклянкою,
Ні горілки чаркою;
То козак, бідний летяга,
На дуків-сребраників скоса поглядає;
То один дука-сребраника був обачний, —
Гаврила Довгополенко переяславський, —
Із кармана людську денежку виймав,
Насті кабачній до рук добре оддавав,
А ще стиха словами промовляв:
«Ей, — каже, — ти, шинкарко молода,
Ти, Насте кабачна!
Ти, — каже, — до сих бідних козаків-летяг
Хоч злая, да й обачна:
Коли б ти добре дбала,
Сю денежку до рук приймала,
До погреба одходила,
Хоч норцового пива уточила,
Сьому козаку, бідному летязі,
На похміллє живіт його козацький скріпила».
Оттогді-то Настя кабачна денежку приймала,
До погреба одходила,
Меду та оковитої горілки вточила,
Козаку, бідному летязі,
Коновку в руки втеребила.
Оттогді козак, бідний летяга,
Як узяв коновку за ухо,
Оглядиться — аж і в дні сухо.
Оттогді-то козак, бідний летяга,
Як став у собі хміль козацький зачувати,

Став коновкою по мосту погримати, —
Стали в duків-сребраників
Із стола чарки й шклянки літати.
Оттогді ж то козак, бідний летяга,
Як став у собі більший хмель зачувати,
Став з-під [о]панчини рогожової,
З-під поясини хмелової,
Щирозлотний обушок виймати,
Став шинкарці молодій за цебер меду застановляти;
Стали дуки-сребраники
Один до одного стиха словами промовляти:
«Ей, шинкарко молода,
Настя кабачна!
Нехай сей козак, бідний летяга,
Не мається в тебе сеї заставщини викупляти,
Нам, дукам-сребраникам.
Нехай не зарікається воли поганяти,
А тобі, Насті кабачній, груб топити!»
Оттогді-то козак, бідний летяга,
Як став сії слова зачувати,
Так він став по кінець стола сідати,
Став чересок винімати,
Став шинкарці молодій,
Насті кабачній,
Увесь стіл червінцями устилати.
Тогді дуки-сребраники,
Як стали в його червінці зоглядати,
Тогді стали його вітати
Медом шклянкою
І горілки чаркою.
Тогді й шинкарка молода,
Настя кабачна,
Істиха словами промовляє:
«Ей, козаче, — каже, — козаче!
Чи снідав ти сьогодні, чи обідав?
Ходи зо мною до кімнати,
Сядем ми з тобою поснідаєм
Чи пообідаєм».
Тогді то козак, бідний летяга,
По кабаку походжає,
Кватиру отчиняє,
На бистрії ріки поглядає,
Кличе, добре поклакає:
«Ой, ріки, — каже, — ви, ріки низовії,

Помошниці дніпровії!
Або мені помочі дайте,
Або мене з собою візьміте!»
Оттогді один козак іде,
Шати дорогії несе,
На його козацькі плечі надіє;
Другий козак іде,
Боти сап'янові несе,
На його козацькі ноги надіє;
Третій козак іде,
Шличок козацький несе,
На його козацьку главу надіє.
Тогді дуки-сребраники
Стиха словами промовляли:
«Ей, не єсть же се, братці,
Козак, бідний летяга,
А єсть се Фесько Ганжа Андибер,
Гетьман запорозький!
Присунься ти до нас, — кажуть, — ближче,
Поклонимось ми тобі нижче;
Будем радиться,
Чи гаразд-добре на славній Україні проживати».
Тогді стали його вітати
Медом шклянкою
І горілки чаркою.
То він теє од дуків-сребраників приймав,
Сам не випивав,
А все на свої шати проливав:
«Ей, шати мої, шати!
Пийте, гуляйте:
Не мене шанують,
А вас поважають;
Як я вас на собі не мав,
Ніхто мене й гетьманом не почитав».
Тогді-то Фесько Ганжа Андибер,
Гетьман запорозький,
Стиха словами промовляв:
«Ей, козаки, — каже, — діти, друзі, молодці!
Прошу я вас, добре дбайте,
Сих дуків-сребраників за лоб, паче волів,
Із-за стола виводжайте,
Перед окнами покладайте,
У три березини потягайте!»
Тогді ж то козаки, діти, друзі, молодці,

Добре дбали —
Сих дуків-сребраників за лоб брали,
Із-за стола, паче волів, виводжали,
Перед окнами покладали,
У три березини потягали,
А ще стиха словами промовляли:
«Ей, дуки, — кажуть, — ви, дуки!
За вами всі луги і луки, —
Нігде нашому брату, козаку-летязі, стати
І коня попасти!»
Тогді-то Фесько Ганжа Андибер,
Гетьман запорозький,
Хоча помер,
Дак слава його козацька
Не вмре,
Не поляже!
Теперешнього часу,
Господи, утверди й піддержи
Люду царського,
Народу християнського
На многая літа.

ГОМІН, ГОМІН, ГОМІН, ГОМІН ПО ДІБРОВІ

Гомін, гомін, гомін,
Гомін по діброві,
Туман поле покриває;
Мати сина виганяє:
«Іди, сину, іди, сину,
Пріч од мене —
Нехай тебе орда візьме,
Нехай тебе орда візьме!»
«Мене, мати, мене, мати,
Орда знає —
В чистім полі об'їжджає,
В чистім полі об'їжджає».
«Іди, сину, іди, сину,
Пріч од мене —
Нехай тебе ляхи візьмуть,
Нехай тебе ляхи візьмуть!»
«Мене, мати, мене, мати,
Ляхи знають —
Пивом-медом напувають,
Пивом-медом напувають».
«Іди, сину, іди, сину,
Пріч од мене —
Нехай тебе турчин візьме,
Нехай тебе турчин візьме!»
«Мене, мати, мене, мати,
Турчин знає —
Сріблом-злотом наділяє,
Сріблом-злотом наділяє».
«Іди, сину, іди, сину,

Пріч од мене —
Нехай тебе москаль візьме,
Нехай тебе москаль візьме!»
«Піду, мати! Піду, мати!
Москаль мене добре знає —
Давно уже підмовляє,
Давно мене підмовляє.
У москаля, у москаля
Добре жити:
Будем татар-турків бити,
Будем татар-турків бити!»
Гомін, гомін, гомін,
Гомін по діброві,
Туман поле покриває,
Мати сина призиває:
«Вернись, синку, вернись, синку,
Додомоньку —
Змию тобі головоньку,
Змию тобі головоньку!»
«Мене, нене, мене, нене,
Змиють дощі,
А розчешуть густі терни,
А висушать буйні вітри!»

КЛЯЛА ЦАРИЦЯ, ВЕЛЬМОЖНАЯ ПАНІ

(Пісня про взяття козаками Варни)

Кляла цариця, вельможная пані,
Чорнює море, проклинала:
«Бодай море не проквітало,
Що мого сина в себе взяло.
Ци я войську не заплатила
Червоними золотими,
Біленькими талярами?
Ци би я войська не приодягла
Червоною китайкою
За заслугу козацькую?»
А в неділейку поранейку
Збиралася громадойка,
Козацькая пор[ад]ойка.
Стали ради додавати,
Отколь Варни доставати
І всіх турків в ній забрати.
Поймали турка старейкого,
Ворожбита турецького,
Стали його випитовати,
Отколь Варни доставати
І всіх турків в ній забрати:
Ци ли з поля, ци ли з моря,
Ци із тої річки невелички?
«Ані з поля, ані з моря,
Іно з тої річки невелички».
А в неділейку поранейку
Бігуть, пливуть човенками,
Поблискують весельцями.

Вдарили разом з самопалов,
Седми пядей от запалов,
Стали Варни доставати.
Стали турки утікати,
Тую річку проклинати:
«Бодай річка не прорвітала,
Що нас, турків, в себе взяла!»
Була Варна здавна славна —
Славнішії козаченьки!

ОЙ, НА ГОРІ ДА ЖЕНЦІ ЖНУТЬ

Ой, на горі да женці жнуть,
А попід горою,
Попід зеленою
Козаки йдуть.
А попереду Дорошенко
Веде своє військо,
Веде запорозьке
Хорошенько!
Посередині пан хорунжий.
Під ним кониченько,
Під ним вороненький
Сильне-дужий!
А позаду Сагайдачний,
Що проміняв жінку
На тютюн да люльку,
Необачний!
«Гей, вернися, Сагайдачний,
Візьми свою жінку,
Оддай мою люльку,
Необачний!»
«Мені з жінкой не возиться,
А тютюн да люлька
Козаку в дорозі
Знадобиться!
Гей, хто в лісі, озовися!
Да викрешем огню,
Да потянем люльки,
Не журися!»

ОЙ, ЩО ТО ЗА КРЯЧОК

(Пісня про взяття Азова)

Ой, що то за крячок,
Що по морю літає?
Ой, що то за бурлачок
Да молодців збирає?
Збирайтеся, братця,
Все народ майстеровий,
Зділаємо, братця,
Півтораста возів.
Да накупимо ми, братця,
Півтораста пар волів!
Посадимо ми, братця,
По семи молодців,
А по восьмому —
Поганяльничку,
По дев'ятому —
Кашоварничку,
А по десятому —
Для сторожності!
Поїдемо, братця,
У славний город у Азов
І станемо ми, братця,
У дванадцять рядів!
Виходять, братця,
Азовськії купці:
«Показуйте ви,
Славні чумаченьки,
Славний товар із возів».
«Ой, єсть у нас

Лисиці, куниці
Ще й чорні соболі,
Да до завтрого не покажем».
Ой, купці пішли ночувать...
А вставайте, милі братця,
Потихесеньку,
Заряжайте ружжя
Помалесеньку!
Да тоді тряхнули
Да й узяли Азов!

ПРО СУЛИМУ, ПАВЛЮКА ЩЕ Й ПРО ЯЦЬКА ОСТРЯНИЦЮ

Не схотіли пани-ляхи
Попустити й трохи,
Щоб їздили в Січ бурлаки
Та й через пороги, —
Спорудили над Кодаком
Город-кріпосницю
Ще прислали в Кодак військо,
Чужу-чужаницю.
Їде бурлак чи комишник
Порогом-водою,
Його лове чуже військо
Й оддає в неволю.
Зажурились запорожці,
Що нема їм волі
Ні на Дніпрі,
Ні на Росі,
Ні в чистому полі.
Обізвався серед Січі
Курінний Сулима:
«Гей, давайте, хлопці, зварим
Вражим ляхам пива!»
Обізвавсь Павлюк-хорунжий:
«Допомоги дати!
Щоб ту людську перепону
Нащент зруйнувати!»
Добре Павлюк та Сулима
Ляхів частували —
Військо вибили дощенту,
Кодак зруйнували.

Як зачув це Конєцпольський,
Зібрав своє військо,
Обступили пани-ляхи
Всю Січ Запорізьку.
А ще й взяв той Конєцпольський
З козаків данину —
Хорунжого Павлюка
Ще й Павла Сулиму.
Та й повезли ж у Варшаву
Павлюка й Сулиму
Та й на тяжку муку-кару,
Всім ляхам на диво.
Наробили вражі пани
У Варшаві дива.
Як помирав на майдані
Курінний Сулима.
А Павлюк, на диво шляхті,
Жив-здоров лишився,
Бо Замойко Хома, писар,
За його вступився.
Повернувсь Павлюк додому,
У Січ Низовую,
Та й задумав Павлюк знову
Бить шляхту гнилую.
Знайшов Павлюк побратима —
Орла Остряницю,
Що не раз пускав із ляхів
Шляхетську кровицю.
То не хмари з буйним вітром
З Дніпра налягають —
То Павлюк та Остряниця
Ляхів обступають.
Силу ж панів перебила
Голота бурлацька,
Та не хтіла в одно стати
Старшина козацька.
Звеселився пан Потоцький
Про таку нагоду,
Під Кумейками в неділю
Напав на голоту.
Ой, превражі пани-ляхи,
Що ж ви наробили?
Скільки ж бідних запорожців
Ви з світу згубили.

А старшини боровецькі
Лиш про себе дбали,
Потоцькому Павлюка
Самі упіймали.
Везуть пани Павлюка
Селом Боровицею
Ще й скрутили йому рученьки
Назад сирицею.
Ой, повезли ж Павлюка
Ляхи у Варшаву,
Шляхті вражій на потіху,
На тяжкую кару.
За отаманом Остряницею
Женуть ляхи кіньми
Ще й біжать пішаницею;
Пани хочуть Остряницю упіймати,
А славне військо запорозьке,
Щоб посікти-порубати.
А що ж отаман Остряниця?
Перелетів Дніпро з Кошом,
Як лебідь-птиця.
Що за річкою за Сулою
Остряниця прогнав панів-ляхів
До болота до Супою...
Та й повів свій Кіш
Отаман Остряниця
У московські землі,
Щоб там поселиться...

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

1648—1654 років.

ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

РОЗЛИЛИСЯ КРУТІ БЕРЕЖЕЧКИ

Розлилися круті бережечки,
Гей, гей, по роздоллі;
Пожурились славні козаченьки,
Гей, гей, у неволі.
Гей ви, хлопці, ви, добрі молодці,
Гей, гей, не журіться. —
Посідлайте коні воронії,
Гей, гей, садовіться!
Та поїдем у чистеє поле,
Гей, гей, у Варшаву
Та наберем червоної китайки,
Гей, гей, та на славу!
Гей, щоб наша червона китайка,
Гей, гей, не злиняла,
Та щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, не пропала!
Гей, щоб наша червона китайка,
Гей, гей, червоніла,
А щоб наша козацькая слава,
Гей, гей, не змарніла!
Гей, у лузі червона калина,
Гей, гей, похилилася;
Чогось наша славна Україна,
Гей, гей, засмутилася.
А ми ж тую червону калину,
Гей, гей, та піднімемо;
А ми ж свою славну Україну,
Гей, гей, та розвеселимо!

ЧИ НЕ ТОЙ ТО ХМІЛЬ

(Пісня про Богдана Хмельницького)

Чи не той то хміль,
Що коло тичин в'ється?
Ой, той то Хмельницький,
Що з ляхами б'ється.
Чи не той то хміль,
Що по пиві грає?..
Ой, той то Хмельницький,
Що ляхів рубає.
Чи не той то хміль,
Що у пиві кисне?
Ой, той то Хмельницький,
Що ляшеньків тисне.
Гей, поїхав Хмельницький
К Золотому Броду,—
Гей, не один лях лежить
Головою в воду.
«Не пий, Хмельницький, дуже
Золотої Во́ди,—
Їде ляхів сорок тисяч
Хорошої вроди».
«А я ляхів не боюся
І гадки не маю—
За собою великую
Потугу я знаю,
Іще й орду татарськую
За собой веду,—
А все тото, вражі ляхи,
На вашу біду».

Ой, втікали вражі ляхи —
Погубили шуби...
Гей, не один лях лежить
Вищеривши зуби!
Становили собі ляхи
Дубовії хати, —
Ой, прийдеться вже ляшенькам
В Польщу утікати.
Утікали вражі ляхи,
Де якії повки, —
Їли ляхів собаки
І сірії вовки.
Гей, там поле,
А на полі цвіти —
Не по однім ляшку
Заплакали діти.
Гей, там річка,
Через річку глиця —
Не по однім ляшку
Зосталась вдовиця...

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ТА БАРАБАШ

Як із день-години
Зчиналися великі войни на Україні,
Оттогді ж то не могли обібрати,
За віру християнську одностайно стати;
Тільки обібрався Барабаш да Хмельницький,
Да Клиша білоцерківський.
Оттогді вони од своїх рук листи писали,
До корсля Радислава посилали.
Тогді ж то король Радислав листи читає,
Назад одсилає,
У городі Черкаськім Барабаша гетьманом настановляє:
«Будь ти, Барабаш, у городі Черкаськім гетьманом,
А ти, Клиша, у городі Білій Церкві полковничим,
А ти, Хмельницький, у городі Чигирині хоть писарем військовим».
Оттогді ж то небагато Барабаш,
Гетьман молодий, гетьманував —
Тільки півтора года.
Тогді ж то Хмельницький добре дбав,
Кумом до себе гетьмана молодого Барабаша зазивав,
А ще дорогими напитками його вітав
І стиха словами промовляв:
«Ей, пане куме, пане Барабаше,
Пане гетьмане молодий!
Чи не могли б ми з тобою удвох
Королевських листів прочитати,
Козакам козацькі порядки подавати,
За віру християнську однюстайно стати?»
Оттогді ж то Барабаш, гетьман молодий,

Стиха словами промовляє:
«Ей, пане куме, пане Хмельницький,
Пане писарю військовий!
Нащо нам з тобою королівські листи удвох читати,
Нащо нам, козакам, козацькі порядки давати?
Чи не лучче нам із ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіль по вік-вічний уживати?»
Оттогді-то Хмельницький на кума свого Барабаша
Велике пересердіє має,
Ще кращими напитками вітає.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,
Як у кума свого Хмельницького
Дорогого напитку напивсь,
Дак у його і спать поваливсь.
Оттогді-то Хмельницький добре дбав,
Із правої руки, із мезинного пальця
Щирозлотний перстень ізняв,
Із лівої кишені ключі виймав,
З-під пояса шовковий платок висмикав,
На слугу свого повір[е]ного добре кликав-покликав:
«Ей, слуго ти мій, повірений Хмельницького!
Велю я тобі добре дбати,
На доброго коня сідати,
До города Черкаського,
До пані Барабашевої прибувати,
Королевські листи до рук добре приймати».
Оттогді-то слуга, повірений Хмельницького,
Добре дбав,
На доброго коня сідав,
До города Черкаського скорим часом,
Пильною годиною прибував,
До пані Барабашевої у двір уїжджав,
У сіни ввійшов — шличок із себе скидав,
У світлицю ввійшов — низький поклон послав,
Тії значки на скам'ї покладав,
А ще стиха словами промовляв:
«Ей, пані, — каже, — ти, пані Барабашева, гетьманова молодая!
Уже ж тепер твій пан Барабаш, гетьман молодий,
На славній Україні з Хмельницьким великі банкети всчиняють,
Веліли вони тобі сії значки до рук приймати,
А мені листи королевські оддати,

Чи не могли б вони із кумом своїм Хмельницьким
Удвох прочитати
І козакам козацькі порядки давати?»
Оттогді ж то пані Барабашева, гетьманова,
Удариться об поли руками,
Обіллється дрібними сльозами,
Промовить стиха словами:
«Ей, не з горя-біди мойому пану Барабашу
Схотілося на славній Україні з кумом своїм Хмельницьким
Великі банкети всчиняти!
Нащо б їм королевські листи удвох читати?
Не лучче б їм із ляхами,
Мостивими панами,
З упокоєм хліб-сіль вічнії часи уживати?
А тепер нехай не зарікається Барабаш, гетьман молодий,
На славній Україні огнів да тернів ізгашати,
Тілом своїм панським комари годувати —
Од кума свого Хмельницького».
Оттогді ж то пані молодая Барабашевая
Стиха словами промовляє:
«Ей, слуго, повірений Хмельницького!
Не могу я тобі листи королевські до рук подати,
А велю я тобі до воріт отходжати,
Королевські листи у шкатулі із землі виймати».
Оттогді-то слуга, повірений Хмельницького,
Як сі слова зачував,
Так скорим часом, пильною годиною
До воріт одходжав,
Шкатулку з землі з королевськими листами виймав,
Сам на доброго коня сідав,
Скорим часом, пильною годиною
До города Чигрина прибував,
Свойому пану Хмельницькому
Королевські листи до рук добре оддавав.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий, од сна уставає,
Королевські листи у кума свого Хмельницького зогляда[є];
Тогді й напитку дорогого не попиває,
А тільки з двора тихо з'їжджає
Да на старосту свого Крачевського кличе, добре покликає:
«Ей, старосто, — каже, — ти мій, старосто Крачевський!
Коли б ти добре дбав,
Кума мого Хмельницького живцем узяв,
Ляхам, мостивим панам, до рук подав, —
Ще б нас могли ляхи,

Мостивії пани,
За білозорів почитати».
Оттогді-то Хмельницький
Як сії слова зачував,
Так на кума свого Барабаша
Велике пересердіє мав,
Сам на доброго коня сідав,
Слугу свого повіреного з собою забирав.
Оттогді-то припало йому з правої руки
Чотири полковники:
Первий полковниче — Максиме ольшанський,
А другий полковниче — Мартине полтавський,
Третій полковниче — Іване Богуне,
А четвертий — Матвій Бороховичу.
Оттогді-то вони на славну Україну прибували,
Королевські листи читали,
Козакам козацькі порядки давали.
Тогді-то у святий день, у божествений, у вовторник
Хмельницький козаків до сходу сонця пробуджає
І стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі, молодці!
Прошу я вас, добре дбайте,
Од сна уставайте,
Руський очинаш читайте,
На лядські табори наїжджайте,
Лядські табори на три часті розбивайте,
Ляхів, мостивих панів, упенъ рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подайте!»
Оттогді-то козаки, друзі, молодці, добре дбали,
Од сна уставали,
Руський очинаш читали,
На лядськії табори наїжджали,
Лядські табори на три часті розбивали,
Ляхів, мостивих панів, упень рубали,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішали,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подали.
Оттогді-то Барабаш, гетьман молодий,
Конем поїжджає,
Плаче-ридає
І стиха словами промовляє:
«Ей, пане куме, пане Хмельницький,
Пане писарю військовий!

Нащо б тобі королевські листи у пані Барабашевої визволяти?
Нащо б тобі козакам козацькі порядки давати?
Не лучче б тобі з нами, із ляхами,
З мостивими панами,
Хліб-сіль з упокоєм уживати?»
Оттогді-то Хмельницький
Стиха словами промовляє:
«Ей, пане куме, пане Барабашу,
Пане гетьмане молодий!
Як будеш ти мені сими словами докоряти, —
Не зарікаюсь я тобі самому з пліч головку, як галку, зняти,
Жону твою і дітей у полон живцем забрати,
Турському салтану у подарунку одіслати».
Оттогді-то Хмельницький, як сі слова зговорив,
Так гаразд-добре й учинив:
Куму свойому Барабашеві, гетьману молодому,
З пліч головку, як галку, зняв,
Жону його і дітей живцем забрав,
Турському салтану у подарунку одіслав.
З того ж то часу Хмельницький гетьманувати став.
Оттогді ж то козаки, діти, друзі, молодці,
Стиха словами промовляли:
«Ей, гетьмане Хмельницький,
Батю наш, Зинов Богдане чигиринський!
Дай, боже, щоб ми за твоєю головою пили да гуляли,
Віри своєї християнської у поругу вічні часи не подавали!»
Господи, утверди люду царського,
Народу християнського,
Всім слушащим,
Всім православним християнам
Пошли, боже, много літ!

ЗАСВИСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ

(Пісня про перемогу під Корсунем)

Засвистали козаченьки
В поход з полуночі, —
Заплакала Марусенька
Свої чорні очі.

«Не плач, не плач, Марусенько, —
Возьмем тя з собою,
Як будемо від'їжджати
В чужую сторону».

«Ой, їдь та їдь, мій миленький,
Та не забавляйся,
На конику вороненькім
Назад ворочайся!»

«Ой, бог знає, бог відає,
Чи я повернуся,
Кінь вороний на подвір'ю
Чогось іспіткнувся».

Ой, йшли ляхи на три шляхи,
Дороги питали:
«Сли', сюди козаки йшли,
Чи ви не видали?»

Всі поляки, які йшли,
По три коні мали,

Хвалилися поляченьки,
Що в'ни звоювали.

«Ми підемо, пане-брате,
Козаків рубати,
А як прийдеть зла година,
Будем утікати».

Розплачеться, розтужиться
Потоцького жона:
«Чи я ж тобі, пан Потоцький,
Давно не товкла?

Давно уже ти, Потоцький,
З козаки воюєш, —
Ти козаків не звоюєш —
Свою силу згубиш!»

ПЕРЕМОГА КОРСУНСЬКА

Ой, обізветься пан Хмельницький,
Отаман-батько чигиринський:
«Гей, друзі-молодці,
Браття, козаки-запорожці!
Добре дбайте,
Барзо гадайте,
Із ляхами пиво варити зачинайте:
Лядський солод —
Козацька вода,
Лядські дрова —
Козацькі труда».
Ой, з того пива
Зробили козаки з ляхами превеликеє диво.
Під городом Корсунем вони станом стали,
Під Стеблевом вони солод замочили,
Ще й пива не зварили,
А вже козаки Хмельницького з ляхами барзо посварили.
За ту бражку
Зчинили козаки з ляхами велику драчку;
За той молот
Зробили ляхи з козаками превеликий колот;
А за той не знать-який квас
Не одного ляха козак, як би скурвого сина, за чуба стряс.
Ляхи чогось догадались,
Від козаків чогось утікали,
А козаки на ляхів нарікали:
«Ой, ви, ляхове,
Пеські синове!
Чом ви [нас] не дожидаєте,
Нашого пива не допиваєте?»

Тогді козаки ляхів доганяли.
Пана Потоцького піймали,
Як барана, зв'язали
Та перед Хмельницького-гетьмана примчали.
«Гей, пане Потоцький!
Чому у тебе й досі розум жіноцький?
Не вмів ти єси в Кам'янськім Подільці пробувати,
Печеного поросяти,
Куриці з перцем та з шапраном уживати,
А тепер не зумієш ти з нами, козаками, воювати
І житньої соломахи з тузлуком (уплітати).
Хіба велю тебе до рук кримському хану дати,
Щоб навчили тебе кримські нагаї сирої кобилини жувати!»
Тогді ляхи чогось догадались,
На [рандарів] нарікали:
«Гей, ви, [рандарі],
Поганські сини!
Нащо то ви великий бунт-тривоги зривали,
На милю по три корчми становили,
Великії мита брали:
Від возового —
По півзолотого,
Від пішого — по два гроші,
А ще не минали сердешного старця —
Відбирали пшоно та яйця.
А тепер ви тії скарби збирайте
Та Хмельницького їднайте,
А то як не будете Хмельницького їднати,
То не зарікайтесь за річку Віслу до Полонного прудко тікати».
[Рандарі] чогось догадались,
На річку Случу тікали.
Которі тікали до річки Случі,
То погубили чоботи й онучі;
А которі до Прута,
То була від козаків Хмельницького доріженька барзо крута.
На річці Случі
Обломили міст ідучи,
Затопили усі клейноди
І всі лядські бубни.
Которі бігли до річки Росі,
То зосталися голі й босі...
Отсе, панове-молодці,
Над Полонним не чорна хмара вставала, —
Не одна пані-ляшка удовою зосталась.

Озоветься одна пані-ляшка:
«Нема мого пана Яна!
Десь його зв'язали козаки, як би барана,
Та повели до свого гетьмана».
Озоветься друга пані-ляшка:
«Нема мого пана Кардаша!
Десь його Хмельницького козаки повели до свого коша».
Озоветься третя пані-ляшка:
«Нема мого пана Якуба!
Десь (узяли) Хмельницького козаки
Та либонь повісили його десь на дубі».

НЕ ДИВУЙТЕСЯ, ДОБРІЇ ЛЮДИ

(Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького)

Не дивуйтеся, добрії люди,
Що на Вкраїні повстало:
Ой, за Дашевим, під Сорокою,
Множество ляхів пропало!
Перебийніс водить немного —
Сімсот козаків з собою,
Рубає мечем голови з плечей,
А решту топить водою.
«Ой, пийте, ляхи, води калюжі,
Води калюжі болотнянії,
А що пивали по тій Україні
Меди та вина ситнії».
Зависли ляшки, зависли,
Як чорна хмара, на Віслі;
Ляцькую славу загнав під лаву,
Сам, бравий козак, гуляє.
«Нуте, козаки, у скоки,
Заберімося під боки,
Заженем ляшка, вражого сина,
Аж за той Дунай глибокий».
Дивують ляхи, вражії сини,
Що ті козаки вживають,
Вживають вони щуку-рибаху
Ще й соломаху з водою.
«Ой, чи бач, ляше, як козак пляше,
На сивім коні грає,
Мушкетом бере, аж серце в'яне,
А лях від страху вмирає.

Ой, чи бач, ляше, що по Случ наше,
По Костяную могилу.
Як не схотіли, забунтували
Та й утеряли Вкраїну.
Ой, чи бач, ляше, як пан Хмельницький
На Жовтім Піску підбився,
Від нас, козаки, від нас, юнаки,
Ні один ляшок не скрився.
Нуте ж, козаки, у скоки,
Заберімося в боки,
Загнали ляхів за річку Віслу,
Що не вернуться і в три роки!

ОЙ, УСЕ ЛУЖКОМ ТА ВСЕ БЕРЕЖКОМ

(Пісня про смерть Кривоноса)

Ой, усе лужком та все бережком
Та білесенькі квіти, —
Хвалилися та пани з ляхами
Перебийноса вбити.
«А я тих панів, а я тих ляхів
Та й увік не боюся, —
Єсть у мене та малий хлопко,
То я з ними поб'юся».
Ох, одсунув же та пан Перебийніс
А кватирочку од ринку, —
А вже ж за панами, а вже ж за ляхами
Білого й світу не видко.
Ой, як крикнув та пан Перебийніс
А на хлопка малого:
«Сідлай, хлопку, сідлай, малий,
Сідлай коня вороного,
А під мене сідлай, хлопку,
Та старого гнідого!»
Ой, не вспішився а пан Перебийніс
А на коника сісти,
А вже ж зачав а хлопко малий,
Як капусточку, сікти.
Ой, не вспішився а пан Перебийніс
Та й на коника спасти,
А вже ж зачав а хлопко малий
Та як снопики класти.
Як підсунули а пани з ляхами,
Ой, та хлопку гостинця, —

Не вгадав же а пан Перебийніс,
На який бік похилиться.
Ой, як стала його головонька
А тулуба шукати, —
Не вгадали а пани з ляхами,
Яким шляхом утікати.
Ой, у Києві, у Санжарові,
В усі дзвони задзвонили, —
Ото ж пани, пани із ляхами
Перебийноса вбили.

ОЙ, ЩО ТО ЗА ХИЖКА

Ой, що то за хижка
Там на виріжку.
Виступцем,
Пане Вишневецький,
Воєводо грецький,
Та виведи танчик
По-німецьки.
Під тою хижкою
Пани сиділи.
Виступцем,
Пане Вишневецький,
Воєводо грецький,
Та виведи танчик
По-німецьки.
Пани сиділи,
Собак лупили.
Виступцем,
Пане Вишневецький,
Воєводо грецький,
Та виведи танчик
По-німецьки.
Ножі поламали,
Зубами тягали.
Виступцем,
Пане Вишневецький,
Воєводо грецький,
Та виведи танчик
По-німецьки.

ПОВСТАННЯ ПРОТИ ПОЛЬСЬКИХ ПАНІВ

Ой, чи добре пан Хмельницький починав,
Як із берестецького року
Всіх ляхів-панів на Україну
На чотири місяці висилав
І велів панам-ляхам на Україні чотири місяці стояти,
А ні козаку,
Ні мужику
Жодної кривди починати.
Да вже ж пани-ляхи на Україні три місяці стояли,
Стало на четвертий місяць повертати,
Стали пани-ляхи спосіб прибирати,
Од козацьких, од мужицьких комор ключі одбирати,
Над козацьким, над мужицьким добром господарями
знахожатись.
То вже де бідний козак
Розгадає п'ятак, —
То нельзя по улиці піти погуляти,
Щоб у корчмі п'ятак прогуляти.
То вже ж один козак,
Доброго клича і луччої руки,
Один шостак розгадав
Да й той к катовій матері у корчмі прогуляв.
То вже ж лях містом іде,
Як свиня, ухом веде;
То лях до корчми прихожає,
Як свиня, ухо до корчми прикладає,
А слухає лях, що козак про ляхів розмовляє.
То лях у корчму убігає
І козака за чуб хватає.
То козак козацький звичай знає,

То будто до ляха медом і оковитою горілкою припиває,
А тут ляха за чуб хватає
І скляницею межи очі морскає,
І келепом по ребрах торкає...
То вже ж козаки
І мужики
У неділю рано, богу помолившись, листи писали,
І в листах добре докладали,
І до пана Хмельницького
У Полонне посилали:
«Гей, пане Хмельницький,
Отамане чигиринський,
Батьку козацький!
Звели нам під москалів тікати,
Звели нам з ляхами великий бунт зривати!»
То Хмельницький листи читає,
До козаків словами промовляє:
«Гей, стійте, діти,
Ладу ждіте!»...
То вже ж Хмельницький до козаків приїжджає,
Словами промовляє:
«Гей, нуте, діти!
По три, по чотири з куренів вставайте!
І до дрючків, і до оглобель хватайте
І ляхів-панів у нічку у четвертеньку
Так, як кабанів, заганяйте!»
То вже ж [козаки] із куренів по три, по чотири вставали,
До дрючків і до оглобель хватали,
Ляхів-панів
Так, як кабанів,
У нічку у четвертеньку заганяли.
То вже ж один козак лугом біжить,
Коли дивиться на кущ, аж кущ дрижить,
Коли дивиться у кущ, аж у кущі лях, як жлукто, лежить.
То козак козацький звичай знає,
Із коня встає
І ляха за чуб хватає,
І келепом по ребрах торкає.
То лях до козака словами промовляє:
«Лучче б, козурю, могли мої очі на потилиці стати,
Так би я міг із-за річки Вісли на Україну поглядати!»

ОЙ, З-ЗА ГОРИ ВИСОКОЇ

(Пісня про Данила Нечая)

Ой, з-за гори високої,
З-під чорного гаю,
Ой, крикнули козаченьки:
«Утікай, Нечаю!»

«Не бійтеся, не бійтеся,
Пани отамани, —
Поставив я стороженьку
Усіма шляхами.

Як я маю, козак Нечай,
Звідси утікати,
Славу мою козацькую
Марно потеряти?»

«А я тебе, мій Нечаю,
Не убезпечаю:
Держи собі коня в сідлі
Для свого звичаю!»

«Ой, є в мене Шпак, Шпак —
Отто добрий хлопець,
Ой, той мені дає знати,
Коли утікати».

«А я тебе, мій Нечаю,
Не убезпечаю:
Держи собі шабелечку
Та під опанчею!

Коли прийдуть тебе ляхи,
Нечаю, рубати,
Щоби сь ся мав, мій Нечаю,
Чим обороняти».

«Сідлай, хлопче, сідлай, малий,
Коня вороного
Та побіжи в чисте поле,
Чи йде ляхів много».

Вертається малий хлопець
Аж із Полонного:
«Іде ляшків сорок тисяч,
Тільки без одного».

А молодий козак Нечай
На теє не дбає
Та з кумою з Хмельницькою
Мед-вино кружляє.

Бо поставив козак Нечай
Три сторожі в місті,
А сам пішов до кумоньки
Щуку-рибу з'їсти.

Ой, погляне козак Нечай
За тихії води —
Іде ляхів сорок тисяч
Хорошої вроди.

Подивиться козак Нечай
В горішню кватирку, —
А вже ляхів, вражих синів,
Повнісінько в ринку.

«Ей, я, козак молоденький,
Ляхів не боюся,
Маю ж бо я козаченьків
Та й оборонюся».

Ой, як крикне козак Нечай
На хлопця малого:
«Сідлай, хлопче, сідлай, малий,
Коня вороного!

Сідлай мені вороного,
Собі буланого, —
Геть виріжем вражих ляхів,
Геть, що до одного!»

Ой, не встиг козак Нечай
На коника спасти,
Враз ляхами, як снопами,
По два ряди класти.

Ой, кинувся козак Нечай
Від дому до дому
Та зложив же ляхів тисяч
З коней, як солому.

Повернувся козак Нечай
На лівеє плече,
А вже з ляшків, вражих синів,
Кров ріками тече.

Повернувся козак Нечай
На правую руку,
Не вискочить Нечаїв кінь
Із лядського трупу.

Ой, удався козак Нечай
До коня словами:
«Не доступай, кінь козацький,
До землі ногами!»

Ой, як стисне козак Нечай
Коня острогами,
За ним ляхів сорок тисяч
З голими шаблями.

Пошпотався під Нечаєм
Коник на купинку;
Зловив ляшок, скурвий синок,
Його за чупринку.

Ой, вдарився козак Нечай
По полах рукою:
«Ой, прийдеться розлучитись
З дітьми і жоною!»

«А де ж твої, Нечаєньку,
Воронії коні?»
«У гетьмана у польного
Стоять на припоні».

«А де ж твої, Нечаєньку,
Кованії вози?»
«Під містечком Берестечком
Заточені в лози».

«А де ж твої, Нечаєньку,
Дітоньки та жона?»
«Ой, в містечку Берестечку
Сидять собі дома.

А котрий козаченько
Буде з вас у місті,
Поклоніться моїй жінці,
Нещасній невісті.

Нехай вона назбирає
Срібла-злота досить,
Нехай мене викупляє
Та й останку просить!»

Не хотіли вражі ляхи
Срібла-злота брати,
А веліли Нечаєнька
В дрібний мак зсікати.

«Гей, молоді козаченьки,
Котрий буде в місті,
Поклоніться матусеньці,
Нещасній невісті.

Нехай вона, нехай плаче,
А вже не виплаче, —
Ой, над сином над Нечаєм
Чорний ворон кряче».

За час, за годинку,
За малу хвилинку
Качається Нечаєва
Головка на ринку.

Ой, не дбали вражі ляхи
На козацьку вроду,
Рвали тіло по кавалку,
Пускали на воду.

ІВАН БОГУН

У Вінниці на границі,
Під могилою над Бугом-рікою —
Там стояв Іван Богун вільницький
Під обителем-монастирем кальницьким.
Під кальницькою обителю
Богун стояв,
Із турками-пашами,
Крулевськими ляхами,
Камлицькими князями
Богун воював!
Силу він ляхів-турків стріляв
І шабельками рубав,
На аркан забирав,
В річку Буг їх утопляв.
А ляський круль
І турецький коноїд-паша,
Нехрещена душа,
Силу війська збирали
Івана Богуна і його військо
Хмарою бусурманською обступали.
Веселились ляхи-турки,
Круль і князь раділи,
Що обложили Богуна
На довгі неділі.
Обступили ляхи-турки,
Кругом обложили,
Козаченьків Богунових голодом морили.
Три тяжкі неділі
Богун з військом
У тяжкій облозі бував...

Од свого ума білими руками
Хмельницькому листа писав,
Богун у Хмельницького батьківської поради питав
Та собі підмоги з Чигрина прохав:
«Просю бога й тебе,
Дай помочі, порадь і повесели нас!..
Бо вже нас ляхи й турки обступають,
Кругом знаменами своїми обкидають
І кругом нас облягають,
І дуже сильно побіждають».
Як Хмельницький [цеє] зачуває,
До Вінниці за штири доби прибуває.
Його військо гетьманськеє морем нахлинає,
Турецько-польське крульське військо знищтожає,
Богуна з козаками з неволі визволяє.
А сам Хмельницький
До Богуна під'їжджає
І словами промовляє:
«Не сам бог вас спасав —
І я не менше помогав!»
Іван Богун відмовляє:
«Слава богу і хвала гетьману,
Що не дав нас у неволю, ляхам на поталу!»
Все козацтво
І вояцтво
У ряди ставало,
На всі голоси кричало,
Промовляло,
А кобзарі грали,
В струни дотинали
Та Богдана із Богуном
Піснями хваляли!

УТИСКИ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ І НОВЕ ПОВСТАННЯ ПРОТИ НЕЇ

(Повстання після Білоцерківської угоди)

Ей, чи гаразд, чи добре наш гетьман Хмельницький починив,
Що з ляхами, із мостивими [панами], у Білій Церкві замирив
Да велів ляхам,
Мостивим панам,
По козаках, по мужиках стацією стояти
Да не велів великої стації вимишляти?
Та ще ж то ляхи,
Мостивії пани,
По козаках і по мужиках поставали
Да великую стацію вимишляли,
Од їх ключі поодбирали
Да стали над їх домами господарями.
Хазяїна на конюшню одсилає,
А сам із його жоною на подушках почиває.
То козак альбо мужик
Із конюшні приходжає,
У кватиру поглядає,
Аж лях, мостивий пан,
Іще із його жоною на подушках почиває.
То він один осьмак у кармані має,
Піде з тоски да з печалі у кабак да й той прогуляє.
То лях, мостивий пан,
Од сна уставає,
Улицею йде,
Казав би, як свиня нескребена, попереду ухом веде
І ще слухає-прослухає,
Чи не судить його де козак альбо мужик;

У кабак уходжає,
То йому здається,
Що його козак медом шклянкою або горілки чаркою вітає.
Аж його козак межи очі шклянкою шмагає
І ще стиха словами промовляє:
«Ей, ляхи ж ви, ляхи,
Мостивії пани!
Хотя ж ви од нас ключі поодбирали
І стали над нашими домами господарями, —
Хотя б ви на нашу кумпанію не находжали!»
Тогді ж та стали козаки у раді, як малії діти,
Од своїх рук листи писали,
До гетьмана Хмельницького посилали,
А в листах прописували:
«Пане гетьману Хмельницький,
Батьку Зинов наш чигиринський!
За що ти на нас такий гнів положив,
Нащо ти на нас такий ясир наслав?
Уже ж ми тепер ні в чому волі не імієм;
Ляхи, мостивії пани,
Од нас ключі поодбирали
І стали над нашими домами господарями».
Тогді ж то Хмельницький листи читає,
Стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі, небожата!
Погодіте ви трохи, мало-небагато, —
Як од святої покрови да до світлого тридневного воскресення,
Як дасть бог, що прийде весна красна —
Буде наша вся голота рясна».
Тогді ж то пан Хмельницький добре дбав,
Козаків до схід сонця в поход виправляв
І стиха словами промовляв:
«Ей, козаки, діти, друзі,
Прошу я вас, добре дбайте,
На славну Україну прибувайте,
Ляхів, мостивих панів, упень рубайте,
Кров їх лядську у полі з жовтим піском мішайте,
Віри своєї християнської у поругу не давайте!»
Тогді ляхи, мостивії пани, догадливі бували,
Усі по кущах, по лісах повтікали.
То козак і лісом біжить,
А лях за кущем і лежачи дрижить;
То козак ляха за кущем знаходжає,
Келепом межи очі наганяє

І стиха словами промовляє:
«Ой, ляхи ж ви, ляхи,
Мостивії пани,
Годі ж вам поза кущами валяться, —
Пора до наших жінок на опочинок іти;
Уже наші жінки і подушки поперебивали,
І вас ляхів, мостивих панів, ожидали!»
Тогді-то ляхи козаків рідними братами узивали:
«Ей, козаки,
Рідниї брати!
Коли б ви добре дбали
Да нас за річку Віслу хоть в одних сорочках пускали!»
Оттогді-то ляхам бог погодив,
На річці Віслі лід обломив;
Тогді козаки ляхів «рятували»:
За патли хватали
Да ще далі під лід підпихали
[І стиха словами промовляли]:
«Ей, ляхи ж ви, ляхи,
Мостивії пани!
Колись наші діди над сією річкою козакували
Да в сій річці скарби поховали,
Як будете скарби находити,
Будемо з вами пополам ділити, —
Тогді будемо з вами за рідного брата жити!
Ступайте, тут вам дорога одна —
До самого дна!»
Тогді ж то Хмельницький умер,
А слава його не вмирає!

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ВАСИЛІЙ МОЛДАВСЬКИЙ

(Похід в Молдавію)

Як із низу із Дністра тихий вітер повіває,
Бог святий знає,
Бог святий і відає,
Що Хмельницький думає-гадає.
Тогді ж то не могли знати
Ні сотники,
Ні полковники,
Ні джури козацькії,
Ні мужі громадськії,
Що наш пан гетьман Хмельницький,
Батю Зинов Богдану чигиринський
У городі Чигрині задумав вже й загадав:
Дванадцять пар пушок вперед себе одіслав,
А ще сам з города Чигрина рушав;
За [н]им козаки йдуть,
Яко ярая пчола, гудуть;
Который козак не міє в себе шаблі булатної,
Пищалі семип'ядної,
Той козак кий на плечі забирає,
За гетьманом Хмельницьким
В охотне військо поспішає!
Оттогді ж то, як до річки Дністра прибував,
На три часті козаків переправляв,
А ще до города Сороки прибував,
Під городом Сорокою шанці копав,
У шанцях куренем стояв,
А ще од своїх рук листи писав,

До Василія молдавського посилав.
А в листах приписував:
«Ей, Василію молдавський,
Господарю волоський!
Що тепер будеш думати й гадати:
Чи будеш зо мною биться,
Чи мириться?
Чи города свої волоські уступати,
Чи червінцями полумиски сповняти?
Чи будеш гетьмана Хмельницького благати?»
Тогді ж то Василій молдавський,
Господар волоський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батьку Зинов Богдану чигринський!
Не буду я з тобою ні биться,
Ні мириться,
Ні городів тобі своїх волоських уступати,
Ні червінцями полумисків сповняти:
Не лучче б тобі покориться меншому,
Ненужлі мені тобі, старшому?»
Оттогді ж то Хмельницький, як сії слова зачував,
Так він сам на доброго коня сідав,
Коло города Сороки поїжджав,
На город Сороку поглядав
І ще стиха словами промовляв:
«Ей, городе, городе Сороко!
Ще ти моїм козакам-дітям не заполоха,
Буду я тебе доставати,
Буду я з тебе великії скарби мати,
Свою голоту наповняти,
По битому тарелю на місяць жалowання давати».
Оттогді-то Хмельницький як похваливсь,
Так гаразд-добре й учинив:
Город Сороку у неділю рано задобідде взяв,
На ринку обід пообідав,
К полудній годині до города Січави припав,
Город Січаву огнем запалив
І мечем іспплюндрував.
Оттогді-то іниї січавці гетьмана Хмельницького у вічі не видали,
Усі до города Ясси повтікали,
До Василія молдавського стиха словами промовляли:

«Ей, Василію молдавський,
Господарю наш волоський!
Чи будеш за нас одностайне стояти?
Будем тобі голдувати;
Коли ж ти не будеш за нас однюстайнь стояти,
Будем іншому пану кров'ю вже голдувати».
Оттогді-то Василій молдавський,
Господар волоський,
Пару коней у колясу закладав,
До города Хотині од'їжджав,
У Хвилецького-капітана станцією стояв.
Тогді ж то од своїх рук листи писав,
До Івана Потоцького,
Кроля польського, посилав:
«Ей, Івану Потоцький,
Королю польський!
Ти ж бо то на славній Україні п'єш-гуляєш,
А об моїй ти пригоді нічого не знаєш;
Що ж то в нас гетьман Хмельницький, русин,
Всю мою землю волоську обрушив,
Все моє поле коп'єм ізорав,
Усім моїм волохам, як галкам,
З пліч головки познімав;
Де були в полі стежки-доріжки, —
Волоськими головками повимощував,
Де були в полі глибокії долини, —
Волоською кров'ю повиповнював».
Оттогді-то Івану Потоцький,
Кролю польський,
Листи читає,
Назад одсилає,
А в листах приписує:
«Ей, Висилію молдавський,
Господарю волоський!
Коли ж ти хотів на своїй Україні проживати,
Було тобі Хмельницького у вічнії часи не займати.
Бо дався мені гетьман Хмельницький гаразд-добре знати:
У первій войні —
На Жовтій Воді —
Пятнадцять моїх лицарів стрічав,
Невеликий їм одвіт оддав —
Всім, як галкам, з пліч головки поздіймав,
Трьох синів моїх живцем узяв,
Турському салтану в подарунку одіслав,

Мене, Ивана Потоцького,
Кроля польського,
Три дні на прикові край пушки держав,
Ані пить мені, ні їсти не дав.
То дався мені гетьман Хмельницький гаразд-добре знати,
Буду його во вік вічний пам'ятати!»
Оттогді-то Хмельницький помер,
А слава його козацька
Не вмре,
Не поляже!
Теперешнього часу, господи, утверди і подержи
Люду царського
І всім слушащим,
І всім православним християнам,
Сьому домодержавцю,
Хазяїну й хазяйці,
Подай, боже, на многа літа!

ОЙ, З ГОРОДА З НЕМИРОВА

(Пісня про Жванецьку битву)

Ой, з города з Немирова
Хмара виходжала,
А кравчина запорозька
До Хотиї поспішала.
А в Хотиї добрі люди
Самі себе знали
Та польського пана Яна
До себе їднали.
Та не тільки що поляків
До себе їднали, —
Ще й супротив Хмельницького
У одно з ним стали.
У одно з ним стали,
У одно з ним стали
Та пана Волощина
Під Жванці прохали:
«Ой, будеш, будеш, пане гетьмане,
Та нас шанувати,
Будеш землю волоську
Добром поминати.
Ой, будеш, будеш, пане гетьмане,
Та теє знати,
Як землю мультанську
До себе їднати.
Ой, будеш, будеш, пане гетьмане,
Та теє чтити,
Як Студеньки брати,
Сина щитити.
Ой, будеш, будеш, пане гетьмане,
За теє молиться,

Як під тими Студеньками
Станом становиться!
Виходь, виходь, пане гетьмане,
У жванськеє поле:
Чи то наша буде Україна,
Чи твоє Подолля?
Виходь, виходь, пане гетьмане,
До жванського гая:
Чи то наша буде Україна,
Чи твоя святая?
Виходь, виходь, пане гетьмане,
До жванського луга:
Чи то наша буде Україна,
Чи твоя Яруга?
Повій, повій, пане гетьмане,
Як той вітер віє:
Чи то наша буде Україна,
Чи твоя Хотия?»
Вийшов пан Хмельницький
Під Жванці із ханом:
«Ой, лядуй же, ляше,
Хто буде з нас паном?»
Вийшов пан Хмельницький
До святого гаю:
«Ой, покликни пана Яна,
Друже мій, Нечаю!»
Вийшов пан Хмельницький
Під Жванці з кравчиною:
«Ой, прощайся, ляше,
Та із Волощиною!»
Вийшов пан Хмельницький
По жванському полю,
Ой, запекли хлівоньку ляхи
Та тому Подоллю!
Ой, покликнув Нечай ляхів,
Де той вітер віє,
Поза Дністром, поза ребром
Блищить тая Хотия.
Ой, пізнали тоді ляхи,
Де їм станом стати,
Як гетьмана Хмельницького
До себе їднати!

ОЙ БОГДАНЕ, БОГДАНОЧКУ

Ой Богдане, Богданочку,
Звільнив ти Вкраїну,
То не забудь же, Богдане,
Нашу Буковину!

Настрашив ти добре панів
На всій Україні,
Не забудь, що пани гноблять
І нас в Буковині!

Попроси ще на підмогу
Ти російських братів
Та прожени з України
Тих польських магнатів!

Руські браття православні, —
Вони не покинуть,
Не допустять Україні
Під Польщею згинуть!

ОЙ, ПОСЛАВ БОГ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

Ой, послав бог Хмельницького,
Став-но він гетьманом,
Під Жовтими під Водами
Помірявся з паном.

П р и с п і в.

Ой, спасибі ж тобі, Хмелю,
Й превелика шана,
Що врятував Україну
Від польського пана!

Годі ж тобі, Україно,
Жити сиротою!
Тепер будем жити
З Москвою-сестрою!

П р и с п і в.

А в неділю вранці-рано
Всі дзвони лунають,
З Московщини в Переяслав
Гості прибувають.

П р и с п і в.

З Чигирина в Переяслав
Богдан одбуває,
З бунчуками, хоругвами
Московців стрічає.

П р и с п і в.

Московських боярів
Хмельницький стрічає
Та до них говорить,
Миру промовляє:

П р и с п і в.

«Україна й Московщина —
Православна віра,
Один батько, одна мати
Всіх нас породила!

П р и с п і в.

Тепер пану з України
Більше не глумиться,
Бо Москва для України
Рідная сестриця!»

П р и с п і в.

Ой, спасибі ж Хмельницькому,
Розумному сину,
Що од панів визволив
Рідну Україну!

П р и с п і в:

Ой, спасибі ж тобі, Хмелю,
Й превелика шана,
Що врятував Україну
Від польського пана!

ОЙ. БОГДАНЕ, БАТЬКУ ХМЕЛЮ

Ой. Богдане, батьку Хмелю,
Славний наш гетьмане!
Встала наша Україна
На вражого пана.

Встала Україна
На вражого пана!

З Запорожжя, з Чигирина
Військо виступає,
Попереду грізний батько
Конем виграває.

Попереду батько
Конем виграває!

Знає Корсунь і Пилява,
Знають Жовті Води,
Як водив своє козацтво
Богдан у походи.

Як водив козацтво
Богдан у походи!

Переяслав дзвоном дзвонить,
Всіх склика на раду.
Ой, спасибі, батьку Хмелю,
За твою пораду.

Ой, спасибі, Хмелю,
За твою пораду.

Що з'єднав ти нас з Москвою,
З рідними братами!
Ой, Богдане, батьку Хмелю,
Славний наш гетьмане!

Ой, Богдане Хмелю,
Славний наш гетьмане!

БОРОТЬБА ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ І ІНОЗЕМНИХ ЗАГАРБНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ТА У XVIII ст.

ОЙ, ЯК ПІШЛИ КОЗАЧЕНЬКИ

(Пісня про битву під Солобківцями)

Ой, як пішли козаченьки
Та з-під Солобковець,
Валялося вражих ляхів,
Як біленьких овець.

Нащо було вам, ляшеньки,
Козаків дратувати,
Нащо було Волинця,
До нас посилати?

Подивіться, ляшки-панки,
Як тече річка Мушка,
Отак, вражії сини,
Буде текти з вас червона юшка.

Чорний ворон
Кряче над ланами —
Ой, валяється панське тіло
Та межи мочарами!

Нещасная та баталія
Лиха наробила,
В Солобківцях із ляхів
Висока могила!

Нещасная та баталія
Під Солобківцями,
Лежать ляхи з козаками
Та все купоньками!

ОЙ, ТИ, МОРОЗЕНКУ

Ой, ти, Морозенку,
Ой, ти преславний козаче,
За тобою, Морозенку,
Вся Україна плаче.

Та не так тая Україна,
Як те горде військо!
Ой, заплакала Морозиха,
Йдучи рано на місто.

Ой, заплакала Морозиха
Та й стала тужити,
Що взяли її сина Івана
У військо служити.

«Не плач, не плач, Морозихо,
Об сиру землю не бийся,
Ходім з нами з козаками
Та меду-вина напийся!»

«Ой, чогось мені, панове-браття,
Мед-вино не п'ється, —
Ой, десь мій син Морозенко
З турком-шведом б'ється!

Ой, щось, браття, перед двором
Сизий орел в'ється, —
Мабуть мій син Морозенко
Назад не вернеться!»

У неділю та ранесенько,
Та ще до схід сонця,
Ой, плакала Морозиха,
Сидя край віконця.

«Ой, щось рано-ранесенько
Став мак розпускаться, —
Мабуть син мій Морозенко
У неволю попався».

Ой, з-за гори з-за крутої
Горде військо виступає,
Попереду Морозенко
Сивим конем грає.

Ой, не вспів Морозенко
На коника сісти,
Обступили Морозенка
Турецькії війська.

По тім боці запорожці
Покопали шанці;
Ой, впіймали Морозенка
У неділю вранці.

Ой, недаром ранесенько
Той мак розпускався, —
Ой, уже наш Морозенко
У неволю попався.

Ой, загнали Морозенка
В глибоку долину
Та спіймали Морозенка
За червону жупанину.

«Не будемо, Морозенку,
Ані сікти, ні рубати,
Лиш будемо, Морозенку,
Живцем серце добувати».

Посадили Морозенка
На біле ряденце,
Ой, вийняли з Морозенка
Кривавеє серце.

Познімали з Морозенка
Всі червоні стрічки;
Куди везли Морозенка —
Там червонії річки.

Розкопали Морозенку
Глибоку долину,
Висипали Морозенку
Високу могилу.

Прилетіла зозуленька,
Начала кувати:
«Вийди, вийди, Морозихо,
Морозова мати!»

Прилетіла зозуленька,
Сіла на воротях:
«Вийди, вийди, Морозихо,
В червоних чоботях!»

Прилетіла зозуленька
Та й сіла на фіртці;
Ой, виходить Морозиха,
Руки її в тісті.

Ой, як вийшла Морозиха
У густії лози, —
Обілляли Морозиху
Дрібненькії сльози.

Ой, Морозе, Морозенку,
Ти преславний козаче!
За тобою вся Вкраїна
Тяжко-важко плаче!

ПРО ХМЕЛЬНИЦЬКОГО БОГДАНА СМЕРТЬ. ПРО ЄВРАСЯ ХМЕЛЬНИЧЕНКА І ПАВЛА ТЕТЕРЕНКА

(Про смерть Богдана Хмельницького)

Ей, зажуриться, заклопочеться Хмельницького старая
голова,
Що при йому-то не було ні сотників, ні полковників нема;
Тільки пробува́в при йому Іван Луговський,
Писар військовий,
Козак лейстровий.
Тогді-то вони стали у раді,
Як малії діти,
Од своїх рук листи писали,
По городах по полкових, по сотенних розсилали,
А до козаків у листах приписували:
«Ей, козаки, діти, друзі!
Прошу вас, добре дбайте,
Борошно зсипайте,
До Загребельної могили прибувайте,
Мене, Хмельницького, к собі на пораду ожидайте!»
Оттогді ж то козаки добре дбали,
Борошно зсипали,
До Загребельної могили прибували,
Воскресення христового дожидали, —
Хмельницького в вічі не видали,
Вознесення христового дожидали, —
Хмельницького в вічі не видали,
Духа-тройці дожидали, —
Хмельницького в вічі не видали,
Петра й Павла дожидали, —
Хмельницького в вічі не видали,

Іллі-пророка дожидали, —
Хмельницького в вічі не видали.
Тогді ж то козаки стали у раді,
Як малії діти:
«Хвалився нам гетьман Хмельницький,
Батю Зинов Богдану чигиринський,
У городі Суботові
На спаса-преображення ярмарок закликати...»
Тогді ж то козаки добре дбали,
До города Суботова прибували,
Хмельницького стрічали,
Штихи у суходіл стромляли,
Шлики із себе скидали,
Хмельницькому низький поклон послали:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батю Зинов наш чигиринський!
Нащо ти нас потребуєш?»
Тогді ж то Хмельницький стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі!
Прошу я вас, добре дбайте,
Собі гетьмана настановляйте.
Чи нема міждо вами которого козака старинного,
Отамана курінного?
Вже ж я час од часу хорію,
Міждо вами гетьманувати не здолію;
То велю я вам міждо собою козака на гетьманство обирати,
Буде міждо вами гетьманувати,
Вам козацькі порядки давати».
Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батю Зинов наш чигиринський!
Не можем ми самі міждо собою, козаками, гетьмана обібрати,
А жолаєм од вашої милості послихати».
Оттогді ж то Хмельницький стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі!
Прошу я вас, добре дбайте,
Єсть у мене Іван Луговський,
Который у мене дванадцять літ за джуру пробував,
Всі мої козацькі звичаї познав,
Буде міждо вами, козаками, гетьманувати,
Буде вам козацькі порядки давати».
Тогді-то козаки стиха словами промовляли:
«Пане гетьмане Хмельницький,
Батю Зинов наш чигиринський!
Не хочем ми Івана Луговського!

Іван Луговський близько ляхів, мостивих панів, живе, —
Буде з ляхами, мостивими панами, накладати,
Буде нас, козаків, за невіщо мати!»
Тогді-то Хмельницький стиха словами промовляє:
«Ей, козаки, діти, друзі!
Коли ви не хочете Івана Луговського,
Єсть у мене Павел Тетеренко».
«Не хочем ми Павла Тетеренка!»
«Дак скажіте, — говорить, — кого ви жолаєте?»
«Ми, — кажуть, — жолаєм Євраха Хмельниченка».
«Ще ж, — каже, — мойому Євраху Хмельниченку
Тільки всього дванадцять літ од роду,
Ще він возрастом мал, розумом не дійшлий».
«Будем, — говорять, — попліч його дванадцять парсон сажати,
Будуть його добрими ділами наущати,
Буде міждо нами, козаками, гетьманувати,
Нам порядки давати».
Оттогді-то козаки добре дбали,
Бунчук, булаву положили,
Єврася Хмельниченка на гетьманство настановили.
Тогді із разних пищаль погримали —
Хмельниченка гетьманом поздоровляли.
Оттогді Хмельницький, як благословення синові здав,
Дак і в дом одправився
І сказав йому:
«Гледи ж, — говорить, — сину мій!
Як будеш немного Ташликом-рікою гуляти,
На бубни, на цуромки вигравати,
Дак будеш отця живого заставати.
А як будеш много Ташликом-рікою гуляти,
На бубни, на цуромки вигравати,
Дак не будеш отця живого заставати».
Тогді ж то Єврась, гетьман молодий,
Ташликом-рікою довго гуляв,
На бубни, на цуромки вигравав,
Додому приїжджав
І отця живого не заставав.
Тогді-то велів у Штоминім дворі
На високій горі
Гроб копати.
Тогді ж то козаки штихами суходіл копали,
Шликами землю виносили,
Хмельницького похоронили;
Із разних пищаль подзвонили,
По Хмельницькому похорон зчинили.

Тогді ж то козаки поки старую голову Хмельницького
зачували,
Поти і Єврася Хмельниченка за гетьмана почитали,
А як не стали старої голови Хмельницького зачувати,
Не стали і Єврася Хмельниченка за гетьмана почитати:
«Ей, Єврасю Хмельниченку, гетьмане молодий!
Не подобало б тобі над нами, козаками, гетьманувати,
А подобало б тобі наші козацькі курені підмітати!»

ОЙ, ХОТІВ ЖЕ ТА ПАН СУПРУН

Ой, хотів же та пан Супрун
Та слави зажити,
Веде військо під Очаків,
Велить турка бити.
Били турка денно, нічно
І храбро ступали,
А в середу пораненьку
З Кубані рушали,
А восьмої неділеньки
У Варшаві стали.
А в неділю пораненьку
Коник розігрався,
А к вечеру наш пан Супрун
В неволю попався.
На річкою над Дунаєм
Орли загравали,
А козаки отамана
З неволі дістали.
На річкою над Дунаєм
Короговка в'ється,
Ой, там-то наш та пан Супрун
З татарином б'ється.
На річкою над Дунаєм
Короговка має,
Десь нашого та Супруна
На світі немає.
Ой, не стріли громовії —
Гармати ворожські
Напирають на козаків,
Та на запорожців.

«Бийте, бийте та Супруна,
Пана коменданта,
Бийте, бийте — не жалуйте
Хоч рідного брата!»
Ой, не орла, не сокола
Збираються вбити, —
Ой, то ж пана та Супруна
Ведуть загубити.
«Ой, не ведіть мене, братця,
В глибоку долину,
Ой, поведіть мене, вороги,
На високую могилу:
Нехай буде знати Україна,
Де пан Супрун згинув».

ВИХОДИЛА ДИТИНА З-ПІД БІЛОГО КАМЕНЯ

(Пісня про сина Степана Разіна)

Виходила дитина
З-під білого каменя.
Ой, як крикне пан губернатор
На своїх прежніх бурлак:
«Ви набийте дитині
На ноги кайдани,
На ноженьки кайданочки,
А на ручки ручнички!»
«А чи бачиш, губернатор,
Отой кам'яний острог?
Я тобі кам'яний острог
По камінцях рознесу!
Я тобі Дунай-річку
До пісочку переп'ю!»...

ОЙ, СУДОМА, ПАНЕ-БРАТЕ, СУДОМА, СУДОМА

Ой, судома, пане-брате,
Судома, судома!
Нема в мене снопа жита
Ні в полі, ні дома.
Було в мене, пане-брате,
Жито да й зелене, —
Наїхали вражі пани
Забрали у мене.
Як пішов же я до пана
Поминатись плати,
То він мене набив добре
Да ще й випхав з хати.
А як стали поліськії
Панки заїздити, —
Так же стали наші люди
Панщину робити.
Ходив же я в понеділок,
Ходив у вівторок,
А вже ж мені показалось,
Що вже неділь сорок.
А в неділю пораненько
У всі дзвони дзвонять, —
Отамани з козаками
На панщину гонять.
«З ціпом, з ціпом, вражий сину,
З ціпом молотити,
Бо як прийдеш до випасу,
То ще будеш битий.

Сини з ціпом, сини з ціпом,
А батько з косою,
Стара ж мати — на лан жати
Рано із дочкою.
Ярини по півтори,
А озимі — копу».
Треба добре увихатись
Хоч якому хлопу.
Паровії, поєдинки
Високо ся носять,
Як свято або неділя,
То сировець возять.
А пішії неборaки
Хати замітали,
Як свято або неділя,
З хатів повтікали.
А ті же то отамани
Мають в пана ласку:
З чоловіка беруть штани,
А з жінки запаску...
По всіх горах вітер віє,
А в долині тихо,
По всіх селах нема добра,
І в нас таке ж лихо.
Ой, у нас же лихо, лихо
Та ще й трохи «ґа́разд»:
Як не вийдеш на панщину —
Протягають зараз!
Єден бере за головку,
А другий за ніжки,
Третій же то стоїть з боку
Да має три різки.

ОЙ, НІКОМУ ТАК НЕ ГОРЕ

Ой, нікому так не горе,
Як тим бідним мужикам.
Там-то роблять ще й працюють
Тим превражим та й панкам.
«Ой, ти, пане-отамане,
Лягай спати, не думай,
А ви, хлопці молодії,
Вибирайтесь за Дунай!»
Прокинувся пан-отаман —
Ще й тая голова,
Ой, кинувся до шкатулки —
Сто дукатів вже нема.
«Ой, ти, соцький, осавула,
Сідлай коні вороні
Та поїдем доганяти
Славні хлопці молоді!»
Ой, догнали наших хлопців
По тім боці Дунаю:
«Верніteся, хлопці наші,
Верніть дукати мої!»
«Не вернемся, не вернемся,
Бо немає до кого,
Не вмів, пан, нас шанувати,
Як здоров'я свого!»

ТА, ОЙ, ЯК КРИКНУВ ЖЕ ТА КОЗАК СІРКО

Та, ой, як крикнув же та козак Сірко,
Та, ой, на своїх же, гей, козаченьків:
«Та сідлайте ж ви коней, хлопці-молодці,
Та збирайтеся до хана у гості!»
Та туман поле покриває,
Гей, та Сірко з Січі та виїжджає.
Гей, та ми думали, та ми ж думали,
Що то орли та із Січі вилітали, —
Аж то військо та славне запорозьке
Та на Кримський шлях з Січі виїжджало.
Та ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що сизий орел по степу літає, —
Аж то Сірко на конику виїжджає.
Гей, ми ж думали, ой, та ми ж думали,
Та що над степом та сонечко сяє, —
Аж то військо та славне запорозьке
Та на вороних конях у степу виграває.
Та ми думали, ой, та ми ж думали,
Що то місяць в степу, ой, зіходжає, —
Аж то козак Сірко, та козак же Сірко
На битому шляху та татар оступає.

ВДОВА СІРЧИХА-ІВАНИХА

В городі Мерефі жила вдова,
Старенькая жона
Сірчиха-Іваниха.
Вона сім літ пробувала,
Сірка Івана в очі не видала,
Тільки собі двох синів мала:
Первого сина — Сірченка Петра,
Другого сина — Сірченка Романа.
Вона їх до зросту держала
І ще од них слави-пам'яті по смерті сподівала.
Як став Сірченко Петро виростати,
Став своєї мати старенької питати:
«Мати моя, старая жоно!
Скільки я у тебе пробуваю,
Отця свойого, Сірка Івана, в очі не видаю;
Нехай би я міг знати,
Де свойого отця Сірка Івана шукати».
Вдова стара промовляє:
«Пішов твій отець
До стародавнього Тору пробувати,
Там став він свою головку козацькую покладати».
То вже Сірченко Петр[о] теє зачуває,
Пилипа Мерефіянського з собою підмовляє,
Голуба Волошина за джуру у себе має.
Стали вони до стародавнього Тору приїжджати,
Отамана торського
Яцка Лохвицького
Пізнавати.
Отамане торський
Яцко Лохвицький,

Із куреня виходжає,
Словами промовляє,
Сірченка Петра пізнавав:
«Сірченку Петре!
Чого ти сюди приїжджаєш?
Десь ти свойого отця Івана шукаєш?»
Сірченко Петро словами промовляє:
«Отамане торський
Яцко Лохвицький!
Я сім год пробуваю —
Отця свойого, Сірка Івана, в очі не видаю».
То вже Сірченко Петро
З козаками опрощення принімає,
До трьох зелених байраків прибуває.
Козаки до Сірченка Петра словами промовляли:
«Сірченку Петре!
Не безпечно себе май,
Коней своїх козацьких од себе не пускай».
А Сірченко Петро на теє не повіряє,
Під тернами-байраками лягає-спочиває,
Коні свої козацькі далеко од себе пускає,
Тільки Голуба Волошина до коней посилає.
Турки теє забачали,
Із тернів, із байраків вибігали,
Голуба Волошина у полон до себе брали
І ще словами промовляли:
«Голубе Волошине!
Не хочем[о] ми ні твоїх коней вороних,
Хочем[о] ми добре знати,
Щоб твого пана молодого ізрубати».
Голуб Волошин словами промовляє:
«Турки!
Коли можете ви мене од себе пускати,
Могу я сам йому з плеч головку зняти».
Турки того дознали,
Голуба Волошина од себе пускали.
Голуб Волошин до Сірченка Петра прибуває,
Словами промовляє:
«Сірченку Петре, пане молодий!
На доброго коня сідай,
Між турками поспішай!»
Не успів Сірченко Петре між турки-яничари вбігати —
Міг йому Голуб Волошин з плеч головку зняти.
Тогді турки Пилипа Мерефіянського округ оступали,

З плеч головку козацьку знімали,
Козацьке тіло посікли-порубали.
Козаки стародавнії тоє забачали,
На добрії коні сідали,
Турок побіждали,
Козацьке тіло позбирали,
До стародавнього куреня привозили,
Суходіл саблями копали,
Шапками, приполами землю носили,
Козацькеє тіло схоронили.
Отаман торський
Яцко Лохвицький
Теє зачуває,
До вдови старенької Сірчихи-Іванихи
В город у Мерефу письмо посилає.
Сірчиха-Іваниха письмо читає,
К сирій землі крижем упадає,
Словами промовляє:
«Що вже тепер на моїй голові три печалі пробуває:
Первая печаль — що я сім год пробувала,
Сірка Івана в очі не видала;
Другая печаль — що Сірченка Петра на світі живого немає;
Третяя печаль — що Сірченко Роман умирає».

ГОДІ, КОНЮ, В СТАЙНІ СПАТИ

(Пісня про Семена Палія)

Годі, коню, в стайні спати,
Пора ляхів налякати!
В луччім чині з кремня збита,
Гасне іскра з-під копита.
    То Палій, то Палій!

Люлька в зубах зашкварчала,
Шабля в ножнах забренчала —
Шабля різанину чує,
Люлька пожари віщує.
    То Палій, то Палій!

Де був город — попелище,
Де був замок — там кладбище;
Хто в пожару пана шкварить
І з пожару люльку палить?
    То Палій, то Палій!

Хто в траві врівні з травою?
Хто в воді врівні з водою?
Хто у лісі врівень з лісом,
Перевертень в лісі бісом?
    То Палій, то Палій!

Ще й не мріло, й не світало,
На Вкраїні ляхів як не бувало!
А в Палія на причілку
Крикнув півень: «Ку-ка-ріку!»
    То Палій, то Палій!

ОЙ, ЗАКУРИЛА, ЗАТОПИЛА СИРИМИ ДРОВАМИ

(Пісня про Абазіна)

«Ой, закурила, затопила
Сирими дровами;
Ой, нема ж мого Абазина
З чорними бровами».
Ой, у полі вітер дише,
Билину колише;
Козаченько до милої
Штири листи пише:
«Ой, не тужи, моя мила,
В тугу не вдавайся,
За півшести неділеньки
Мене сподівайся».
«Видить ми ся, козаченьку,
В тугу не вдаюся,
Против тебе виходжаю,
Без вітру валюся.
Коло гаю походжаю,
Гаю не рубаю,
А в Вербівцю пробуваю,
Милого не маю».
Ой, спускалися козаченьки
З високої гори,
Напереді Абазин
Та на гнідім коні:
«Ой, ступай, ступай, гнідий коню,
Прудкою ступою,
Гей, не далеко — в Владижині
Ляшеньки за мною!»

Ой, вдарено в Білій Церкві
З ручної гармати,
Щоби їхав Палієнко
Козак рятувати.
Ой, не виїжджав Палієнко
Козак рятувати,
Гей, прийшлося козаченькам
Марне погибати.
Ой, здибалися козаченьки
В Владижині в лісі, —
Не єден там козаченько
Головоньку звісив.
Ой, не встиг же Абазин
На коника всісти,
Поглянеся назад себе —
Повно ляхів в місті.
«Ой, то тобі, Абазине,
Від ляхів заплата, —
Серед ринку в Немирові
Головонька знята!»
Ой, вдарився та Абазин
В кулю головою:
«Ой, вже ж мені не бувати
З дітьми і жоною!»...
«Ой, де ж твої, Абазине,
Воронії коні?»
«Ой, у містечку Берестечку
В куми на припоні».
«Ой, де ж твої, Абазине,
Оковані вози?»
«Під містечком Берестечком
Заточені в лози».
«Ой, де твої, Абазине,
Сукні, адамашки?»
«Ой, побрали вражі ляхи
Паннам на запаски».
«Ой, де твої, Абазине,
Писанії скрині?»
«Ой, побрали вражі ляхи,
Що пасали свині!»

ОЙ, ПІД РУГОЮ, ПІД САБОРЕЄЮ

(Пісня про Семена Палія і Мазепу)

Ой, під ругою, під Сабореєю,
Ой, під вишневим садом,
Там Мазепа намет напинає,
Все кубочки сповняє.
Ой, ісповняє та тії кубочки
Все зеленим вином
Вітати Палія Семена.
Ой, іще ж Палій,
Ой, іще ж Семен
Меду і вина сього не напився, —
А уже ж Палій,
А уже Семен
Із своїх ніг звалився.
Ой, і крикнув проклятий Мазепа
На свої лайтани:
«Возьміть Палія Семена
Та забийте у кайдани,
А на руки скрипиці!
Та посадіть Палія Семена
У превеликії темниці!
А сам же я поїду,
Сам же я поїду
До государя на столицю».
Як озвався та Палій Семен,
Та сидячи у темниці,
То стало ж чутно,
То сталось чутненько,
У государя на столиці:

«Ой, бреше, бреше
Проклятий Мазепа,
Як пес, на столиці!»
Тоді крикнув велик світ-государ
На свої москалі:
«Возьміть ви сього плута Мазепу
Та закуйте в кайдани,
Та посадіть плута Мазепу,
У превеликій темниці,
Та приставте ви Палія Семена
Та до мене на столицю...
Ой, чи можеш ти,
Палію Семене,
Та Мазепу звоювати?
Будеш ти з мене,
Палію Семене,
Велику плату брати!»
«Ой, не хочу я,
Велик світ-государю,
Великої плати брати,
Тільки не дозволяйте із України
Довіку некрутів брати, —
Ані некрутів,
Ані подушного,
Ані якої плати,
То можу я плута Мазепу
Зарáз звоювати!»
Ой, уже ж хміль,
Тонкая хмелина,
Коло дерева в'ється, —
Уже ж шведський король
З Палієм Семеном
Під Полтавою б'ється.
Ой, уже ж хміль,
Тонкая хмелина,
З тичини похилився, —
Уже ж шведський король
Палію Семену
У ніженьки поклонився.

СЕМЕН ПАЛІЙ І МАЗЕПА

Шведського року, нещасливого літа,
Не одна-то душа християнська безневинно пішла з сього
світа.
То тогді-то у городі у Лебедині
Царі і князі великим всі дивом дивували,
Один до єдиного словами промовляли:
«Про що то, панове,
У землі християнській
Не стало порядку ставати?»
«Про то, панове,
Що стали бусурмани християн братами називати».
«Хто ж теє зачинав?»
«Начинав теє проклятий Мазепа,
Як Іскру й Кочубея безневинно
Сам з сього світа зогнав,
Семена Палія на Сибір завдав».
То царі і князі один до єдиного словами промовляли.
Да Семена Палія
З Сибіру на Москву висилали.
Скоро-то став Семен Палій
Великим постом, весняною погодою
До білого царя на столицю прибувати,
То світ праведний государ велику радість має,
Що до себе великого лицаря
Семена Палія у гості сподіває.
То Мазепа тогді як почув,
Що його, проклятого Мазепу, лихо догоняє,
До короля шведського такі речі промовляє:
«Королю шведський, добродію,
Найясніший мій пане!

Чи будем[о] ми більше города Полтави доставати,
Чи будем[о] з-під города з-під Полтави утікати?
Бо не дурно Москва стала нас кругом оступати!
Бо в Семена Палія
Хоч і невеликеє військо охотнеє,
Тільки одна сотня,
А буде нашу тисячу гнати й рубати,
Буде нам, великим панам, великий страх завдавати».
То король шведський теє зачуває,
Словами промовляє:
«Мазепо, безумная главо!
Чи у мене військо не збройне?
Чи у мене військо не панцирне?
Да я ще тую Москву могу сікти й рубати,
Ще не зарікаюсь у білого царя й на столиці побувати».
Скоро став Палій Семен
На святого отця Миколая
Із Шереметом Борисом Петровичом
Під Полтаву прибувати,
То став король шведський із Мазепою тайно втікати,
На царських людей вдаряти;
Много царських людей побивали,
А у городі у Батурині
Мужиків да жінок
Упень сікли да рубали,
Церкви палили, святості да ікони під ноги топтали,
Плоти справляли,
На той бік Дніпра утікали.
То Семен Палій
Під Полтаву прибуває,
Січе й рубає,
На всі сторони, як полову, метає,
До Дніпра прибуває,
На той бік Дніпра поглядає,
Що король шведський із Мазепою на тім боці Дніпра походжає.
То він-то мечем махає,
Словами промовляє:
«Помоли ти, Мазепо, за мене бога, що я тебе не догнав —
Альбо б посік, альбо порубав,
Альбо живйом на вічну каторгу завдав!»
Земле, земле християнська,
Єгда ти була смутками і печальми наповнена,
Не знала, де родина об родині промишляє.
Дай, боже, честь і хвалу

Світ праведному государю
Да й Семену Палію,
Превеликому пану,
Що не дав шведу християн на поталу!
Ой, дай, боже, усім християнам
Многія літа,
До щасливого прожитія у сім світі!

ОЙ, НАД БУГОМ НАД РІКОЮ

Ой, над Бугом над рікою,
На турецькій границі.
Там стояли пікінери,
З ними компанійці.
Зеленої неділоньки
Орда наступає.
«Гей, панове, уступімо,
Запасу немає».
«Ой, чого ж нам уступати,
Чого боїмося?
Ой, хоч орди багато йде —
Ми їй не дамося!»
Іде орда із-за Гарда,
Мно́го з прапорами,
Наложите ж, пікінери,
Отут головами.
Іде орда із-за Бугу
І в Буг не знобиться;
Стали бідні пікінери
В Буг-ріку топиться.
Ідуть батьки і матері
Та синів питають...
Та вже, батьки, ваших синів
Орли доглядають.
Не схотіли ваші сини
В пікінерах служити,
Сіли собі слободою
Над Бугом-рікою.
Погоріли степи, поля
Й зелені байраки;
Ідуть з війська у городи́
Голії козаки.

В СЛАВНІМ МІСТІ ПІД ХОТИНОМ

(Пісня про взяття Хотина)

В славнім місті під Хотином,
Гей, гей, у потоку,
Б'ється турок із москалем
Більше як півроку.
Коли стали та й москалі
Від рана до ночі, —
То не єден турок-баша
Замкнув свої очі.
Коли стали та й москалі
Як у половині, —
Нехай знає турок-баша,
Котрий день нині!
Коли крикне турок-баша
Та на свої турки,
Голос гуде: «Досить-буде!
Погинемо тутки!
Утікаймо в Волощину,
В волоськеє місто.
Ачей би нас боронило
Від москалів міцно!»
Чорні кави, чорні врони
Круту гору вкрили, —
Гей, молодих турків-башів
Москалі побили.

ОЙ ЛЕВЕНЧЕ, ЛЕВЧЕНОНЬКУ

«Ой Левенче, Левченоньку,
Ти удовин сину да козаченьку!
Вже ж на тебе всі пани
Встали із ізрадою,
Хотять уловити громадою».
«Ой, я ж бо їх да не боюся,
Я ще молод козак, вислужуся:
За два коня воронії,
За дві саблі золотії».
Погодивши да не забаривши,
Да ведуть Левенця, уловивши,
Ведуть його да улицею,
Зв'язали руки сирицею.
За ним іде ненька старенька,
Сестра рідненька.
«Чи я ж тобі, сину, да не казала...»
«Чи я ж тобі, брате, не говорила...
Що не рубай ліса Лебедина».
Вирубавши да зволочивши та запиливши,
Ой, пішов Левенець затуживши;
Пішов же він да попід лугом,
Да підпираючись тугим луком;
Прийшов же він да до криниці,
До холодної да до водиці.
Ой, стоять коні да попутані, пов'ючені.
Вони од Левенця не утечені!
Лежать пани да порубані, помучені,
Вони од Левенця не утечені!

НЕ СЛАВНАЯ ЧУТА ГУСТИМИ ДУБАМИ

Не славная Чута
Густими дубами,
А славніша Чута
Знизу курінями.
Ай, в Чуті в лісі
Козаки гуляли,
З лядської області
Добич вони мали.
Що ляшків-панів драли,
Де мужик багатиі,
То й того не минали.
Пам'ятайте, ляшки,
Де козацькії шляшки,
Та й не забувайте
І нас споминайте,
Бо як ми живі будем,
То ми вас не забудем —
Хоч у десять років,
Та до вас прибудем!

У ГЛУХОВІ У ГОРОДІ

У Глухові у городі
У всі дзвони дзвонять;
Та вже наших козаченьків
На лінію гонять.
У Глухові у городі
Стрельнули з гармати, —
Не по однім козаченьку
Заплакала мати.
У Глухові у городі
Стрельнули з рушниці, —
Не по однім козаченьку
Плакали сестриці.
У Глухові у городі
Поплетені сітки, —
Не по однім козаченьку
Заплакали дітки.
На бистрому на озері
Геть плавала качка;
Не по однім козаченьку
Плакала козачка.
У Грицькові вогні горять,
А в Полтаві димно,
На могилі гетьман сидить,
Геть там його видно.
«Допевняйся ж, наш гетьмане,
Допевняйся плати,
Як не будеш допевняти —
Будемо втікати!»
«Ой, ідіть же ви, панове,
До Петра до свата,

Ой, там буде вам, панове,
Велика заплата.
Ой, там буде вам, панове,
Велика заплата —
По за́ступу у рученьки
Та ще і лопата».
Сидить козак на могилі
Сорочку латає,
Ой, кинувся до черешка —
Копійки немає!
Сидить пугач на узбоччі,
На вітер надувся;
Іде козак в Украї́ну —
На лихо здобувся.
Ішов козак на лінію
Та й вельми надувся,
Ішов козак із лінії —
Як лихо, зігнувся.

ОЙ, ЗА РІЧКОЮ ТА Й ЗА СИНЮХОЮ

Ой, за річкою та й за Синюхою
Та виросли ожини;
«Гей, давай, давай, батьку, переміни,
Бо, далебі, загинем!»

«Гей, не річ моя, славні запорожці,
Переміни давати,
Гей, просіть собі, славні запорожці,
У цариці заплати!»

Гей, дала, дала славним запорожцям
Та цариця заплату,
Що понабивали на ноги кайдани.
Дали в руки лопату.

Що понабивали на ноги кайдани,
Дали в руки лопати,
Гей, іще й послали на «легку роботу» —
Та канави копати.

Гей, летить ворон та із чужих сторон
Та він крилами має;
Гей, сидить сірома та над канавою
Та сорочку латає.

Гей, летить ворон та із чужих сторон
Та літаючи закрякав;
Гей, сидить сірома та над канавою
Та сидячи заплакав.

ОЙ, НЕ СПАВ Я НІЧКУ ТЕМНЕНЬКУЮ

Ой, не спав я нічку темненькую
Та не буду спати ще й другую;
Ой, чогось мені нудно
І на серденьку трудно,
Сам я молод зажурився.
Ой, Самара-річка не глибока
І на перевозі не широка —
Ой, луги з лугами,
Береги з берегами;
Там ходили поромами.
А тепер пороми вже й не ходять
І бурлаченьків не привозять.
Ой, пороми не ходять
І бурлаків не привозять
За превражими панами;
Гей, хорват листи розсилає,
На нову Вкраїну жити закликає.
Гей, дарує степами
І рибними плесами,
Ще й до того вільготами.

МОЛОДАЯ ДІВЧИНОНЬКА, ЧОГО З ЛИЦЯ СПАЛА

(Пісня про життя у пана Письменського)

«Молодая дівчинонька,
Чого з лиця спала?»
«Така тепер, козаченьку,
Панщина настала!»

Що в неділеньку раненько
Усі дзвони дзвонять,
Молодії отамани
По улицях ходять:

«Ой, годі вам, добрі люди,
До церкви ходити,
Беріть ціпи та лопати
Та йдіть молотити!..»

Змолотили стіг пшениці,
Везуть продавати,
Молодому отаману
Жупани справляти.

Ой, справили два жупани,
Треті шаравари,
Тепер же ми, пані-братці,
Навіки пропали.

Задовжався пан Письменський
Сорок тисяч грошей,
Таісправив пан Письменський
Хороми хороші.

А за тії та хороми
Взяли у нас корови,
А за тії східці
Позаймили і вівці.

А у тих же та хоромах
Побиті кілочки;
Доживемся ми до кінця —
Не буде й сорочки!

ПОМЕР, ПОМЕР ПАН ДЕМЧИНСЬКИЙ

Помер, помер пан Демчинський.
Та в неділю вранці,
Положили Демчинського
В світлиці на лавці.

А у тих же у хоромах
Побиті кілочки;
Ідуть жінки на панщину,
Нема в їх сорочки.

Не плачтеся, добрі люди,
Ні на мене, ні на кого,
Заплачтеся, добрі люди,
На Гендрика молодого.

Ой, годі ж вам, та старички,
До церкви ходити,
Беріть ціпи та лопати
Та йдіть молотити.

Та змолотим стіг пшениці,
Та повезем продавати,
Молодому отаману
Жупани справляти.

Та справили три жупани,
Чотири каптани,
Ой, тепер ми, пане-браття,
Навіки пропали.

А В НЕДІЛЮ ПОРАНЕНЬКО

А в неділю пораненько
У всі дзвони дзвонять,
А економ з козаками
На панщину гонять.

А прийшли ми до постаті:
«Да поможи, боже,
Ти, свята неділенько, —
Скарай його, боже!»

А нажали по півкопи,
Полуднати сіли,
Аж тут, дивимось,
Із-за гори економ їде.

А приїхав до постаті,
Став снопи лічити,
На багатих нарікає,
Убогих став бити.

А піп ходить по церковці
Книжечку читає:
«Чому вас, вся громада,
В церкві не буває?»

«А як же нам, добродію,
До церкви ходити —
Від неділі до неділі
Треба панщину робити!»

А в нашого економа
Шовкові онучі;

Заплакала вся громада,
З панщини ідучи.

А в нашого економа
З шовку рукавиці;
Цілий тиждень на панщині
Дівки й молодиці.

А в нашого економа
Шовковая хустка;
Далі буде з Уланова
[Та] цілая пустка!

А в нашого економа
Рябая кобила;
А побила б всіх панів
Лихая година!

НА ПАНЩИНУ ГОНЯТЬ

Добре ж було добре
Нашим батькам жити,
Що не знали наші батьки
Панщини робити.
А тепер в неділеньку
У всі дзвони дзвонять, —
Осаула з козаками
На панщину гонять...
Не одбуде син за батька,
А батько за сина, —
Ой, побила тепер же нас
Лихая година!
Живуть люди з бідочкою,
Гонять матір на лан жати
Разом із дочкою.
Скоро прийшли до ланочку,
Сіли обідати:
«Ой, обіде, обідочку,
Гіркий наш обіде!»
Оглянуться назад себе,
Аж економ їде;
Не доїжджа до ланочку,
Батіг розпускає:
«Ой, чом же вас,
Кат вашу мать,
По троє немає?»
«Ой, як же нам, добродію,
По троє ходити:
Одно старе, друге мале —
Нікому робити».

Од неділі до неділі
Гонять на роботу,
Увесь тиждень на панщині,
Шарварок в суботу...
А в неділю по обіді,
Зійшлися в громаду,
Стали собі совітувать
Великую раду:
«Ходім, браття, воюваться,
Поможи нам, боже,
Пресвятая неділенька,
Велика госпоже!»
В понеділок ранесенько
Гонять молотити;
Ой, боже наш милостивий,
Не можем зробити
Озимини по півтори,
А орнаути копу, —
Треба її змолотити
Та доброму хлопу.

ОЙ, БУВ В СІЧІ СТАРИЙ КОЗАК

(Пісня про Саву Чалого і Гната Голого)

Ой, був в Січі старий козак
На прозвище Чалий,
Вигодував сина Саву
Козакам на славу.
Не схотів же та той Сава
Козакам служити, —
Відклонився до ляшеньків
В Польщу паном жити;
Та схотів же та той Сава
Слави залучити, —
Став козаків-запорожців
По степах ловити.
Ой, наш батько, пан кошовий
По козаках тужить:
Ой, хто б піймав пана Саву, —
Сам йому послужить...
Каже Чалий: «Мого сина
Ніхто з вас не вловить,
Хіба Гнатко та Кравчина
До себе підмовить.
Ой, ти, Гнатку, ти, Кравчино,
Ти всі шляхти знаєш,
А чом же ти мого сина
В руки не піймаєш?»
Пан кошовий каже: «Гнатку!
Як Саву не вловиш,
То сам же ти за його
Голову положиш!..»

Пішов Гнатко з Кравчиною
Саву підмовляти,
Як не схоче з Польщі іти, —
То й смерті предати.
У дорозі зустрівсь литвин,
Став їх наставляти,
А як того пана Саву
Та у руки взяти.
«Візьмемо своєї землі
В чоботи під ноги,
А щоб не знав та пан Сава
Нашої підмови».
Сидить Сава кінець столу
Та листоньки пише,
А Савиха молодая
Дитину колише.
Ой, як скінче дрібних листів
Та й спатоньки ляже,
А щось йому під віконцем
«Добрий вечір» каже...
«Піди, хлопку, до пивниці
Та вточи горілки,
Нехай же ми та вип'ємо
За здоров'я жінки.
Піди, хлопку, піди, малий,
Та уточи пива,
Нехай же ми та вип'ємо
Та за мого сина.
Піди, хлопку, піди, малий,
Та уточи меду,
Ой, щось мені трудно-нудно, —
Голови не зведу!..»
Пішов хлопець до пивниці
Замків відмикати, —
Став той Гнатко з Кравчиною
У двір підступати...
Не вспів хлопець, не вспів малий,
Відчинить пивниці, —
Ускочили гайдамаки
У саму світлицю...
Ой, як скочив та пан Сава
Із-за свого столу, —
Ухопили пана Саву
За правую полу...

Ой, кинеться та пан Сава
До ясного меча, —
Ухопили пана Саву
З-під лівого плеча...
Ухопиться та пан Сава
За ясную зброю, —
Ой, підняли пана Саву
На три списи вгору...
Не досягнув та пан Сава
До своєї була́ви, —
Положили пана Саву
На дубовій лаві.
Оце ж тобі, пане Саво,
Сукні-одамашки,
Що ти нажив, вражий сину,
З козацької ласки!..

ОХ, ЯК ПОЇХАВ НАШ ПАН ЛЕБЕДЕНКО

(Пісня про пана Лебеденка і гайдамаків)

Ох, як поїхав наш пан Лебеденко
Аж у Польщу за мукою,
Зустрічають його гайдамаки
В темнім лузі над рікою:
«Ой, здоров, здоров, пане Лебеденку!
Як ми тебе довго ждали!
Через тебе, пане Лебеденку,
Ми три нічки не спали
Та все тебе, пане Лебеденку, ожидали.
Ох, і випряж, випряж, пане Лебеденку,
А коня вороного!»
«Не випряжу, вражі гайдамаки,
Хоч вас тут і много!»
«Випряж, випряж, пане Лебеденку,
Хоч пристяжную кобилу!»
«Не випряжу, вражі гайдамаки,
Хоч я й сам тут загину!»
Ох, і взяли, взяли пана Лебеденка
На три штихи вгору
Та вдарили пана Лебеденка
Об сухий пень головою.
«Ох, і оце тобі, пане Лебеденку,
За твою хорошу вроду,
Щоб не топив нас, гайдамаків,
У холодную воду».
Ой, у лузі, лузі, в лузі при березі,
В закритім шиночку,

Зняли, зняли з пана Лебеденка
Сап'янці й сорочку.
Ох, як приснився пані Лебедисі
А сон важкенький,
Пішла вона, пані Лебедиха,
До сусідок близ[еньк]ких:
«Ох, і сусідоньки мої, голубоньки,
Який мені сон приснився, —
Либонь мій пан Лебеденко
В темнім лузі оженився:
Взяв собі паняночку —
В чистім полі земляночку,
А туди вітер не завіє,
А він, бідолаха, марно в землі пріє».

ОЙ, ПОПІД ГАЙ ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ

(Пісня про смерть Олекси Довбуша)

Ой, попід гай зелененький
Ходить Довбуш молоденький,
На ноженьку налягає,
На топір ся підпирає. —
На топір ся підпирає
Та й на хлопців закликає:
«Ой, ви, хлопці ба й молодці,
Набивайте по стрільбочці
І держіться при купочці,
Бо я їду до милої,
Ба й до жінки Дзвінкової».
Прийшов Довбуш під віконце,
А в віконце гріє сонце.
«Ци спиш, мила, ци ночуєш?
За Довбуша ци ти чуєш?»
«Ой, я не сплю і все чую,
Вечерицю готову́ю,
Вечериця пильна буде,
А всім людям дивна буде.
Ще ж вечера не готова,
А Штефана нема дома».
«Пускай, мила, ба й до хати,
Щоби дверей не ламати».
«В мене двері тисовії,
А замочки залізнії».
«Не поможуть замки твої,
Як підложу плечі свої».
Яв ся Довбуш добувати,

Яли замки відлітати,
Яли двері попускати.
Лишень Довбуш двері вхилив,
Штефан Дзвінка з поду стрілив, —
Крізь реберце в само серце,
Довбушеві кровця тече.
«Ой, Штефане ти Дзвінчуку,
Ой, тось н'ї звів через суку.
Ай, то файно, ай, то здало,
Коби хлопці за то знали,
На мак би т'ї порубали,
Жінку твою постріляли.
Та й крич'їв би м — не докричу,
Та й свистав би м — не досвисну!»
Та й як крикнув — та й докрикнув,
Та й як свиснув — та й досвиснув:
«Гай, ви, хлопці, гай, ви мої,
Гай, ви, хлопці ба й молодці,
А де ж ви ся забавили,
Смерті сте ми й не вид'їли.
Гай, ви, хлопці ба й молодці,
Беріть мене на топорці,
Беріть мене на топори,
Несіть мене в Чорні гори,
Д' Чорногорі на подину,
Бо через вас марно гину.
Ба й ви, хлопці, ніц не дбайте,
На мак дрібний 'го рубайте».
«Гай, Довбушу, ти пане наш,
Тепер зрада стоїть на нас.
Гай, де будем зимувати,
Біле літо літувати?»
«Гай, ви, хлопці ба й молодці.
Гай, ви, діти, не журіться,
Сріблом-злотом поділіться,
Ба й на суку не дивіться,
Бо у неї тілько віри,
Як на бистрій воді піни».
«Ой, Довбушу, ти пане наш,
Тепер зрада стоїть на нас;
Бо куди ми лиш бували,
Нігде зради не видали;
Тепер зрада стоїть на нас».
«Гай, ви, хлопці, гай, ви мої,

Не жалуйте смерті мої.
Вольно буде рабувати.
Руську кровцю не проляти, —
Руська кровця не водиця,
Проливати не годиться».
«Ой, Довбушу, ти пане наш,
Стоїть зрада тепер на нас.
Як нам, батьку, вже гуляти,
Як нам за́мки добувати?
Як вірлята без вірлонька, —
Так ми, бідні, без татонька!
Гай, де будем пробувати,
Красний свій вік вікувати?
Ішли би сьмо в Волощину,
Тамо сьмо ся провинили;
Хотіли сьмо царя вбити,
Єго слуги потопити,
А царицю з собов взяти!
Ой, Довбушу, ти пане наш, —
Порадь же ба й тепер ти нас»...

ІДЕ ХАРКО ІЗ ТУРЕЧЧИНИ

(Пісня про Харка і Гнатка)

Іде Харко із Туреччини,
Іде та й співає;
Гей, як приїхав та до куреня, —
Аж коней немає.
«Гей, козаки, превражії сини,
Що ви наробили?
Повен курінь козаків набито, —
Коней погубили!
Сідлай, Гнатко, та сідлай, братко,
Коня та й не гайся,
Як приїдеш до річки Синюхи, —
Броду не питайся».
Як став Гнатко, як став братко
До Синюхи доїжджати,
Стали його ляхи, превражії сини,
Градом обсипати.
Як став Гнатко, як став братко
Та на той бік підпливати,
Гей, стали ляхи, превражії сини,
Звірем утікати.

А В НАШОГО ХАРКА, А СОТНИКА-БАТЬКА

(Пісня про Харка і пана Паволоцького)

А в нашого Харка, а сотника-батька,
Увесь двір на помості.
Гей, пише, пише а пан Паволоцький:
«Та прибудь, Харку, в гості!»
Гей, як став Харко, а сотничок-батько,
Та із дому виїжджати,
А за ним його ненька старенька
З хлібом-сіллю проводжати:
«Ой, не їдь, Харку, ой, не їдь, Харку,
Бо то проклята зрада:
Краще б ти в замку був з козаками,
То я б тому була рада».
Ой, тим же він собі та й поїхав,
Гей, що дуже горілки впився;
За ним, за ним його козаченьки:
«Ой, стій, батьку, не журися!»
«Ой, як же мені, панове-молодці,
Як же мені не журиться,
А що підо мною кінь буланенький
Та почав становиться».
Гей, скоро Харко, а сотничок-батько,
Та й у двір уїжджає,
Гей, зараз йому а пан Паволоцький
Чару меду висилає.
Гей, ой, як Харко, а сотничок-батько,
Того меду напився,
Гей, зараз Харко, а сотничок-батько,
На коника похилився.

«Гей, бодай тобі, а пан Паволоцький,
Та три літі боліти,
Що ти посиротив молодую жінку
Та маленькії діти!»
Гей, ой, як крикнув а пан Паволоцький
Та на свої гайдуки:
«Гей, візьміть Харка, а сотничка-батька,
Зв'яжіть йому назад руки
Та ведіть його аж до Шамраївки,
Там завдайте йому муки!
Гей, зав'яжіть Харку, а сотничку-батьку,
Та китайкою очі,
Гей, ведіть його та до Шамраївки
Та темненької ночі!»
Ой, заржав же кінь буланенький,
Та стоячи біля пекарні,
Гей, ой, залили а сотничка Харка
В Шамраївці у кайдани.
«Гей, дайте мені, панове-молодці,
А хоч голочку в руки,
Чи не одіб'юсь я од превражих ляхів,
Од великої муки!
Гей, дайте мені, панове-молодці,
Хоч водиці напиться,
Чи не допоможе а мені син божий
Хоч на світ подивиться!»
Гей, як заржав же кінь буланенький,
Та стоячи на помості,
Вже стратили Харка та і заховали
Десь у зеленому хворості.
Гей, а у того пана лементаря
За плечима ще й рушниця,
А за ним ходить сотничка Харчиха,
Бідна, нещасна вдовиця.
Гей, бодай тобі, пане лементарю,
В світі три літі боліти,
Що посиротив бідну Харчиху
І маленькі з нею діти!
Гей, росте, росте червона калина
Та й похилила віти,
Ох, і зостається сотничка Харчиха
Ще й маленькії діти.

МАКСИМ КОЗАК ЗАЛІЗНЯК

Максим козак Залізняк,
Козак з Запорожжя,
Як поїхав на Вкраїну,
Як пишная рожа!
Зібрав війська сорок тисяч
В місті Жаботині,
Обступили город Умань
В обідній годині.
Обступили город Умань,
Покопали шанці
Та вдарили з семи гармат
У середу вранці.
Та вдарили з семи гармат
У середу вранці,
Накидали за годину
Панів повні шанці...
Отак Максим Залізняк
Із панами бився
І за те він слави
Гарной залучився.
Лине гомін, лине гомін
По степу німому, —
Вертаються козаченьки
Із бою додому.

ОЙ, НАВАРИЛИ ЛЯХИ ПИВА

(Пісня про Івана Гонту)

Ой, наварили ляхи пива,
Та й нікому пити;
Гей, взяли собі Україну,
Та нігде прожити.

Ой, наварили ляхи меду,
Та й не шумували;
Гей, взяли собі Україну,
Та й не шанували.

Ой, ви, ляшки та недовірки,
Годі ж панувати;
Гей, недалеко іде Гонта —
Дасться він вам знати!

ОЙ, ВИЇХАВ ІЗ ГУМАНЯ КОЗАЧЕНЬКО ШВАЧКА

(Пісня про Микиту Швачку)

Ой, виїхав із Гуманя
Козаченько Швачка,
Ох, сталася в тім Гуманю
Та й велика драчка.
Ой, нуте, хлопці,
Славнії запорожці,
З коней та по долу!
Но не дайте ви ся
Вражим ляхам
На велику підмову.
А вражі ляшки
Розумні були
Та й способу дібрали, —
Злапали Швачку
Та й самотою
Та до Львова віддали.
Ах, лети, лети
Ти, чорная галко,
Та й на Січ рибку їсти;
Ой, вже Швачки нема,
Вже 'го осадили
В самім риночку, в місті.
Ах, лети, лети
Ти, чорная галко,
Та на Січ рибку їсти;
Ой, пише Швачка

До кошового
Та дрібненькеє листя:
«А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці,
Та воронії коні?»
«Ой, наші коні
В ляхів на припоні,
Самі ж ми в окові».
«А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці,
Козацькі рушниці?»
«Наші рушниці
В ляхів у світлиці,
Самі ж ми в темниці».
«А де ж ваші хлопці,
Славні запорожці,
Дорогії сукмани?»
«Ой, наші сукмани
Ватаги забрали,
Самі ж ми пропали».
«А де ж ваші, хлопці,
Славні запорожці,
Чоботи саф'янці?»
«Наші саф'янці
Забрали гетьманці
Та й самі ж бо ми в ямці».
Ой, лети, лети,
Чорная галко,
Та й на Січ рибу їсти,
Ой, принеси, принеси,
Чорная галко,
Від кошового вісті.
«Та вже ж мені не літати
На Січ рибу їсти,
Ой, вже ж мені не носити
Від кошового вісті!»

У СЕЛІ ГРУЗЬКОМУ ЖИЛА ВДОВА БОНДАРИХА

(Пісня про Івана Бондаренка та осаулу Якименка)

У селі Грузькому
Жила вдова Бондариха,
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка.
Мала сина восьмилітка,
Сина Бондаренка,
Да й оддала пану
Свині пасти.
Пасе Бондаренко свині,
Да й померзли ніжки,
Да й запалив Бондаренко
Жмачок сіна нагріть свої ніжки...
Да й на свиней задивився,
Загорівся коп'як сіна.
Аж біжить панський слуга
Осаула Якименко
Із нагайкою в руках,
Починає Бондаренка катувати:
«Оце ж тобі, сукин сичу,
Знать, як свині пасти!»
За рученьку та й до пана,
А пан листа пише
До дідича в Білу Церкву.
Іде Бондаренко лісом
Да й рукою сльози витирає,
Аж його встрічає отаман Гонта,
Листа розриває да й читає,
Що Бондаренка в котел укидати,

В горячій воді купати.
«Бондаренку, Бондаренку,
Хлопець молоденький!
Послухай ти мене —
Переходь до мене!»
Послухав же Бондаренко
Та й перейшов до його.
Доростає до 22-го року
Да й просить же він отамана Гонту:
«Пусти в мої села
Мене погуляти!»
«Жалко ж мені тебе пускати,
Бо ти молодий ще, Бондаренко,
Тебе ізпокусять прокляті пани,
Але вволю твою волю»...
Іде Бондаренко гуляти,
Проклятим панам одімщати;
Пішов же Бондаренко
В Фастів, Кущійовку,
Держить путь на Бишів
Та на Пашкійовку.
Де пройшов Бондаренко —
Один слід з панів остався!
Ой, у лісі Обідному
Да їхав Якименко-осаула
Зо млина додому,
Аж встрічає Бондаренко:
«Здоров, здоров, Якименко!
Які ж бо ти гості маєш,
Чим ти їх вітаєш?»
«Ой, дав би я мед-вино пити,
Наврятились вражі синки
Якименка вбити!»
«Да й оддай, оддай, Якименку,
Да коня вороного!»
«Не дам, не дам, Бондаренку,
Я сам маю єдного!»
«Да оддай же, Якименку,
Да кобилу гнідую!»
«Не дам, не дам, Бондаренку,
Я ж маю єдную!»
Як ударили Якименка
Да й о пень головою:
«Оце ж тобі, вражий сину,

Жартувать зі мною!»
Да й прилетіла да зузуленька,
Сіла на воротях,
Аж виходить Якимчиха
В червоних чоботях.
Да й прилетіла зузуленька
Да й стала кувати:
«Іди ж, іди, Якимихо,
Якима ховати!..»

ЗІБРАЛИСЯ ВСІ БУРЛАКИ

Зібралися всі бурлаки
До рідної хати:
Тут нам мило, тут нам любо
З журби заспівати!
Ти, царице Катерино,
Що ти наробила?
Край веселий, край зелений
Панам роздарила!
Багатому розпродала
Від краю до краю,
А бідному зоставила
Те, де поховають,
Бо цариця Катерина
Добре в карти грала.
Вона наше усе добро
Та й попрогравала.
А ти, графе, ти, Потоцький,
Розпроклятий сину,
Занапастив свою Польщу
Та взяв Україну.
Думав було, на Вкраїні
Щоб королем стати,
Пропадеш ти тепер сам
Та ще й твоя мати!
Грай же котрий на сопілку, —
Сумно так сидіти.
Що діється тепер в світі
Да чиї ж ми діти.

У МІСТЕЧКУ БОГУСЛАВКУ КАНЬОВСЬКОГО ПАНА

(Пісня про Бондарівну)

У містечку Богуславку
Каньовського пана,
Там гуляла Бондарівна,
Як пишная пава.

Ой, в містечку Богуславку
Сидить дівок купка,
Межи ними Бондарівна,
Як сива голубка.

Прийшов до них пан Каньовський
Та й шапочку ізняв,
Обійняв він Бондарівну
Та й поцілував.

«Ой, не годен, пан Каньовський,
Мене цілувати,
Тільки годен, пан Каньовський,
Мене роззувати!»

Ой, шепнули люди добрі
Бондарівні тихо:
«Тікай, тікай, Бондарівно, —
Буде тобі лихо!»

Ой, тікала Бондарівна
З високого мосту,

Сама ж вона хорошая,
Хорошого зросту.

Ой, тікала Бондарівна
Помежи домами,
А за нею два жовніри
З голими шаблями.

А на тій [на] Бондарівні
Червонії стрічки;
Куди вели Бондарівну —
Скрізь криваві річки!

А на тій [на] Бондарівні
Червона спідниця;
Де стояла Бондарівна —
Кривава криниця!

Ой, повели Бондарівну
Помежи крамниці,
Прицілився пан Каньовський
З срібної рушниці:

«Ой, чи хочеш, Бондарівно,
Ізо мною жити?»
«Ой, волю я, пан Каньовський,
В сирій землі гнити!

Ой, волю я, пан Каньовський,
В сирій землі гнити,
Ніж з тобою поневолі
На цім світі жити!»

Ой, як тільки Бондарівна
Та цеє сказала,
Ой, вистрелив пан Каньовський —
Бондарівна впала.

«Ой, ідіте до Бондаря,
Дайте батьку знати,
Нехай іде свою дочку
На смерть наряжати».

Ой, посунув пан Каньовський
По столу таляри:

«Оце ж тобі, старий Бондар,
За личко рум'яне.

Ой, на ж тобі, старий Бондар,
Таляриків бочку —
Оце ж тобі, старий Бондар,
За хорошу дочку».

Ой, вдарився старий Бондар
В стіну головою:
«Дочко ж моя, Бондарівно,
Пропав я з тобою!»

Ой, поклали Бондарівну
На тисову лавку,
Поки сказав пан Каньовський
Викопати ямку.

Лежить, лежить Бондарівна
Сутки ще й годину,
Поки сказав пан Каньовський
Зробить домовину.

Ой, вдарили [в] усі дзвони,
Музики заграли,
А вже ж дівку Бондарівну
Навіки сховали.

ОХ, ТЯЖКО КОЗАКОВІ В НЕВОЛІ СИДІТИ

Ох, тяжко козакові
В неволі сидіти,
Тяжко бути в окові —
Ліпше йому і не жити.

Ой, ти, пане Потоцький,
Воєводський сину,
Запропастив Литву
І всю Україну.

Думка твоя була
Королем зістати
Та й пішов ти до цариці
Помочі шукати...

Прийде суд на тебе
І страшна година —
Візьмуть тебе за лоб,
Як вражого сина.

ОЙ ГАЛОЧКИ-СИЗОПЕРОЧКИ

Ой галочки-сизоперочки,
Підіймайтесь вгору,
Молодії новобранці,
Вернітесь додому.

Ой, раді б ми піднятися —
Туман налягає,
Ой, раді б ми вертатися —
Гетьман не пускає!

Бодай гетьман щастя не мав,
Ні кошовий долі,
Пішли наші новобранці
Не по своїй волі.

ЗАЖУРИВСЯ БІДНИЙ СІРОМА

Зажурився бідний сірома —
Отець-ненька помира;
Та побила лихая година,
Та побила й не одна.
«Ой, запряжу я воли
У всі чотири вози,
Піду я на Дін риби брать!»
За ним соцький ще й отаман
Хотять у некрути взять...
Ой, летіло три голубоньки,
А летячи ще й гудуть;
Пораділи вражі воріженьки,
Що сірому ведуть.
Розливайся ти, сухий лимане, —
Кругом вода обтекла;
Гей, не радійте, вражі воріженьки,
Вже сірома й утекла!
Ой, утекла бідна сірома,
Та все одно думала:
«Як піду я у чужу країну —
Конвоєм приженуть;
Як вернуся я, козак, додому,
То в солдати оддадуть...
Якби мені отець, рідна ненька,
То б порадили мене;
Якби мені ще й вірна дружина,
Щоб розважила мене!»

ЧЕРЕЗ САД-ВИНОГРАД СТЕЖЕЧКА ЛЕЖАЛА

Через сад-виноград
Стежечка лежала,
Туди наша судариня
Некрут виряжала.

Зрисувала, змалювала
Вдовиного сина.
А вдовиний син хороший,
На воронім коні.

На воронім коні,
В зеленому жупані,
Та поїдеш до дівчини,
До своєї пані.

Як приїхав до дівчини,
Під ворота до нової хати:
Чи не вийде дівчинонька
Воріт відчиняти?

Не виходить дівчинонька,
Вийшла її мати:
«Здрастуй, здрастуй, любий зятю,
Ще й прошу до хати!»

«Не теперки, моя мати,
В гості зазивати,
Бо я їду на Вкраїну
З турком воювати!

Своїм тілом білесеньким
Орлів годувати,
Свою кров'ю червоною —
Моря доповняти!

Своїм чубом кучерявим
Шляхи замітати,
Свою костю кріпосною
Мости викладати!»

ДО ВДОВИНОГО ДВОРА ЛЕЖИТЬ ДОРІЖКА НОВА

До вдовиного двора
Лежить доріжка нова,
А в тім дворі столи тесані,
Поміж тими столами
Сидять пани рядами,
Пишуть листи перами,
Пишуть, пишуть і радять,
Кого в некрути оддать:
Де п'ять — там не брать,
Де чотири — там [не] велять;
Де три — там не йти;
Де два — там нельзя.
У вдови один син —
І той пішов під аршин;
Під аршином не дійшов
І, заплакавши, пішов.
Пани його «пожаліли»
І купили коника,
І коника, і шабельку,
Пішов хлопець до полку.
Іде мати, ридає,
Всю старшину збирає:
«Ой старшина моя мила.
Випускайте мого сина».
Обізвався одинець,
Уродливий молодець:
«Не плач, мати, не ридай,
Карих очей не стирай,

Ой, тоді ти заплачеш,
Як у муштрі забачиш».
А чиї же то лани
Позасівали. пани?
А то того одинця,
Вродливого молодця.
А вийдемо на той лан,
А вдаримо в барабан, —
То матері на жалість,
А старшині на радість.
Пішла мати плачучи,
А старшині радощі.

ОЙ, ЗАЧУЛА Ж МОЯ ДОЛЯ

Ой, зачула ж моя доля,
Що не бути мені дома,
Бути ж мені у неволі —
У некрутському наборі.
Скоро козак догадався,
До дівчини заховався:
«Ой дівчино, моє серце,
Сховай мене під ряденце!»
Скоро люди догляділи —
Кругом хату обступили,
В дівки двері розломили
І козака уловили.
Бистрі ніженьки скували,
Білі рученьки зв'язали,
Посадили у возочок,
Самі сіли в передочок
Та й повезли в городочок.
Самі коней поганяють
Та й на хлопця поглядають,
Щоб і коней не втомити,
Щоб і хлопця не впустити.
На кониках піна пала,
Недалеко вже Полтава!
Приїхали до Полтави,
Оддатчики повставали,
Бистрі ніжки розкували,
Білі ручки розв'язали
Та повели у світлицю,
Посадили на скамницю,
Чорні кудрі підголили

Та й муницю начепили,
По базару поводили,
Медом-вином напоїли.
«Лучче б мені волів пасти,
Ніж тепера з коня впасти!
Лучче б мені погонити,
Ніж з панами говорити!
Лучче б мені з грабельками,
Ніж тепера з шабельками!»

ВИЛІТАЛИ ОРЛИ З-ЗА КРУТОЇ ГОРИ

Вилітали орли
З-за крутої гори, —
Заплакали молодії хлопці,
Сидячи в неволі.
Вони заплакали
Ще й заголосили:
А в кого ми, пани-браття,
Цеє заслужили?
Чи в господа-бога,
Чи в свої громади,
Що нас, таких молоденьких,
В некрути забрали;
В некрути забрали
Ще й попарували,
На руки й на ноги
Кайдани наклали!
Кайдани наклали,
На соцького скричали:
«Давай, соцький,
Тройку коней вороних
Та повезем до прийому
Хлопців молодих!»
Привезли під брамку,
Відчинили брамку:
«Ой, ви, хлопці молодії,
Становіться в валку!
Ой, ви, хлопці молодії,
Становіться в валку,
На поле — плечима
До солдат — очима!»

Ой, ви, солдати,
Ви, дядюшки наші,
Не бийте нас, не лайте нас,
Бо ми діти ваші!
Не бийте нас, не лайте нас,
Тільки научайте,
Бо нашії руки
Цього не робили.
Бо нашії руки
Цього не робили,
Лиш сіяли та орали,
Ціпом молотили.
Бо ми не вчилися
Ружжа вичищати,
Лиш сіяти та орати,
Землю обробляти!

ОЙ, ЗА ГАЙКОМ ЗЕЛЕНЕНЬКИМ

Ой, за гайком зелененьким
Брала дівка льон дрібненький;
Брала вона, вибирала
Та й до личенька рівняла:
Личко моє білесеньке,
Кому будеш вірнесеньке:
Чи попові, чи дякові,
Чи кримському чумакові?
Чумак ярма нариває
Та в Крим по сіль виїжджає.
Та в Крим по сіль виїжджає,
Жінку вдома покидає:
«Зоставайся, жінка, вдома,
Рубай дрова до порога,
Рубай дрова до порога,
А черeслом до ослона!»
Драним горшком воду носить,
А в сусідів солі просить:
«Ей, сусіди-голубочки,
Дайте солі два дрібочки!
Дайте солі два дрібочки
Та навчайте свої дочки,
Щоб по ночах не ходили,
Щоб чумаків не любили.
За чумаком добре жити,
Що ні спекти, ні зварити.
Що ні спекти, ні зварити,
Нічим борщу посолити!
Нема хліба ні кусочка,
Нема солі ні дрібочка,
А в коморі ні мучини,
А в колисці дві дитини!»

ГЕЙ ЖЕ, ДА ЖУРБА МЕНЕ СКРУТИЛА

Гей же, да журба мене скрутила,
Да журба мене зсушила, да гей!

Гей же, за чужими волами ходячи
Да чужі вози мажучи, да гей!

Гей же, да нуте, воли, помалу,
Да витягайте із яру, да гей!

Гей же, ой, крикнули журавлі,
Да ходячи по ріллі, да гей!

Гей же, да лучче рілля ранняя,
Аніж тая пізняя, да гей!

Гей же, що на ранній женці жнуть,
А на пізній скотом б'ють, да гей!

Гей же, ой, крикнули молодці,
Да сидячи в корчомці, да гей!

Гей же, да лучче жінка першая,
Аніж тая другая, да гей!

Гей же, да що з першою дітей мав,
А з другою розігнав, да гей!

Гей же, да ідіть діти служити,
Ніж мачусі годити, да гей!

Гей же, да один пішов до попа.
Другий пішов до рандаря, да гей!

Гей же, да третій пішов до пана,
Щоб мачуха пропала, да гей!

Гей же, да ходить батько по валу,
Кличе дітей додому, да гей!

«Гей же, да ідіть, діти, додому,
Не буде вам розгону, да гей!»

«Гей же, да живи, тату, як бог дав,
Коли ти нас розігнав, да гей!

Гей же, да ми будемо служити,
За матір'ю тужити, да гей!»

ОЙ, ЗАГУЛИ ЧОРНІ ГАЛЕНЯТА

Ой, загули чорні галенята
Да у темному лузі;
Болить, болить моя голівонька
Ще й серденько в тузі.
Розчешу я чорні кудрі,
А ти, дівчино, русую косу...
Виганяє чумак сірі воли
Та на раннюю росу:
«Пасітеся, сірі воли,
Та будете воду пити!
Лучче було хазяювати,
Ніж по дорогах ходити».
Хто дома хазяює,
Той спить на білім ложі;
Хто ходить по тих дорогах —
На лютім морозі;
Хто дома хазяює,
Стелить постілоньку
Білу-біленьку,
В голови кладе подушечку
Пуховую м'якеньку;
Хто ходить по тих дорогах,
Стелить постілоньку —
Зеленую травицю,
В голови кладе
Безщасну важницю.
Спить чумак нічку, спить другу,
На третю треба встати,
Прийде безчасна та варта —
Тра її отстояти.

І стукотить, і грумотить,
І за комір вода ллється.
Поки прийдеш на той сопочивок, —
Превража вош нагризеться!..
Ой, в полі-полі криниченька,
В ній вода блищиться;
Не ходили б ми по тих дорогах,
Якби було чим оплатиться...

ГЕЙ, ГЕЙ, ГЕЙ! ТА ХТО ГОРЯ НЕ ЗНАЄ

Гей, гей, гей! Та хто горя не знає,
Та нехай мене спитає, та гей!

Гей, гей, гей! Та виріс я в наймах, в неволі,
Та не знав ні щастя, ні долі, та гей!

Гей, гей, гей! Та по дорогах ходячи,
Та чужії воли пасучи, та гей!

Гей, гей, гей! Та чужії воли пасучи,
Та чужії вози мажучи, та гей!

Гей, гей, гей! Та воли ж мої недужі,
Та вивезіть мене з калюжі, та гей!

Гей, гей, гей! Та поставте ж мене на суші,
Коло шинкарочки Настусі, та гей!

Гей, гей, гей! Та шинкарочко Настусю,
Та дай меду-пива нап'юся, та гей!

Гей, гей, гей! Та дай вина-меду нап'юся
Та в жупан синій вряжуся, та гей!

Гей, гей, гей! Та дивуйтеся, вороги,
Що в чумака жупан дорогий, та гей!

Гей, гей, гей! Та залицяйтесь, дівчата,
Що сирота-чумак багатий, та гей!

СЕСТРА ТА БРАТ

Ой, у святу неділю
То не сива зозуля закувала,
Ні дробная пташка в саду щебетала, —
Як сестра до брата
З чужої сторони
У далекі городи
Листи писала,
Поклон посилала,
Братіка рідненького,
Голубонька сивенького,
У гості прохала:
«Братіку рідненький,
Голубоньку сивенький!
Прибудь до мене,
Одвідай мене
Бездольную,
Й безродную,
Й безплеменную
На чужій чужині
При нещасній моїй хуртовині.
Ой, чи я живу, чи я проживаю,
Я на чужій чужині
Більшеє горювання собі принімаю.
Що я на чужій чужині завдовіла,
З маленькими дітками осиротіла,
І як то, братіку, тяжко та важко
Бездольній,
Безродній,
Безплеменній
На чужій чужині
Жити-проживати,

То так-то, братіку, тяжко та важко,
Не по силі чоловікові,
Із сирої землі
Важкий камінь підняти».
«Сестро моя рідненька,
Голубонько сивенька!
Рад би я до тебе у гості прибувати,
Та не знаю, де тебе шукати вже й мати,
Ой, що ти живеш за високими лісами,
За бистрими ріками,
За великими городами».
«Добре, братіку, учини,
Через високії ліси
Ясним соколом перелини,
Через бистрії ріки
Білим лебедоньком перепливи,
Через великії города
Сивим голубоньком перелети,
Мов моє серце тугу розважає.
І як то, братіку, тяжко та важко
На святий день, на великдень
Альбо на которий празник роковий, молебний,
Що люди до церкви йдуть,
Як бджоли гудуть,
А з церкви йдуть,
Як мак процвітає,
Пола з полою черкається,
Брат з сестрою не прощається;
Ой, плече з плечем торкає,
Один одного з празником поздоровляє;
Плече з плечем торкає,
Один одного на хліб, на сіль, на бенкет зазиває, —
Я ж стою, пребідна сиротина,
Ой, ніхто мене не привітає...
Альбо по отцеві, лібо по матері,
Наче воно мене вже й не знає.
Ти ж і сам, брате, добре знаєш,
Як у нашого отця лібо у матері
Було що пити альбо з'їсти —
І тогді ні світ ні тьма
В хату вступали,
Кумами, сватами,
Рідними братами називали.
Як пришибла худа, нещаслива хуртовина,
Одреклася й уся названая родина.

І тоді нема ні кума, ні побратима,
Нікому в хату вступити,
Добрим здоров'ям навістити,
Ні з ким стати,
За здоров'я іспитати»...

БІДНА ВДОВА І ТРИ СИНИ

У святую неділеньку рано-пораненьку
То не сива зозуля кувала,
Не дрібна птиця щебетала,
Не у борі сосна зашуміла, —
То бідна удова
У своєму домі з своїми дітьми гомоніла.
Та ручками, пучками хліб-сіль дробляла,
Та все синів годувала,
Та у найми не пускала,
Чужим людям на поталу не давала
І на стираніє ручок не подавала,
Ой, та господа прохала:
«Поможи мені, господи, синів погодувати,
Та розуму подавати,
Й дома построїти,
І їх подружити!»
Ой, то скоро бідна вдова їх возростила,
І грамоти повчила,
І дома построїла,
І їх подружила.
Як стали сини жити-проживати,
Стали в себе разні монетки мати,
Стали молодих княгинь до себе заручати,
Стали бідну удову з свого подвір'я зсилати:
«Ой, та іди ж ти,
Вдове старая,
Куди-небудь проживати,
Бо будуть до нас гості-панове заїжджати.
Будуть пить-гуляти,
То тут тобі спокою не буде;
Бо будуть у синіх каптанах,

У китаєвих штанях,
А ти будеш у сірім ряжині
Між ними проходжати,
Будеш нас острамляти,
Як то нам своїми очима на тебе осмотряти?»
Ой, то бідная вдова
Про теє зачуває
І словами промовляє,
І сльозами промиває.
Що мовить словами —
Обіллється дрібними сльозами:
«То я вас, сини, годувала,
Як камні глодала,
А чого тепер од вас діждала?»
А в святую неділеньку рано-пораненьку
Не в усі дзвони дзвонять,
А то сини свою неньку,
Свою стареньку,
Із подвір'я гонять.
Ой, то старший за руку веде,
А середущий у плечі випихає,
А найменший ворота одчиняє
Та, бідну, кляне-проклинає:
«Гей, та іди ж ти,
Удове старая,
Куди-небудь проживати,
Бо нам невдобна,
Бо ти робить діла неспособна,
Оце ж тобі шлях-дорога широка і довга!»
Ой, пішла-то бідна удова, плаче,
Стежки не баче,
Спотикається,
А сидить найменший син край віконця,
Насміхається:
«Ой, подивіться, хлопці,
Панове-молодці,
Як наша мати на старість чи ума лишається,
Чи вона напивається,
Що попід тином хиляється?»
Ой, то середущий син обізвався:
«То ж наша мати не напивалась,
Ні ума не лишалась,
А то вона на старість із сил вибивається,
Що попід тином хиляється».
Гей, то іде чужая-чужинина,

Молодая челядина,
Питається:
«Чого ти, бідна вдова,
Тут ходиш-блукаєш,
Чом не йдеш до синів проживати?
Будеш своїм синам угождати,
До смерті проживати».
«Ой, ти, чужая-чужинина,
Молодая челядина!
Нащо ти мене питаєш?
Чи маю у своїх синів проживати,
То буду тобі повік угождати».
Гей, чужая-чужинина,
Молодая челядина,
Ворота одчиняє,
Бідну вдову до себе зазиває:
«Ой, іди ж ти, вдове,
До мене проживати,
Не будеш мені сіней, хати вимітати,
Тільки будеш дітей доглядати
І мені, молодому челядині, порядок давати,
Буду тебе за рідну неньку почитати
І до смерті годувати,
І до жизні доглядати,
І повік свій будеш у мене проживати!»
Ой, то бідна удова
У чужої-чужинини,
Молодої челядини,
Проживала тринадцяти года,
А на чотирнадцятому годі
Стала хуртовина наступати,
Стала удовиченьків побивати:
То перша хуртовина дома попалила,
А вторая у полі хліб побила
І нічого у полі і в домі не оставила.
Ой, як стали удовиченьки жити-проживати,
Не стали у себе нічого мати,
Стали дрібними сльозами проживати.
Що мовлять словами,
Обіллються дрібними сльозами.
А в святую неділеньку рано-пораненьку
Не в усі дзвони то дзвонять,
А то про удовиченьку усі люди та й говорять.
Ой, то гості-панове пили-гуляли
І за двір виїжджали

І удовиченьків висміяли,
Що, мабуть, у їх хліба-солі не стало,
Що вони неньку,
Удову стареньку,
Із свого подвір'я ізослали.
Ой, у святую неділеньку рано-пораненьку
То не сизі орли заклокчали,
Як три брати-удовиченьки
От сна вставали,
Біле лице промивали
І молитви сотворяли.
Що мовлять словами,
Обіллються дрібними сльозами.
Що старший син мовить словами,
Обіллється слізними сльозами:
«Ой, брате мій середущий,
Брате найменший!
Та не гарно ми всі утрьох ізробили,
Гей, що ми свою неньку,
Удову стареньку,
Із свого подвір'я ізослали.
Ой, ходім тепер перед богом і перед людьми
Гріх-страм потерпимо,
Свою неньку,
Удову стареньку,
До себе упросимо!»
Ой, то скоро шапки у руки забрали
І на коліна впали,
І свою неньку,
Удову стареньку,
До себе прохали:
«Гей, та іди, ненько,
Удова старенька,
До нас проживати,
То будем жінок спиняти
І дітей научати,
І тебе за рідну неньку почитати!
Чи не перестане нас господь хоч мало-немного то й карати?»
Гей, то бідна удова на сльози не вдаряла,
Словами промовляла.
Що мовить словами,
Обіллється дрібними сльозами:
«Ой, то як я вас, сини, годувала,
Як камні глодала,

А чого тепер од вас діждала,
Що на чужому подвір'ї проживаю?
То буду я на чужому подвір'ї помирати!»
То бідна удова на чужому подвір'ї померла,
Ні слава,
Ні пам'ять
Тайно не пройде,
А тільки пройшла та слава
Чи пам'ять
Між царями
І між князями,
І між православними християнами!

КОЛИСЬ БУЛА ЛЕМЕШІВКА СЛОБОДА

Колись була Лемешівка слобода,
Ой, а тепер не годиться нікуда!
Ще за Корби за пана,
Ой, Лемешівка сорок плугів придбала;
За Закревського старого,
Ой, зосталося десять плугів усього;
А [за] Закревської вдови,
Ой, зосталися три плуги.
Що Закревська силу хліба насіва,
Ой, управитель ще більше прибавля,
Ой, а прикащик із-за скирди вигляда,
Ой, а гуменник ковшом пшено й набира,
Ой, береговий за п'явочки прижима;
Ой, Клименченко із улиці вигоня,
Ой, Хоменченко сірі гуси проганя:
Гиля, гиля, сірі гуси, до ставу,
Ой, дожилися лемешівці до краю!
Гиля, гиля, сірі гуси, до води,
Ой, дожилися лемешівці до біди!
Гиля, гиля, сірі гуси, до моря,
Ой, дожилися лемешівці до горя!
Перве горе — на панщину ходячи,
Ой, друге горе — по три мітки крутячи...

МАЙДАНЩИКИ-ОКАЯНЩИКИ, ДА ГІРКА ВАША ДОЛЯ

(Пісня робітників-кріпаків)

Майданщики-окаянщики,
Да гірка ваша доля,
Що не вмієте хліба-солі їсти
Да з чорного поля!
Да ж ми не орали,
Да ж ми не пахали,
Да будем хліба-солі їсти,
Ой, як підемо у щирі бори
Да берестоньку дерти.
Ой, білая береза, білая береза,
Да тихая розмова;
Ой, десь же моя любезная
Да в госпóді здорова.
Тече річка невеличка
Да до лиманочка...
По тім боці на толоці
Били ми кілочки,
Ой, не один й не два
Наші майданщики
Ходять без сорочки.

ЗАДУМАЛИ БАЗИЛЕВЦІ

(Пісня про Турбаївське повстання)

Задумали Базилевці
Свій вік вкоротити,
Козаченків-вергунівців
Та й закріпостити.

Порізали вергунівців
Всі поля на карти, —
Не минулись Базилевцям
Ції їхні жарти.

Та й послали вергунівську
Череду зайняти,
З турбаївською чередою
У свій двір пригнати.

Що думали, те зробили —
Череду загнали,
Вергунівців, турбаївців
Тим ізгвалтували.

Составили вергунівці
З Турбаями раду, —
Обступили панську оселю
Спереду і ззаду.

Як глянула Маріяна
У вікно в оболоню, —

Стоять тії козаченьки
З кіллям кругом двору.

«Федір Федорович, мій братіку,
Нум золото носити,
Вергунівців, турбаївців
Вірненько просити:

Вергунівці, турбаївці,
Дайте покушати,
Ції ради козацької
Дайте послушати».

«Ой, чом же ти, Маріяно,
Давніш не кушала?
Ой, чом же ти, Маріяно,
Давніш не слушала?

Не вміла ти, Маріяно,
Як у світі жити,
Годі тобі, Маріяно,
Скотину морити.

Шкода тепер, Маріяно,
З вами говорити, —
З кіллями прийшли не радиться —
Прийшли вас побити».

Як ударив Помазанець
Кілком по височку,
Враз окровив Маріяні
Плаття і сорочку.

Оце тобі, Маріяно,
За шиті мережки!
Куди глянеш — всюди в хаті
Кровавії стежки.

Оце тобі, Маріяно,
За тонкії нитки —
Не то пряли жінки наші,
Пряли малі дітки.

Поробили в панськім дворі
Всюди гарні шанці
І побили Базилевців
У п'ятницю вранці.

Все побили, погромили,
Перевели в тряп'я
Й поховали Базилевців
В містечку Остап'є.

А чиє ж то в чистім полі
Гарно стадо грає?
— Ото тих же Базилевців,
Що в світі немає.

Ой, на горі огонь горить,
А в Турбаях димно,
Як побили Базилевців,
То всім стало дивно.

У НЕДІЛЮ ПОРАНЕНЬКУ

У неділю пораненьку
У всі дзвони дзвонять,
Економи з нагаями
На панщину гонять.
Пішла, пішла стара мати
Із дочкою жати,
Як нажали по півкопи,
Сіли спочивати.
Спочивали, обідали,
Ділилися горем:
«Охопило нас всіх лихо,
Як те лихе море».
А з-за гори з-за крутої
Економ прямує,
Та з-під руки з-під правої
Нагайку готує.
Як ударив дівчиноньку —
Та й облили сльози,
Як ударив стару матір —
Упала в знемозі,
Та й потекли гіркі сльози
Старенького батька,
Оповила й його тіло
Дротяна нагайка.
Економе, економе,
Буде тобі лихо,
Прийде час, що й ми тебе
Будем добре бити!

У НЕДІЛЮ РАНО-ВРАНЦІ

У неділю рано-вранці
Усі дзвони дзвонять,
Осаули з козаками
На панщину гонять.

А в нашого економа
Шовкові онучі;
Плачуть, плачуть бідні люди,
На панщину йдучи.

А в нашого економа
Червоная шапка;
Як приїде на панщину —
Скаче, як та жабка.

А вже вечір вечоріє,
Сонце над вербами, —
Пусти, пане-економе,
Додому з серпами.

Скажи, пане-економе,
Скажи, розпроклятий,
Хто ж те буде жито жати,
Коли нас не стане?

Ой, не думай, економе,
Що ми не бадьорі,
Як повстанем проти царів —
Перевернем гори!

ОЙ, ПИШЕ, ПИШЕ СОТНИК ПОВОЛОЦЬКИЙ

(Пісня про взяття Ізмаїла)

Ой, пише, пише сотник Поволоцький
Та до кошового Харка листи:
«Ой, прибудь, прибудь, кошовий Харку,
Та до моєї господи в гості!»
Ой, говорила кошова Харчиха
Та своєму кошовому Харку:
«Не їдь, не їдь в тую Поволоку,
Бо покладеш там головку!»
Ой, пише, пише кошовий Харко
Та сотнику в Поволоку:
«Ой, не бути мені в гостях у тебе,
Та не буть, не бувати,
А велю я славним запорожцям
Та гармати готувати!»
Готуйте ви, славні запорожці,
Гармати на могилі,
Чи не уб'єм в Ізмаїлові
Лядської дитини.
Ой, ударили славні запорожці
З громкої гармати, —
Не зосталось в Ізмаїлові
Ні одної хати.
Ой, ударили славні запорожці
З різвої рушниці, —
Не зосталось в Ізмаїлові
Ні одної світлиці.

Говорила кошова Харчиха,
Що впадуть морози
На густії лози:
Ой, поб'ють, поб'ють
Тебе, кошовий Харку,
Та турецькії сльози!
Ой, я ж тії турецькії сльози
Хусткою повтираю,
Де заглядю в Ізмаїлові турка,
До ноги вирубаю!

ВІД КИЛІЇ ДО ІЗМАЙЛОВА ПОКОПАНІ ШАНЦІ

(Пісня про взяття Ізмаїла й Килії)

Від Килії до Ізмайлова
Покопані шанці;
Ой, вирубали турки новодонців
У середу вранці.
А чорноморці, храбрі запорожці,
Через Дунай переїздили,
Вони ж тую проклятую ізмайлівську орду
З батареї збили.
Ой, дали ж, дали
Ізмайлівські турки
Надольському баші знати,
Що не мусиш, анадольський башо,
Проти чорноморців стояти.
Ой, став же та ізмайлівський баша
Білий флаг викидати,
Ой, тоді стали славні запорожці
Запаси й ружжа відбирати.
Ой, брали ружжа й коні воронії,
Брали й сукна дорогії,
Усе розмиліше...
Котрих порубали,
То тих у острові поховали,
А которі поранені —
У Килію одправляли!

СВІТИ, МІСЯЧЕНЬКУ, І ТИ, ЯСНА ЗОРЕНЬКО

(Пісня про О. В. Суворова)

Світи, місяченьку,
І ти, ясна зоренько,
Освіти доріженьку
Од нового гробика!
Як у тому гробику
Лежить наш батенько,
В головах горять
Золотії лампадоньки,
А з боків горять
Свічки воску ярого,
У ногах стоїть
Молодий козак,
Стоїть богу молиться,
Сльози проливаючи,
Про кончину батенька,
Славного Суворова:
Ти прокинься, батеньку,
Устань, наш рідненький,
Подивись на армію,
На солдатську гвардію!
Як у тій у армії,
У солдатській гвардії,
У похід збираються,
З рідними прощаються,
З рідними прощаються,
Плачуть-розливаються.
Нема з нами батенька,

Славного Суворова.
Як він нам наказував:
«Хоробрі мої воїни,
Ви-бо, всі солдатоньки,
Славні мої братіки!
Ви не бійтесь холоду,
Не лякайтесь голоду,
Ви не бійтесь, братіки,
Лиходіїв капосних!»
І вклонявсь солдатам
Він головою сивою,
І пішли солдатики
З піснею веселою;
Пішли та збиралися
На гори крутії,
Головою чіплялися
За хмари зловіснії;
Через Чортів міст
Та не перекинулись,
На зиму незважаючи,
Вітру не лякаючись,
Одну думу думали —
Гнать лютого ворога!
І з тобою, батьку,
З ворога ми тішились,
І завжди-то з радістю
Ми на всю Русь-матінку
Славили Суворова,
Прославляли піснями.
Вічно будуть згадувать
Вороги заклятії
Воїна хороброго,
Нашого Суворова!

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 *року.*
СЕЛЯНСЬКІ РУХИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX *ст.*
СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА

ТА КУВАЛА ЗОЗУЛИЦЯ, ОЙ, НА МОЇМ ТО́КУ

Та кувала зозулиця,
Ой, на моїм то́ку:
Чи чули, ви, люди добрі,
Дев'ятого року?
Але ж би то ба й не чули,
Бо не були м дома,
Та коли ся починала
Із французом война.
Чи ви чули, люди добрі,
Та такі публіки,
Що забрали в Коломиї
Рекрутів навіки?
Але ж в'ни їх та й забрали,
Не пустили к хаті,
А взяли їх, хло, під варту,
Гоня на бараки.
А взяли їх, хло, під варту
Та там зецерують,
Котрий носа утирає —
На остро штрафують.
Та кувала зозулиця
На зеленій руті:
Та займили на Симбірки
Сараки рекрути.
Та займили на Симбірки
Через одну стацью,
Пригнали їх у Германштат,
Дали на касарню;
А там нічку, хло, ночують,
Днинку зецерують,

Коломийську зецирочку
Ніч' не потребують.
А тепер ми нещасливі,
Хлопці молодії,
Пала карта від цісаря
З тої Італії;
Пала карта від цісаря
З самої Верони,
А щоби ми, молоденькі,
Ступали до войни.
А чекайте, камратиська,
Горілки нап'ємся,
Бо вже, відай, камратиська,
Відти не вернемся!
Горілки ся як напили,
Нічо' не гадали,
Дві стації як зробили,
То всі попадали.
Там обершти та майори
Бефель видавали,
Офіціри-капітани
Нам наказували:
«Як будете так робити,
Будете карані!»
Тепер ми ся, молоденькі,
Дочекали біди, —
Три стації на день робим,
Не їмо обіди!
А як прийшли в Італію
До самої войни,
А тепер ми, камратиська,
Нічого не годні!
Але «Парма» бо щаслива,
Бога допросила —
Лише прийшла в Італію,
Война ся скінчила.
А тепер ми, камратиська,
Вернімся до Відня,
Ми кляйники поскидали,
Які стали бідні.
А у Відні тяжка служба,
А ще пошта ходить,
В Італії іще гірша,
Най господь боронить!

А що то в тій Італії —
Там води солені,
Які були регіменти,
То всі заморені.
Тому добре, брате, в війську,
Що жінки не має,
А він свою службу робить
Та ніч' не питає;
Але що тот, хло, женатий
Дуже штудерує,
А як піде до шпиталю,
Та й там крепірує.

ПИШЕ КОРОЛЬ ЛИСТИ, А КОРОЛЬ ФРАНЦУЗЬКИЙ

Пише король листи,
А король французький,
Аж до білого царя:
«Оддай, оддай землі,
Олександер-Павел,
Аж по річку по Дністро,
Гей, аж по річку по Дністро!
Як не 'ддаси землі,
Олександер-Павел,
То я тебе розорю,
Ох, по твоїх дворах,
По твоїх соборах
Все конюшні становлю,
Гей, все конюшні становлю!
Ох, по твоїх дворах,
По твоїх соборах
Все конюшні становлю,
По твоїх кімнатах,
По твоїх палатах
Всі ребята заведу,
Гей, всі ребята заведу!»
Ой, і зажурився
Олександер-Павел,
У сенаті сидячи:
«Гей, пани наші, пани,
Пани сенатори,
Що ж ми будем робити,
Гей, що ж ми будем робити?
Пани наші, пани,
Пани сенатори,

Що ж ми будем робити,
Що король французький
Пише дрібні листи —
Хоче землі одбити,
Гей, хоче землі одбити!»
Ох, і обізвався
Генерал Кутузов:
«Не тужися, голова!
Дам я тобі військо
Крепкого запаса
На француза-короля,
Гей, на француза-короля,
Дам я тобі війська
Крепкого запаса
На француза-короля,
Щоб не була дурна,
Дурна-нерозумна
Французькая голова,
Гей, французькая голова!
Щоб не була дурна,
Дурна-нерозумна
Французькая голова,
Що почала биться,
Биться-воюваться,
А тепера сомиря!
Гей, а тепера сомиря!»

ПІСНЯ ПРО МАТВІЯ ПЛАТОВА

У нашого Платона
Не бритая борода,
Не спущені волоса;
Платон закон преступив,
Бритву й ножниці купив,
Свою бороду оббрив,
Свою бороду оббрив,
Чорні кудряшки опустив
І до француза приступив.
Француз його не пізнав,
За купчика пощитав:
«Чи ти купчик, чи купець,
Чи купецький синовець?
Ти по світу проїжджав,
Чи Платона не видав?»
«Мені Платон родина,
Одна нас мать родила,
Одним щастям дарила
І на білий світ пустила!»
«Якже ти Платон, —
Покажи нам свій патрон».
А Платон патрон виймав,
А француз від нього утікав.
Платон з двора виїжджав
Та на брамі написав:
«Дурень француз, як ворона,
Пустив з рук Платона!»
А з столиці виїжджав,
То на ставні написав:
«Дурний француз, як сова,
Пустив із рук Платова!»

ПОЛНО, БРАТЦІ, ТОСКУВАТИ — ЛУЧЧЕ ПІСНЮ ЗАСПІВАТИ

(Пісня про вигнання Наполеона)

Полно, братці, тоскувати —
Лучче пісню заспівати.
Заспіваймо сильно, хвацько
Про життя своє солдатське;
Як ми в лагерях стояли,
Много горя ми прознали,
Хоч і горя [ми] прознали
Та француза [ми] узяли;
Як взяли його на пушку, —
Збили його на галушку;
Як взяли його в ружйо, —
Змолотили на багно;
Як взяли його в штики, —
Покотив він і рожки!
Ой, тікав же він, тікав,
До Парижа не попав;
До Парижа не попав,
В лісі темнім ночував,
А там птиця ночувала,
Громко-громко закричала,
Громко-громко закричала,
Бонапарта ізлякала.
Бонапарт тоді піднявся,
Дев'ять день тоді тікав,
Знов в Париж не міг попасти,
А злетів, щоб к чорту впасти.
«Ось зробила що з меня
Да Російськая земля!».

ОЙ, ВИСОКО СОНЦЕ СХОДИТЬ, А НИЗЬКО ЗАХОДИТЬ

Ой, високо сонце сходить,
А низько заходить;
Ой, ходить піп по вівтарю
Та листи читає:
«Чому, чому галаганців
У церкві немає?»
«Ой, як же нам, наш батюшка,
До церкви ходити, —
Загадують десятчики
В клуні молотити;
Що брат косить, що брат косить,
А батько молотить,
Сестра у нас одиниця,
Та й та кирпич носить!»
Пішли наші жита жати,
Сіли спочивати,
Озирнуться назад,
Аж їде Лученко,
Канчук розправляє:
«Чому, чому галаганців
По троє немає?»
«Ой, як же нам, паниченьку,
По троє ходити, —
Покинули малих дітей,
Нікому глядіти!»
Ой, в нашої Галаганші
Жовтая спідниця —
Ідуть наші жінки з жнивів, —
Вже зійшла зірниця;

У нашого Галагана
Вишивана хустка —
Буде в наших Озерянах
Не 'дна хата пустка!
У нашого Лученка
Білая кобила, —
Ой, побила галаганців
Лихая година!

ДЕ ТИ, БУРЛАК, ЗАБАРИВСЯ

«Де ти, бурлак, забарився,
Що на вечерю опізнився?»
«Ходив яром за товаром,
Долинами за волами!»
Бурлак робить, роботає,
А хозяїн нарікає;
А хозяїн нарікає,
Хозяйка в матір лає.
Їж хліб з водою
Та лягай спати з бідою,
До порога головами,
Вставай рано за волами!
Пішов яром за товаром,
Долинами за волами;
Білий сніжок пролітає,
Синя хмара наступає;
Синя хмара наступає,
Бурлак ноги піднімає:
«Ноги мої білі,
Пропав же я з вами
Через своє бурлацтво,
Ходячи за волами!»

ЖИВ ДОМА — ДОБРА НЕ ЗНАВ

Жив дома — добра не знав,
Пішов за Ковбаню,
З-за Ковбані до Ростова.
А в Ростові на базарі
В барабан пробили,
Щоб бурлаки безбілетні
В Ростові не жили.
По п'ять, по шість собирають,
Назад руки в'яжуть:
«Ідіть, хлопці, ви додому,
Бо вже не розв'яжуть».
Як вийду я з Таганрогу
На биту дорогу —
Стану, гляну, подумаю,
Чи іти додому.
Ой, чи йти, чи не йти —
Час-години ждати...
Вийду я із Таганрогу
На биту дорогу,
Стану, гляну, подумаю,
Соберу я своїх хлопців,
Добрих молодців.
Ой, ви, хлопці-молодці,
Що будем робити,
Що степ веселий,
Край далекий,
Та ніде прожити?
Будем багатих убивати,
А бідних награждати
Та будем собі на той світ
Спасення заробляти!

ЗА СИБІРОМ СОНЦЕ СХОДИТЬ

(Пісня про Устима Кармалюка)

За Сибіром сонце сходить,
Хлопці, не зівайте,
Ви на мене, Кармалюка,
Всю надію майте!

Повернувся я з Сибіру,
Та не маю долі,
Хоч, здається, не в кайданах,
А все ж не на волі.

Маю жінку, маю діти,
Та я їх не бачу,
Як згадаю про їх муку —
Сам гірко заплачу.

Зібрав собі славних хлопців, —
Що ж кому до того?
Засідаєм при дорозі
Ждать подорожнього.

Чи хто їде, чи хто йде,
Треба їх спитати,
Як не має він грошей —
Треба йому дати!

Аж тут їде сам владика:
«А здорові, хлопці!»
«Ой, довго ми вас чекали,
Благослови, отче!»

Ой, вилічив сам владика
Сорок тисяч грошей,
Подивився кругом себе —
Все хлопці хороші.

Ой, чи їде, чи хто йде,
Треба його ждати.
Ой, прийдеться Кармалюку
Марне пропадати.

Ой, прийдеться Кармалюку
Марне пропадати,
Бо немає пристанища,
Ані свої хати.

Асесори, ісправники
За мною ганяють,
Більше вони людей б'ють,
Як я гріхів маю.

Зовуть мене розбійником,
Кажуть — розбиваю.
Ще ж нікого я не вбив,
Бо й сам душу маю.

З багатого хоч я й візьму —
Убогому даю
Отак гроші поділивши,
Я гріхів не маю.

Судять мене вдень і вночі,
Повсяку годину,
Ніде мені подітися,
Я од журби гину.

Чи хто їде, чи хто йде,
Часто дурно ждати,
Отак треба в лісі жити,
Бо не маю хати.

Пішов би я до дітей —
Красу мою знають:
Аби тільки показався,
То зараз впіймають.

А так треба стерегтися,
Треба в лісі жити.
Хоч, здається, світ великий,
Ніде ся подіти!

Прийшла туга до серденька,
Як у світі жити?
Світ великий і розкішний
Та ніде ся діти!

У неділю дуже рано
У всі дзвони дзвонять,
А мене, Кармалюка,
Як звірюку гонять.

Нехай гонять, нехай ловлять,
Нехай заганяють,
Нехай мене, Кармалюка,
В світі споминають!

ЗІБРАЛИСЯ ОТАМАНИ В ЗЕЛЕНОМУ ГАЮ

(Пісня про Устима Кармалюка)

Зібралися отамани
В зеленому гаю
Та й говорять своїм панам,
Що я й розбиваю.

Як зійшлися всі панове
До їдної кімнати,
Присудили Кармалюка
На Сибір віддати.

Зібралися отамани
Та й мене злапали,
Вони мене, молодого,
На Сибір зіслали.

Маю жінку, маю діти,
Но я їх не бачу.
Як згадаю про їх життя,
Та й гірко заплачу.

Я ж три года по Сибірі
Прошаком шалався,
Через Волгу на воротях
Я переправлявся.

Переплив я через Волгу
На сосновій дошці:

А дзінь добрий вам, панове,
Я приїхав в гості!

А дзінь добрий вам, панове,
Розкажіть новину,
За що ж ви мене зіслали,
За яку причину?

Хоч я ходжу та грабую,
Я гріху не маю —
Я в багатих забираю,
А бідним роздаю!

Як пани цеє почули,
Не їден жахнувся,
Що й Кармалюк із Сибіру
До нас повернувся...

Збирайтеся, козаченьки,
Беріть коли в руки
Та й підемо панів бити
За народні муки!

Як ударив козак колом —
Розсипалась рама:
Ото тобі, Маріяна, —
Не муч людей дарма!

Як ударив козак другий —
Розсипались клітки:
Ото тобі, Маріяна,
За тонкії мітки!»

ЧИ ЧУЄТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ, ЩО ХОЧУ КАЗАТИ

(Пісня про Мирона Штолу)

Чи чуєте, люди добрі,
Що хочу казати,
Бо я хочу Штолюкові
Співанку співати.
Єкус чути новиночку,
Не можна казати,
Пішов Штолюк із Мироном
Села воювати;
А топірці наробили
Із самої сталі,
Пішов Штолюк із Мироном
Та воює пани;
А топірці наробили
Із самої бляхи,
Пішов Штолюк із Мироном
Та воює ляхи.
Учув тото пан Каштана,
Та взєв підслухати.
«Не так треба для Штолюка
Нам се постарати».
А наш Штолюк молоденький
Імів щось гадати:
«Іти би мі в Довге Поле
Каштана єднати».
А в'ни пішли в Довге Поле
Каштана єднати,
Єк зачали єго бити,

Бити та рубати.
Єк зачали его бити,
Бити та рубати,
А вже ж брати по бокаті,
Котюгом метати.
Єк убили, обібрали
Та й вийшли на Річку,
Мирон каже: «Вернім-ко се,
Зажжім псові свічку!»
«Бодай тобі, Миронеку,
Таки твою мати,
Чи ти не чув, єк той казав
Для нас се старати.
Чи ти не чув, єк той казав
Для нас се старати,
Та ще би с' се вертав
Псові свічку зажегати.
Пішов би я та косити
Зелену отаву,
А сонечко понад вечер, —
Не вийдем на пустаю».
Ой, вийшли в'ни на пустаю
Та й заговорили:
«Чи ви, домарі, не чули
Єкої новини?»
«Не чули ми, годні хлопці,
Нікої новини,
Ми лиш чули, в Довгім Полі
Що Каштана вбили».
А в'ни пішли в полонини
Та в полониночки .
Та там собі набивали
Остріжні стрівбочки;
Доки в'ни їх набивали,
В'ни ся не боєли,
Єк узріли тверду ровту,
В'ни ж там подрижєли.
Ходив Фронюк, ходив Скалюк,
Ходив і Борсучок.
Ще був з боку волоського
Єків Крамарючок.
А вдарили в монастирі
У чотири дзвони,
Вже Штолюка блєховали
На воронім коні;

Вже Штолюка блєховали,
Дали в село знати.
Впровадили вже Штолюка
В біленькії хати.
А урєди молоденькі
П'ють, підохотують
Та Штолюка молодого
В кайдани блєхують.
Ой, а вийшов пан Гірлічка.
Зачав се питати:
«Де ж ти гадав, Штолюченьку,
Зимку зимувати?»
«А у тої цариночці
Зелененький поліг;
Там 'сме гадав зимувати,
Де би мі бог поміг».
Ой, утікав Штолюк годний
Та й зашумів листом,
Та не сам він туди тікав —
Втікав з товариством.
«Кілько в тебе, у Штолюка,
Того товариства?»
«Кілько в лісі, у дуброві
Букового листа!»
Ой, кувала мі зозулька
Все попід Менчила.
Тепер се ся співаночка
Уся се скінчила.

ОЙ, У МОЇМ ГОРОДЧИКУ КОПАНА КРИНИЦЯ

(Пісня про Лук'яна Кобилицю)

Ой, у моїм городчику
Копана криниця;
А де, варе, пробуває
Лукин Кобилиця?

Ой, кувала зозуленька
У лісі на різі:
«Але Лукин пробуває
В полі на залізі».

«Чому ж бо ви, пане-брате,
Та й не годитеся,
Чи на того Кобилицю
Ви надієтеся?»

«Але ми й ще не годили,
Годити не будем,
Поки того Кобилицю
Видіти не будем».

А як прийшов Кобилиця
Сесію судити,
Зачали собі пани
Ще й ручки ломити.

Білі ручки поломили,
Вдарили в долоні...
А ви, пане Джурджуване,
Утратили гори.

Ой гори, гори,
Бувайте здорові!
Та най у вас пробувають
Воли та корови.

На зеленім цариночку
Коза вербу ложе,
Котрі тянуть з Кобилицю,
Най їм бог поможе.

Котрі тянуть з Кобилицю,
'Би повікували;
Котрі тянуть за панами,
'Би не дочекали!

Звоювали Путилову
В велике говіння
Та забрали барабулю,
Нема й на насіння.

Як пригнали до Сторонця,
Стали перед пани:
«Та не файна, Кобилице,
На тє пішла слава».

Ой, сходя си усі пани,
Сходя си всі лісні
Та й убили Кобилицю
В підкови залізні.

Имили ж уни Кобилицю,
Супліки читали,
Катували біле тіло,
Водой відливали.

Староста протокол пише,
Мандатор питає,
А Базилько Кобилицю
Буком потягає.

ОЙ, СЛУХАЙТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ, ЩО ХОЧУ КАЗАТИ

(Пісня про Лук'яна Кобилицю)

Ой, слухайте, люди добрі,
Що хочу казати:
Це є нова співаночка,
Хочу ї' співати.

Це є нова співаночка,
Хочу ї' співати:
Зач'їли си депутати
З панами тягати.

Казали нам депутати,
Що нам гаразд буде,
Збиваймо си у громаду,
Комісія буде.

Ой, вони си збили
В велику громаду,
Пішли до Маршевки
Тамки на пораду.

Ци ви чули, люди,
Вже таку публіку,
Що написав Кобилиця
З Маршевков супліку,

Та й він ї' написав,
Послав до кризенту,

Але йому жовнір вийшло
До піврегіменту.

Ой, сідлять під старосту
Коні воронії,
Веде жовнір в Путилову
Аж дві компанії...

А яблунька суховерха
Не хоче родити, —
Уже пішли Кобилицю
У Плоску ловити.

Ой, там його змудрували,
Супліку читали
Та й там уже його
На час зав'язали.

Ой, його зав'язали —
Дей же його кату!
Та й розбили Кобилиці
В Краснім Долу хату.

Вони його зав'язали
Тонкими линвами
Та й займили у Сторонець
Долів облазами.

Як пригнали у Сторонець,
Стали перед пана:
«Та не файна, Кобилице,
За тя пішла слава».

Ой, сходяться усі панки,
Сходяться всі лісні
Та й убили Кобилицю
В підкови залізні.

Ей, пане Джурджоване,
Вся твоя Віжниця!
Погибає у Чернівцях
Лукин Кобилиця.

Ой, пане Джурджоване,
Продай сірі воли
Та відкупи Кобилицю
Із тої неволі.

Ой, ріжуть сірі воли,
Жовніри ся ділють,
А Джурджован, то славний пан,
Нічо' 'му не вдіють.

Чи ви чули, люди добрі,
Таке дозволіннє?
Звоювали Путилову
В велике говіннє.

Звоювали Путилову
На всі штири часті,
Записали Путилову,
Що самі опришки.

Звоювали Путилову
В велике говіннє
Та забрали барабульки,
Нема й на насіннє!

ОЙ ЖЕ, ХЛОПЦІ НЕ СПІВАЛИ

(Пісня про скасування кріпацтва в Галичині)

Ой же, хлопці не співали,
Голосу не мали,
Болячки їх підпирали,
Що не додихали.
Болячки їх підпирали,
Що не додихали,
Через тиждень на панщині
Гаразду не знали;
Через тиждень на панщині,
Ще тото не решта,
Ой, в неділю до полудня
Беруть до арешту.
Ой, в неділю дуже рано
До церковці дз[в]оня[ть],
Отамани з польовими
До рахунку гоня[ть].
Прийшов же я та й до двору,
Взяв си рахувати,
А пан мені на один день
По три дні складати.
Я ізнизька уклонився,
Та й взяв 'го просити,
А він мене ймив за чупер,
Як мя зайде бити.
Прийшов я додому
Та ще не встиг сісти,
А польовий їде, кричить:
«Давай коням їсти!»

Прийшов я додому,
Жінка си питає:
«Чи багато, чоловіче,
Та й панщини маєм?»
Ввійшов я до хати,
Взяв жінці казати,
А отаман іде, кричить:
«Коня запрягати!»
Я закликав 'го до хати
Та й узяв просити:
«Най попоїм трохи джуру,
Не можу ходити».
Приїхав я та й до двору
Та й став перед браму,
А економ іде, кричить,
Кляне мене в маму.
Я і шапку йому скинув,
Здалека вклонився,
Він нагайку із-під плаща
Та й мене набився!
Минулися тоті часи
Та й тоті гайдуки,
Що носили та й за людьми
Лисковії буки.
Минулися тоті часи
Й тоті отамани,
Та й що вони молодицям
Вогонь заливали.
Тепер пани головаті,
Нема що робити,
Пишуть вони до цісаря:
«Нема відки жити!
Вже си люди збунтували,
Не хотя[ть] робити.
Ми не вмієм та й косити,
Наші жінки жати,
Ми не знали, що так тяжко
На хліб працювати»...

ЧОМ НЕ ШУМИШ, ЛУЖЕ, ЗЕЛЕНИЙ БАЙРАЧЕ

(Пісня про Тараса Шевченка)

Чом не шумиш, луже,
Зелений байраче,
Ой, чом не тікаєш,
Шевченку Тарасе?

За тобой женуться
Воріженьки злії,
Воріженьки злії —
Солдати лихії.

Хочуть вони тебе
Та в полон забрати,
У полон забрати,
Приділить в солдати!

Ой, тікав Шевченко
Битими шляхами,
А за ним солдати
З гострими штиками.

Спіймали Шевченка,
До Сибіру гонять;
Люди всі ридають,
А їх вон відгонять.

«Ой, не плачте, люди,
Ридом не ридайте,

Та беріте зброю,
Та мене спасайте».

Ой, узяли зброю,
Солдатів побили,
Солдатів побили,
Шевченка пустили.

КРЕЙСАМТ З ПАНАМИ ТРИМАЄ

Крейсамт з панами тримає,
За нашу біду не знає;
Упомни се — не поможе...
Терпливості додай, боже!
Цісареві дай рекрути
І податки річні збути;
Бо як не даси — не постають,
Вівці, воли забирають.
І попи з нас шкіру деруть,
За похорон гроші беруть:
Уродить се — тра платити...
Уже нема відки жити!
Пан нас каже вигоняти,
А окоман каже: «Бати!»
А як вийдеш на панщину:
«Роби, роби, сукин сину!»
Лиш орендар нам статкує,
Бо горівки поборгує;
Як в неділю, так і в свято
Сидить в коршмі син і тато.
Про тото ми християни,
Бо на нас нема догани;
Хоть до коршми с' позбігаєм,
Все на бога погадаєм.
А ви, хлопці любі, милі,
Хапайте се до сокири,
Остріть коси, остріть вила —
Аж так пукне панська жила!

БІДА, МАТИ, БІДА, МАТИ, БІДА З БІДОЧКОЮ

(Пісня про вбивство пана Селівановича)

Біда, мати, біда, мати,
Біда з бідочкою,
Іде мати на лан жати
Разом із дочкою.
Заходжу я за постатьку:
«Поможи нам, боже,
Пресвятая неділенька —
Скарай його, боже!»
Піп у церкві, піп у церкві
Книжечки читає:
«Почему вас, християни,
До церкви немає?»
«Ой, як та нам, добродію,
До церкви ходити —
Од неділі до неділі
Гонять молотити!
Чоловіки молотити,
Жінки кужіль прясти,
Малі діти до тютюну,
У папуші класти!»
Самі собі раду радять:
«Ходімо до пана,
Чи не стрінем прикажчика,
Стрінем отамана».
Да не стріли прикажчика —
Стріли отамана:
«Вернітеся, вражі люди,
Бо будете биті!

Верніteся, вражі люди,
Бо будете биті, —
Чоловіки молотити,
Жінки кужіль прясти!
Чоловіки молотити,
Жінки кужіль прясти,
Малі діти до тютюну,
У папуші класти!»
У Києві вогонь горить —
По цім боці димно;
Як убили Саливона —
Усім панам дивно!
У Києві вогонь горить —
По цім боці душно;
Як убили Саливона —
Усім панам скушно.
У Києві вогонь горить —
По цім боці жарко;
Як убили Саливона —
Усім панам жалко.
У Києві на дорозі
Розсипані карти;
Оце тобі, Саливоне,
Мужицькії жарти!
В його дочки Мар'яночки
В подолах мережки;
Куди тягли Саливона —
Кров'яная стежка.
В його дочки Анюточки
На голові стрічка;
Де сховали Саливона —
Кров'яная річка.

ЗА ГОРОЮ ЗА КРУТОЮ КОСАРИКИ КОСЯТЬ

(Пісня про вбивство пана Селівановича)

За горою за крутою
Косарики косять
[Та] у пана Саливона
Собі хліба просять.

Ой, косили косарики
Півтори неділі, —
Не бачили косарики
Хліба ні скорини.

Ой, косили косарики
Та радили раду, —
Та й убили Саливона
За усю громаду.

А в нашого пана
Плетені тини;
Оце тобі, вражий пане,
Хазяйські сини!

У нашого пана
Побиті кілочки;
Оце тобі, вражий пане,
Хазяйськії дочки!

У Києві огонь горить,
В Дорогинці димно;

Як убили Саливона —
Усім панам дивно.

В його дочки Галюточки
На голові стрічки;
Куди тягли Саливона —
Кров'янії річки.

В його дочки Галюточки
В поділках мережки;
Куди тягли Саливона —
Кров'янії стежки.

Ой, убито, вбито,
На ввесь двір простягся,
Його синок Іванюша
За серденько взявся.

ОЙ, ЛЕТІЛА ЗОЗУЛЕЧКА ПОНАД ГОРИ Й СЕЛА

(Пісня про скасування кріпацтва)

Ой, летіла зозулечка
Понад гори й села;
Чогось наша громадочка
Смутна й невесела.

Ой, летіла зозулечка
Та й стала кувати;
Ой, сходися, громадочко,
Щось маю казати!

Щось я маю вам казати
Та ще й говорити,
Не будете, люди добрі,
Панщини робити!

Ой, кувала зозулечка,
Кувала й кувала,
Та як тая панщиночка
З села утікала.

Ой, летіла дика качка,
Сіла в очереті,
Ой, тікала панщиночка
Від панів в вереті...

Як тікала панщиночка,
Аж гори тряслися,
А за нею вражі ляшки:
«Панщино, вернися!»

Ой, тікала панщиночка
Горами й лісами,
А за нею два ляшечки —
Оба з паличками.

Догонили панщиночку
На залізнім мості:
«Ой, вернися, панщиночко,
До нас на рік в гості!»

«Доти я вам була винна,
Доти вам робила, —
Громада 'ня відправила —
Вступити м повинна!»

Покидайте, мосце-пане,
Ту гербату пити,
Беріть ціпи й граблі в руки
Та йдіть молотити!

«Ми не вмієм молотити,
Наші жінки жати»...
Мацу-мацу по кишенях —
Нема ся чо' взяти.

Доки були пани, пани —
Нагай за плечима,
А тепер в них білі воші
З чорними очима.

ВІДПУСТИЛИ СЕЛЯН НА СВОБОДУ

Відпустили селян на свободу
Дев'ятнадцятого февраля.
Тільки землі не дали народу —
Така милість дворян і царя!

Мужики без землі пропадають,
А дворяни ще й раді тому,
Що дешевше вони наймають
Мужиків на роботу свою.

Корову податки забрали,
А коняку за борг пан забрав.
А яка без коня там робота...
А піп каже: «Це бог покарав».

Ну, та годі терпіть нам обиду,
Перед дворянами гнуться в дугу!
Розігнім ми могучую спину
І покажемо силу врагу!

На дворян, на собак цих багатих,
І на злого вампіра — царя!
Бий, рубай їх, злодіїв проклятих,
Нового життя тоді зійде зоря!

КАПІТАЛІСТИЧНИЙ І ПОМІЩИЦЬКИЙ ГНІТ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX ст. БОРОТЬБА РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН ПРОТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

ВІТЕР З ПОЛЯ, ХВИЛЯ З МОРЯ

Вітер з поля, хвиля з моря,
Гой, да довела любов до горя!
Світ-головушка кружиться,
Гой, да на плече орел садиться.
«Гой, да орел сизокрилий,
Скажи правдоньку, де мій милий?»
«А твій милий на роботі,
Гой, да у літейному заводі!»
«Що ж він робе-виробляє?»
«Гой, да мідні труби виливає!»...
Що ж ви, хлопці, наробили —
Ой, да мідні труби поломили!
Пішла пара по заводу,
Ой, да пішла славонька по народу.

18.1060

ОЙ, ЧИ ВОЛЯ, ЧИ НЕВОЛЯ

Ой, чи воля, чи неволя,
Ніхто не зна мого горя.
В мене горе не якеє,
В мене горе великеє.
З горя ніженьки не ходять,
Білі ручки ділечка не роблять.
Ой, піду ж я у садочок
Щипать і рвать ягодочок.
Ой, чи рвала, чи не рвала —
Соловейка розпитала:
«Соловейку сизокрилий,
Скажи правду, де мій милий?»
«А твій милий на роботі
У сахарному заводі».
«Що він робить?» «Роботає,
Аж піт очі заливає,
А хазяїн його лає:
«Зачім, парень, в тебе роботи немає?»
Як поїхав хазяїн із дому,
Наробили хлопці лому,
Розпустили пару по заводу —
Пішла слава по народу!»

ЯК У КАРЛІВЦІ НА ЗАВОДІ

Як у Карлівці на заводі
Нема коней, ні волів,
Йдуть машини без парів,
Машиністи без штанів,
Усі косі, усі босі,
Усі курять папироси.
Як в Карлівці хлопці модні —
Тиждень весь сидять голодні.
Як наварять нам борщу —
Хоч собаці відтащу,
Як укинуть барана —
Тільки кісточка одна,
Ми кісточку обгризем,
На роботу рано йдем;
Із роботи пізно йдем,
Дрібненькії сльози ллєм.
Як прийду я та в [контору] —
«Дай, хозяїне, рощот!
Ми додомочку підем
І на той рік не прийдем!
І собаку прив'яжем,
По всьому селу закажем,
Щоб собака не одірвався
Та в Карлівку не попався,
Бо в Карлівку попадеться —
Много горя набереться!»

ХТО В ЗАВОДІ НЕ БУВАВ

Хто в заводі не бував,
Той горечка не видав,
Ми в заводі побували,
Много горя повидали:
Нам і голод, нам і холод,
Нам і хліба не дають!
Прийде празник воскресення,
Нам хочеться погулять;
Нам хочеться погулять —
Прикажчики не велять.
Ну, як прийде темна ніч,
Ідем гулять на всю ніч;
Ми гуляли — не гуляли,
Цілу нічку прогуляли;
Ми приходим поутру, —
Держать розок по пуку;
Ми хотіли оправдаться, —
Велять скоро роздіваться;
Ми хотіли побожиться, —
Велять скоро нам ложиться...

ОЙ, ГОРЕ НАМ, МОЛОДИМ

Ой, горе нам, молодим,
З цим прикажчиком дурним.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
З цим прикажчиком дурним!

До роботи приганя,
А про їжу не спита.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
А про їжу не спита!

Як наварить буряків,
Годує нас, дураків.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
Годує нас, дураків!

Як наварить кандьору —
І собакам уволю.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
І собакам уволю!

Як наварить галушок,
Годує нас, дурочок.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
Годує нас, дурочок.

Ой, прикажчику наш,
Та видай же нам приказ.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
Та видай же нам приказ!

Ми додомушку пойдьом,
Славну пісеньку спойом.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
Славну пісеньку спойом!

Славну пісеньку спойом
І до тебе не прийдьом.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
І до тебе не прийдьом!

І сусідам закажемо,
І собаку прив'яжемо.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
І собаку прив'яжемо!

Не ходи ж ти, Рябко,
Бо там тебе із'їдять.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
Бо там тебе із'їдять.

Бо там тебе із'їдять
І косточки розтрощать.
Гей, гей, ох-хо-хо! —
І косточки розтрощать!

В ШАХТУ СПУСКАЄТЬСЯ — З СВІТОМ ПРОЩАЄТЬСЯ

В шахту спускається — з світом прощається,
Жадно він дивиться в світ,
Дома — там діти, сім'я дожидається,
Живий він вернеться, чи ні?

Помниш, тієї минулої ноченьки
Він під вагони попав;
Ми підняли, він, весь кров'ю облитий,
Дуже, нещасний, стогнав.

Руки побиті, породою зрізані,
Кров по долонях біжить,
Краплями капає, з гряззю мішається,
Вспомниш, аж серце болить.

Весь пошматований, кості поламані,
Довго, нещасний, стогнав:
«Діти, прощайте... сирітки зосталися», —
Тільки і встиг він сказать.

Та ось як копійка трудом добувається,
Ось де життя гірняка!
Вічно він мається! Доля проклятая —
Така ти важка і гірка.

ОЙ, ВИОРЮ Я НИВКУ ШИРОКУЮ

Ой, виорю я нивку широкую
Та посію хмелю високого,
Та нароблю пива солодкого,
Та зберу я роду багатого,
Та запросю сестру багатую,
Та запросю сестру убогую, —
По багату сестру коні пошлю,
По вбогу-небогу посла пошлю!
Багатая сестра кіньми їде,
А вбога-небога пішки йде;
Багатая сестра край стола,
А вбога-небога край порога;
Багатая сестра в злоті, кармазині,
А вбога-небога в сіренькій свитині;
Багатая сестра мед-вино п'є,
А вбога-небога слізоньками ллє:
«Якби ти, сестро, така, як я,
То там би сиділа, де і я!»
Іде брат до комори —
Наступив сестрі на босі ноги:
«Оступися, сестро, із дороги,
Які твої страшні сильно вбори!»
«Що я тобі, брате, провинила,
Що тобі дорогу заступила?»
«Якби ти, сестро, жупан мала,
То би з нами пила і гуляла;
Якже ти, сестро, в сіренькій свитині,
Наробила страму всій родині!
Ой, якби ти, сестро, не спала,
Якби рано вставала,

Великі кужелі навивала
Та свою скриню наповняла!»
«А я, брате, рано устаю,
Великі кужелі навиваю,
Великі кужелі навиваю
Та чужую скриню наповняю!»
«Десь ти, сестро, та й не робиш,
Що ти до мене в гості боса ходиш!»
«Ой, роблю я, брате, більше тебе,
Та не маю тої долі, що у тебе».
Пішли сестри у лісочок
Та й подали голосочок:
Як гукнула сестра багатая —
Обізвалась доля добрая:
«Чи ти ті жупани поносила,
Бо я тобі вже других нашила!»
Як гукнула сестра убогая —
Обізвалась доля недобрая:
«Чи ти всі мички вже попряла,
Бо я тобі других наприймала!»

А ХАЗЯЙСЬКИЙ СИН РАНО ПООБІДАВ

А хазяйський син рано пообіда[в] —
Ще й кури не піли,
А наймиток теє обідає,
Що діти не з'їли.

А пішов наймит, а пішов наймит
У поле орати,
Молодая його хазяєчка —
До корчми ґуляти.

А оре наймит, а оре наймит
Та на воли гукає:
«Десь моєї а хазяєчки
З обідом немає!»

А іде наймит, а іде наймит
Із поля з орання, —
Молодая його хазяєчка —
Із корчми з гуляння.

Та позсипала з усіх мисок кришок,
Що діти не з'їли:
«Оце тобі, а ти, мій наймитку,
Вечеря з обідом!

Оце тобі, а ти, мій наймитку,
Вечеря з обідом,
А як буде тобі мало цього,
То закусиш хлібом!

А лежить сухар, а лежить цвілий,
Що кішка не з'їла, —
Оце тобі, ти, мій наймитку,
Вечеря поспіла!»

«Не подоба, пане хазяїне,
Цвілий сухар їсти,
Позволь, позволь, пане хазяїне,
Хоч на лавці сісти».

«Не подоба, ти, мій наймитку,
А на лавці сісти, —
Бери батіг та у свої руки
Та гони воли пасти!»

«Не подоба, пане хазяїне,
Гонить воли пасти,
Бо прийшов соцький і присяжний
У солдати брати.

Ой, у лузі та при березі
Зацвіла калина, —
Не за кого піду я в солдати —
За хазяйського сина.

Ой, у лузі та при березі,
Там зацвіли квіти, —
Не за кого піду я в солдати —
За хазяйські діти.

Ой, у лузі та при березі
Похилились лози, —
Побий, боже, пана хазяїна
За сирітські сльози!»

ТА ТЕЧЕ РІЧКА НЕВЕЛИЧКА

Та тече річка невеличка
Із-за гори тихо. —
Хто не служив та в багатого,
Той не знає лиха!

А як я служив та в багатого,
То все лихо знаю, —
Ідуть кури та на сідало —
Я тоді обідаю.

Що хазяйський син та пообідав, —
Ще й кури не піли,
А наймитко та пообідав,
Як на сідало сіли.

Пішов наймит, та пішов, бідний,
На волів гукає,
А хазяйка та з усіх мисок
Та в одну зливає:

«Оце тобі, мій наймитку,
Вечеря з обідом,
Як не стане та кислого борщу,
То доїдай хлібом!»

«Ой, не хочу та, хазяєчко,
Твого борщу їсти,
Дозволь, дозволь, хазяєчко,
Та на лавоньку сісти»...

Та пішов наймит, та пішов, бідний,
На тік молотити,
А хазяйка до сусіда
Наймитка судити:

«Та такий, кумцю, та такий, любцю,
Наш наймит ледащо,
Треба йому та гроші платить,
Та хто його зна й защо!»

Пішов наймит, та пішов, бідний,
Густими лозами,
Вмивається та бідний наймит
Дрібними сльозами.

ВЧОРА БУЛА СУБОТОНЬКА, СЬОГОДНІ НЕДІЛЯ

Вчора була суботонька,
Сьогодні неділя;
Чом на тобі, наймиточку,
Сорочка не біла?

Ой, не біла, ой, не біла
Та й не буде біла,
Бо не знає бурлак бідний,
Коли та неділя.

У неділю багацький син
На конику грає, —
Бурлак бідний напас воли
Та вже й запрягає.

У будній день багацький син
Личенько вмиває, —
Бурлак бідний напас воли
Та з плугом рушає.

Оре наймит, оре, бідний,
Із стареньким дідом...
Нема його господині
З раненьким обідом.

Оре наймит, оре, бідний,
Та в гай виганяє...
Уже сонечко надвечір, —
Обіда чорт має.

Доорався наймит бідний
До темної ночі,
Повертає плуг додому,
Дуже їсти хоче.

Прийшов наймит, прийшов, бідний,
Ворота втворяє,
Господиня по полиці
Сухарів шукає.

Прийшов наймит, прийшов, бідний,
Воли розпрягає,
Господиня з усіх мисок
Та в одну зливає.

Прийшов наймит, прийшов, бідний,
Та сів на порозі,
Господиня ходить, кричить,
Що сів на дорозі.

Встає наймит, встає, бідний,
З сінього порогу,
Та бере він коновочки,
Та іде по воду.

Іде наймит, іде, бідний,
Попід густі лози...
Обілляли наймиточка
Дрібненькії сльози.

ПРО НАЙМИТА-ЧАБАНА

Гей, штиря та биря,
Сімсот і чотири,
Ще й куце ягня,
Цапи бородаті,
Барани рогаті,
А попереду черкелесенький кізочок!
Гей, дає ж мені хазяїн
Семеро хліба та бочку води —
На три годи!
Гей, як вийду я на могилу
Та прокину сірячину,
Та ляжу я трошки спочину.
Чи спав, чи не спав —
Третього дня встав;
Гей, чи їв, чи не їв —
Семеро хліба ззів;
Чи пив, чи не пив —
Бочку води випив.
«Гей, орлику-братіку!
Ти високо літаєш,
Ти далеко видаєш,
Чи не бачив ти моєї штирі та бирі,
Сімсот і чотири,
Ще й куце ягня?
Гей, цапи бородаті,
Барани рогаті,
А попереду черкелесенький кізочок?»
«Піднімай, хлопче,
Та піднімай холішки,
Та біжи в чисте поле:

Погнав твою штирю та бирю
Куцко та бирко,
І сучка-ярчучка,
І цуценята-ярчинята!
Гей, куцко та бирко задню підганяє,
А сучка-ярчучка передню спиняє,
А цуценята-ярчинята по боках збивають!»
Гей, та пішов же я шукати штирі та бирі:
Де долинки —
Там лежать головки,
А де обніжки —
Там лежать ніжки.
Гей, як піду я до хазяїна,
А хазяїн кіля теше:
«Кидай, хазяїн, кіля тесати
Та ходім твоєї штирі та бирі шукати!»
Як покинув хазяїн кіля гесати
Та як начав мене бичем потягати,
Штирі та бирі,
Сімсот і чотири
Ще й куце ягня!
Гей, як піду ж я до хазяйки,
А хазяйка коржі качає:
«Кидай, хазяйко, коржі качати
Та ходім твоєї штирі [та] бирі шукати!»
Як покинула хазяйка коржі качати,
Як почала мене качалкою потягати!
Гей, штирі та бирі,
Сімсот і чотири,
Ще й куце ягня!

СТАНОВІТЬСЯ, БРАТЦЯ

Становіться, братця,
Помолимся богу,
Діждемо покрови —
Підемо додому!
Приходим додому —
Вже й пізненько,
Нераненько:
«Ой, одчини, ненько,
Перегріти серденько!»
Ненька одчиняє,
Важенько зітхає,
Діток своїх проклинає:
«Де літо робили
Та не було чутки й вісти,
А на зиму прийшли
Готового хліба їсти».
«Ой, годі нам, мати,
Сим же докоряти —
Ми весну почуєм
Та вп'ять помандруєм.
Ой, коли б ти, мати, знала,
Яке лихо в дорозі,
Що перетрясешся
На лютім морозі.
Що перетрясешся
На лютім морозі,
На чумацькім возі,
В далекій дорозі»...
Ой, казали хлопці
В Басарабію йдучи,

Що будем носити
З китайки онучі...
Онучі з китайки,
Чоботи сап'янці;
Ми йшли по морозу,
Поморозили пальці.
Ой, писали басарабці
Та до наших хлопців листи:
«Ой, ідіть, полтавці,
Та до нас риби їсти!»
Наші хлопці назад
Листи одписали:
«Ой, брешете, басарабці.
Ми у вас бували,
Так кулішем годували,
А ще так бувало,
Що й кулішу не ставало!»

СЬОГОДНІ СУБОТА, А ЗАВТРА НЕДІЛЯ

«Сьогодні субота,
А завтра неділя,—
Десь у тебе, доню,
Сорочка не біла?»
Чого ж вона, ненько,
Буде в мене біла,
Що вже сьома неділенька,
Як її наділа?
Не плач, ненько,
Не плач, не журися,
А як вийдеш за ворота,
На чужих дивися!
Що чужії діти,
Як мак, процвітають,
А твоєї безщасниці
І дома немає.
Як зачуєш, ненько,
Що я тут прилежу,
То дай моїй подруженьці
Проносить одежу.
«Ой, лучче ж я, доню,
По тину розкину,—
Тяжко-важко ізряжати
Чужую дитину!»
Згадай мене, ненько,
В суботу пізненько,
Як дівчата помиються
Й плетуться дрібненько.

Згадай мене, ненько,
В неділеньку вранці,
А я тебе ізгадаю
В сорочечці-дранці.
Згадай мене, ненько,
До церковці йдучи,
А я тебе ізгадаю
В строку горюючи.
Згадай мене, ненько,
На хатнім порозі,
А я тебе ізгадаю
В степу при дорозі.
Згадай мене, ненько,
Обідати сівши,
А я тебе ізгадаю
Не пивши, не ївши.
Згадай мене, ненько,
Перед пирогами,
А я тебе ізгадаю
Та й над сухарями.
Згадай мене, ненько,
Напившись, наївшись,
А я тебе ізгадаю
Слізоньками вмившись!
Ти думаєш, ненько,
Що мені тут добре, —
Прийди, ненько, подивися,
Яке мені горе!
Ти думаєш, ненько,
Що я тут паную, —
Прийди, ненько, подивися,
Як я тут горюю!
Ти думаєш, ненько,
Що я тут не плачу, —
За дрібними слізоньками
І світа не бачу.
Ти думаєш, ненько,
Що я не журюся,
Ой, як вийду за ворота,
Од вітру валюся.
Ой, у полі коршма,
Під коршмою вишня, —
Ой, там моя родинонька
Пить-гуляти вийшла.

Вона п'є-гуляє,
Мене споминає:
«Десь моєї безщасниці
На світі немає.
А чи її вбито,
Чи голову знято,
А чи їй світ не вільний
Ні в будень ні в свято?»
Обізвалась доля
Край синього моря:
«Ой, її ні вбито,
Ні голову знято, —
Тільки їй світ не вільний
Ні в будень ні в свято».

ОЙ КАНАДО, КАНАДОЧКО, КАНАДО-НЕБОГО

(Пісня про еміграцію в Канаду)

...Ой Канадо, Канадочко,
Канадо-небого!
Зрадила ти з Буковини
Газду не одного.

Ой Канадо, Канадочко,
Та й ти, Манітобо,
Жиє в тобі руський нарід,
Як тая худоба.

Ой Канадо, Канадочко,
Чого 'сь так зрадлива?
Не з одного 'сь господаря
Тут драба зробила.

Ой, тут в літі дні горячі,
А ночі студені,
Через то тут наші люди
Ходять засмучені.

Ой, тут в літі дні горячі
І сонечко гріє,
На другий день мороз свисне,
Аж земля біліє.

Тут гадають наші люди,
Що будуть панами,

А вони тут на роботу
Всі ідуть з торбами.

Ой, тут наші руські люди
З фарми не вживають,
Лишень ходять по Канаді
Роботи шукають.

Ой Канадо, Канадочко,
Чо' 'сь така немила?
Бодай ти ся, ти, Канадо,
Нікому не снила.

Ти, Василю Палагнюку,
Приятелю рідний!
Не їдь, не їдь до Канади,
Бо будеш облудний...

Ой Канадо, Канадочко,
Яка ти зрадлива,
Бодай ти ся, ти, Канадо,
Нікому не снила.

ПОМОЖ, БОЖЕ, ПОМОЖ ПРИЙТИ ДО ЄВРОПИ

Помож, боже, помож
Прийти до Європи,
Товди й поспоминам
Американські кроки.
Кроки поспоминам,
Каждому закажем:
Не ходь в Америку,
Кет не єси блазень!
Бо у тій Європі
Кождий сой газдує,
А в тій Америці
Дос' ся набідує.
Я ся набідував
Та за штири тижні,
Н'їж мі не спадали
З моїх ніжок цижми.
Цижми мі спадали,
Вахи ся подрали,
Товди й мя англійці
До роботи взяли.
Так вони мі дали
По таляру на день,
Думали англійці
Же то унгар блазень.
Як мі підвищили
На двадцять п'ять центи,
Але мя запрягли,
Як коня до штверці;
Як коня до штверці,

А вола до ярма:
Вірте же мі, люди,
Же то іста правда.
Котрий не вірите —
Їдьте попробуйте,
Як попробуєте,
Вірити будете.
Бо у нашім краю
Так люди думають,
Же то в Америці
Дармо гроші дають.
Не дармо, не дармо —
Треба тяжко робіць,
Треба тяжко робіць
Аж за десять годин.
А як десять годин
Тяжко виробимо,
Приходить босс ку нам:
«Як ми ся маємо?»
Ми му повідамо,
Же тяжко робімо,
А він нам повіда:
«За таляр мусімо»...

ОДНА ХМАРА ІЗ СЕЛА, А ДРУГАЯ З МІСТА

Одна хмара із села,
А другая з міста;
Гей, зібралася голота,
Стали говорити:
«Ой, як би узятись нам,
Рідненькії брати,
Вражих панів за кордон
Та й повиганяти!»
«А як взнає, — каже другий, —
Про це цар Микола,
Будем знати, як гнати,
Буде тоді горе».
«Треба взятись, — каже третій, —
Другого Миколу
Разом з іншими панами
Зженем із престолу!
Нам солдати-москалі
У цьому поможуть,
Щоб селянам взяти землі,
Робочим заводи!»
Одна хмара із села,
А другая з міста;
Революція іде —
Стало панам тісно!

БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1905—1907 років.

НУ-БО, ХЛОПЦІ, ПОВСТАНЬМО

Ну-бо, хлопці, повстаньмо,
Годі, годі спати,
Годі катам на поруги
Себе віддавати!
Бо соромно на світ ясний,
На людей дивиться,
На тих людей безпритульних,
Що нема де дітся.
Та людина ошарпана,
Друга зовсім гола...
Ой, боже ж мій милосердний,
Така царська воля!
Пани, знай, п'ють-гуляють
В золотих палатах
Та не знають, що діється
У мужицьких хатах.
Ну-бо, хлопці, повстаньмо,
Пора підоспіла!
Беріть, хлопці, хто рушницю,
Хто пістоль, хто вила!
Беріть, баби, макогони,
Дівки мотовила,
Беріть усі, хто що попав —
Ворогів на вила!
Не бійтеся, люди, смерті —
Душа не загине!
За таке велике діло —
Уперед ми сміло!

ЗБЕРЕМОСЯ МИ У ПОЛІ

Зберемося ми у полі,
Потолкуємо в неволі,
Як покращить нашу долю,
Оту клятую неволю!

Хазяї нас ужимають
Та поки все оббирають.
Вони грошики збирають
Та все пеклом нас страхають.

Пекла ми не боїмося,
Кращой долі доб'ємося,
Знищим гадів-поміщиків,
За свободу поб'ємося.

Скинемо того царата,
Ненависного нам ката,
Ой, тоді вже наша воля
І всміхнеться нам всім доля.

Сонце правди нам засяє,
Вже ніщо нас не злякає,
Треба тільки об'єднаться,
Ой, робітники ви, браття!

ВИПУСТИВ ЦАР МАНІФЕСТ

Випустив цар
Свій маніфест —
Всім мерцям свободу,
Живих під арест!

Не сумуй, робітник, —
Цьому прийде кінець,
Бо в царя не хватить
Грошей на свинець.

Цар Олександр третій —
Винний торговець,
А синок Миколка —
П'яний, як отець.

Не сумуй, робітник, —
Цьому прийде кінець,
Бо в царя не хватить
Грошей на свинець.

ЗАСВИСТАЛИ АРЕШТАНТИ

Засвистали арештанти,
Сидячи в тюрмиці;
Заплакали на свободі
Дівки й молодиці.

«Ой, не плачте ви за нами,
Дуже не журіться,
Перестаньте ходить в церкву,
Богу не моліться!»

«Ой, як же нам не журиться, —
Ми за вами скучаєм,
Ой, як же нам не молиться,
Як щастя не маєм?»

«Ой, скільки ж ви не моліться,
А щастя не буде,
Доки у нас на престолі
Цар Микола буде».

Світе місяць над горою,
А сонця немає;
Сидить Микола на престолі —
Порядку немає!

Він дворянство награждає,
А бідний клас він обіжає,

А хто правди забажає,
То він в тюрму саджає.

Посадив він нас у пекло.
А сам сидить у царстві, —
Отакі-то в нас порядки
В нашім государстві!

ДОЛОЙ ПАНІВ, ДОЛОЙ ЦАРЯ

Реве та стогне люд голодний,
Собі свободу здобува,
Воює з нами цар негодний,
Всю землю кров'ю залива!

Козак лихий на тую пору
З нагайкой люто набіга,
Неначе демон у тім пеклі,
Людей він муче і терза.

А цар Микола, враг народний,
Сидить в віконце погляда
І похваляє труд козацький,
Вином і медом запива...

Бо він є панський цар негодний,
Панам він тільки догоджа,
Панам він тільки гарний, добрий,
Панів він тільки награжда.

Не раз народ просив в Миколи
Свободи, правди і землі,
За це він їх штиками коле,
Потім закопує в землі.

Кого ж узнає із «цікавих»,
Того саджає він в тюрму,
Його продерже там чимало,
Мовчать приказує йому.

Попам — чортам довговолосим
Велить людей він научать,
На світі жить як голим, босим,
Царя і віру почитать.

Та люди добре поумніли, —
Уже не слухають попів:
«Долой царя!» — кричать щосили,
Кричать: «Долой усіх панів!

Не треба нам царя Миколи,
З престолу ми його зіпхнем,
Напишем ми нові закони,
Нові порядки заведем!

Тоді настане для народа
Свобода, правда і земля,
Минеться тяжкая невзгода!
Долой панів, долой царя!»

ЧОРНА НЕДІЛЯ У СОРОЧИНЦЯХ

А чи то чорна хмара та синеє небо вкриває,
Та синеє небо вкриває,
Навкруги облягає,
Снігом-завірюхою доріженьки у полі замітає,
Ой, замітає та, ой, замітає!
А то ж з Миргорода, славного города,
Барабаш виїжджає,
Донців та черкесів за собою викликає:
«А нумо ж, черкеси й донці,
Славні молодці,
Нумо у Сорочинці у гості!
Нумо у гості гостювати,
Пристава визволяти
Та царські маніфести у народа одбирати,
Та, ой, одбирати!
Та маніфести одбирати,
Зачинщиків у кайдани кувати,
Щоб нам, чиновникам, по вік вічний панувати,
Ніякого нового закону не знати,
Народ у вічній темноті держати!»
Ой, у суботу [у]вечорі
У Сорочинцях у дзвони задзвонили,
А в неділю рано козаки з Барабашем до волості приступили
Та й народу говорили:
«А нуте, сорочани, нашій силі покоряйтесь
Та на маніфести надії не покладайте,
Пристава випускайте,
Зачинщиків покірно оддайте
Та нуте поспішайте,
Та, ой, не гайтесь!»

«Ой Барабаше, Барабаше!
Ти й сам не питайся,
Сам не питайся,
Царському маніфесту покоряйся;
Нащо ж було й вам той новий закон ламати
Та наших людей безвинно та безсудно в тюрму забирати,
Та жінкам, та малим діткам жалю завдавати,
У народа волю одбирати!»
Ой, як крикнув той Барабаш та на козацьку силу:
«Бийте ж тих сорочан та не жалійте,
Кіньми топчіть,
З рушниць стріляйте,
Рани й смерть завдавайте!
Покажемо їм, ворожим синам, як начальство не вважати
Та на маніфест надію покладати,
Та ще й пристава рештувати,
Землю й волю добувати!
Буде їм земля й воля —
Діткам та онукам нещасная доля,
Та, ой, нещасная доля!»
Та чи то ж вп'ять тая хмара яснеє сонце вкриває,
Молніями світила
Та громами й загриміла,
Чи то орда набігала,
Що колись дідів-прадідів у неволю заганяла,
Та била й рубала,
Лютій смерті предавала?
А то ж не чорная хмара яснеє небо вкрила
Та й не громом загриміла,
То й не орда набігала,
Що дідів-прадідів у неволю забирала —
Кинулись на сорочан донці й черкеси, підковами топтали
Й з рушниць стріляли
Та на вулицях доганяли,
На дворах та на левадах лютій смерті предавали,
Били, мордували,
Жалості не мали.
Ой, у неділю увечір вп'ять тая завірюха закружила
Та доріженьки снігом крила,
А у сорочан жінки та батьки ще й малі діти
Дрібні сльозоньки проливають
Та мерців обмивають,
На столи покладають,
На столи покладають,
Барабаша проклинають:

«Ой Барабаше, Барабаше,
Лихо твоє й наше!
Що ти наших діток посиротив
Та й сам свою голову положив».
А у Миргороді, славному городі,
Та над Барабашевою хатою чорний ворон кряче,
А у хаті вдовиця-Барабашиха плаче:
«Ой Барабаше, муже-покойнику, Барабаше,
Лишенько наше,
Та, ой, лишенько наше!
Було б тобі, Барабаш, з Миргорода не виїжджати
Та донців не викликати,
Та у народ не стріляти,
Рани й смерть завдавати!
Ой Барабаше, Барабаше,
Лихо твоє й наше —
Та, ой, лишенько твоє й наше!»

ПРО СОРОЧИНСЬКІ ПОДІЇ 1905 РОКУ

Що у святу неділю рано-пораненьку
У Сорочинцях сочинилося —
Усі люди союз собі великий мали,
Собі кумпанію велику ізбирали
І все собі розмовляли:
«Як би то нам свободи дістати,
Щоб землі дістати,
Щоб було чим малих дітей годувати!»
Не діждали свободи сії знати,
А діждали Барабаша своїми очима повидати.
У понеділок рано-пораненьку
Із Миргорода, із славного города, Барабаш приїжджає,
З козаками прибуває,
До людей словами гукає:
«Ой, що ж собі маєте,
Що ви собі свободи дожидаєте?
Не будете ви свободи знати,
А будем ми вас стинати,
Щоб ви собі заробляли,
А свободи не дожидали!»
Ось стали люди словами промовляти:
«З чого ми должні жити-проживати,
Як у нас нічим бідних дітей годувати!»
Ой, став Барабаш гнів великий покладати:
«Ви должні ще козаків і коней погодувати,
Бо нам було тяжко та важко сією дорогою проїжджати!»
Усі люди руки підіймали,
Словами промовляли:
«Ми вас відтіля не визивали,
Не будем ми козаків годувати,

Не будем вашим коням і сіна доставати!
За віщо ми будем свою жизнь покладати?
Де ми будем брати,
Щоб вас годувати?»
[То Барабаш і козаки] великий гнів положили, —
Великий сор ізробили!
Од людей од'їжджали,
Великий гнів покладали,
За царину виїжджали
І совіт собі мали:
«Що ми будемо тепер од'їжджати,
А правди собі не шукати?
А треба їм, треба дати,
Щоб вони знали, як свободу шукати!»
Тоді коні назад обертали,
Усіх людей на місці заступили,
Орудія оружили —
Усіх людей на землю положили,
Тіло їх християнське на землю поклали,
Кров безневинно проливали.
Которі живі — живі зостались,
Руки вгору піднімали,
Барабаша кляли-проклинали:
«Барабаше, Барабаше,
Лишенько твоє і наше!
Людей побиваєш
І сам тут погибаєш,
Свою голову покладаєш!
Стільки ти крові безневинно проливаєш,
А тіла християнського на землю положив
І сам свою жизнь покладаєш!»
Ой, у середу рано-пораненьку
Стільки-то усього сочинилось —
Пан Филоненко із Полтави прибуває,
З козаками приїжджає,
Всіх людей бідних собирає,
На колінах поставляє,
Безневинно обвиняє,
Тіло їх коло (кості канчуками оббиває,
Кров їхню безневинно проливає!
Ой, стільки-то їх), бідних, побили,
Шматками порубали
І кров безневинно проливали,
По темних темницях забрали,
А бідних сиротят без хліба оставляли!

Ой, як то тяжко та важко було сиротятам різдво христове дожидати,
Без батьків без своїх рідних празник пробувати,
Без хліба, без солі загибати.
Словами промовляли,
Сльозами проливали,
Батьків своїх споминали:
«Нехай ми будем тепер знати,
Як батьки наші помирали,
Безневинно кров проливали
І голови свої покладали.
Колись-то ми будем знати —
Своєю кров'ю батьків одкупляти!
Ой, тяжко та важко нам тепер на світі проживати,
Що нікому нам пораду дати».
Стали діти тихо говорити,
Котрих батьки по темних темницях пробувають:
«Ой, колись-то ми будем добре знати, —
За цю неволю будем визволяти!
Як то тяжко та важко по темних темницях пробувати,
За неправду загибати!»
Бідні невольники у неволі пробувають,
У темній темниці проживають-пропадають,
Суда праведного дожидають:
«Коли-то нас буде праведний суд осуждати,
То тоді нас будуть із неволі випускати!»
То товариш до товариша словами промовляє,
Филоненка-полковника кляне-проклинає:
«Бодай те[бе] перша куля не минула,
Гостра шабля шеменула!
Як буде тяжке його горе побивати
Та будуть тіло його ховати,
То тоді нас буде праведний суд осуждати,
То будем ми тоді з неволі виступати-визволяти.
Та визволь нас вже, визволь, господи, з оцієї каторги,
Із темної темниці на край веселий,
Міждо мир хрещений!
Сотвори, боже, вічну пам'ять тим, которих побили,
А всім слухающим головам
І товариству кревному й сердечному
Пошли, боже, на многа літа!»

У МОЛОЧКАХ НА ФІЛЬВАРКУ

(Пісня про забастовку в Молочках)

У Молочках на фільварку
Зробили це диво,
Змовилися всі скарбові
В забастовку живо!
Федорівський з Єденацьким
Стали міркувати,
Як то тоді в скарбу буде,
Що хотять бастувати.
Що то далі має бути, —
Економ не знає,
Приказує робітнику:
«Хай коня сідлає!»
А робітник почув вчора,
Батраки говорять,
Що сьогодні на льду панськім
Забастовку створять.
Заказує той робітник
В сани запрягати
Та й їхати всім до ставу
Панам лід рубати.
Нарубати по дві хури
Треба дати поки,
Бо не зробиш забастовки
Ще й бог знає доки.
От випрягли зараз коні,
Стали бастувати,
А на село посланцями
Дали людям знати.

Пішла мова по Молочках,
Що на селі сталось;
Що зроблено батраками,
Все село дізналось.
То й відразу зібралися
Судити-радити,
Що вже мусить пан Замойський
Багацько платити.
«Тримаймося, люди, кріпко
Як душа і тіло,
Наставляймо повномочних,
Щоб брались за діло!»
Аж десь взявся Андрій Дранка
З Петром Молдованом:
«Слухайте нас, люди добрі, —
Мужик буде паном!»
В самій чайній зібралися,
Сходом приказали:
«Хай будуть повномочні,
Щоб в двір не пускали!
Скарбовикам по гарцеві
Треба з хати дати,
Бо голодний без роботи
Мусить пропадати.
Поденному карбованця
Пан дає в цю пору,
Тоді пани усунуться, —
А мужик піде вгору!»
Зробилася суматоха,
В селі гурби ходять,
А гуменний з економом
Чуть з ума не сходять.
Упорати воли й коні
Вже самим це треба,
А найняти поденщика —
Хоть скинь, боже, з неба!
Придумали таку штуку:
«На села пошлімо,
Заплатимо гроші добрі,
Робочих наймімо».
В Ігнатівку поїхали,
Привезли три хури,
А їм кажуть повномочні:
«Щадіть, люди, шкури!»

Злякалися чужі люди
Та живої смерті
І драпнули із Молочок,
Як понесли черті.
А мужики в селі гордять:
«Не жартуйте з нами!
Незабаром, за днів кілька,
Зробимось панами»...
Вже приїхав пристав в село
Людям толкувати:
«Киньте це все, бо будете
В тюрмі пропадати!»
Минув тиждень, приїхало
Сорок п'ять барбосів
Та й забрало повномочних —
Наших миноносів.
Поїхали до палацу,
Щоб більш розпитати,
Що робилось тут в Молочках,
Винних пошукати.
Чорт їх знає, що локаї
Там їм говорили,
А мужики перед палацом,
Як ворони, вкрили...
Один стражник каже людям:
«Якого ви дідька!»
А люди так підступають,
Що аж тріщить фіртка!
«Що це ви тут наробили, —
Це все ні по чому,
Як візьмем ми гарапники —
Наженем додому!»
«Додому ми сами втрапим! —
Тут люди сказали, —
А пускайте лиш тих самих,
Що ви похватали!
Арештуйте вже ви всіх нас —
Це одна між нами рада,
Не винні тут людей кілька —
Винна вся громада»...

ТО НЕ ВІТЕР, ТО НЕ СИЛЬНИЙ

(Пісня про збройне Грудневе повстання 1905 року в Москві)

То не вітер, то не сильний
Трощить ліс, ламає, —
То Дубасов божевільний
Москву усмиряє.
Зібрав драгунів, козаків,
Викотив гармати
Та й давай «бунтовщиків»
Усмирять, карати.
«Та щоб знали, понімали,
Бунту не робили,
Та щоб з красними флагами
В Москві не ходили!
Ми із вами, молодцями,
Шуткувать не станем,
А кулями та штиками
Кориться заставим!»
Ой, затріщали, загуділи,
Заревли гармати,
Полетіли, засвистіли
Шрапнель і гранати.
Ой, сумно було дивитися,
Що тоді робилось —
Із балконами світлиці
Тріщали, валились.
Люди з ляку, куди влучив,
Стрімголов тікали,
На вулиці ж їх ще дужче
Кулі доганяли.

Шибки в вікнах дзенькотіли,
Вся Москва трясласся,
І кров всюди червоніла,
І всюди лилася.
А в адмірала усмирять
Розходились руки:
«Коли карать, так карать!»
І знай з гармат грюка.
І вість усюди рознеслася
Про криваву драму,
Що над Москвою стряслася
Недавніми днями...

СВІТОВА ІМПЕРІАЛІСТИЧНА ВІЙНА

1914—1918 років.

ПЕРЕДДЕНЬ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ШТИРНАДЦЯТИЙ РІК СМУТНИЙ НАСТАВ

Штирнадцятий рік смутний настав —
Першого серпня плач ся розчав!
В суботу ввечері я си прощав,
В неділю рано я си пішов.
Прийшов до лісу, на варту м став,
Канон вистрелив та й засвистав.
Летіла куля через гору
Та й ударила в грудь мою,
Потекла кровця річенькою
Аж до тихого там Дунаю.
А в тім Дунаї тиха вода,
Там розмовляла жінка моя.
Вона стояла та й плакала:
«Що мого мужа з війни нема!»
А діти плачуть: «Тата нема —
Хто нам дасть їсти, прийде зима?»
А жінка плаче: «Мужа нема —
Хто нам посіє, прийде весна?»
А діти плачуть: «Тата нема —
На нашім таті росте трава».

КУВАЛА ЗОЗУЛЯ НА СПАСА РАНЕНЬКО

Кувала зозуля
На спаса раненько,
На спаса раненько
Та ще й жалібненько.
Ой, то ж не зозуля,
То рідная мати,
Вона виряджала
Сина у солдати.
«Я думала, сину,
Невісточку брати,
А ти ідеш, сину,
В нещасні солдати!»
Кувала зозуля, —
На яворі вбита;
Австрійська земля
Солдатами вкрита!..
На самого спаса
У бій ми вступили,
Тернопіль забрали,
А Львів захопили.
Тернопіль забрали,
А Львів захопили,
А під Перемишлем
Життя положили!
Ой, там на Карпатах
Висока могила,
Ой, там схоронена
Вся наша дружина.

Коли б мати знала,
Яке нам тут горе,
Вона б переплила
Через синє море;
Коли б мати знала,
Яка нам тут біда,
Вона б переслала
Горобчиком хліба;
Горобчиком хліба,
Синицею солі;
Ой, боже наш, боже,
В якій ми неволі!

КАЛИНКА-МАЛИНКА

Калинка-малинка
Не гірка — солодка;
Чого зажурилась
Солдатськая жонка?
Чого ж заплакала,
Чого заридала?
Любила, кохала,
В солдати забрали!
В солдати забрали
У город Варшаву.
У город Варшаву,
Де б'ють барабани.
Де б'ють барабани,
Громко вибивають,
Молодих солдатів
В прийом принімають!
Жонатих приймає
Зелена діброва,
Холостих приймає
Залізна дорога.
За хазяйським сином
Батько й мати плаче,
А за сиротою
Чорний ворон кряче:
За хазяйським сином
Брати та сестриці,
А за сиротою
Дівки й молодиці.

ОЙ, ПОСІЯЛА Я ХЛІБ

Ой, посіяла я хліб
На своєму полі,
Прийшли люди лихії —
Змішали хліб із кров'ю,
Ой, змішали та й убили
Сина молодого.
Застогнало жито в полі,
Кров вся розлилася,
І річкою стало поле,
Як те Чорне море!
Ой, козаки молоденькі
На конях вганяють,
Їхня доля молодая
Тут вся повмирає.
Запалили вони село,
Темне село стало;
Мати вийшла,
Двоє діток
На руках тримає,
Долю все ззиває.
Ой, ти, голубе маленький,
Ой, ти, сину молоденький,
Ой, поїхав на війну, —
Більше не вернешся!..
Візьми, мати, жита жменю,
Посій його на каменю,
Коли жито теє зійде,
Тоді син твій з війни прийде!
«Ой, не маю жита —
Вода змила.

Ой, не маю сина —
Війна вбила»..
Ой, поховали сина
У полі на волі...
Жито все червоне,
Як той мак у полі.

КАРПАТИ, КАРПАТИ, ВЕЛИКІ ГОРИ

Карпати, Карпати,
Великії гори,
Ой, бодай би вас, Карпати,
Затопило море!
Море затопило,
Хвилями розмило,
І солдатське біле тіло
Та й оживило.
Солдате-москалю,
Де ти почиваєш,
За родиною своєю
Чи ти не скучаєш?
Ой, не скучав,
Ще й скучати не буду,
Ох, я ж того Перемишля
Повік не забуду!
Ой, я ж його не забуду,
Не забуде й братство,
Що по світу розлетілось,
Немов теє птаство.
Ой, ти, орле, птах великий,
Високо літаєш,
В бурі злії, в вітри буйні
На горі сідаєш;
В бурі злії, в вітри буйні
На горі сідаєш,
На неправду ту велику
Давно ти зглядаєш.
Ой, злети ж ти на ті гори,
Подай клич ти братству,
Хай за правду підійметься
В околишніх царствах!

ГОДІ СТОГНАТИ, ГОДІ ТЕРПІТИ

Годі стогнати, годі терпіти,
Годі панам догоджати,
Годі вже панськії ниви широкі
Грудями щиро орати!
Щиро орати, слізьми зливати,
Кров'ю та потом гноїти —
Нумо, селяне, правдонька встане,
Нумо себе боронити!
З віку до віку ми працювали,
Панство в розкошах купалось,
Лихо та злидні нас посідали,
Панство веселе гуляло!
Панство гуляло, їло, спивало
Працю гірку мужикову,
А за оренди в нас забирало
Свиту й останню корову.
З панської платні хліба не їсти,
Мусим щорік голодати,
А хоч узимку десь на заводах
Праці тієї шукати.
Степ наш широкий, ліс, батьківщина —
Все за панами пропало!
Годі терпіти, годі стогнати,
Далі снаги вже не стало!
Прапор червоний в повітрі має,
Всіх нас гукає повстати —
Годі на панство дурно робити,
Годі йому догоджати!
Нумо боротись, щоб на Вкраїні
Зникли пани з дукарями,
Щоб на широкім світі веселім
Люди зробились братами!

СМІЛО, ТОВАРИШІ, В НОГУ

Сміло, товариші, в ногу,
Тісніше зімкніться в ряди!
Від сильних і грізних ударів
Загинуть усі вороги!

Хрести нам на груди чіпляли,
Гонили у бій, як собак,
Нас били буржуйські снаряди,
Сміявся над нами кулак.

Буржуй же над нами знущався:
В Сибір на роботу ганяв,
За цюю тяжкую роботу
Нічого він нам не давав.

Пройшли золотії деньочки
В розкішних дворцях пирувать,
Буржуям доводиться ніччю
В підвалах сирих ночувать.

Сміло, товариші, в ногу,
Тісніше зімкніться в ряди!
Від сильних і грізних ударів
Загинуть усі вороги!

Є ХОРОШІ ПІСНІ У МОЇЙ СТОРОНІ

Є хороші пісні у моїй стороні:
Про радощі, про лихо й про тугу.
Та одна з тих пісень сподобалась мені —
Пісня повна тяжкої напруги.

Приспів:

Гей, дубинонько, ухнем!
Гей-бо, легше, гей-бо, легшенько!
Підхопим, підтягнем та ухнем!

Світові багачі, капітал куючи,
Найняли на послугу природу й науку,
У роботу взяли, до станків запрягли —
Ще трудящим побільшили муку.

Приспів.

І машина гуде та роботу веде,
А робітник у неволі в машини,
І загине навік чоловік-робітник,
Як забуде підняти дубину!

Приспів.

Ленін дав заповіт перестроїти світ,
Думку смілу навчив пізнавати
І не мріяти там, де діло рукам,
Щоб трудящим катів розбивати!

Приспів:

Гей, дубинонько, ухнем!
Гей-бо, легше, гей-бо, легшенько!
Підхопим, підтягнем та ухнем!

ТУМАН ЯРОМ КОТИТЬСЯ

Туман яром котиться —
Краще жить нам хочеться!
Гей, гей, горе не біда,
Краще жить нам хочеться!

Тоді краще заживем,
Як все панство проженем!
Гей, гей, горе не біда,
Як все панство проженем!

Годі вже катам служить,
Годі нам в кайданах жить!
Гей, гей, горе не біда,
Годі нам в кайданах жить!

Годі вже катам служить,
Ласки панської просить!
Гей, гей, горе не біда,
Ласки панської просить!

Ласки панські все одні —
Штик, кайдани, нагаї!
Гей, гей, горе не біда,
Штик, кайдани, нагаї!

Ходім з панством воювать,
Землю й волю добувать!
Гей, гей, горе не біда,
Землю й волю добувать!

Товариство, пора встать,
Лад радянський будувать!
Гей, гей, горе не біда,
Лад радянський будувать!

Туман яром котиться —
Вільно жить нам хочеться!
Гей, гей, горе не біда,
Вільно жить нам хочеться!

РАДЯНСЬКІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

ВЕЛИКА ЖОВТНЕВА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ. БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ. ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА

ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА

Гей, в тисяча дев'ятсот сімнадцятім році
Та в місяці жовтні
В городі Петрограді,
На широкому майдані,
В неділю рано-пораненьку,
Та ще й до схід сонця,
Ленін, Сталін виходжали,
В гучні труби золотії вдарили-заграли,
Словами промовляли:
«Гей, з заводів трударі,
З підземелля шахтарі
І ви, селяни-бідняки
Та знедолені батраки!
Добре ви дбайте,
Зброю вірную до рук забирайте,
Разом з нами в бій вирушайте,
Ворога лютого та ненависного проганяйте!
А годі вже перед ним на коліна упадати,
Вже ж бо час настав кайдани розірвати,
Волю здобувати!»
Ой, то ж то та й не два орли в небі заклекотали, —
А тільки ж то Ленін з Петрограда,
А Сталін із Кавказу
До народу всього словами промовляли:
«Гей, ви, українці й білоруси,
Всі грузини і вірмени,
Добре себе майте,
Зброю до рук забирайте
Та до свого старшого брата —
Російського люду, приходжайте,

В полки собирайтесь,
На смертний бій в похід вирушайте,
Буржуїв зі всім панством з своїх плечей скидайте,
Навіки з цього світу проганяйте,
Волю й Правду визволяйте!»
Ой, то-то не грім-громовиця,
Не ясная блискавиця
Загримкотіла з півночі і півдня, —
А тільки це то з синього моря
Першою обізвалась-вдарила «Аврора».
А за нею заклекотали,
Зашуміли, немов буря, російськії люди —
Валять тюрми,
Панство розганяють,
Кайдани розривають —
Волю й Правду здобувають!
Ой, ті ж прокляті царські генерали
Війська собирали, воювали,
Трудящому людові волі не давали,
Ще в кайдани кували.
Тоді ж то із славної Лугані
Обізвався Ворошилов Клим,
А Будьонний теж за ним;
Із Урала — сам Чапаєв на коні,
З Чернігова — Щорс Микола і Боженко,
А за ними — Олександр Пархоменко,
Григорій Котовський — із Дністра
Рушив верхи до Дніпра.
Небо засіяло,
Земля сколихнулась,
Сонце посміхнулось!
Бо то ж то вдарив сильний
Всенародний грізний грім —
Запалили, розвалили
Весь буржуйський, панський дім!
Тоді ж то відчинились стопудові
Двері важкі в залізній окові
І вийшли потомлені дві ріднії сестри,
Посміхнулись, як веснянеє сонце,
Вклонились земно всім робітникам,
Селянам-трудівникам.
Ой, що ж то за сестри були замуровані
Та віками в кайдани заковані?
А була ж то перша сестра — Правда ясная,

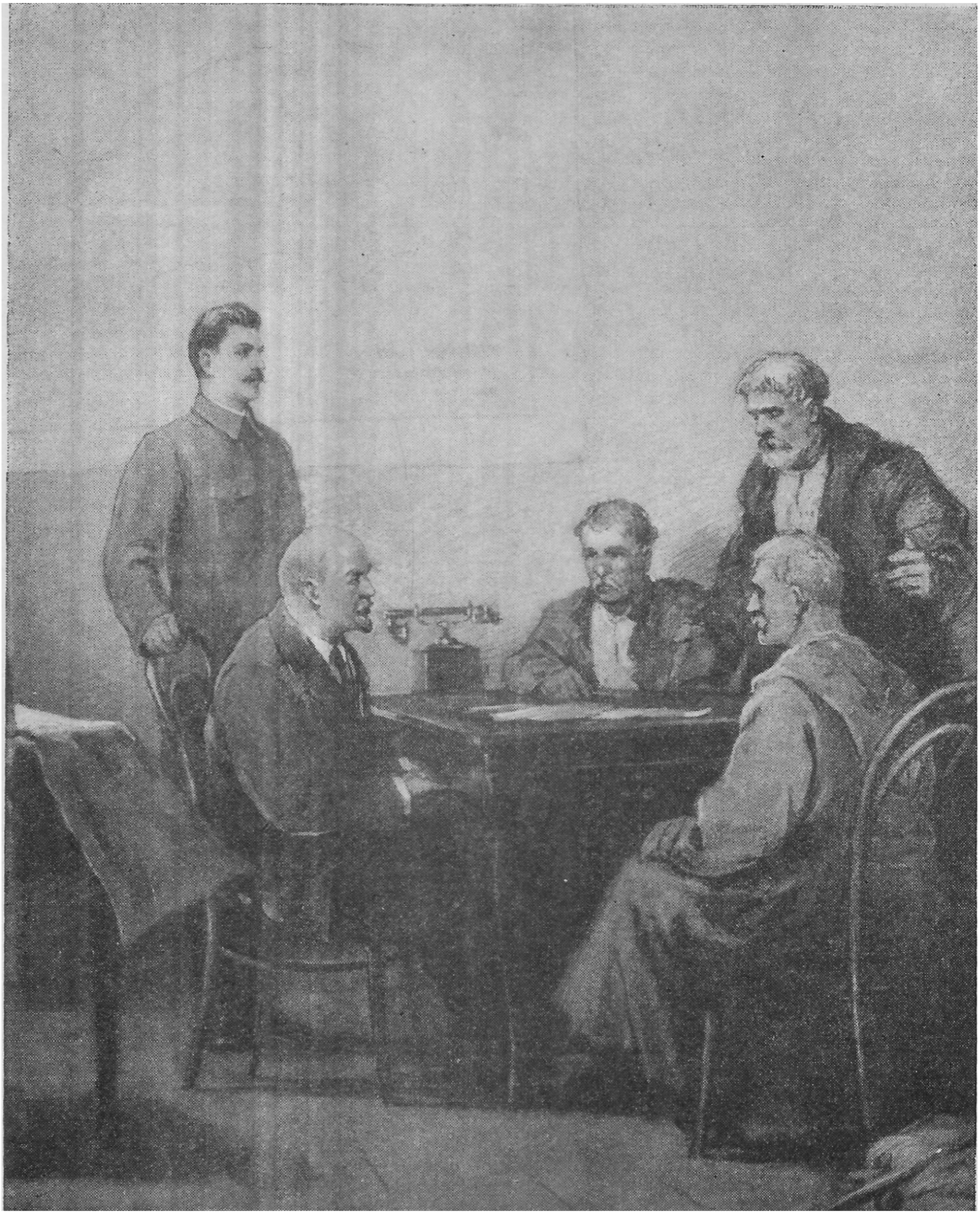
А друга ж то сестра була — Воля золотая!
Ой, хто ж вас, сестри, визволяв,
Хто до ваших тюрем ключі підбирав?
Визволяв нас із кайданів батько Ленін,
А проводив до народу всього славний орел Сталін!
Гей, багато, багато вже разів земля наша
Обійшла кругом сонця ясного,
А слава про Леніна,
А слава про Сталіна
Не вмре, не поляже
На довгії літа,
На довгії літа!

ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА ТА ПРО ТРЬОХ БРАТІВ

То не вітер, то не буйний на розпутті віє,
Вилітали в небо то не три орли, —
Ой, зійшлись три брати думоньку гадати,
Долю пошукати, правдоньку знайти.
Що один — найстарший, другий — середульший,
Ще один — найменший, як рожевий цвіт.
Старший — із Росії, другий — з України,
Третій — з Білорусії, браття-молодці.
То не темна хмара небо обгорнула,
То не темна нічка землю обвила, —
Думають три брати невеселу думу,
Невесела дума серце обняла.
Не рости дубочку, як відняти землю,
Не цвісти на полі та й усій красі...
Ой, забрали дуки всі лани та луки,
Одібрали дуки та й ліси усі.
Похививсь найменший: «Де шукать поради,
Де знайти ту правду, що взяли кати?»
«Ой, найдем ту правду, — каже щонайстарший, —
Знаю, де та правда, не журись, брати!
Ми підем до батька, ми підем до Леніна —
Він дорогу знає, знає всі путі;
Не журіться, браття, ми підем до Сталіна, —
То вони й поможуть правдоньку знайти!»
То не вітер буйний на роздоллі віє,
Вилітали в поле то не три орли, —
То пішли три брати Леніну казати
Ще й казати Сталіну думоньки свої.
То й не серед ночі сонечко засяло,
Не в морози люті рожа зацвіла, —

Промовляє Ленін браттям-піхотинцям
За себе, за партію золоті слова:
«Знаю ваше горе, що за вами ходить,
Знає про це горе Сталін — щирий друг,
Заболіли очі, дивлячись на кривду,
Заболіло серце од тяжких наруг.
Бо ту правду світлу закували в пута,
Розіп'яли правду, кров'ю залили,
І царі з панами витягають жили
З бідного народу, з бідної землі.
Під стома замками ваша доля, браття,
Тисячі тюремників стережуть її...
Треба разом встати, мури поламати —
Отака порада вам, ви, брати мої!
Коли в полі чистім та й росте лозина,
Ще й росте лозина та й одним-одна —
Кожен її скрутить, до землі похилить,
Кожен, як захоче, зразу полама.
Коли взяти силу, коли взять багато —
Не похилить вітер, буря не злама,
Бо в єднанні сила, сила незборима,
Бо уже лозина та і не одна.
Отож треба разом правду визволяти,
Долю випускати та й на білий світ,
Тож моя порада: знову вам збиратись,
Знову вилітати не в малий політ.
Ви підіть на захід, ви на схід підіте,
Та й на всі чотири зразу сторони,
І кажіть народу, що не буде щастя,
Поки ваша доля у льохах панів.
Отож поможіть нам поєднать бідноту,
Щоб не гаять часу, вируште з зорі.
А зберемо силу — розіб'єм відразу,
Полетять корони, полетять царі!»
То й не серед ночі сонечко засяло,
Не в морози люті рожа зацвіла, —
Промовляє Сталін браттям-піхотинцям
За себе, за Леніна золоті слова:
«Ой, ви, мої браття, піша-пішаниця,
'Дна у нас забота, думонька одна!
Не розлить водою, не рознять руками,
Коли правда-мати в боротьбі єдна.
Ой, піду я з вами по усіх народах —
До казах, киргизів та ще й до вірмен,

Я проїзди знаю, знаю всі проходи
Ще і мову знаю до усіх племен.
Ми пройдем од краю й до самого краю
По усіх усюдах рідної землі,
Незбориму силу, браття, об'єднаєм,
Нехай батько Ленін нас веде в бої!»
То не ясен сокіл в небо вилітає
Та й веде з собою тройко соколят, —
То іде з братами у дорогу Сталін,
В боротьбі з панами бідняків з'єднать.
То не вітер в полі, то не буря в морі
Вирива дерева, хвилі підійма, —
То народи встали, кайдани зламали,
Правду випускали, що в тюрмі була!..

ПРИЛЕТІЛА ЗОЗУЛЕНЬКА

Прилетіла зозуленька
З далекого краю,
Сіла собі спочивати
У зеленім гаю.

Сіла собі спочивати
Та й стала кувати:
«Послухайте, люди добрі,
Щось маю казати.

Щось маю казати,
Маю говорити:
Не будемо, люди добрі,
На панів робити.

Вже будемо, люди добрі,
Жити в вільнім краї,
Бо наш рідний батько Ленін
Всіх нас визволяє».

ХТО Ж ТОЙ СОКІЛ, ТОВАРИШІ

Гей, гей, гей, гей!
Була зима з відлигою,
А другая люта,
Настраждалися солдатеньки,
Залізом окуті.
Куди не глянь — біле поле
Людським трупом вкрите,
А по селах плачуть жінки
Та голодні діти.
Царі, купці, генерали
Війну вихваляють
Та на полях скривавлених
Бенкети справляють.
Та ось над шанцями здійнявся сокіл.
Прилетів сокіл,
Прилетів ясний,
Над шанцями літає,
До солдатеньків,
Та товаришів,
Словами промовляє:
«Чи не годі вам, товариші,
В окопах згнивати?
Бо вже час настав, солдатеньки,
Свою волю здобувати!»
Та зачули генерали соколину мову,
Наказали стрільцям убити сокола:
«Ой, хто ж зіб'є його кулею —
Нагороду одержить той від царя».
Узяв стрілець рушницю в руки
Та й пустив кулю,

Тільки не в сокола,
А в генерала...
Зашуміли люди, немов ріки,
Що кайдани рвуть,
Що стремлять у море;
Ревуть хвилі,
Б'ють пороги,
Земля у загравах...
Сокіл все літає,
Зове людей, закликає:
«До зброї! До зброї!
Поки пани не полягли,
Як бур'яни під косою!»
Стало краще всім робітникам.
Зітхнули на повні груди селяни,
І раптом його не стало:
Умер сокіл,
Знемігся він,
Перетрудився...
Та ім'ям його великим
Весь світ обновився!
Хто ж той сокіл, товариші,
Куди линув, де він?
То не сокіл, товариші, —
То наш любимий Володимир Ленін!
Отоді-тоді, як Ленін-сокіл помирав,
Товаришу Сталіну слова переказав:
«Продовжуй, товаришу, правеє діло —
Приведи людей до Комуни сміло!»

НАСУВАЛАСЬ ГРІЗНА ХМАРА

Насувалась грізна хмара
З заходу і півдня, —
Зажурилась Україна,
Заплакала, бідна.
То не хмара, то не грізна
Пливла без упину, —
То ворожі лихі військa
Ішли на Вкраїну.
Як та галич, села вкрили,
Міста забруднили,
Розпинали бідних селян,
Кров робочу пили.
Зажурилась Україна,
Стала сумувати:
«Ой, хто ж мені допоможе
Ворогів здолати?»
Стогне, плаче Україна,
Сльози проливає,
А тимчасом з Москви Ленін
Полки виряджає.
Виряджає він Сталіна,
Свого друга, брата,
Врятувати Україну
Від лютого ката...
У проклятих ворогів
Сплющені вже й очі, —
Бо вже Сталін славне військо
Привів із півночі;
Та як гикнув по Вкраїні
Голосом орлиним,

Щорс Микола з богунцями
До нього прилинув.
Ударило славне військо
На полки ворожі,
Рушило усе бідняцтво
Стати в допомозі.
Та й погнали враже військо,
Далеко погнали,
А з Петлюри й Денікіна
І сліду не стало.
Утікала панська Польща —
Вороги закляті,
Розгубили по дорозі
І штани й жупани...

ОЙ, ЗАГРАЛО ЧОРНЕ МОРЕ

Ой, заграло Чорне море,
Хвилі б'ються в береги —
Налетіли на Вкраїну
Чорні круки-вороги.
В селах, містах пан Петлюра
Шибениці закопав,
Лихий гетьман Скоропадський
До них петлі пов'язав.
Хто ж захистить Україну
Од тих круків-ворогів,
Інтервентів-самозванців,
Цих прелютих хижаків?
Обізвався батько Ленін:
«Вставай, села і міста!»
А за ним товариш Сталін:
«Гей, вставай, вся біднота!»
Гей, повстали з шахт глибоких
Коногони й шахтарі,
Гей, повстали на заводах
Ковалі і слюсарі;
Гей, повстала вся біднота,
Гей, із панських же ланів;
До них Сталін буйним вітром,
Орлом сизим прилетів.
Розігралось Чорне море,
Вийшли хвилі з берегів,
Ой, то Сталін із народом
Розбиває ворогів!
Ой, над морем сонце сяє,
Повно світу і тепла, —
То Радянська Україна
Буйним цвітом розцвіла!

ПРО ВІЙСЬКО ЧЕРВОНЕ, ПРО ЛЕНІНА-БАТЬКА І СИНІВ ЙОГО ВІРНИХ

А нумо, співці-кобзарі,
На голос давайте затягнем
Та вдаримо в кобзи журливі.
Хай струни орлами клекочуть,
Хай думи весною плюскочуть,
Як в небі пісні журавлині!
А нумо, співці-кобзарі,
Давайте свій строй перестроїм
З сумного на кличний
Та вдаримо в кобзи про волю прийдену
І люд наш відважний, величний!
Нехай ще лиш трохи спочинуть
Пісні старини України:
Неволя турецька,
Орди татарські,
Могили високі
І Січ низова молодецька;
Нехай старина почекає,
Бо час нас усіх обганяє
На крилах своїх переможних
І нас за собою гукає!
А нумо, співці-кобзарі,
Співаймо своїй Батьківщині,
Хто ж кращої пісні од нас заспіває,
У кого є кобза гучніша!
Кому ж, як не людям трудящим і нам,
Воля у світі миліша!
Хто ж перший з співців,
Як не ми, кобзарі,

Думи про волю складали,
Чи ж не ми про відвагу народу
В виру на майданах співали!
А нумо, співці-кобзарі,
Оспіваєм Червону заграву,
Про військо Червоне могутнє,
Про щастя народів майбутнє,
Про Леніна любого славу!
Ой, на дворі метелиця, грає хуртовина,
А на Київ з Скоропадським суне німців сила.
А за німцем пани й князі ще й шляхетські графи
Сунуть хмарой в Україну, як та орда з Кафи.
Зажурилась Україна, села запалали, —
То так бідну Україну пани привітали.
Заплакали малі діти, жінки затужили,
Зачорніли по Вкраїні братськії могили.
Пішли сироти по світу з голоду вмирати —
Батька вбили, мати вмерла ще й спалили хату...
Склали «спілку хліборобську» куркулі поганські,
Та й пішла на них робити голота бідняцька.
А в городі, в Половенці, де заводи Брянські,
Б'ють та вішають робочих жандарі гетьманські.
Ще й не вспіли бідні люди покосити сіна,
Пани кажуть, що Вкраїна стала «самостійна».
Яка ж вона «самостійна», як кругом чужинці
І на пана одробляють бідняки вкраїнці?!
Бодай така «самостійна» повік не верталась,
Панам-дукам дала жнива — з бідних насміялась!
Напились пани пузаті з України крові,
Хазяюють, наче дома, у чужій коморі.
Забирають в селян бідних житечко, пшеницю
Та все даром відправляють панам за границю.
Не стерпіли бідні люди гетьманської «ласки»
Та й почали бить чужинців ще й псів гайдамацьких.
Пани бачать: діло кепське,
Не виходить ладу —
Та й придумали, прокляті,
Якусь Центральну раду.
А в Києві лиха буря —
Появивсь якийсь Петлюра...
Та збирає все ту раду —
Куркульню й панву пузату
Та все радиться з панвою:
«Як нам бути з голитьбою
Та ще з тими шахтарями,

Що ще здавна бунтарями,
Не вважають добре панство,
Поглядають на багатство,
Щоб у панів одібрати
Та голоті роздавати;
Нам, бач, треба таку владу,
Щоб остались бідні ззаду...
І маєтки, як були,
І пани щоб в них жили,
Бо й сам бог про це ж велів,
Що не можна без панів».
У неділю, в день покрови,
Попи дзвонять в усі дзвони:
«Поможи нам, святий Юрій,
Зібрать золота Петлюрі»...
Пожурились бідні люди:
«Що ж то дальше воно буде?»
А нумо, співці-кобзарі,
На голос давайте затягнем
Та вдаримо в кобзи журливі,
Хай струни орлами клекочуть,
Хай думи весною плюскочуть,
Як в небі пісні журавлині!
Зима хижим звірем виє,
Пургою заносить Вкраїну,
Пани криваві бенкети справляють,
Нема людоїдам упину.
Та ось в хуртовині
Чийсь голос почувся:
«До зброї, голото! До зброї!
За мною, голото,
Я шлях покажу
До щастя-життя і до волі!»
Ой, хто ж той орел, що відважився літати
У хмарах і в бурі шаленій?
Та бідна голота по слову пізнала,
Що був то учитель наш — Ленін!
Вже буряне небо од хмар прояснилось,
А в ясній блакиті на крилах орлиних
Бунтарськеє серце носилось.
І з того великого серця бучного
Посипались іскри-стожари —
Кругом охопили Вкраїну повстання,
Криваві і гнівні пожари.
То не села тепер горять,

Не бідняцькі хати,
То горять кубла куркульські
Ще й панські палати.
Наварив Петлюра каші
В автономнім казанку
Та й забув, що тая каша
Не до смаку бідняку...
Ой Петлюро-розбійнику,
Шельма превелика,
Подивися, чи не в тебе
Мазепина пика!..
Сидять пани в Німеччині
Та й чогось похму́рились,
Їм досадно, що в Петлюри
Діла розпетлюрились...
В небі гайворони крячуть
На бурю велику —
Б'є Петлюру військо Красне
І в спину, і в пику!
А нумо, співці-кобзарі,
На голос давайте затягнем
Та вдаримо в кобзи журливі,
Хай струни орлами клекочуть,
Хай думи весною плюскочуть,
Як в небі пісні журавлині!
Не всі ще пропали пани-генерали.
Купці і князі чужоземні...
Їм сниться Вкраїна, «сердешна, небога», —
Не так Україна, як землі.
Пароходи ідуть морем,
Порізають хвилі,
Їдуть пани лихо діять
Вільній Україні.
Наїхало чуже військо із країв далеких...
Англічани, італійці та іще і греки.
А з-за Дону пре Денюка,
Генерал, стара падлюка,
І кадети, і есери
Ще й кубанські офіцери.
А з-під Польщі знову буря —
Появився пес Петлюра.
А за ним пани-магнати
Йдуть йому допомагати;
Всі на Київ поспішають,
Та богунці не пускають...

Як узявсь Щорс за Петлюру —
Чуть не здер із нього шкуру!
А Боженко тих магнатів
Добре теж одколошматив!
Всилу встиг втекти Петлюра —
Аж облізла з його шкура!
А магнатам дід Боженко
Пом'яв ребра хорошенько!
Заграймо-но жалібно в кобзи,
Боженка і Щорса згадаєм,
Що вмерли за справжню Вкраїну —
Цю пісню про них ми співаєм.
Ніч вороном чорним упала на землю,
Славута-Дніпро посинів...
Послухай, Вкраїно, про двох з багатьох
Твоїх найлюбимих синів.
Що перший — Боженко, старий твій заступник, —
Він бився за долю Вкраїни
І чесною смертю народного сина
За тебе, Вкраїно, загинув.
А другий — це Щорс, що під прапор поклчкав
Єднатись робочу голоту,
Бо Ленін йому наказав і навчив,
Як битись за діло народу!
Не вмре ваша слава, богунці відважні,
Бо слава од смерті не гине,
Вас слава сама між народом прославить
Синами справжньої Вкраїни!
Пруться греки, як лелеки,
З моря на Вкраїну,
Кричать: «Жар нам кури, яйця
Ще й смачну свинину!»
А французи гладять пузо,
З Азовського лізуть:
«А нам, — кричать, — хліб, пшеницю
Ще й руду залізну!»
А Денікін-товстопикин
Преться із-за Дону
Та на Москву поспішає,
Начебто додому.
Наступає чорна хмара,
Всю Росію криє...
Япон лізе з-за Уралу,
Страшним звірем виє.
Ой, піднявся орел над Кремлем,

А за ним орлята —
Бистрі соколи крилаті, ленінці завзяті!
Старший сокіл — славний Сталін,
Другий — Фрунзе — полководець, вчений,
За ним смілий Ворошилов і Семен Будьонний.
Полетіли ті соколи на чотири боки,
Наробили буржуякам крилами толоки.
Перший сокіл прилітає рятувать Вкраїну,
Кликнув хлопців-партизанів бить панів у спину
Ще й повів Червоне військо лавами до бою:
«Бийтесь, діти пролетарські, за щасливу долю!»
А два соколи крилаті кликнули в Донбасі,
Загриміло слово «воля» на червонім стязі.
А товариш Фрунзе-сокіл за Урал-горами
Проріза червоним стягом чорні вражі хмари.
Одхлинають чорні сили, труп не підбирають,
А над полем, вкритим трупом, ворони літають...
А нумо, співці-кобзарі,
Затягнемо пісню кобзарську,
Як било панів наше військо Червоне,
Б'ючися за владу Радянську!
Послухайте, громадяни, як діло складалось:
Спершу кайзеру й гетьманцям
По ребрах дісталось!
Надавав їм Щорс з Боженком
І в пику, і в спину —
Кайзер ледь живий вернувся
До свого Берліну.
І Петлюри не минули —
Добре його стусонули,
За кордон, як пес, подався
Та вже більше й не вертався...
Узялись дубасить грека...
Чуть живий через Одесу
Утік в свою греконесу...
Італійцям і французам
Пронизав багнетом пузо
Ворошилов з шахтарями
Та з бідними злидарями.
А Денікін з козаками
Тіка з м'ятими боками...
Їде Клим з Семеном Доном,
Блискають шаблями,
Пада військо генеральське,
Як сміття до ями!

Військо наше йде Червоне,
На кашкетах зорі,
Потопили всіх кадетів
У Чорному морі!
З Прикарпаття на Вкраїну пани покотились,
А із Криму англічани з Врангелем явились...
Та вже більше не стерпіла Радянська Росія...
І хвилею лави,
Як море, заграли
І смерть на панів
Злидарі понесли!
І широкі поля —
Українська земля —
Окропились буржуйською кров'ю,
А з бою народи —
Заступники волі —
Вернулись до праці з любов'ю!
Ой, ви ж, пани-прудивуси,
Які ж бо ви боягузи,
Нахвалялись за годину
Всю загарбать Україну.
Будьоннівці появились —
Ви, як зайці, покотились
І лісами, й комишами
Аж до самої Варшави.
Згадаєте ще полізти —
Вам не буде більше місця
Ні в Варшаві, ні в Волині,
Ні в Карпатській Україні!
Не річки то бурхливі всієї Росії
До Чорного моря звернули,
То партія військо Червоне послала
Відстоювать діло Комуни.
Удовою затужила осінь над степами,
Дощі дрібні полилися на ковиль сльозами,
В морі Чорнім і Азовськім хвилі розходились,
Над Сивашем, над Чонгаром тумани спустились.
Не акули в синім морі пливуть-пропливають, —
То англійські бронеходи на хвилях гойдають.
Перекоп — ворожий табір — укрився туманом
І гармат велика сила за Турецьким валом.
То не грім ударив з моря в північну годину, —
То англійськії гармати б'ють на Україну.
То не вітер віє з Криму, не дощі то хлищуть —
Клекчуть люттю кулемети, кулі вихрем свищуть.

Вся Росія тут зібралась в цю тяжку годину,
Щоб вступитись за Комуну, за Радянську Україну!
Як гукнув до війська Фрунзе: «Уперед! За волю!
За життя майбутнє наше, за щасливу долю!»
Небо померкло і зорі погасли,
І хмари спинились біжучі,
Як кинулось військо Червоне
На лави ворожі смердючі!
Багнетами військо відважне Червоне
Врангеля й англійців ударило в лоб,
Од моря до моря луна покотилась:
«Дайош Перекоп!»
І мозком не ввернеш,
І струни не зможуть
Цю ніч перемог оспівати,
Як поклик побідний
На крилах пронісся:
«Нікому вже нас у віках не здолати!»
Трупи ворожі заорють у ниву
Плугами нової Вкраїни,
А слава Червоного війська
Повіки не вмре, не загине!
Повернувся Фрунзе з Криму —
На Вкраїні нове диво:
Поки з паном в Криму бились,
Куркульські банди появились...
А попи до бога тоже:
«Поможи Махнові, боже»...
Трава в степу ляже, копитом зім'ята,
Співатимуть довго тавричанськії дівчата;
Заспівають пісню «Клима-земляка»,
Чия була нещадная до Махна рука!
І вітер заспіває в степу з ковилями
Про те, як за землю билися селяни;
І в степу широкім могили високі
Заспівають думи про життя Комуни!..
Трупи ворожі заорють у ниву
Плугами нової Вкраїни,
А слава Червоного війська
Повіки не вмре,
Не загине!

ЯК ЗАДУМАВ ПАН ПЕТЛЮРА

Як задумав пан Петлюра
Сватать молоду,
Та й посунув на Вкраїну
Всю свою орду.
Скликав гостей на сватання,
Яких сам хотів,
Не забув він припрохати
Й німецьких панів.
Приїхали «любі» гості
З радістю до нас,
Небагато — триста тисяч,
Повний тарантас
Бенкетують та регочуть,
Сіли за столи
Та силоміць на Вкраїні
Сватання зняли.
З ними всівся пан Петлюра,
Ейгорна віта,
Що збулась його щасливо
Гадана мета.
Та й п'ють собі, веселяться,
Аж чарки дзвенять...
А повстанці-партизани
Стежать і не сплять.
Прислухались, аж Вкраїну
В неволю дають,
Скоропадського-катюгу —
Гетьманом беруть.
Пили, пили, веселились,
Полягали спати,

А повстанці-партизани
Стали міць збирати.
Як зібралися вони,
Славні партизани, —
Загриміло-загуділо,
Мов той грім ударив!
Прокинулись гості вранці —
Хміль голови рве,
Нема вина, суха чарка,
У горлі дере.
Та й бігають по подвір'ї:
«А де ж тарантас?
Де Ейгорн, де пан Петлюра?
А де ж гетьман наш?»
Партизани ж не гуляють,
Мед-вино не п'ють, —
Гайдамаків-січовиків
Й панів-німців б'ють!
Гей, ви, славні партизани,
Слава, слава вам,
Що не дали України
Розпинать панам!

ЧИ ТО ХМАРА, ЧИ ТУМАН

Чи то хмара, чи туман
Отакий великий?
Іде з Дону воювать
Генерал Денікін.
Докучило генералу
Марно існувати,
Зібрав донських козаків,
Іде воювати.
В його війську і черкеси,
Й козаки донськії,
Та на поміч їм пішли
Буржуї кримськії.
Одступають червонії
Та десь-то і скрились...
Одступайте й повертайтесь,
Та щоб не барились!
Одступайте і збирайтесь
У горах на кручі,
Наступайте й заспівайте
Веселої йдучи.
Заспівайте веселої,
Щоб аж лихо гнулось
І щоб панство генералам
Повік не вернулось!
Не поможе їм доля,
І так і не буде,
Настає вже день великий
І встають вже люди;
З лиця землі панів зітруть
І попів із ними —
Нехай отам молебствують
З панами своїми!

НЕ ВІТРИ ТО ЗАВІВАЛИ

(Пісня про К. Є. Ворошилова)

Не вітри то завівали,
І не грім то загримів, —
То луганці вирушали
Та й на білих хижаків.

Гордо, сміло йшли до бою
З інтервентом битись злим.
Бились з білою ордою,
Бились, як орли.

І ревли кругом гармати,
Ворог нас обліг, як дим...
Та Луганськ орді проклятій
Не віддав наш командир.

Щоб добити вражу силу,
Уперед повів полки
Бойовий наш Ворошилов,
Наш луганський робітник.

Коні наші швидко мчали,
Клим попереду летів...
Ех, та й били! Ну й рубали
Офіцерів-біляків!

ХАЙ ТРІЩИТЬ ПІД НАМИ КРИГА

(Пісня про Богунський полк)

Хай тріщить під нами крига,
Від гармат земля гуде!
Київ — наш, утік Денікін,
Знай — Богунія іде!

Над Дніпровою сагою
Слід ворожий пропаде!
Всюди бурею, грозою,
Гей, Богунія іде!

Никне берегом похмуре
Враже марево густе,
Скрізь, де тиша, мов на бурю,
Там — Богунія іде!

Хай тріщить під нами крига,
Від гармат земля гуде!
Київ — наш, утік Денікін,
Знай — Богунія іде!

СТЕПОВА ТРАВА ЛЯГАЄ

(Пісня про Чапаєва)

Степова трава лягає
Під ударами підків, підків,
Колчаківців вовча зграя
Налетіла із степів.

Позбирав Чапаєв сміливих
І в бурани, і в дощі, дощі
Він водив полки на білих,
Сам попереду йдучи.

Ворогів поклав немало,
Та, знесилившись від ран, від ран,
У швидкій воді Уралу
Згинув славний партизан.

Бойовий наказ Чапая
Знає тисяча бійців, бійців —
Ми в боях не відступаєм,
Розбиваєм ворогів!

ЗІБРАВ ЩОРС ЗАГІН ЗАВЗЯТИХ

Зібрав Щорс загін завзятих
Батраків та бідняків:
«Треба, хлопці, нам рушати
Бить проклятих ворогів!»

«Треба, треба! — в один голос
Усі хлопці прогули, —
Ми зітремо їх на порох —
Не страшні нам вороги!»

«От і добре, — Щорс промовив, —
Гей, за мною всі рушай!
Підем битися за волю,
За Радянський вільний край!»

Б'ється Щорс, кладе, рубає,
Мов капусту, ворогів
Ще й на хлопців він гукає:
«Бийте білих до ноги!»

ОЙ ПЕТЛЮРО, ВРАЖИЙ СИНУ

Ой Петлюро, вражий сину,
Соціал-гетьмане,
Чого сунеш на Вкраїну
З польськими панами?
Коло себе гайдамаків,
Бандитів гуртуєш
Та матір'ю-Вкраїною
З Польщею торгуєш.
Вже Антанті ти запродав
Україну-мати,
А тепер з отих панів
Скільки маєш взяти?
Не лізь, юдо, на Вкраїну,
Ховайся за пана.
Бо червонеє козацтво
Задасть прочухана!
Бо вже всюди на Вкраїні
Усі вільні люди,
І буржуїв та гетьманів
Не буде, не буде!
Не дозволимо ніколи
Німцям панувати
Та попихачів-гетьманів
Нам настановляти!
Всі, хто вміє, всі, хто в силі
Ще тримати зброю,
Піднімайтесь та вставайте
З шляхтою до бою!

ОЙ, КОТИВСЯ ВІТЕР ЯРОМ

(Пісня про Котовського)

Ой, котився вітер яром
Від степових гін, —
То збирались партизани
В бойовий загін.
Із-за вод із-за дністровських
Зайнялись вогні, —
Виступа комбриг Котовський
На гнідім коні.
Гей, на панську вовчу зграю
Рушили бійці,
Перемоги прапор має
В трудовій руці.
Де веде комбриг загони,
Там спадає пил,
Падають пани, барони
У траву-ковил.
Розійшлися чорні тучі,
Сходить день ясний,
Відступає шляхта суча,
Аж їй шлях тісний.
Трупом криються дністровські
Шумні береги —
Будуть знать бійців котовських
Кляті вороги.

ЦВІТЕ САД-ВИНОГРАД, ТЕРЕН РОЗЦВІТАЄ

(Пісня про Пархоменка)

Цвіте сад-виноград,
Терен розцвітає;
Б'є кіннота ворогів,
Стяг червоний має.
Гей, гей, гей, гей,
Стяг червоний має!

То ж Пархоменко йде в бій,
Сам на вороному,
Вітер стрічку майорить
На грудях червону.
Гей, гей, гей, гей,
На грудях червону!

Як стріла, він вороним
У боях літає,
І, як лозу, ворогам
Голови стинає.
Гей, гей, гей, гей,
Голови стинає!

Ось на коні чванькувато
Шляхтич виїжджає,
Він з Пархоменка глузує,
Себе вихваляє.
Гей, гей, гей, гей,
Себе вихваляє!

«Тоді будеш, вражий ляше,
Вдачею хвалиться,
Коли спробуєш зі мною
Та й на герці биться.
Гей, гей, гей, гей,
Та й на герці биться!»

Стало військо двох таборів,
Мовчки поглядає,
Як то шахтар з полковником
На герць виступає.
Гей, гей, гей, гей,
На герць виступає!

Забреніли гострі шаблі,
Іскра засвітилась,
І голова полковника
В бур'ян покотилась.
Гей, гей, гей, гей,
В бур'ян покотилась!

Цвіте сад-виноград,
Шовковиця спіла;
Утікала ворогів
Превелика сила.
Гей, гей, гей, гей,
Превелика сила!

А Пархоменко, як грім,
На їх налітає,
Віковічних ворогів
З корінням ламає.
Гей, гей, гей, гей,
З корінням ламає!

Одцвів в лісі синій ряст,
Береза шуміла;
Утікали вороги,
Тільки спина мріла.
Гей, гей, гей, гей,
Тільки спина мріла!

Втихла буря, світ настав,
Сонце засіяло,
А ворогів, як снопів,
У полі лежало.
Гей, гей, гей, гей,
У полі лежало!

РОЗГУЛЯВСЯ РІЗВИЙ ВІТЕР

(Пісня про К. Є. Ворошилова і С. М. Будьонного)

Розгулявся різвий вітер,
Став дощ накрапати, —
Червонії козаченьки
Стали в бій рушати.

Засвистали козаченьки
Пізно із півночі, —
Ворошилов на Врангеля
Наступати хоче.

Із-за гори з-за крутої
Військо виступає,
Ворошилов попереду
Сірим конем грає.

Як два орли сизокрилі
Літають лугами, —
То Будьонний й Ворошилов
Б'ються із панами.

РЕВЕ БУРЯ, РЕВЕ СИЛЬНА

Реве буря, реве сильна,
Реве, ліс ламає;
Йде Будьонний з червонцями,
По степу гуляє.

Сам Будьонний на конику,
А за ним червонці,
Розсипались по степу
Козаки-молодці.

Ой, збирались козаченьки
Та почули вісті:
Іде Врангель на Вкраїну,
Щоб за царя сісти.

Гей, не діждеш, сатано,
Не діждеш, падлюка, —
Наш Будьонний з червонцями
Всіх вас перестука.

Лине гомін, лине гомін
По степу німому,
Верталися партизани
Бадьорі додому.

ЗА СТАРИМ ТУРЕЦЬКИМ ВАЛОМ

За старим Турецьким валом
Чорний Врангель, злий барон.
Він не витримав удару,
Загубив останній трон.

Рвались з відблиском снаряди,
Лютував гнилий Сиваш,
Йшли вперед бійців бригади
Крим узяти з боєм наш.

Хвилі хлюпали солоні,
Лип до ніг холодний мул,
Навкруги — туман з морозом
І снарядів грізний гул.

«Уперед, ударна група,
Вал узяти!» — в ніч несло,
Скільки там героїв трупом
У бою тоді лягло.

Вал взяли, мов блискавиця;
Понеслось: «Ура! Вогонь!»
Впала врангельська фортеця
Й розшматований погон.

А тепер в піснях щасливих
Ми оспівуєм ті дні.
Буйний хліб на спільних нивах
Вироста, де йшли бої.

ГУЧНО ЛЛЄТЬСЯ ВОЛІ ПІСНЯ

(Пісня про Донецький полк)

Гучно ллється волі пісня, —
То Донецький полк іде,
Завжди ворога він тисне,
Не спиняється ніде.

Ми відплатим за образи,
За нужду, за кров, за гніт.
Вийшли ми із шахт Донбасу,
Щоб звільнити цілий світ.

Знає польська біла зграя,
Що таке Донецький полк,
І по цей день пам'ятає
Наш твердий, нестримний крок.

Пам'ятають добре всюди
Славу нашого бійця,
Пан Петлюра не забуде
Шаблю грізного донця.

Ми розбили вже окови,
Ворогів ми спиним сказ,
Прапор наш, залитий кров'ю,
Не одбить нікому в нас.

Хай же знає біла зграя —
І банкіри, і панки,
Що давно на них чекає
Смерть від нашої руки.

ГЕЙ, НУМО, ХЛОПЦІ, МИ КОМСОМОЛЬЦІ

Гей, нумо, хлопці, ми комсомольці,
Дружніше в ногу ступайте,
Владу Радянську, волю робочу
Всі ви гуртом захищайте!

Вкупі, червонці, ми комсомольці,
Треба нам в спілку єднаться,
Пану гладкому, богу старому
Годі вже нам покоряться!

З боєм пройшли ми степ український,
Коней в Дону напували,
Під Перекопом з ворогом бились,
Ми на Карпатах бували.

В Чорному морі панство топили,
Панство жорстоке, криваве,
Глибоко в Польщу рейдом ходили,
Чули «Дайош!» під Варшавой.

ЗЕЛЕНІЛО В ПОЛІ МОЛОДЕЄ ЖИТО

Зеленіло в полі
Молодеє жито,
Поміж ним доріжка
Простяглася бита.
А по тій доріжці
Молодь йшла в поход
Та й на банду люту —
Визволять народ.
А під ними коні,
Ой, да воронії,
Біля боків шаблі
Гострі та стальнії.
На дніпровських кручах,
Наче звір скажений,
На загін наш молодий
Налетів Зелений.
Став він бить, рубати,
У Дніпрі топляти,
А других — живими
Звелів закопати.
Як Зелений, кат лихий,
З юні не знущався, —
Комсомол наш бойовий,
Комсомол не здався.
Бились мужні комсомольці
Дружно і завзято, —
Більш не встануть душогубці
Й отаман їх клятий.
Та ж доріжка бита в полі
Бруком вже укрита;
На землі радянським людям
Стало вільно жити.

БУДІВНИЦТВО СОЦІАЛІЗМУ В СРСР.
ОБОРОНА БАТЬКІВЩИНИ.
БОРОТЬБА ПРОТИ ФАШИЗМУ

ОЙ, ЧЕРВОНІЇ КВІТКИ

Ой, червонії квітки,
Листячко зелене;
Тебе, сонце, любим ми —
Тебе, рідний Ленін!

Ой, ніколи тії квітки
Не станують травою...
Ми щасливії тепер,
Квітнемо весною!

Ой, нікому не зірвати
Червоного цвіту, —
Світить Ленін, світить сонце
Та й по всьому світу!

Ой, червонії квітки,
Листячко зелене;
Тебе, сонце, любим ми —
Тебе, рідний Ленін!

СТОЇТЬ ДУБ ЗЕЛЕНИЙ

(Пісня про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна)

Стоїть дуб зелений,
Шумить він гіллями.
Ой, там два соколи
Стиха розмовляли.
А цих соколоньків
Та всі добре знають:
Перший сокіл — Ленін,
Другий сокіл — Сталін.
Перший сокіл — Ленін,
Другий сокіл — Сталін,
А навколо них же
Звились соколята.
Першому соколу
Прийшлось помирати,
Та й до свого друга
Він став промовляти:
«Соколе мій милий,
Мені вже не жити,
Тобі доручаю
Справу завершити!»
Другий соколонько
До нього промовив:
«Клянемось тобі ми —
Не звернем з дороги!»
І тепер вся молодь
Весело співає,
Про сокола Сталіна
Та й пісні складає.

ПРАПОР, СУМОМ ОПОВИТИЙ

(Пісня про смерть В. І. Леніна)

Прапор, сумом оповитий,
У повітрі має,
Ніби крильми повіває,
Мов людей скликає.
Прапор, сумом оповитий,
Піднісся високо,
А людей, людей зібралось —
Скільки зглянe око.
Всі партійці, всі трудящі,
Всі, хто жив убого,
Зібралися спом'янути
Вчителя свойого.
Великого учителя
Правди, комунізму,
Що так щиро зазивав нас
До соціалізму.
Виконуєм, рідний Ленін,
Твої заповіти.
Твої слова правдивії
Гримлять по всім світі.
Споминаєм тебе, Ленін,
Щодня, щогодини,
Бо усім ти нам велику
Спадщину покинув.
Спи, наш друже, спи, наш рідний,
В тихому спокої,
Бо нікому не зламати
Партії міцної!

КОЛИ Б СТАЛА Я
ТА ЯСНИМ СОКОЛОМ

Коли б стала я та ясним соколом,
Обернулася б та в голубоньку
Чи у ластівку у биструю,—
Полетіла б я прямісінько,
До Москви би долетіла я,
До Кремля стіни камінної,
В Мавзолей би опустилася
До товариша до Леніна.
Я б сказала йому:
Сонце яснеє!
Подивись кругом, порадуйся,
Як усе в житті змінилося!
Ось цвітуть сади — колгоспівські,
Ось цвітуть поля — колгоспівські,
Легко-легко жити, весело!
Наші діти в школах учаться,
В небі наші хлопці-соколи,
А дівчата водять трактори!
І життя в нас — чаша повная,
І в серцях у нас — любов горить
За діла твої, за подвиги!
Працював для нас ти — рук не покладаючи,
Розуму і серця не жаліючи!
Ти згорів за нас багаттям-полум'ям!
Все, що думалось тобою — те збулося все!

ОЙ БРАТТЯ, БРАТТЯ

(Пісня про будівництво Дніпрельстану)

Ой браття, браття,
Що в світі чути —
Беруть в каміння
Дніпро-Славуту!

Беруть в каміння
Ще й греблю гатять
Та ще й на поміч
Нас кличуть, браття!

Прийшов той час,
Пора настала,
Чудове світло
І нам засяло.

Зоря червона
Встає над світом,
Усіх нас кличе:
«Вперед, ідіте!»

ОЙ, ТО В ПОЛІ НЕ ВІТРИ

(Пісня про будівництво Харківського тракторного заводу)

Ой, то в полі не вітри,
Не хмари кудлаті —
Позлітались соколи
Щастя будувати.
Рознімались міцні крила
Та й знов трепетали,
І як в морі буйні хвилі,
Стіни виростали.
Полетіли ції звістки
До наших наркомів,
Що в нас щастя виростає,
Сили прибувають.
Що в нас щастя виростає
Для нас, для країни,
Для колгоспних всіх ланів
Та братів любимих.
Ой, то в полі не вітри,
Не хмари кудлаті —
Позлітались соколи
Щастя будувати.

ЗАСПІВАЙМО, ХЛОПЦІ, ПІСНЮ

(Пісня про Харківський тракторний завод ім. Г. К. Орджонікідзе)

Заспіваймо, хлопці, пісню,
Як ріс велетень-завод,
Як країна будувала,
Будував його народ.
Люди в праці виростали,
З кожним часом ріс завод,
А тепер побудували
Ми могутності оплот.
Трактори ми посилаєм
На колгоспнії лани,
Всі ми радістю палаєм,
Що шлемо коней в степи.
Щастя, радість та заможність
Нам країною дано,
Ім'я носим ми з любов'ю
Незабутнього Серго.
Кожний з нас готовий стати
В захист наших перемог,
Ми зумієм відстояти
Батьківщини кожний крок.

ЗАСПІВУЙТЕ ПІСНЮ, СПІВЦІ

(Пісня про київський завод «Арсенал»)

Заспівуйте пісню, співці!
Хай вільно в просторах лунає,
Хай лине в найдальші кінці
Щасливого нашого краю!

Приспів:

В війні і негоді
Ти виріс, заводе,
Боєць революцій палкий.
Об груди могутні
В боях незабутніх
Розбились ворожі полки.

Не буря із громом гучним
Ревіла кругом «Арсеналу», —
То мури кільцем вогняним
Ворожа орда облягала.

Приспів.

І кулі дзвеніли в бою,
І падали поруч герої,
І славу безсмертну свою
Підніс «Арсенал» над собою.

Приспів.

Хоч грім відгримів і затих,
Хоч небо ще поки безхмарне,
Та орден на грудях твоїх
Палає, заводе, не марно.

Приспів.

За всіх, молодих і старих,
Ми клятву дамо перед боєм,
Що стін закурілих твоїх
Не бити ворожим набоям.

Приспів.

Заспівуйте пісню гучніш,
Щоб вільно в просторах лунала —
Про те, як у буряні дні
Повстав пролетар «Арсеналу».

Приспів:

В війні і негоді
Ти виріс, заводе,
Боєць революцій палкий.
Об груди могутні
В боях незабутніх
Розбились ворожі полки.

ЗАСПІВАЙМО ДРУЖНО ПІСНЮ

Заспіваймо дружно пісню
Про січневії бої,
Як повстало робітництво
З «Арсеналом» на чолі!
Ой, повстали всі за волю,
Для єдиної мети,
І за справу робітничу
Полягли пролетарі.
Полягли за справу бідних,
За знедолених усіх,
А проте не випускали
Стяг червоний з рук своїх.
Ой, відважні арсенальці
Честі й слави зажили,
Що боями і працею
Собі орден здобули.
Ми будуєм і співаєм,
А над нами навкруги
Хочуть вдруге наступати
Наші люті вороги...
Розливайся, дзвінка пісня,
Майоріть, прапóри!
Слава, слава «Арсеналу»
Не помре ніколи!

ЗАКУРІЛИ ВСІ ЗАВОДИ

Закуріли всі заводи,
Загули гудки...
Сам нарком до нас заходив,
Оглядав усі кутки.
В цех зайшов, сказав: «Здорові»
І розмову він повів,
За рекорди наші нові
Нас усіх він похвалив.
Ллється криця, сяють бризки,
Чавун льоткою біжить.
Нам знайома кожна риска
Того, хто нас вчив робить...
Ми кінчили свою зміну
В повній перемозі,
Про наркома спів наш линув
Ген-ген по дорозі.
Не втихала довго пісня
Про ударні наші дні.
Слово Серго в нас на мислі,
Образ в серці, в глибині.

ЯК У НАШОМУ СЕЛІ

Як у нашому селі
Посмутились куркулі.
Ех, посмутились куркулі.

Комнезам забагатів,
Що з'єднався в колектив.
Ех, що з'єднався в колектив.

Вся голота, чабани
Орють трактором лани.
Ех, орють трактором лани.

Хоч на вибір кожен сніп!
Із гектара — двадцять кіп.
Ех, із гектара двадцять кіп.

ГЕЙ, ЩЕ СОНЦЕ НЕ ЗІЙШЛО

Гей, ще сонце не зійшло, —
В поле рушило село,
Розливаючись піснями,
Молодими голосами,
Гей, гей, над колгоспними ланами!

Гей, оте ж село нове
Не по-давньому живе —
Разом оре, засіває,
Разом поле і збирає,
Гей, гей, разом щастя здобуває!

Гей, як степом журавлі,
Колективці по ріллі,
Чути гуки-перегуки,
Аж сміються гай і луки.
Гей, гей, аж скрегочуть вражі дуки!

Гей, весела пісня ця
Хай лунає без кінця,
Хай дзвенить для світу всього
Про колгоспну перемогу,
Гей, гей, хай квітчає нам дорогу!

ОЙ, ЧОГО ТИ, ЗЕМЛЕ, МОЛОДІТИ СТАЛА

Ой, чого ти, земле,
Молодіти стала,
Наче та дівчина
В оксамит убралась,

Роздалась ланами,
Розцвілась квітками,
Розрослась в колгоспах
Буйними хлібами?

«Мої села вільні —
Піснями лунають,
А із міст робочі
Їм допомагають!

Сонце любо гріє,
Зорі краще сяють,
Люди молодіють —
Долю величають!»

Ой, чого ти, земле,
Молодіти стала?
«Стало краще жити,
Веселіше стало.

Розгорнулись груди,
Вільно стало дихать,
Ми не знаєм горя,
Ми не бачим лиха!»

Через те ти, земле,
Молоділи стала,
Що рука трудящих
Тебе уквітчала!

Що ми всі веселі
І заможні стали,
Що життя прекрасне
Нам тепер настало!

Не скрипи зубами,
Не лютуй, воро́же,
Марні твої мрії —
Нас не переможеш!

ОЙ, НА ГОРІ ЦВІТЕ МАК

Ой, на горі цвіте мак,
А в лузі калина,
Чи є в світі ще де так,
Як в моїй країні?

Плавай морем-океаном
З півночі до півдня,
Та ніде нема країни,
Щоб з нашою рівня.

Глянь — від краю та до краю
Ліс, поля квітучі,
Себе славою покрили
Колгоспи могучі.

Ой, та як же цвіт-калині
Та не розцвітати,
Коли партія трудящим
Всім — як рідна мати.

Обізвались бригадири
Із колгоспівських полів:
«Ми дамо сам-сто врожаї,
Щоб Радянський край наш цвів».

Обізвались краснофлотці
Із повітря, із морів:
«Ми не пустим ворогів
На поріг радянський свій».

Слава партії сталевій,
У боях гартованій,
Ми йдемо до комунізму,
Міцні та згуртовані.

То не маки на горі,
Не калина в лузі, —
То Вкраїна розцвітає
В Радянськім Союзі!

ОЙ, ЧЕРВОНЕ СЕЛО

Ой, червоне село
Та й над річкою,
Воно разом росло
З п'ятирічкою.
На підмурках хати —
Як ті квіточки,
Зеленіють дахи,
Мов барвіночки.
Хто іде тим селом,
Той дивується,
Що садами воно
Та й красується.
Клуб новий на горі
Побудований, —
Рідним урядом він
Запланований.
Щоб в червонім селі
Веселилися
І культурно жили,
Не журилися.
Ой, червоне село
Та й над річкою,
Воно разом росло
З п'ятирічкою.

ГЕЙ, ЧОГО ТИ РОЗКВІТАЄШ, КОЛГОСПНЕЄ ПОЛЕ

Гей, чого ти розквітаєш,
Колгоспнеє поле?
Гей, того я розквітаю,
Що панів немає.

Від панів мене Червона
Армія забрала,
А минуле — чорну пляму —
Колгоспи зорали.

Розквітаю я зелено,
Колгоспами вкрите,
По-новому нові люди
Сіють тепер жито.

Колись мене поміщики
Рабами орали,
Бур'янами, будяками
Густо засівали.

Тепер орють тракторами,
Добре обробляють,
Сорок центнерів пшениці
З гектара збирають.

Все машинами збирають,
Косами не косять,
Орден Леніна на грудях
Колгоспники носять.

Бо ми маєм тепер волю
І право на поле,
Ми живем тепер щасливо,
Не клянемо долю.

Бо немає більше пана,
Й куркулі подохли,
І кістки їхні погані
Погнили, посохли.

Коли знов поткнеться ворог..
Що забув уроки,
То знайдуться в нас для нього
Смирильні сорочки...

ВИЙДУ Я У ПОЛЕ, ГЛЯНУ НА СЕЛО

Вийду я у поле,
Гляну на село,
Гляну на пшеницю —
Дуже весело.

Оце ж та пшениця,
Що сіяли ми,
Оце ж теє поле,
Де жили пани.

Нагаї свистіли,
Це було колись,
А тепер пшениці
Лани розрослись.

Ми таки діждали
Світлої пори —
Поля засівали
Наші трактори.

Хочу вам сказати
Словом я одним —
Земля наша вкрита
Золотом рясним.

Акти нам вручили —
Земля навік нам,
Хто простягне руки —
Дамо по рукам.

Ми тепер сильніші
Вогню і води, —
Уперед, народе
Трудящий, іди.

Жити стало краще,
Жити веселіш,
Щорік виростаєм,
Стаємо міцніш.

Ніхто нас не зломить,
Міцні, як граніт.
Учить любий Сталін,
Як треба нам жить...

ЩО У НАШОМУ КОЛГОСПІ

Що у нашому колгоспі
Вже помічені ланки,
Скоро підем шарувати
Ми цукрові буряки.
Буду гарно я полоти,
Буряк обробляти,
Постараюся цей рік
З га шістсот зібрати.
Бо у нас нове життя
Вже тепер настало, —
Хочу вдарно працювати,
Як шахтар Стаханов.
Мені зараз хочеться
Вдарно працювати
І, як Демченко Марія,
Агрономом стати.
Хоч я той рік у колгоспі
Не так працювала,
То на цей рік постараюсь —
Дам шістсот з гектара.

НАД ЛАНАМИ СОНЦЕ СХОДИТЬ

Над ланами сонце сходить,
Роса ноги миє, —
Дружно ланка виступає
Демченко Марії.

Поспішаймо, подруженьки, —
Шкідник наступає:
Кузька, гусінь, метелики
Урожай збавляють.

Але дарма, не так просто
Демченко здолати, —
Слово Сталіну дала
З га п'ятсот зібрати.

Ось і літо вже минає,
А дощу немає.
Ланка з річки воду носить,
Рядки поливає.

Росте буряк, росте буйно,
П'ятсот набирає.
Ой, чи чули старі люди
Про такі врожаї?

Летить звістка з Набутова:
За п'ятсот зібрала
Ланка Демченко Марії,
Що славу дістала.

ГОМІН РАДІСНИЙ, БАДЬОРИЙ

(Пісня про Пашу Ангеліну)

Гомін радісний, бадьорий
На колгоспному дворі,
То колгоспниці у поле
Виряджають трактори.
Вітер віє і грайливо
Пашин волос розвіва,
Усміхається щасливо
Бригадирка бойова.
«Вирушаймо!» Як і завжди,
Паша перед повела,
А слідом її бригада —
Гордість нашого села.
Перед нами степ цілинний —
В далині і близько тут.
Своїх коників залізних
Уперед вони ведуть.
І на трактор ізорали
Більше тисячі гектар.
Гей, рішучий завдавали
Ворогам усім удар!
На грудях у Паші ясно
Орден зіркою горить...
Скрізь про неї ходить слава,
Край увесь наш гомонить.

26. Ю060.

ГЕЙ, СХОДИЛО СОНЦЕ ЯСНЕ

(Пісня п'ятисотенниць)

Гей, сходило сонце ясне,
Шумів вітер в тополях:
Дружно ланками дівчата
Льон пололи на полях.

Незабудкою укрилось
Наше поле, глянь, усе,
Не було колись тут мило,
А тепер усе цвіте.

Полюбила я там Стьопу,
Тракториста ем-те-ес,
Він тоді зорав колгоспу
Усю площу під льонець.

Трахкотять тепер колеса,
Я тіпаю волокно,
Тракториста з ем-те-еса
Пережену все одно.

Поганяй, погонич, коні,
Я змагаюсь із Дубок,
Тридцять вісім кілограмів
Дам я льону на деньок.

Гей, дівчата-комсомолки,
За Тетяною в ряди!
Вишиватиму я шовком
Комсомольцям сорочки.

КОНСТИТУЦІЮ ШАНУЄМ —
ВОНА СИЛ НАМ ПІДДАЄ

Ось і друга п'ятирічка
Вже підходить до кінця,
І нового щастя річка
Заливає нам серця.

Нові виросли заводи,
Нові шахти зацвіли,
Це нас партія виводить,
Щоб ми краще зажили.

Хижі очі зазирають,
Пориваються до нас,
І тому ми на сторожі
Кожен день і кожен час.

Ворогів ми не проґавим,
Завжди рило наб'ємо.
Коли сурма в бій покличе —
Всі гвинтівки візьмемо.

Конституція нам нова
Дала права чинні
На освіту і на працю
Ще й на відпочинок.

Гей, щасливі у нас люди!
Кожен жити й жити рад.

Хай загине ворог лютий,
Хай живе Країна Рад!

Конституцію шануєм —
Вона сил нам піддає,
Треба буде — ми за неї
Віддамо життя своє!

ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ ДОБРЕ ПОЖИВАЄТЬСЯ

В заводах робочі
У праці змагаються:
За Новим Законом
Добре поживається.

На степах колгоспник
З другом обнімається:
За Новим Законом
Добре поживається.

На лаві студентській
Юнак звеселяється:
За Новим Законом
Добре поживається.

Буржуям трудящий
Уже не вклоняється:
За Новим Законом
Добре поживається.

Скрізь у людей гордість.
Радість розливається:
За Новим Законом
Добре поживається.

БУДЕМ УРЯД ОБИРАТИ, ЯК ВЕЛИТЬ НОВИЙ ЗАКОН

(Пісня тисячниць)

Синє небо, сонце раннє,
Трактори в степу гудуть.
Переможне соцзмагання
Ланки тисячниць ведуть.
Ми зуміємо зібрати
Добрий новий урожай,
Білим золотом квітчати
Наш любимий вільний край.
«В бій за тисячу центнерів!» —
Кличе лозунг уперед.
Хай фашисти-людожери
Марно гострять свій багнет.
Не пройти їм з-за кордону
У радянський наш город:
Пильна Армія Червона,
Пильний з нею весь народ.
Скоро скрізь настане свято,
Сповнить площі крок колон —
Будем уряд обирати,
Як велить Новий Закон.
Ми потопчем підлу зраду
Без жалю до ворогів.
Оберем в Верховну Раду
Славних бойових орлів!

ГЕЙ, НЕСИСЬ, НАШ СПІВ, НАД МОРЕМ

Гей, несись, наш спів, над морем,
В небо синє долітай, —
Ми про Сталіна співаєм,
Про наш рідний, любий край.

Сонце ясне, світ веселий
Сяє нам тепер з Кремля,
І радіють ниви й луки —
Вся колгоспная земля.

Пісні линуть понад морем
І дзвенять вони в степах;
Золотеє наше поле
Все в могутніх тракторах.

Скрізь, куди погляне око, —
Творча праця, творчий труд;
В небі срібні самольоти
Наше щастя стережуть.

І нема ніде той сили,
Що змогла б нас подолать,
Бо великий, любий Сталін
Учить нас перемагать!

ВСЬОГО СВІТУ КАПІТАЛ ЗНОВ ПОХІД ЛАШТУЄ

Всього світу капітал
Знов похід лаштує;
Щоб ізнищить наш Союз,
Зброю він готує.

Робітник і селянин,
І боєць червоний —
Не допустять ворогів
На свої кордони.

Ми не хочемо війни,
Проливати крові,
Але відсіч ворогам
Завжди дать готові.

Будем зміцнювать щодня
Всіх народів змичку
Та ударно будувать
Нову п'ятирічку.

ІЗ-ЗА ЛІСУ-ЛІСУ ВИДНО РЯД ШТИКІВ

(Пісня радянських прикордонників)

Із-за лісу-лісу видно ряд штиків, —
Вийшла рота прикордонників-стрільців.
    Гей, гей, хай говорять,
Вийшла рота прикордонників-стрільців!

Попереду командир наш молодий,
Веде роту прикордонників-стрільців.
    Гей, гей, хай говорять,
Веде роту прикордонників-стрільців!

Як проходили колгоспні ми поля,
Всі колгоспники кричали нам «ура!»
    Гей, гей, хай говорять,
Всі колгоспники кричали нам «ура!»

Як проходили колгоспні ми мости,
Нас робочі усипали у цвіти.
    Гей, гей, хай говорять,
Нас робочі усипали у цвіти!

Гей, ребята, веселіше, бадьоріш,
На кордони ви ставайте поскоріш.
    Гей, гей, хай говорять,
На кордони ви ставайте поскоріш!

На кордонах ми розставимо полки,
По команді всі наставимо штики.
    Гей, гей, хай говорять,
По команді ми наставимо штики!

Гей, кордонів ми нікому не 'ддамо,
Будем битись — і фашистів поб'ємо.
Гей, гей, хай говорять,
Будем битись — і фашистів поб'ємо!

Гей, кордонів ми нікому не 'ддамо,
За Радянськую країну ми вмремо.
Гей, гей, хай говорять,
За Радянськую країну ми вмремо!

ОЙ, НАД НАМИ, ЧЕРВОНЦЯМИ

Ой, над нами, червонцями,
Пролетіли птиці...
Сунеш, ворог, своє рило, —
Ми дамо по пиці!

Ой, над нами, червонцями,
Пролетіли круки...
Суне ворог свої пальці, —
Ми відіб'єм руки.

Ой, над нами, червонцями,
Пролетіли гави...
Сунься, пане, то здобудеш
Недоброї слави!

Ой, над нами, червонцями,
Пролетіли гуси...
Сиди дома, пан, не рипайсь,
Бо відітнем вуса!

ПОДИВИСЬ — НАВКРУГИ ПІДВЕЛИСЬ ВОРОГИ

Подивись — навкруги
Підвелись вороги,
Зазіхають на наші кордони;
Може завтра вночі
Засурмлять сурмачі,
І покличуть сталеві кордони.

Приспів:

Тож мерщій, не вагайсь,
Гей, з цехів піднімайсь,
З серцем повним відваги й любові,
Одягнись і узуйсь,
У похід підготуйсь, —
Ми до бою завжди всі готові!

Наше плем'я зросло,
Хоч не легко було
Нам рости у диму й на руїнах;
Нас гнітив польський пан
І німецький окупант,
Та цвіте молода Україна.

Приспів.

Подивись — навкруги
Підвелись вороги,
Чуєш, постріл на Дальньому Сході;

Весь завод, як один,
Вірний партії син, —
Ми готові до мужніх походів!

П р и с п і в:

Тож мерщій, не вагайсь,
Гей, з цехів піднімайсь,
З серцем повним відваги й любові,
Одягнись і узуйсь,
У похід підготуйсь, —
Ми до бою завжди всі готові!

ТО НЕ ШУМИТЬ МОРЕ, ТО НЕ ГРІМ ГУДЕ

То не шумить море,
То не грім гуде, —
Армія Червона
У похід іде!

Попереду їде,
Конем виграє,
Командир червоний
Ще й бійців веде.

Вийшла за ворота
Матуся стара,
Упізнала сина,
Його наставля:

«Будь здоров, мій сину,
Та влучно стріляй,
Радянську країну
Сміло захищай!

Не дозволь напасти
Лихим ворогам,
Радянські кордони
Щоб їм не віддав»...

ДЕСЬ ПОЇХАВ СИН, ГЕЙ, НА ДАЛЬНІЙ СХІДНИЙ КРАЙ

Десь поїхав син, гей,
На Дальній Східний край...
«Прощай, комунари,
Матінко стара!»
Десь поїхав син, гей,
Та й листа нема,
У садочку мати
Рученьки лама...
«Не журися, мати, гей,—
Колектив сказав,—
Ми тебе доглянем,
Як синочок сам!»
«Ой, спасибі ж вам, гей,
Добре з вами жить;
Мій син на чужині
Неживий лежить».
Не сніги ідуть,
Не пурга шумить—
З Далекого Сходу
Вісточка летить.
Прилетів той лист, гей,
Як весняний птах:
«Я здоровий, мамо,
Хоч і був в боях!»

ЗАКУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА, ЗАКУВАЛА СИВА

Закувала зозуленька,
Закувала сива, —
Виряджала на Далекий Схід
Мати свого сина.
Виряджала синочка,
Крізь сльози клялася:
«Будь такий, як Щорс, Чапаєв,
Щоб ворог боявся!
Ой ти, сину, ти, єдиний,
Пильнуй, як орлиця,
Щоб не міг ворог народу
В нашій землі скриться!
Гей, щоб нашая границя
Стала, як та криця»...
Ой, поїхав же єдиний,
В його ж нова сила, —
Не одного самурая
Його куля вбила!

В САМУРАЯ ЗЛА ОБІДА

В самурая зла обіда
На радянського сусіда,
Забирає за живе:
Сусід гарно там живе.
У радянського сусіда
Є і чарка до обіда,
Єсть і сало, і м'ясце.
І шампанськеє винце.
Єсть і хліб, і риба, й раки,
І сластьони є усякі,
Єсть пампушки й галушки
Іще й з маком пиріжки.
Є вареники й сметана —
Аж до озера Хасана.
І позаздрив самурай
На Далекосхідний край.
Зібрав швидко він вояків
Жовтих, білих і усяких
Недобитих біляків,
З Манчжоу-го босяків.
По японському наказу
Вони рушили всі разом
Перш за сопку Заозерну,
Але вийшло дуже скверно.
Щось на сопці засопіло,
В самураїв полетіли
Кілограми «паляниць» —
Самураї лягли ниць.
А бійці наші хоробрі,
Вони серцем дуже добрі:

Не жаліли «галушок»
І залізних «пампушок».
Повну пельку їм наклали,
Щоб удруге не бажали.
Не забули й сала дать —
І за шкуру, і для п'ят.
Від хороброго Оямі
Залишились його мамі
Пару ребер, клаптик брюк
Та ще й модний закаблук.
Від ученого Аракі,
Що охочий був до драки,
Залишився один ніс —
Все останнє біс заніс.
У полковника Міногі
Зосталися самі ноги,
В генерала же Банзай
Ще й кишки сліпої край.
На закуску у «сметані»,
В тому озері Хасані,
Утопився самурай, —
Оце й пісні моїй край.

ГОРИТЬ ІСПАНІЯ В ОГНІ

(Пісня про боротьбу революційної Іспанії)

Горить Іспанія в огні,
Ревуть в ній канонади —
Там борються стальні полки
Республіки бригади.

Проти фашистських псів,
Запроданців кривавих,
Ростуть незборні і міцні
Республіканські лави.

Борись, Іспаніє, борись
Проти фашистської орави!
Ростіть, міцнійте, непоборні
Республіканські лави!

Привіт компартії стальній,
Привіт Іспанії, привіт
Усім, хто бореться з фашизмом
І нищить ненависний гніт!

ЗА МУРОМ ХОЛОДНИМ, У КАМЕРІ ТЕМНІЙ

(Пісня про Ернста Тельмана)

За муром холодним,
У камері темній,
Сидить там закутий
Товариш наш Тельман.
В тюрмі тій немає
Ні сонця, ні вітру...
Сидів там в кайданах
Товариш Димитров.
Шаліють фашисти
Навколо тюрми,
П'яніють від хмелю,
Розбій і штики.
За волю сидиш ти,
За бідних людей.
Товаришу Тельман,
Врятуєм тебе!

У ПІДЗЕМЕЛЛІ ТЕМНІМ ВСТАВАЙ, ШАХТАР

(Революційна пісня угорських шахтарів)

У підземеллі темнім
Вставай, шахтар!
Важкі пласти підземні
Ламай, шахтар!
Життя дітей твоїх страшне —
Із дому холод їх жене,
Їх мучить голод,
Їх чекає здавна смерть,
Чекає здавна смерть.

Приспів:

Так сміліш
Кайлом бий!
У ворога встроми свій ніж
Сміліш, сміліш, сміліш!

П'ють кров твою буржуї,
Не спи, шахтар!
Рушниці хай готують —
Не спи, шахтар!
Відплата в шахті залягла,
Як вибух вирветься з вугля!
Повстань пожежа
Простягла багряний стяг,
Багряний стяг.

Приспів.

Зоря над сходом стала —
Поглянь, шахтар!
З Інтернаціоналом
Повстань, шахтар!
Ми дружню зберемо сім'ю!
В останнім смертному бою
Обрушимо на ворога,
Обрушимо наш правий гнів,
Наш правий гнів!

Приспів:

Так сміліш
Кайлом бий!
У ворога встроми свій ніж
Сміліш, сміліш, сміліш!

ВИЗВОЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЇХ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ

СИДИТЬ КОБЗАР ПРИ ДОРОЗІ І ДУМУ СПІВАЄ

(Пісня про визволення Західної України)

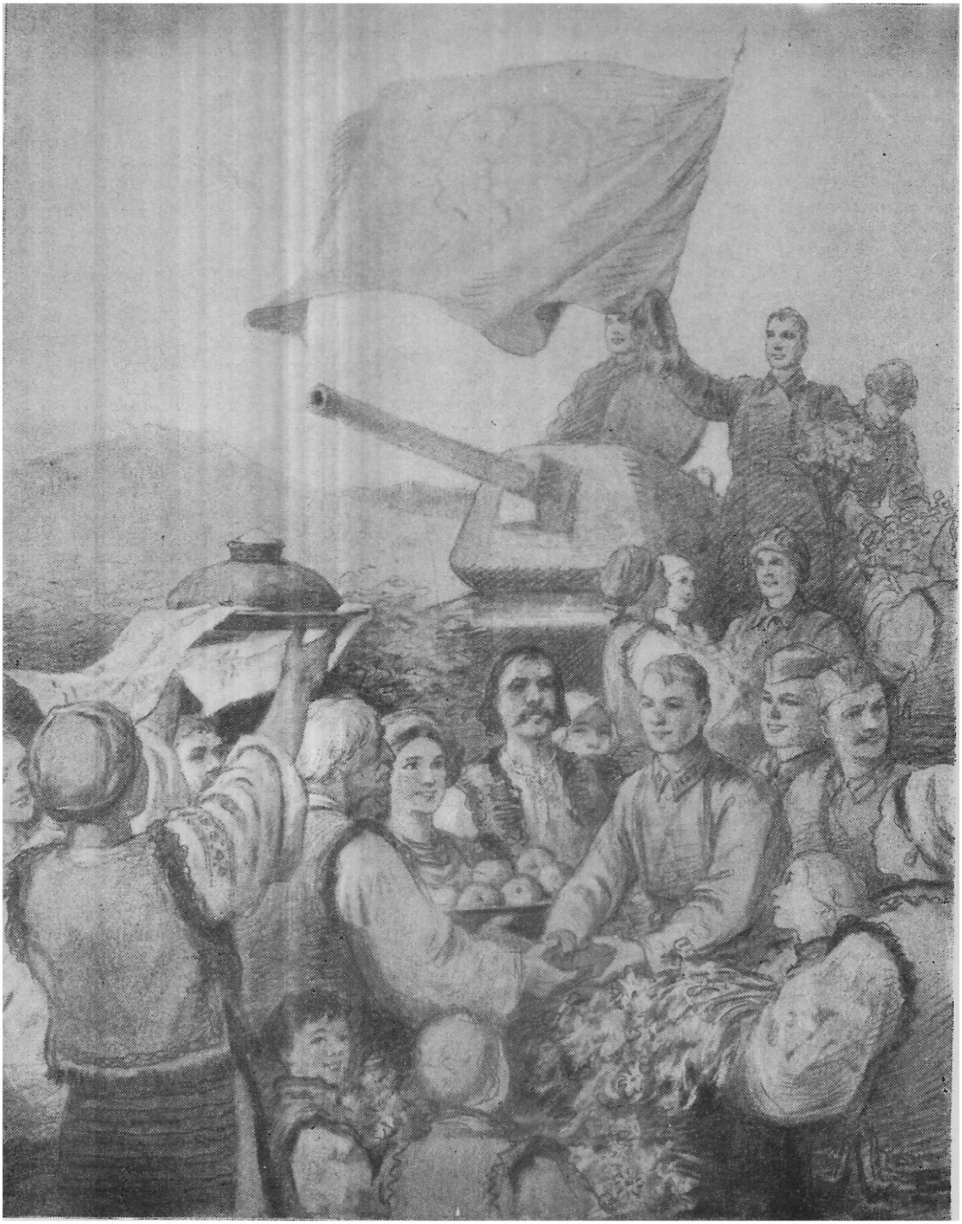
Сидить кобзар при дорозі
І думу співає,
З сліпих очей світлі сльози
Рукавом втирає:
«Україно моя рідна,
Україно мила!
Ой, чого ж ти така бідна,
Чого зажурилась?»
«Та не бідна я — багата
І славного роду,
Тільки доленька щербата —
Ношу панам воду.
Мене в найми запродали,
Відібрали долю,
Із сестрою роз'єднали —
Тяжко жить в неволі.
Мої лани поорали
Вельможі, магнати,
Моє щастя та й украли
Ці пани прокляті.
Дітей моїх б'ють, катують
По тюрмах-Березах,
В моїй хаті бенкетують
Пани нетверезі.
Двадцять літ живу в неволі —
Ношу панам воду.

Виходжу до річки в поле —
Чи немає броду?
Кличу, кличу, чи не вчує
Мене сестра рідна,
Хай сестру свою рятує
Україна Східна».
У неділю дуже рано,
Ще сія зірниця,
До Дніпра зійшла кохана
Старшая сестриця.
Старша вийшла до Дніпра
Води набирати,
А молодша до Дністра
Сльози виливати.
Черпаючи дніпрової
Славної водиці,
Ой, почула під горою
Плач тяжкий сестриці.
Защеміло сестринеє
Золоте серденько, —
Батькові Сталіну
Вклонилась низенько:
«Дозволь, тату, поскликати
Славні бійці-діти
І на сестрі розірвати
Польських панів сіті!»
Мудрий Сталін, батько рідний
Сім'ї трудової,
Так сказав: «Сестру побідно
Визволяй з неволі!»
Україна, повна сили,
Плеснула в долоні:
«Гей, злітайтесь, сини милі,
Всі бійці червоні!
Вирушайте в путь-дорогу
Ранесенько-рано
Визволять сестру-небогу
Від польського пана!»
Задзвеніла зброя срібна,
Заіржали коні,
Гей, летять в степу побідно
Все бійці червоні.
Прилетіли соколики
В понеділок рано

Та й почали в Тернополі
Геть збивать кайдани.
Та й повсюди ці кайдани
З людей позривали,
А пани, пани-тирани
Бігли та тікали...

НЕ ЗАБУДЕМ ТОЇ ДНИНИ НІКОЛИ, НІКОЛИ

Заплакала Верховина гіркими сльозами,
Відай, браття, пропадемо в неволі, з панами.
Ой, як тяжко без водиці рибі пробувати,
А ще тяжче в панській Польщі життя коротати.
Гине народ без роботи, діти без освіти,
Пани кричать: «Знищить хлопа, не буде смердіти».
А податків та додатків без ліку, без міри,
Пани кричать: «Так вам треба, ви бидло, псявіри».
Та прийшов день, день великий, щаслива неділя,
Сповнилася наша мрія та наша надія.
Задзвонила дванадцята на Кремлівській гóрі,
Вчули голос того дзвону аж на Чорногорі.
Сказав слово любий Сталін, Молотов говорить,
Ворошилов із бійцями вже кордон проходить.
Плаче народ із утіхи щирими сльозами,
Цілуються невільники з вільними орлами.
Гучна пісня визволення, червоні прапори —
Не забудем тої днини ніколи, ніколи!
Не віриться, чи то правда, чи то тільки сниться —
Ми вже вільні, славний Київ — то наша столиця.
Спасибі вам, більшовики, що нам волю дали,
Що з кайданів, із неволі ви нас розкували.

ПОСЛУХАЙТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ

(Співанка про життя трудящих Західної України до 1939 р.)

Послухайте, люди добрі,
Що хочу казати —
А я знаю новій війні
Співанку співати.
А як собі нагадаю,
Які часи були —
Тєжку війну світовую
Ще 'дну перебули.
А як собі нагадаю,
Як ми бідували,
Далекими чужинами
Кровцю проливали...
Ще й Австрію та й цісаря
Тогді «боронили»,
Усі краї європейські
Трупом уложили.
[Я]ка Європа заширока —
Трупом уложили,
Усі гори італійські
Кров'ю сповенили.
Стрімкі гори в Італії
В літі заясніють,
На тих горах з наших братів
Лиш кістки біліють.
На тих горах з наших братів
Кістки забіліли,

Наші брати нашим тілом
Альпи нагноїли.
В Італії славне місто,
Рим ся називає —
В однім гробі по сто людей
Наших спочиває.
Таких гробів по Європі
Лежить тисячами,
Бо людської тогді крові
Текло потоками.
А Сербію, Албанію
Трупом уложили,
Бистрі ріки у Карпатах
Собов загатили...
А на тоту тєжку війну
Гірко нарікали,
Не злічив би удовиці,
Котрі ся зістали,
А сироти міліони
Хатами ходили,
Майже ціла Галичина
Вогнем спопеліла.
Люди з війни вигинули,
Земля опустіла,
Усі міста опустіли,
Села опустіли.
Нема вдома кусня хліба
І по дві неділі...
За кого ця тєжка война?
Знаємо за кого:
Ми Австрію «боронили», —
Йосифа старого...
Бо на старість закортіло
Йому воювати,
На то єго намовили
Великі магнати.
Бо магнатам ся хотіло
Війну зачепити,
Щоби бідних міліони
В війні погубити.
Хоть думали так магнати,
Та ся помилили,
Усі царі та королі
Корони губили.

Усі царі та королі
Корони губили,
А в Росії Миколая
Таки розстрілили.
А короля австрійського
Із Відня нагнали.
Тогді царі та королі
З столиці тікали.
Ізраділи тоді люди,
Що муть волю ймити,
Що у своїй Галичині
Ліпше будуть жити,
Що у своїй Галичині
Ліпше будуть жити,
А на пани, на барони
Не будуть робити.
Але тогді говорили
Усі мудрі люди,
Що поки вже того світа,
То войни не буде.
Що поки вже того світа,
Не муть воювати,
Що всі тепер працюючі
Будуть волю мати.
А дідичі тоді в Польщі
Уред уложили,
У теженьку неволеньку
В'ни нас захопили.
У теженьку неволеньку
В'ни нас захопили,
Так, як колись фараони
В Єгипті, гнобили.
Так, як колись фараони,
Люди катували,
Землю у нас відбирали,
Школу касували.
Як гнобили ляхи людей —
Страшно подумати,
Що хлоп не смів по-вкраїнськи
Листа написати.
А не смів ся підписати,
Не смів говорити,
А не смів він по-вкраїнськи
Свої діти вчити.

Бо всі школи заказані,
Мова заказана,
Тяжко мусе працювати
Бідний хлоп на пана.
Цілі села зграбували,
Нічо' не лишили,
А на народ неволечку
Тєжку уложили.
Ой, багато господарів
Стали жебраками,
Що прироби на маєтку —
Йшло за поляками.
Що не міг ся нещасливиї
Ніде доплатити,
Не міг пана-кровопийцю
Свого доситити.
Ой, не було в тижні днини,
Не було години,
Щоби хлоп ся не надіяв
Свіжої данини.
Ой, не було в него тижня
Хоть один разочок,
'Би до него не явився
З урєду панючок.
Щоби в тижні не явився
Коло єго хати,
Щоби єму із урєду
Свіжу картку дати.
Щоби єму із урєду
Дати 'кусь пораду,
Бо так пани висилали
Щотижня громаду.
«Файні» часи тоті були,
Нема що казати —
Завше видко було в хлопа
Пана коло хати.
Вже паночок єму каже:
«Маєш тут додаток»:
Одну картку витєгає —
Грунтовий податок.
Друга картка — то дрогове,
Третя — додаткове,
А четверта — іще маєш,
Хлопе, обротове.

П'ята картка — вирівнавча,
А шеста — данина,
Сема картка — що корова
В громадське влазила.
Восьма картка та дев'ята, —
А се курецiйні!
А десята — що то гідні
Кошти здикуційні!
Плати, хлопе, чого стоїш
Такий зажурений,
А шарварок ще у тебе
Не є відроблений.
Коменяре не платив ись,
Що собі гадаєш?
А ти навіть коло хати
Виходка не маєш.
Нема бочки коло хати,
Де твоя драбина?
А табличка коло воза
Де ся загубила?
На пса блєшку не купив,
Що собі гадаєш?
А позичку ще сь не дав —
То попам'ятаєш.
Картку тобі записую —
Дістав є сь догану,
Що ти кучу вибудував
Без жадного плану.
Чо' у тебе, господару,
Плоти не білені?
А будєки по толоках
Іще не кошені?
Гадаю тя до табору
В Березу післати,
Що ти давав сусідові
Газети читати.
В політику ся мішаєш,
Бодай я сє знидів,
Тайний агент тебе вчора
У читальні видів.
Забув я ся подивити,
Чи є в тебе дзига.
Пан до хлопа присилився,
Як та фафурига.

«А вам, хлопці, тепер буде
Усім по заслузі, —
Бо у Жаб'є будуємо
Три мудрі кутузі.
А на ті пси одну тищу
Треба ізложити,
Аби можна тих злодіїв
Верхами ловити».
Бідні люди тоту тищу
Золотих зложили,
За ті гроші уредники
Великдень зробили.
Отаке-то уредники
Та пани робили,
А ходили коло люди,
Усєко дурили.
«А послухай ти нас, хлопе, —
Добре будеш жити,
Своє ім'я, свою віру
Треба ізмінити.
Що лиш собі задумаєш —
То все будеш мати,
Як ся будеш легіоном
В нас ся називати,
Як ся впишеш, чоловіче,
В шляхту загродову,
То ти будеш у нас мати
Службу гонорову».
Та не один не желував
Честь свою віддати,
Щоби війтом чи солтисом
У громаді стати.
Як став війтом чи солтисом,
Чи членом у раді,
То вже їхав у Варшаву
Панам у пораді.
Продав гонор, продав народ,
Споганив родину.
Подумайте ви, зрадники,
Що ви наробили.
А гадали наші люди,
Що не перебудуть,
В'ни за правду тєжкі збитки
Хруня не забудуть.

Наші люди не забудуть,
Будуть пам'ятати,
Як стражники йшли по хатах
Порєдків шукати.
А староста з паном войтом
Одну раду мають —
А по вісім здекуторів
В село посилають.
Бо вже має таку псяжу
Натуру погану, —
Обрабував цілі гори,
Та й ще йому мало!
Ходять голі та й голодні
Заплакані люди,
Ані муки́, ані солі,
Не світиться всюди...
За ті наші гіркі гроші
Гуляли та й пили,
А ми голі та й голодні,
Та смутні ходили.
А обдерті та й голодні
Ходять заплакані,
А війт у нас у громаді
Гонюрово вбраний.
Та й укохав таке сало,
Що годі ходити,
Але пива та й горівки
Лиш може попити.
А за що він так панує,
За яку причину?
Бо він продав у Варшаві
Нашу Верховину.
Так, як колись Юда Христа
За дванайцять ринських,
Так він продав у Варшаві
Братів наших рідних.
Зрозумійте, люди добрі,
Як він ся старає,
Що він цілу Гуцульщину
Сполячити має.
В календарях виписує
Якусь нову моду,
Що гуцули всі походять
З турецького роду;

Що польську та волоську
Кров у собі мають,
Що спільного з Українов
Нічого не мають.
Они добру раду мали:
Як там уложити,
Щоби цілу Гуцульщину
Панам закупити.
За півдарма пани грунти
У нас забирали,
На пам'єтку Гуцульщині
Музей збудували,
Щоби потім, у сто років,
Пани ся дивили,
Ой, які то у сих горах
Колись люди жили.
Так багате наше Жаб'є
Вороги із'їли,
А найгірше конфіденти
Були нам доїли.
А не знав би хлоп, як жити,
Як ся сокотити,
А боявся з рідним братом
Він заговорити,
Бо конфідент попід стіни
За тобов слідкує,
Все то несе поліції,
Де лиш що зачує.
Де тютюну трошки було,
То зараз натягне,
А як узрів кілу солі,
То вже ся не стяме.
Бо мав уже таку песю
Натуру погану,
А сумлення таке має,
Що продав би маму.
А продав би свого тата,
Рідненького брата —
За тото вам усім буде
Велика заплата!
Не забудьте, люди добрі,
Що в'ни наробили —
Аж за гору рідних братів
Різати ходили!

Ой, у хлопа чорна нужда,
У пана забава,
Пан худобов називає
Бідного Івана.
Питає ся пан у хлопа:
«Що тобі се діє?
Для нашої тепер Польші
Аж сонечко гріє».
Хвалилися польські пани,
Що їм сонце гріло,
Проте сонце їм ув очах
Зашелескотіло;
Бо з заходу чорна хмара
Якась наступає,
Уже Гітлер до поляків
ПісЛи посилає.
А ті пісЛи приїхали
Та єли казати:
«Ци хочете ви, панове,
З нами воювати?
Ци хочете ви, панове,
З нами погодити,
«Зрабовані» наші землі
Треба відступити.
«Зрабовані» наші землі
Треба нам віддати,
Ви не годні з Німеччинов
Нігде воювати».
Тогді горді польські пани
Єли говорити:
«До 'статнього чоловіка
Будемо ся бити!
Союзники у нас добрі —
Ми не боїмоси,
Хоть яка би була сила,
То ми не дамоси!
А позичку по всій Польщі
Треба розписати»...
А позичку розписали —
Гроші істєгали,
А хто не мав відков дати,
То арештували.
А як прийшли більшовики,
Зачали казати:

«Не будете наших братів
Більше збиткувати!»
Як зачали більшовики
Ввечер наступати,
Тогді пани показали —
Вміють утікати!
Бо всі пани в Польщі були
Заїчого духу, —
Таку силу показали,
Як навесні муха.
Бо не годні в'ни були
Вже си боронити,
А як они утікали, —
Варт си подивити.
А як они в Румунію
Файно удирали,
Своє життя та родину
Вони проклинали,
Свою маму проклинали
Що їх породила...
Отак Польша гонорова
Війну закінчила.
А як прийшли більшовики,
Урєд уложили
Отогді ся бідні люди
Усі звеселили!
А тогді ся звеселили,
Що пана не мають,
Один другого товаришем
Тепер називають.
Кожний це сє розуміє,
Що ме ліпше жити,
А на пани, на магнати
Не буде робити.

«ДОБРЕ» НАМ ТАКИ ЖИЄТЬСЯ

«Добре» нам таки жиється,
Нема що казати, —
В понеділок іди зрання
На лан за сніп жати.
А в вівторок мусиш, хлопе,
Йти в'язати панські копи,
Щоб в середу пораненько
Йти горнути помаленько,
Бо в четвер іще до сходу
Вилізай-но на підводу —
І возити, і складати,
Й очеретом накривати...
А в п'ятницю — що є сили
Біжи борше до машини,
Бо в суботу — знов роботу
Пан знайде дурному хлопу.
А неділя як прибуде,
То ще буде гірш ніж в будень.
Прийде війт до твої хати
Брать послíднє за податі.
Брать послíднє, витягати,
Посаднику продавати.
Посаднику продавати —
Тебе з хати викидати.

А В СЕРЕДУ РАНО

(Пісня про «пацифікацію»)

А в середу рано
Кіннота прибула.
Де вікна вибиті —
Там кватира була.
Прийшли до читальні —
Зачали ламати,
Зачали із стінів
Портрети скидати.
Скинули Шевченка
І Івана Франка,
З вікон не лишили
Ні одного рамка.
Стіни попороли,
Шафи поламали.
Українські книжки
В болоті топтали.
А в неділю рано
Всі дзвони дзвонили,
Українські хлопці
Овес молотили.
Одні машинами,
А другі ціпами,
Треті пуцували
Всі коні щітками.
Оден кричить: «Мамо!»
Другий кричить: «Тату!
Що будем робити —
Розшивають хату?»

А мати в коморі,
Руки заломила:
«Ой боже мій, боже,
Що буду робила!»
В однім куті жито,
А в другім пшениця, —
Все то є зіллято,
Нафтов і черницев.
Подерли перину,
Українську блузку,
На то висипано
Огірки, капусту.
Ми на то співали,
Шоби люди знали,
Як в тридцєтім році
Були фасували.
Ми будем співати,
Будем пам'ятати,
Будем шляхтиченькам
Буки віддавати.

ЧОГО НАМ СЬОГОДНІ СУМНАЯ НЕДІЛЯ

Чого нам сьогодні
Сумная неділя?
У селі Любані
Сталася подія.
Була цяя справа
Дня другого мая
Тридцять сьомого року —
Марусі не стало.
Рознеслось по селах,
По цілому світі —
Була цяя справа
В Ровенськім повіті.
У неділю рано,
Ще й сонце не сходить, —
Штирох вражих катів
До хати приходить.
Штирох вражих катів
Та й зайшло до хати,
А ще двох зісталося
На дворі на варті.
Штири вражих кати
Та й стали питати:
«Скажи нам, Маруся,
Де твій рідний тато?»
Маруся устала,
Твердо відказала:
«Кати взяли тата,
Я ще була мала!»

Один кат сміється,
Ніби він щось знає:
«Де твоя мамуся?!» —
Марусі питає.
«Не смійся, катюго, —
Сьогодня неділя,
Моя рідна мама
Пішла у підпілля».
Як почули кати
Цю розмову в хаті,
Почали Марусю
В кайдани кувати.
Взяли білі руки
В кайдани скували.
«Де ти була вчора?» —
Все її питали.
Наша товаришка
Мала тверду волю —
Не сказала тим катам
Ні жодного слова.
Взяли комсомолку
Та вивели з хати,
Стали комсомолку
Тяжко катувати.
«Дивися, Маруся,
Тут твоя могила,
Коли нам не скажеш,
Де прапор поділа.
Признайся, Маруся,
Собі краще зробиш —
Випустим на волю
Ще й грошей заробиш».
«Краще мені вмерти,
Тяжко пострадати,
Як за ваші гроші
Всіх братів продати».
Взяли товаришці
Очі зав'язали,
Стала товаришка
Зі світом прощатись:
«Прощайте, товариші,
І ви, добрі люди,
Бо вже мому життю
Скоро кінець буде!»

Взяли товарищці
Очі зав'язали,
Шість катів проклятих
Разом вистріл дали.
Впала товаришка
Від вражої кулі,
Тяжко заплакала
Від страшного болю.
Лежить комсомолка —
Кров червона ллється,
Поліцай проклятий
Стоїть та й сміється.
«Ой, ти, вражий кате,
Ти з мене не смійся —
Від моїх товаришів
Відплати надійся!»

А В НЕДІЛЮ РАНО, ЯК МИ ПОВСТАВАЛИ

А в неділю рано,
Як ми повставали,
То нас молоденьких
В кайдани кували.
В кайдани кували,
В тюрму замикали,
За те, що ми в Белзцю
Панів виганяли...
Там у чистім полі
Береза стояла,
А на тій березі
Зозуля кувала.
Не була зозуля —
Тільки рідна мати,
Плакала-ридала, —
Сина не видати.
«Щоб ти знала, мамо,
Яка мені біда,
Ти би сь передала
Голубчиком хліба.
Голубчиком — хліба,
Голубкой — водиці,
Щоби сь знала, мамо,
Як тяжко в в'язниці.
Щоби сь знала, мамо,
Як тяжко в неволі, —
То би сь передала
Горобчиком солі.

На великдень рано,
Як ви пиво пили,
То нас молоденьких
Нагайками били.
Нагайками били,
В тюрму замикали,
За те, що ми в Белзцю
Панів виганяли».

ВЕРХОВИНО, СВІТКУ ТИ НАШ

Верховино, світку ти наш,
Гей, як у тебе погано.
По цілих днях — вдень і вночі —
Треба робити на пана.
Ой, нема-то краю, краю
Над ту Верховину,
Тут з бідою розпізналась
Найменша дитина.
Ходить біда по гóроду,
Онучі збирає,
А пан собі у готелю
Життя заживає.

Тут «демократ-республіка»
Хвалиться правом народу,
А той народ, мов той туман,
Бажає крихти свободи.
Тут поліція з палками
По головах чеше,
А буржуй в своїх газетах
Як може, так бреше.
По вулицях нападають
На невинних прохожих
І частують, як воєнних
Плєнників ворожих.

Тут фабрикант, хитрий ділок,
Шалені зиски збирає.
А той народ, мов той туман,
З голоду пухне, вмирає!

А коли хтось підійметься,
Щоб рвати кайдани,
То зараз він упадеться
У руки тиранів.
Тут б'ють його, побивають,
Кров невинну точать,
Свої власнії закони
Ногами толочать.

Верховино, світку ти наш
Бодай ти була пропала!
Тебе держить неситий пан,
Несита вража навала.
Коли б вже люд робочий
Зі сну пробудився,
Коли б уже раб з оружем
На бій підоймився.
Прийде, прийде та година
В великій віднові —
Скупається Верховина
В буржуазній крові!

НЕ ПАНАМ ПОКОРЯТИСЬ

Не панам покорятись,
Не боронити їх трону, —
Ми нині йдем на боротьбу
За Вкраїну Червону!

П р и с п і в:

Грай, пісне, громом
З-поза грат —
За Україну Рад!
За Україну Рад!

Труд ми давали свій і кров,
А вони нам — палку й зраду.
Ми перервемо нині вам
Вашу гучну забаву!

П р и с п і в.

Не отуманять слова нас,
Слова пусті з амвона.
Єдиний знак трудящих мас —
Се є прапор червоний!

П р и с п і в.

На барикади вперед марш!
За нами йдуть мільйони!
Єдиний знак трудящих мас —
Вгору прапор червоний!

Приспів:

Грай, пісне, громом
З-поза грат —
За Україну Рад!
За Україну Рад!

ЗІЙШЛО СОНЦЕ ОСІННЄЄ, ВІТРИ ЗАШУМІЛИ

Зійшло сонце осіннєє,
Вітри зашуміли,
Лани наші колгоспнії
Житом зеленіли.

Зеленіли лани житом,
Аж хвиля вставала,
А по всій по Батьківщині
Вістка пролунала.

По радіо сам Молотов
Урочисто мовив,
Щоб полки товариш маршал
До бою готовив.

Що полки червоні підуть,
Будуть визволяти
Братів наших, що за Збручем
Страждали від шляхти.

Загуділи грізні танки,
Заіржали коні, —
То бійців колони дружні
Ішли у походи.

То із міста Проскурова
Кіннота летіла,
Аж у польського мосьпанства
Голова зомліла.

Як ударили гармати
Та по всьому фронту,
Ой, тікали ж вражі пани
Із свойого форту.

Ой, тікали без оглядки,
Як миші з стодоли,
Розгубили по дорозі
Шляпи й парасолі.

Коли славнії герої
В Тернопіль вступали,
Тоді пани і підпанки
Зі Львова тікали.

А тепер брати за Збручем
Вільно себе мають,
Нашу Армію Червону
Славлять-прославляють.

ПРИЛЕТІЛИ САМОЛЬОТИ ЗІ СХОДУ ДО ПАЛЬЧА

Прилетіли самольоти
Зі сходу до Пальча.
Питаються товариші,
Чи немає панства.
Летіть, летіть, самольоти,
З Пальча до Олики —
Там у князя Радзівілла
Сидить пан великий!
Як почули Радзівілли,
Стали утікати,
А за ними пани Смігли
Хутко доганяти.
Ти хвалився, генерале,
Гудзика не дати, —
Довелося, генерале,
Швидко утікати!
Вихвалявся, випинався
Та молив молебні,
А втікаєш, як собака,
У кущі ганебні.
Втікай, втікай, вража муко,
Та й не оглядайся,
Щоби в наших рідних землях
Твій слід не зостався.
Втікай, втікай, вражий сину,
Куди ноги хочуть —
Хай на наших рідних землях
Трактори гуркочуть!

ГУЦУЛЬЩИНО, ПИШНА ЧІЧКО

Гуцульщино, пишна чічко,
Чому похилилась?
«Від польського панування
Страшно я змарніла!»
Верховино-сиротино,
Чого так сумуєш?
Чого за Збруч позираєш,
Який вітер чуєш?
«Чую волю! Дні великі
В мене наступають,
Наші браття із-за Збруча
За нас пам'ятають!»
Чорногора усміхнулась:
Досить бідувати —
Іде Армія Червона
Братів визволяти!..
Ой, як зачав Ворошилов
Кордони ламати,
То зачали офіцери
Погони зривати.
Як льотчики на Карпати
Лише подивились,
Тоді ляшки-панки
Тутка й розгубились.
Як зі сходу замаяли
Червоні прапори,
Задзвеніла гучна пісня
На всі наші гори.
Заспівали гуцулики:
Будем вільно жити!

Вже на себе, не на шляхту
Будемо робити!
Вже нам вільно признатися,
Якого ми роду —
Ми є члени повноправні
Сильного народу!
Вже нужда з панськов Польщев
Навіки пропала, —
Нас Радянська Україна
До себе прийняла!
Україно, Верховино,
Зелені Карпати!
Як нам любо та солодко
Вас рідними звати!

ПРИЙШЛА ВЛАДА НАРОДНАЯ

Ой, кувала зозуленька
Та й буде кувати,
Зникла, щезла польська шляхта,
Їй не панувати!

Вже не будуть вражі пани
З нас податки драти
Та не будуть за ті гроші
Пити та гуляти!

Ой, кувала зозуленька,
Голосно кувала, —
Тепер уже панська влада
Навіки пропала!

Прийшла влада народная —
Зацвіла калина!
Народилось нове життя,
Мов мала дитина!

ВІЛЬНІ СЕЛА НАШІ

Текла річка долиною,
Текти перестала;
Була колись панська Польща,
Людей катувала.
Шумлять вітри над полями,
Курява спадає,
То не вітер — то так шляхта
За кордон тікає!
Подуріли пани кляті,
Наробили каші,
Не вертатись вже їм більше
В вільні села наші!
Де були панів хороми —
Тепер нові школи,
На ланах у нас широких
Вже селянське поле!
Без панів, капіталістів
Будем працювати,
Нам брати з-за Збруча
Будуть помагати!

РАДІСНО НАМ СТАЛО — ТАК ЩЕ НЕ БУВАЛО

Звістка пролунала
Така небувала:
На Західній Україні
Вся шляхта пропала!
З шляхтою навіки
І злидні пропали —
Отакої колядоньки
Шляхтичі не мали!
Плачуть пани, плачуть,
Мов скажені, скачуть, —
Плачуть вони за ланами,
Яких їм не бачить!
Плачуть за ланами
Гіркими сльозами.
Ой, панове, що то сталось,
Що діється з вами?
Ми лани забрали —
І вас не питали!
А ви тепер за кордоном
Лакеями стали.
Радісно нам стало —
Так ще не бувало,
Бо Західна Україна
Свобідною стала!

ПРИЙШЛА ВЛАДА РОБІТНИКІВ — ПАНІВ РОЗІГНАЛА

Сидить бідний робітник
Та й думку гадає,
Як то він у панській Польщі
Жити далі має.
У школу нас не пускають,
З робіт виганяють —
Нехай бідні робітники
З голоду вмирають.
Нащо, мовляв, робітнику
Чогось си учити,
Краще йому панів буде
Повозом возити.
А як буде панські коні
Гарно доглядати,
То за теє собі їсти
Буде діставати.
А которі робітники
Ще правди шукали,
То за то їх у тюрму
Всіх позамикали.
Лише брати їх зі сходу
Всіх повизволяли.
Прийшла влада робітників —
Панів розігнала!
Землю людям найбіднішим
Всю пороздавала.
Дала землю, дала волю,
Стала нас учити,
Щоби легше працювати,
А гарніше жити.

Один стає кондуктором,
Другий машиністом,
Третій учиться найкраще —
Він буде танкістом.
Отворили нам всі школи,
Просять заходити,
Щоби там си научити,
Як маємо жити.
Учать робітників,
Як то треба працювати,
Щоби мати на все час,
Також одпочити.
І селянин має жити
Хороше й щасливо,
Він не робить на панів,
Як то ся водило.
І так наша Галичина
В щастю проживає,
Любить свою Батьківщину,
Владу поважає.

НИНЬКИ МИ СВОЇМ БРАТАМ ЩИРУ ШЛЕМ ПОДЯКУ

Ниньки ми своїм братам
Щиру шлем подяку —
Вони нас висвободили
Від панів проклятих.

Збруч тече теперка вільно,
Радіють Карпати,
Нашу землю шляхтичам
Більше не топтати!

Хай над нашою землею
Прапор волі має —
Променисту, незгасиму
Конституцію ми маєм!

Серце наше радо б'ється,
Щоб і билось радо —
Пошлемо синів народу
У Верховні Ради!

З нами доля, з нами щастя
І ясні в нас далі —
Хай живе народ свобідний!
Хай живе наш Сталін!

ВЖЕ ПІВНІЧНА БУКОВИНА РАДЯНСЬКОЮ СТАЛА

Нова рада стала,
Яка не бувала —
Вже Північна Буковина
Свобідною стала.

Вже Північна Буковина
Радянською стала,
Вже над нею, зеленою,
Зірка запалала.

Вже Північна Буковина
Звільнилась від гніту, —
Най летить же ця новина
Та й по всьому світу.

Вся Північна Буковина
Й вільні її діти
Більш не будуть від румунських
Бояр гніт терпіти.

БЕССАРАБІЯ ВЖЕ ВІЛЬНА, ВІЛЬНА Й БУКОВИНА

Бессарабія вже вільна,
Вільна й Буковина, —
І брати мої радіють,
Бо така ж новина.

Бессараби й буковинці —
Визволені люди,
Лиш тепер вони дихнули
На повнії груди.

Жили брати без доленьки,
Воленьки не знали,
У ярмі боярів клятих
Довгий час стогнали.

Нам тепер повік радіти,
Брати мої рідні,
Ви на звільненій землі
Навіки свобідні.

РОЗКВІТАЄ БУКОВИНА

Розквітає Буковина,
Як мак серед поля,
Розвивається щаслива,
Радісная доля.

Новим життям в Буковині
Ми почали жити, —
Вже ніколи ми не будем
На панів робити.

Поміщицьку і попівську
Землю розділили,
Безземельних і бідняків
Нею наділили.

Тепер наша братська сім'я
Вся весела ходить.
В нас партія більшовицька
Порядок наводить!

Влада наша робітнича
Двері нам відкрила,
До науки і освіти
Усіх запросила!..

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА

1941—1945 років.

ЗА КРАЇНУ РАД

Защебетав жайворонок,
Угору летючи;
Ой, гукнули красні бійці,
Походом ідучи —
Походом ідучи.

Гей, вперед на ворогів —
Ні кроку назад!
Ми завзято будем битись
За Країну Рад —
За Країну Рад.

Всі без страху, без вагання
Підем сміло в ногу!
Ми повинні та здобути
Славну перемогу —
Славну перемогу.

Всі за волю, за край рідний
Мусим постояти.
Слово нашого вождя
Треба пам'ятати —
Треба пам'ятати.

Гей, усі вперед, усі вперед —
Ні кроку назад!
Будем битися завзято
За Країну Рад —
За Країну Рад.

В НЕДІЛЕНЬКУ РАНО-ПОРАНЕНЬКУ

В неділеньку рано-пораненьку,
Ще й сонечко не зіходило,
Срібла-роси не визбирувало,
А з-за Збруча, з-за Дунай-ріки,
Та з далекої сторони,
Налетіли хижі птиці,
Хижі птиці круки-ворони
На поля, луга зеленії,
На міста і села славнії,
На цвітучу землю нашую,
Землю-матінку радянськую.
В кігтях-пазурях несли вони,
Чорні птиці, хижі ворони,
Люту смертоньку люду мирному.
А за птицями звірі ринули,
Звірі злобнії, ненависнії.
То не звірі йшли, не вода текла —
То солдати війська дикого,
Що не хліб їдять — тіло білеє,
І не воду п'ють — крівцю людськую,
Що слізьми вони упиваються,
Гірким гореньком забавляються,
Над усім світом насміхаються.
Загула земля українськая,
Білоруськая і російськая,
Одвічали їм землі братнії,
А що з півночі і на полудень,
На Далекий Схід простягаються.
І тоді прозвучав голос мудрий з Кремля,

Голос мудрий, утішливий, праведний:
«Гей, ой, гей, сини мої, внуки і друзі!
Батьківщина наша в небезпеці і тузі!
На землю нашу чорною хмарою враг наступає,
Щастя наше застилає,
Радість нашу випиває,
Силу й красу забирає,
Землю рідную оскверняє,
Наші поля гайнує,
Доми-палаци руйнує».
Загула земля, затривожилась,
Рать Червоную собираючи,
На врага-супостата споряджаючи.
Гей, ішли полки все відважнії,
А штики у них гостровразнії.
Поклонилась трава їм у ніженьки,
Постелився їм лист на доріженьки,
Як той лист, полягли і воріженьки.
Та не мало їх, ой, багато їх,
Немов з моря вода гірка виплескалась,
З моря Білого й з моря Чорного,
Затопляють вони землю милую...
Б'ються жарко полки, не спиняючись,
Зброю з рученьок не пускаючи,
З стремен ніженьок не виймаючи.
Але бистра вода все назад несе,
Зносить рать удалу все потрошечку.
Оглянуться бійці, славні воїни,
Аж вони на землі на донецькій стоять.
З Криму вісточку шлють: тяжко б'ємося.
А з Москви несуть: в небезпеці Москва.
Ленінград-богатир теж поранений.
Защеміло в душі, запотьмарилось —
Як же сталося так, що й не марилось?
Тоді знов прозвучав голос мудрий з Кремля,
Голос мудрий, утішливий, праведний:
«Гей, ой, гей, сини мої, внуки і друзі!
Бийте врага, громіте,
Ні одного не щадіте,
За горе-сльози платіте!
Так наказують вам —
Матері ваші,
Так наказують вам —
Жінки ваші,

Так наказують вам —
Діти ваші!»
Чарівне було слово те, слово Сталіна,
Придало воно свіжих сил військам
Понеслись вони — тільки пил кругом розлягається.
Аж глухії — і то прочуваються,
Аж покійники прокидаються,
Щоб побачити, щоб дослухатись,
Як за землю свою плодородную,
Землю руськую благородную
Із ордою погано-фашистською
Славні витязі сміло змагаються.

ВСТАЛИ МИ ЗА ВОЛЮ КРАЮ

Ой, шумить гроза раненько,
Аж земля гуде;
То наш батько рідний Сталін
Армію веде.

Мов страшенна грізна буря
З градом і дощем,
Сила йде необорима
За своїм вождем.

Прапорами бойовими
Поле все шумить,
Вождь орлиними очима
Вдалину глядить.

Вдалині він стогін чує,
Міліони мук:
То хижак-фашист лютує,
Чути грім і гук.

Встали ми за волю краю
У страшній борні.
Розіб'єм фашистську зграю
На її землі!

ТА ВІДКІЛЯ МІЙ МИЛИЙ ПРИЙДЕ

Та відкіля мій милий прийде?
Та відкіля він, червоний, прийде?
Чи з того поля,
Чи з синього моря,
Чи з високої гори,
Чи з руської сторони?
Ой, мій милий, миленький,
Приїхав він, приїхав
На баскому коні,
Ой, а з ним червоні все вояки,
Рідні червоні все юнаки.
Ідуть вони з поля,
Та з синього моря,
Та з високої гори,
Та з руської сторони.
Б'ють вони фашиста-ката,
Того ворога клята,
Б'ють його в полі,
Та коло моря,
Та біля гори —
Рідної сторони.
Ой, пішла, пішла недоля,
Йде до нас воля.
Йде вона з поля,
Та з синього моря,
Та з високої гори,
Та з руської сторони.
Мати у колгоспі працює,
Донька бере зброю золотую,
Коня вона виводить,

Виводить — не ридає,
Стиха словами промовляє:
«Буду з милим у бою,
Та у чистім полі,
Та на синім морі,
Та на високій горі.
Буду бити лютого ката,
Того ворога клята!»

ОЙ, З-ЗА ГОРИ ЧОРНА ХМАРА

Ой, з-за гори чорна хмара,
Десь далеко моя пара,
Десь поїхав він по світу,
Не шле листа, ні привіту.
Ой, чи може його вбили,
У могилі десь зарили?
Ні, мій милий за горами
Б'ється з злими ворогами.
Ой, полети, голубоньку,
На далеку сторононьку,
Передам листа тобою,
А сама піду до бою.
Крізь вогні, крізь дим прорвися,
Перед милим зупинися.
Як листа він прочитає,
Більше гнівом запалає!
Бийся, милий, із ордою
Більшовицькою рукою.
Бий на фронті, а я з тилу
Цю прокляту вражу силу.
Краще згинути на полі,
Ніж конати у неволі.
Били врага, бити будем,
Перемогу ми здобудем!

ГЕРОЇНЯ ЗОЯ

Ой, зажадали фашисти Москву охопити
І доми, палаци, хати —
Все порозорити.
Та повстав народ — узяв зброю,
Повстали партизани...
Дівчинюнька Зоя
Ще була молоденька,
А взяла вже зброю.
Ой, зимою, ой, зимою,
В імлу та морози,
Пішла з ясной шаблей Зоя
По білій дорозі,
Пішла бити ворога-ката.
Ой, у лузі, ой, у лузі
Імла та негода.
Як біла та птиця,
Ішла Зоя в лузі...
І казала Зоя:
«Ой, не шуми, не шуми, милий ти луже,
Не шуми, густесенький гаю,
Бо мені треба чути фашистську зграю».
Тополі шуміли, вітали Зою,
Та Зою вітали, шуміли березы:
«Ти ідеш відомстити за люд наш і села!»
А Зоя все гаєм іде та іде
І каже вона:
«Тихо все, тихо,
Сплять всі катюги,
Тільки лисиці брешуть на ясень,
Тільки літають сови по гаю,

Ой, скоро дійду я, щоб помстить ворогу».
Ой, яка, яка була то година,
Як запалила Космодем'янськая Зоя
Вежу з німецькою зброєю.
Ой, яка, яка була то година,
Ніхто не знає.
Вежа горить та палає.
Як ти, Зоїнько, не почула,
Звідкіль фашисти взялись?!
Схопили кати Зою,
На допит її повели,
Мордували й питали:
«Ти скажи нам, хто ти?
Відповідай нам швидше —
Хто твій батько, хто мати?!»
Зоя мовить ворогам-катюгам:
«Я зовусь Таня — дівчина,
Батько мій — Сталін!
Мати — рідна Батьківщина!
Й більше вам нічого не знати,
Більше вам нічого не допитати!»
Стьобали катюги ременем Зою,
По снігу босу водили,
Вогнем її тіло палили...
Вже гасли на небі ясні зірки,
А німці відважную Зою питали:
«Кажи, де ховаються партизани!?»
А Зоя мовчала і не застогнала.
Пішли катюги відпочити трошки,
А тим часом у кам'яницю входе стара баба,
Вона мовить Зої:
«Звідкіль ти, дівчино?
Люту муку терпиш, неначе ти святая».
Тихо мовить Зоя:
«Я святих не знаю,
Тільки умираю
За щастя рідного краю!»
Рано-пораненьку поставили німці
Шибеницю злую,
І Зою пригнали ті злидні-катюги,
І шию їй білу запетлювали.
Але Зоя-дівчина
Білесенькою рукою
Оттягнула трошки вірьовку-бечовку

Та гукнула Зоя радянському люду:
«Нищіть ворогів цих хижих,
Топчіте їх прапор!
Я відважні чую кроки,
Кроки Армії Червоної,
Прапор бачу перемоги!
Сталін з нами! Сталін з нами!»
Опустила Зоя свої карі очі
І заснула Зоя,
Заснула навіки.
Слава нашій Зої!
Слава партизанам!
Наша Зоя не вмре, не загине, —
Слава Зої сонцем заграла,
Блиска блискавицею
По всій Батьківщині!
Ні, не вмерла Зоя!

НАСУВАЛА ГРІЗНА ХМАРА

Насувала грізна хмара
З далекого краю;
Закувала зозуленька
З великого жалю.

Закрякали чорні круки,
Із поля летючи;
Заплакала дівчинонька,
Долиною йдучи.

То й не круки, то й не чорні
З поля налетіли, —
То фашистські вражі полки
Всюди обступили.

Мов та галич, села вкрили,
Міста підпалили,
Людей мучили, вбивали,
Вішали й казнили.

Вражі гади фашистськії
Усе руйнували,
Молодих дівчат і хлопців
В полон забирали.

Та й погнали молоденьких
На тяжкі роботи, —
Бідним батькам та матерям
Великі скорботи.

Ой, багато вражі німці
Людей розлучили,
Батька з сином, матір з дочкой,
Милого з дівчиной.

Ой, хто ж дітей порятує
З тяжкої неволі?
Хто ж визволить невільників
На вольную волю?

Дав наказа маршал Сталін
До бійців завзятих
Рятувати діток своїх
Від катів проклятих.

Б'ються бійці за Вітчизну,
За вольную волю,
За людей, що у фашистів
Проклинають долю.

ПРО МАТІР-УДОВУ

То не чорні круки налетіли
І не громи в хмарах гуркотіли,
А то ж орди вовчі фашизнянські
Да наші землі полонили.
Да у вишневім садочку у долині
Удовиця жила в хатині,
Колгоспні лани доглядала,
У достатку з дітьми проживала
Та біди-горенька не знала, гей!
Того горя та біди не знати б!
А як стали вороги люті
Села палити, грабувати,
Людей у неволю заганяти,
Заридала удівонька-мати, гей!
«Чи для того я тебе, донечко, ростила,
Щоб ти вік свій та й занапастила,
Сліпою себе зробила,
А щоб орда в неволю не взяла,
Рученьки на себе наклала, гей!»
Ой, тяжкая та неволенька злая!
І люди про теє дізнавали,
В лісах густих та байраках проживали,
Визволення ждали,
До партизанів приставали, гей!
Гей, у неділю рано-пораненьку
Да як чайка к землі припадала,
За вбитим сином-партизаном
Удова старесенька плакала-ридала,
Ворога лютого проклинала:
«Бодай же ви, розбійники прокляті,

Світа білого не видали,
Живими к дому не вертали!
Щоб ваші трупи круки поїли,
А вітри зрівняли могили!»
Густим димом, як туманом, землю вкрило,
Скирди хліба, хати й села — все горіло,
Живих людей, дітей палили,
І не свіча долину освітила, —
То удови хатинонька горіла, гей!
Гей, не стало ні хатиноньки, ні садочка,
Немає доньки, ні синочка
І не цвіте більше калинонька,
А на гіллі сухої вербоньки
Да висить тіло удівоньки, гей!
Гей! І визволила нас Армія Червоная
З басурманської каторги тяжкої німецької
І повернула в рідну сторононьку,
До батька-матері в родиноньку.
Зіронька наша рідная горіла — не вгасала,
Шлях нашому війську освіщала.
А вже вовка фашизнянського
Да не тільки розбито,
А у його ж берлозі добито, гей!
Да уклоняємося ми сонцю правди,
Рідному батеньку Сталіну,
Усьому війську Радянському!
Народу вільному трудящому —
Слава за віки вічні, слава!

ПРОЩАВАЙТЕ, ТАТУ Й МАМО

Прощавайте, тату й мамо,
Прощавай, уся сім'я!
Мене завтра одправляють
У роменські лагеря.

Дріт колючий, дріт колючий, —
Тіло рветься до крові.
Нам загинути прийдеться
У тій дальній стороні.

Дріт колючий, дріт колючий
Ще й положений не раз.
У Німеччину фашистську
Відправляти будуть нас.

Не для нас весна надворі,
Не для нас цвітуть сади, —
Для нас табір збудували,
Тричі дротом обнесли.

Ой, невже життя кінчилось,
Невже всім приходить край?
Двох дівчат за дротом вчора
Вбив проклятий поліцай.

Не журись, моя матуся,
Не розноси свого плачу, —
На ходу втечу з вагона,
В партизани утечу!

УТЕЧУ Я В ЛІС ЗЕЛЕНИЙ

Не піду я в Німеччину
Фашистам годить,
Не буду я у неволі
Фашистській робить!

Утечу я в ліс зелений —
Найду там братів,
Та й будемо виганяти
Фашистських катів!

Не хочу я гнути спини
Німецьким панам,
Не хочу я підкорятись
Фашистським катам!

Не прийдеться вам, катюги,
Довго панувать,
Не діждете, пси криваві,
Нас закатувать!

У ЧЕТВЕР УРАНЦІ МАРИНКУ ЗАБРАЛИ

У четвер уранці
Маринку забрали.
Фашистські поганці
Її катували.

Тіло її біле
Собаками рвали.
«Продай Україну!» —
Вороги казали.

Живую Маринку
У яму поклали,
Кулями пробили
Серце молоде.

«Буде вам розплата! —
Ліс старий гуде, —
Армія Червона
На Берлін іде!»

НІ ВОГНЕМ, НІ ГОЛОДОМ НЕ ЗЛЯКАТИ НАС

Ні вогнем, ні голодом
Не злякати нас.
Ніколи не скориться
Фашистам Донбас.

Із Кремля нам зорі
Щастям засіяли, —
Нас виручать з горя
Брати росіяни.

ДУМА ПРО ОЛЕГА КОШОВОГО

Гей, гей, гей, гей, гей, гей, гей, гей, гей, гей!
Гей, в тисяча дев'ятсот сорок першім році
Заплакала, заридала
Наша Україна.
У місяці липні в сорок другім році
Затужила гірко
Привольная Донеччина. Гей, гей, гей, гей!
Заклекотало море,
Заговорили гори,
А сонце в сльозах закрило
Свої ясні очі;
Квіти пов'яли,
Додолу упадали,
Трави жовтіли,
Мертві лягали,
А роси над ними
Тужили-ридали,
Бо то ж то кров людськая
Безневинная
Текла-червоніла,
Що її проливали
Недолюдки, фашистські шакали. Гей, гей, гей, гей!
Не стало чути пісні привольної донеччанської,
Ані мови щирої радянської.
Усе затихло, все завмерло...
Поховалися люди в землю сирую,
Проклинаючи долю лихую та недобрую.
Все затихло, все завмерло, запанувала смерть лихая та недобрая
І нічка темная та невидная та чорная.

Тоді ж то в цій тяжкій неволі
У городі Краснодоні
Почувся голос орла молодого,
Комсомольця бойового —
Олега Кошового.
Та й гукнув він сильно
Аж по всій Донеччині:
«Гей, гей! Хто живий лишився,
Устань, пробудися!
На тверді ноги ставайте,
Зброї вірної шукайте,
До мене приходжайте
Та підемо в бій нерівний
За вольную волю святую,
За край наш кревно-рідний. Гей, гей!»
Тоді ж то відкликнулось
Враз чотири голоси:
Що перший то був — Земнухов Іван,
Що другий то був — Громова Уляна,
Що третій то був — Тюленін Сергій,
А четвертий то голос був —
Шевцова Любов. Гей, гей, гей!
Тоді ж то хлопець молодий,
Комсомолець бойовий
Олег Кошовий
Своїх друзів собирав
Та стиха словами промовляв: «Гей, гей,
Гей, ви, друзі, друзі мої молодії,
Орли донеччансько-степовії!
Ми Леніна внуки молодії,
Ми Сталіна діти бойовії!
Мене партія послала
І як сину наказала
До вас голос свій подати,
В партизани об'єднати
Та ворогу ні вдень, ні вночі
Життя не давати!»
Тоді ж то ті друзі молодії,
Орли донеччансько-степовії,
Теє зачувають, великі сили в собі мають,
Словами промовляють: «Гей, гей,
Гей, сонцем і землею клянемось:
Перед ворогом не зігнемось,
В бою не здригнемось,

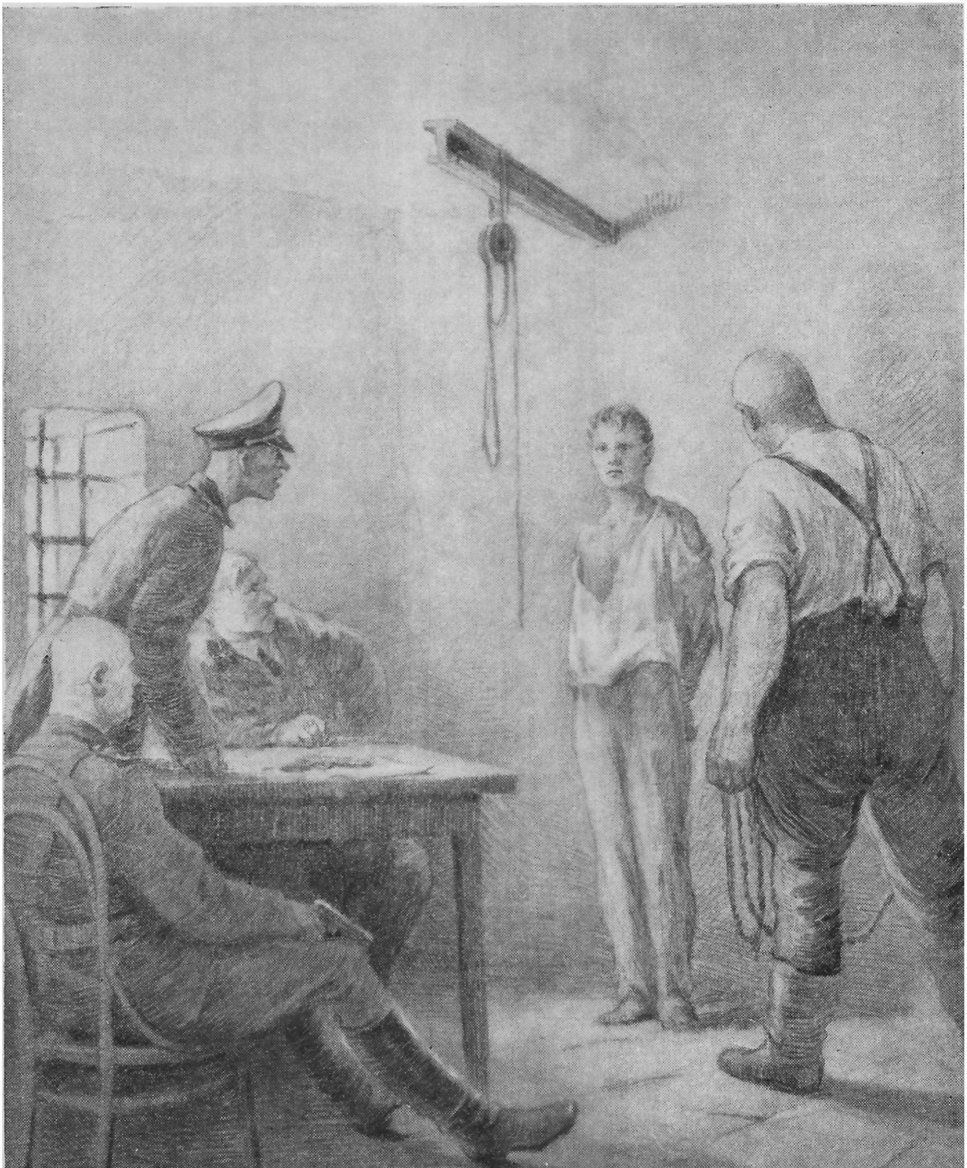
Не будемо ворогу коритись,
А тільки будемо ми з ворогом
До загину битись. Гей, гей, гей!»
Тоді ж то хлопець молодий,
Комсомолець бойовий
Олег Кошовий
Теє зачуває,
Словами промовляє: «Гей, гей!
Гей, ви, друзі, друзі мої молодії,
Орли донеччансько-степовії!
Кажу ж я вам, добре ви дбайте
Та свої орлинії крила розправляйте,
У міста та села вилітайте,
Соколят собирайте
Та ворога лютого
Та ненависного
Без жалю-пощади нищіть-карайте. Гей, гей, гей!»
Тоді ж то ті друзі молодії,
Орли донеччансько-степовії,
Та добре собі дбали,
По містах та селах літали,
Соколят собирали
Та ворога лютого
Та ненависного
Без жалю-пощади нищили-карали. Гей, гей, гей!
Гей, та й летіли ж машини
Аж під небо кусками
Разом з тричі клятими
Фашистами-псами, гей!
А хто то робив?
Ніхто те не знає,
Ніхто не відає,
Тільки один Кашук
Про те добре знає. Гей, гей, гей!
Пропадали офіцери,
Фашистські людожери.
Хто їх крав
І куди дівав?
Ніхто те не знає,
Ніхто не відає,
Тільки один Кашук
Про те добре знає! Гей, гей, гей!
Серед ночі темної біржа запалала,
Що молодих хлопців та дівчат

В неволю тяжкую фашистськую висилала.
А хто то зробив,
Хто то підпалив?
Ніхто не знає,
Ніхто не відає,
Тільки один Кашук
Про те добре знає. Гей, гей, гей!
Гей, та чия ж то була робота?
Та чия ж то була така щедрая турбота
За тих фашистів проклятих,
Мов стервятників дзьобатих,
За тих офіцерів,
Клятих людожерів? Гей, гей, гей!
А була ж то робота
І така щедрая турбота
Хлопця молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового. Гей, гей, гей!
Ой, як підходило свято Жовтневеє,
Тоді ж то затремтіло дрібно
Серце не однеє. Гей, гей!
Говорили люди:
«Як же воно буде?
Наше рідне свято,
Такого ніде в світі
Та й не знаходжати.
Хто подасть надію
В цю святую Жовтневу неділю? Гей, гей, гей!»
Тоді ж то хлопець молодий
Олег Кошовий
Як теє зачував,
То в собі добрую думку мав,
Своїх соколят собирав,
Словами промовляв: «Гей, гей!
Гей, ви, друзі, друзі мої молодії,
Орли донеччансько-степовії!
Лучче нам на світі не треба жити,
Коли ми не зможемо
У цю ніч Жовтневу
Та по всьому городу
Прапорів червоних та й розмайорити. Гей, гей, гей!»
Тоді ж то ті друзі молодії,
Орли донеччансько-степовії,
Теє зачувають,

Словами промовляють: «Гей,
Хай ворог зімліє,
То нічого не вдіє,
Хай ворог сконає,
То про це не взнає!
Прапори почепимо — хай радіють люди
І хай твердо знають — скоро воля буде. Гей, гей, гей!»
Гей, ще сонце не сходило,
А фашисти ще спали,
А вже прапори по всьому місту,
Мов мак, процвітали. Гей!
Із хат люди вибігали
Та як теє забачали,
То з радості плакали-ридали,
Друг із другом обнімались, цілувались,
З великим святом вітались! Гей, гей, гей!
Тоді ж то ті офіцери,
Фашистські людожери,
Як теє забачали,
То в собі страшную лють мали,
Своїх шпигунів собирали,
На всі чотири сторони,
Як комашню, розсилали.
Никали, шукали,
Щоб спіймати хлопця молодого
Олега Кошового,
У фашистські руки
На незнані муки,
На тяжкую та страшную
Смерть віддати. Гей, гей, гей!
Гей, гей, гей, гей, гей, гей!
Ой, як привели хлопця молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового
Та й у фашистську катівню,
А там вже стояли,
Мов люті шакали,
Аж три кати вряд. Гей, гей, гей!
Що перший то був, що руки-ноги ламає,
Другий то був, що біле тіло людськеє
Пасами спускає,
А третій то був, що гарячим залізом
Яснії очі випікає,
Навіки світ білий затемняє. Гей, гей, гей!

Тоді ж то перший кат,
Що руки-ноги ламає,
Словами промовляє:
«Гей, коли хочеш, Кошовий,
Руки-ноги мати,
Треба нам по правді усе розказати!»
Тоді ж то другий кат, що білеє тіло людськеє
Пасами спускає,
Словами промовляє:
«Якщо хочеш, Кошовий,
Білим тілом утішатись,
Треба нам по правді
Про усе признатись».
Тоді ж то третій кат,
Що яснії очі гарячим залізом випікає,
Навіки світ білий затемняє,
Словами промовляє:
«Коли хочеш, Кошовий,
Яснії очі мати,
Світ божий видати,
Треба своїх побратимів
Нам враз показати». Гей, гей, гей!
Гей, тоді ж то хлопець молодий
Олег Кошовий
Як тую гидливу мову зачував,
То згорда словами промовляв:
«Гей, не хочу я ні цілими
Руки-ноги мати,
Ні білим тілом утішатись.
Ні ясні очі мати,
Світ божий видати,
Ані з вами, катами, людожерами, розмовляти.
Не годні ви, кровопивці, дикуни поганські,
Людожери фашизнянські,
З мене слова взяти,
А тільки ви годні червам-гноянкам
На поганий обід стати. Гей, гей, гей!»
Тоді ж то найстарший кат, дикун поганський,
Людожер фашизнянський,
Наперед виходжав,
Словами промовляв: «Гей!
Гей, Кошовий, Кошовий Олегію,
Яку маєш надію,
Яку надію маєш,

Що так згорда до нас промовляєш?»
«Гей, я, хлопець молодий
Олег Кошовий,
Тому так згорда промовляю,
Що не одну, а три надії маю. Гей, гей, гей!
Що першая надія — то партія славна,
Що другая надія — то Армія Червона,
Армія могуча,
А що третя надія —
Смерть ваша неминуча. Гей, гей, гей!»
Тоді ж то ті кати фашистські,
Гадючі, нечисті,
В страшенную лють впадали,
Зубами скреготали
Та на хлопця молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового,
Як ті вовки-сіроманці,
Нападали, катували. Гей, гей, гей!
Руки-ноги поламали,
Біле тіло юнацьке молодецьке
Пасами спускали,
Яснії очі орлинії
Гарячим залізом випікали,
Світ білий навік затемняли, —
Та слова від хлопця молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового
Так-таки й не взяли. Гей, гей, гей!
Тоді ж то найстарший кат фашизнянський,
Людоїд поганський,
Наперед виходжав,
Словами промовляв: «Гей, гей!
Гей, Кошовий, Кошовий Олегію,
А яку тепер маєш надію?»
«Гей, є в мене серце
Палко-комсомольське,
В ньому надію маю,
Там її ховаю.
Хто його прострілe —
Того наглая смерть зустріне,
Хто його торкнеться —
Той мохом візьметься,
Хто його дістане —

Той попелом стане! Гей, гей, гей!»
Тоді ж то ті кати фашизнянські,
Людоїди поганські,
Як тії слова зачували,
То в собі великий страх мали.
Світ за очі тікали,
Хлопця молодого
Олега Кошового,
Напризволяще покидали. Гей, гей, гей!
Тоді-то хлопець молодий,
Комсомолець бойовий
Олег Кошовий,
Як сам з собою залишався,
З білим світом прощався,
Кров'ю дорогою стікав,
В темниці темній та холодній
Від лютого болю помирав. Гей, гей, гей!
Гей, як воїни червоні
У нестримному поході
Город Краснодон визволяли
Та хлопця молодого
Олега Кошового
В темниці темній та холодній знаходжали,
Та білий волос на його буйній голові завбачали,
То на коліна упадали,
Перед ним клятву святую віддавали. Гей, гей, гей!
«Гей, Кошовий, Кошовий Олегію,
Даємо тобі клятву святую,
Цілуємо землю сирую:
Недостойні ми будемо
На білому світі жити,
Якщо зможемо живим
Хоч одного фашиста залишити. Гей, гей, гей!»
Ой, та й насипали ж Кошовому
Широкую та високую
При битому шляху могилу
Та ще й посадили йому в голівоньках
Гіллястую червоную калину. Гей, гей, гей!
Тоді ж то як пройде хлопчик маленький
Повз тую могилу широкую та високую,
Стане споминати
Та захоче й собі таким,
Як Кошовий, стати. Гей, гей, гей!
Тоді ж то як пройде дівчина-красуня,

Скаже до могили:
«Чом не був ти, Олегію,
Моїм любим, моїм коханим та милим? Гей, гей, гей!»
Тоді ж то як пройде мати старенька,
Та й склонить голівоньку сиву:
«Чом не був ти, Олегію,
Моєю дитиною єдиною,
Сину мій, любий сину! Гей, гей, гей!»
Тоді ж то як пройде кобзар сивоусий
Та й зійде спочити на могилу,
Заспіває пісню голосную
Аж на всю Україну
Про орла молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового. Гей, гей, гей!
«Гей, Кошовий, гей, Кошовий,
Геройський ти козаче,
За тобою, Олегію,
Вся Україна тужить та плаче. Гей, гей, гей!
А ще більше плаче твоя рідна мати,
Як чаєчка, квилить-проквиляє
Та фашистів лютих
Кляне-проклинає. Гей, гей, гей!»
Гей, гей, гей, гей, гей, гей!
Гей, ви, добрії та милії люди селянські
Та всі чеснії трудівники шахтарські!
Гукає до вас земля
Донеччанська,
Українськая,
Білоруськая,
Руськая
Та всі землі Союзу Радянського.
Добре ви дбайте,
Хлопця молодого,
Комсомольця бойового
Олега Кошового
Пам'ятайте, не забувайте,
Дітей своїх та внуків учіть-научайте,
Про орла молодого
Олега Кошового
Мовте-розповідайте
На довгії літа —
Аж до кінця віка! Гей, гей, гей!

ДУМА ПРО КАРНАУХА

Ой, у Слов'янськім та й у районі
То не великі тумани вставали, —
А то димом вибухів обрій укрило
І небо серед бурі клекотіло.
Донбас горів, а з ним і я в огні,
Як боляче йому, так боляче й мені.
До нас ввірвались людожери...
Донецькі шахти, глибокії яри, кагати
Людом нашим забивали,
В ярма запрягали.
Криваві ріки там лилися без кінця —
Малих дітей, жінок і матерів,
Сестер, братів, товаришів там кров текла...
Ідуть партизани по темних дібровах,
В руках автомати та й самі невпромах.
А з ними орел, як гроза, віч-на-віч
У бій проти ворога в темную ніч —
Сам батько іде старий партизанський —
Наш Карнаух, родом слов'янський.
З наляку фашисти кидали всі плани, —
Їм жаху наводило й слово «партизани».
Із прапором помсти він довго витав...
Та приборкали крила — в неволю попав.
Кати ж його били і руки в'язали, —
Та лише прокляття послав партизан їм.
Як в неволі Морозенко,
Він стояв у смертний час
І життя своє без страху
Він віддав за нас.
Стала слушна година наступати,

Стали червоні Батьківщину звільняти.
Ти чуєш, мати, постріл за горою?
За тебе стали ми стіною.
Краю мій, за тебе ми йдемо у бій
Гей, Україно, волелюбний край,
Своїх синів хоробрих зустрічай.
Україно, мати рідна, вся у ранах ти,
У руїну обернули прокляті кати.
То йдуть твої діти і бором і полем,
Пливуть самольоти, співають «катюші»,
І танки ведуть юнаки,
І хлібом та сіллю їх скрізь зустрічають —
У кожній хатині, в селі.
Пробив вже час помсти,
Розіб'єм проклятий
І вирвем з корінням фашизм.
І стали фашистськії землі чорніти,
Ясним пожарищем горіти, —
За все, за все, що наробили зле,
Таку відплату вам радянський люд несе.
Лиходіям, хижакам триклятим
Кінець настав,
І лютий ворог впав.
Славою Країна Рад наша укрита,
Невмирущою ідеєю Леніна — Сталіна повита.
Братерству, дружбі народів,
Всім, хто громив фашистську уроду,
Бійцям-переможцям й трудовому люду — слава!
І тобі, великий полководцю товаришу Сталін,
Від усіх нас — довічная слава!

А ХТО БАЧИВ, А ХТО ЧУВ, ЩОБ ГІТЛЕР МОСКВУ ЗДОБУВ

А хто бачив, а хто чув,
Щоб Гітлер Москву здобув?
Гей, гей, воха-ха!
Щоб Гітлер Москву здобув.

Ой, послав він в СРСР
Всіх фашистів-кровожер.
Гей, гей, воха-ха!
Всіх фашистів-кровожер.

Кровожери поспішились —
Сталінградом удавились.
Гей, гей, воха-ха!
Сталінградом удавились.

Ще й настане той момент, —
Що побачимо їх смерть.
Гей, гей, воха-ха!
Що побачимо їх смерть.

Ще й настане той часок, —
Вилізе з них та й мізок.
Гей, гей, воха-ха!
Вилізе з них та й мізок.

Ще й наступлять такі дні, —
Згине Гітлер в Берліні.
Гей, гей, воха-ха!
Згине Гітлер в Берліні.

32. 1060

ІДЕ АРМІЯ РАДЯНСЬКА

Реве буря, реве сильна,
Реве, ліс ламає.
Іде Армія Радянська,
Степами співає.
Попереду ревуть танки,
А ззаду гармати,
Закрутився фашист клятий —
Нікуди тікати.
Закрутився окаянний,
Бісів лобуряка,
Піджав куцого хвоста,
Скажена собака.
Б'ють гармати, автомати
Та «катюші» грають,
А в повітрі, мов солов'ї,
«Іллюші» співають.
Оце тобі, злодій лютий,
Фашист-супостате,
Це за нашу Батьківщину,
За спалені хати.
Оце тобі за всі муки
Трудящого класу,
Оце ж тобі люта помста
Й нашого Донбасу.
Ми фашистів розгромили —
Гордо слава лине!
Поставили переможний
Прапор у Берліні!

РОЗПУСТИЛИ ГРИВИ КОНІ

Розпустили гриви коні,
Їм немає впину.
Мчать кіннотники червоні
Битись за Вкраїну.

Швидше, коню, швидше, коню,
Доженемо ката!
Застилають шлях фашисти,
Шабельками стяті.

За Дніпром на сивій кручі
Мріє рідна хата.
Вийшли хлопців зустрічати
Матері й дівчата.

Розпустили гриви коні,
Їм немає впину.
Мчать кіннотники червоні
На свою Вкраїну.

Я ПРОЙШОВ ЧЕРЕЗ ПОЛТАВУ, ЗДРАСТУЙ, КИЇВЩИНО

Я пройшов через Полтаву,
Здрастуй, Київщино!
Здрастуй, рідний мій колгоспе,
Зустрічай, дівчино!

Бив фашистів під Москвою,
Бив під Сталінградом,
На просторах України
Нищив підлих гадів.

Тепер піду під Карпати
Німців добивати
І про тебе, моя люба,
Буду пам'ятати.

«Бий фашистів, мій коханий,
Громи у Карпатах
Всі слов'яни допоможуть
Гадів добивати».

Будем бити у Карпатах,
Знищимо в Берліні
Підлих гадів. Не спинить нас
В бойовім стремлінні.

ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ

Ми не маєм поля й хати,
Бригадири й орачі.
Під руками автомати
І походи уночі.

П р и с п і в:

Помстимося за руїни,
Знищим ворога в бою!
За Радянську Україну,
За республіку свою!

Там, де Ятрань круто в'ється,
Від пожарів в'ється дим,
Партизан з чужинцем б'ється,
З лютим ворогом своїм.

П р и с п і в.

Партизан бува без солі,
Табачку часом нема,
А за ним вітри в погоні
Та зав'южена зима.

П р и с п і в.

Там сім'я в снігу, розбита,
Плаче, просить помсти, кар,
Помста грізна, помста люта
Палить груди, як пожар.

П р и с п і в:

Помстимося за руїни,
Знищим ворога в бою!
За Радянську Україну,
За республіку свою!

ТАМ, ДЕ БЕРЕ СВОЇ ВОДИ СЕЙМ, ОЙ, СЛАВНАЯ РІКА

Там, де бере свої води
Сейм, ой, славная ріка,
Виїжджали партизани
Командира Ковпака.
  Гей, гей, гей, командира Ковпака!

Попереду Ковпак їде,
На конику виграє:
«Нумо, хлопці, будь готові!» —
Партизанам гукає.
  Гей, гей, гей, партизанам гукає!

Як махнув він шабелькою
На два шляхи показав,
Розділив на два загони
Своїх хлопців-партизан.
  Гей, гей, гей, своїх хлопців-партизан!

Перший пішов поза лісом,
Другий пішов на луги.
Як почули ковпаківців —
Закричали вороги.
  Гей, гей, гей, закричали вороги!

Вискочило із-за лісу
Два загони смільчаків,
До схід сонця, рано вранці
Оточили хижаків.
  Гей, гей, гей, оточили хижаків!

Як гукне тут Ковпак сильно
Та до своїх соколів:
«Гей, рубай, січи фашистів —
Усесвітніх ворогів,
Гей, гей, гей, усесвітніх ворогів!»

ГЕЙ, ВИ, ХЛОПЦІ-ПАРТИЗАНИ

(Партизанська бойова)

Гей, ви, хлопці-партизани,
Ставайте до бою —
Закликає рідний Сталін
Захищати волю.

Ой, у лісі дубовому
Птахи щебетали,
А в загоні бойовому
Бійці заспівали.

Тихо рухає колона —
Час тривожний, темний:
То нас Федоров Олекса
В бій веде пекельний.

Розбивали гарнізони,
Склади підривали,
За знущання і за муки
Ворога карали.

Наш люд партія з'єднала
На геройські справи,
Здобули ми перемогу —
Знову вільні стали.

ІДЕ ПОЇЗД ДОВГИЙ, ЗБІРНИЙ

Іде поїзд довгий, збірний
З Берліна до Брянська.
Приготовилась до бою
Група партизанська.
В залізничному гаю
Солов'ї співають.
Партизани ворогів
Пильно виглядають.
Іде поїзд із Берліна —
Шістдесят вагонів,
Тягне ворог все до бою
Збірним ешелоном:
Кулемети, автомати
Та боєприпаси,
Зброї всякої багато,
Сім вагонів класних.
День був сонячний, ясний,
Начебто сміявся.
Пройшов поїзд своєчасно,
На міні зірвався.
Не прийшлося офіцерам
В боях керувати —
Їх побили, наче звірів,
Бійці з автоматів.
Із Гомеля прийшов поїзд
З великим загоном.
Він побачив тільки попіл
З свого ешелона.

ПІСНЯ ПРО ВАТУТІНА

Дав наказа маршал Сталін
Війську виступати,
Генералу ж Ватутіну
Київ визволяти.

Тече річка між горами,
В море подається,
Там Ватутін за Вкраїну
З фашистами б'ється.

Заревіли грізні танки,
Літаки й гармати.
Так оце ж вам Україна,
Хижаки прокляті!

Гей, «катюша», давай жару,
Нехай не вщухає;
Шквар фашистам смачне «сало»,
Нехай споживають.

Захотіли ж вони сала —
Треба їм вділити,
Щоб навіки до Вкраїни
Вгасли апетити.

Запалила так «катюша»,
Що аж душно стало,
Полягли фашисти спати —
Гармати приспали.

Так Ватутін Україну
Визволяв з неволі
І в борні поліг за неї
Від вражої кулі.

Дихав вітер потихеньку,
Ясна зірка впала, —
То Ватутіна Вкраїна
В Києві ховала.

Ой, у саду над горою
В Києві старому
Стоїть пам'ятник високий
Брату бойовому.

Слава тобі, милий брате,
Слава, вічна слава!
Ти загинув, та Вкраїна
Знову вільна стала.

ТО НЕ ОРЕЛ, ТО НЕ СИЗИЙ ПО СТЕПУ ГУЛЯЄ

(Пісня про Карпатський рейд з'єднання Ковпака)

То не орел, то не сизий
По степу гуляє —
Ой, то армія Ковпака
Німців розганяє.
Ой, гуляли вражі німці,
Кров трудящих ссали,
Бідний народ України
В кайдани кували.
Ой, плакала Верховина
Гіркими сльозами,
Доки брати-ковпаківці
Руки не подали.
Ой, розцвівся сад зелений,
Гілля зеленіє,
Всміхнулася Верховина —
В німців серце мліє.
Де не глянеш — ковпаківці
Гори укривають,
Визволяють Верховину
І пісні співають.
То не орел, то не сизий
По степу гуляє —
Ой, то армія Ковпака
Німців розганяє.

ПІД МОСКВОЮ ЗЛОМИВ ЗУБИ

Під Москвою зломив зуби,
В Ленінград не йди без шуби.
В Сталінграді все покинув,
До Харкова дер без впину;
Через Дніпро плив уброд,
Щоб добратися до Брод.
Тут він думав зупинитись,
Та червоні вслід ідуть.
І хоч тяжко, але бачить,
Що йому ось-ось капут.

НАША ЛАНКА ФРОНТОВА

Защебече соловейко
На зорі раненько, —
Вже стахановки у полі
Працюють дружненько,
  Бо сказала ланкова:
  Наша ланка — фронтова!

Ще до того, як сонечко
Землю привітає,
Наша ланка вже у полі
Буряк підкормляє, —
  І працює і співа
  Наша ланка фронтова!

Ми узимку мерзлий гній
Ломами довбали,
Щоб великі і рясні
Буряки зростали, —
  І завзята й бойова
  Наша ланка фронтова!

Ми морозу не лякались,
За роботу дружно брались,
Гній у поле ми возили,
Гноєм площу всю вкрили,
  Бо задача бойова, —
  Наша ланка фронтова!

Цілих тисячу з гектара
Центнерів пообіцяли

Виростити буряків
В честь героїв-вояків,
Не пусті у нас слова, —
Наша ланка фронтова!

Буряк добре доглядаєм,
Міндобривом підкормляєм.
І ростуть вже буряки
Всім на диво. Вже такі,
Що радіє ланкова
І вся ланка фронтова!

РОЗВИВАЙСЯ, БУКОВИНО

Розвивайся, Буковино, —
Вже весна настала,
Вже зіронька п'ятикутна
Тебе осіяла.
Ти три роки у неволі
В'яла і жовтіла.
Прийшла пора, прийшла воля —
Знов зазеленіла.
Ой, яка ти, Буковино,
Щасливая стала —
Тебе Армія Радянська
Під захист узяла.
Наступали з усіх сторін,
І гули гармати,
Щоби тебе із неволі
Скоріш врятувати.
Принесли тобі свободу
Радянські соколи —
Більше мучитись в неволі
Не будеш ніколи.

ОЙ, НА НАШІЙ ЧОРНОГОРІ

Ой, на нашій Чорногорі сніги забіліли,
Як радянські соколята до нас прилетіли.

Гримлять громи з Чорногори, котяться лісами, —
Доста було панувати ворогам над нами.

Прийшли руські соколята, прийшли із востока, —
Вже і нас ся приблизила сторона широка.

Здійснилися наші мрії в сорок п'ятім році,
Коли стала перемога на радянськім боці.

Засвітило на нас сонце, блиснуло проміння,
Минулося тяжке горе, муки і гоніння.

ВИСОКІЇ ГОРИ

Високії гори,
Високі Карпати,
Не хотілося фашистам
Та вас покидати.
Ой, вас покидати
І зброю лишати
Та за тихий синій Дунай
Голо утікати.
Кувала зозуля
На кованій блясі;
Веселяться гуцулики —
Ідуть брати наші.
Йдуть брати зі сходу,
Гармати іграють,
З України воріженьків
Усіх проганяють.
Високії гори,
Високі Карпати,
Тепер буде по вас знову
Рідний брат гуляти.
Ой, вже ви звільнені,
Пропали арійці,
Вас звільнили брати наші
Червоноармійці.

ПРО ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Гей, над Дніпром широким,
Старим та глибоким,
На кручі високій
Там є садок вишневий,
А в тім садку хатина біленька,
Буйним хмелем повита і сонцем зігріта,
Ще й у воротах дві тополі,
Мов сторожі, на волі. Гей, гей!
Та в тій-то ж хатині біленькій,
Мов у віночку зелененькім,
Жила жона миленькая,
Мов голубонька сивенькая.
Та була ж тая жона ні бідна ні багата:
Лісів її — оком не звидати,
Степів її — за вік не сходжати.
Отар — не злічити!
Криниці — медом-вином можна заливати,
А ріки — молоком заповняти!
Ще й електросвіча
Володимира Ілліча
В ночі темнії в її хаті
Світила ясненько. Гей, гей!
Та що ж то за жона
Жила в хатині біленькій,
Як в вінку зелененькім?
А поживала там, жила
Наша рідная мати
Україна мила-коханая.
Ой, да ті кати фашизнянські,
Недолюдки поганські,

Та про теє добро нишком та тишком
Добре узнавали
Та й у неділю рано-пораненьку,
Як ті хижі звірі-круки,
Нападали, грабували,
Ліси, байраки порубали,
Отари забрали;
Дітей безневинних
Об каміння голівками розбивали
Та на штики брали,
Людей в неволю тяжкую фашистську виганяли;
Міста-села попалили,
А степи вольнії та широкії, ой, полонили
Ще й ясную свічу
Дніпрельстана могучого погасили.
Тоді ж то настала в її хаті
Нічка чорная та темная. Гей, гей!
Тоді ж то Україна
Своїх діточок собирала
Та й не день, не два та не три
Боронилась-захищалась
Та все знемагалась,
Несила спіткала...
Тоді ж то Україна,
Як свій милий край покидала,
Плакала-ридала
Та до своєї сестри
Русі Великої приходжала,
Словами промовляла:
«Ой, ти, сестро, сестро
Русь моя Великая!
Прошу ж я тебе:
Добро вчини,
В боротьбі мені поможи,
Бо кати фашизнянські
На мій край напали,
Міста-села попалили,
А степи вольнії та широкії
Полонили!»
Тоді ж то сестра Русь Великая
Добреє серце мала,
Словами промовляла:
«Ой, ти, сестро, сестро Україно,
Не плач, не журися!

Та є в мене воїни великі —
Поглянь-подивися!»
Ой, були ж то богатирі нездоланні,
Не орли степовії —
Воїни бойовії!..
Тоді ж то мати — Русь Великая — вставала,
Низенький поклін синам віддавала,
Словами промовляла:
«Ой, сини, сини, сини мої милі,
Орли сизокрилі!
Добре ви дбайте,
В труби срібненькії
Грайте-вигравайте,
Полки собирайте,
В похід вирушайте
Та Україну миленькую,
Мов голубоньку сивенькую,
Від ворога лютого визволяйте!»
Тоді ж то щонайстарший богатир,
Мудрий воїн-проводир
Йосиф Сталін
Добрую вдачу мав,
Наперед виходжав,
Словами промовляв:
«Гей, брати, брати мої милі,
Орли бистрокрилі!
Кажу ж я вам:
Добре ви дбайте,
На всі чотири сторони
Гінців висилайте,
В труби срібненькії
Грайте-вигравайте
Та свою славу сталінградськую,
Орловськую та бєлгородськую
Вспомніть-пригадайте!
Полки собирайте
Та Україну милую,
Як голубоньку сивую,
Від ворога лютого визволяйте!»
Ой, то ж то та й не в темному гаю
Та й не сиві орлиці затуркотали,
А тільки ж то три
Сурми срібненькії,
Полкові вірненькії,

Голосно заграли.
Що першая то сурма заграла —
Напроти Києва святого,
Що другая — напроти Корсуня старого,
А що третя сурма заграла —
Напроти Одеси морської. Гей, гей!
Сонце затемнилось,
Земля затрусилась,
Гори повалились,
Ріки спинились, —
То-то ж то не більше
І не менше,
А тільки сімсот тисяч
Ще й п'ятнадцять
Гармат заклекотали,
Кулемети помагали,
Автомати цокотали
Та ворога лютого
Та ненависного
З України виганяли.
А щонайбільший богатир,
Мудрий воїн-проводир,
Над фронтом все літає, літає
Та до своїх друзів бойових
Словами промовляє:
«Гей, брати, брати мої милі,
Орли бистрокрилі!
Кажу ж я вам:
Добре ви дбайте,
На землі українській
Славній радянській
Ворогам життя не давайте!»
Ой, да ті брати милі,
Орли бистрокрилі,
Та добре собі дбали:
На землі українській
Славній радянській
Ворогу життя не давали,
З любимої землі проганяли,
Перемогу собі мали, —
Прапор слави над Берліном розвівали
Та Вкраїну милую,
Як голубоньку сивую,
І всенький мир радянський

Від моря до моря
І аж поза гори Карпатські
Від ворога лютого визволяли.
Уклоняємось наперед
Ранішньому сонечку
І всенькому військові
Кревно-радянському!

ІДЕ ПЕРЕМОГА

Ой, вже швидко, швидко
Дійдем до Берліна!
Іде перемога
У нашу країну.

Не журись, дівчино,
І ти, рідна мати, —
Аж до перемоги
Буду воювати!

Тоді повернуся
З сестрами, братами,
Вернуся, матусю,
З твоїми синами.

— Вертайтеся, діти,
Полями й горами.
Нехай же вам світить
Місяць із зірками.

НЕХАЙ КВІТНЕ БАТЬКІВЩИНА

Посадила огірочки
Близько над водою;
Десь мій милий з фашистами
Б'ється за Віслою.
Ворог лютий скаженіє,
Силу підбирає;
Славний Жуков з Рокоссовським
Берлін облягає.
Під дев'яте травня в нічку
Звістка пролунала:
Наша Армія Радянська
Фашистів здолала!
Ростіть, ростіть, огірочки,
В чотири листочки!
Присилає мій миленький
Радісні візточки.
Милий пише із Берліна:
«Скоро буду дома;
Згинув Гітлер, війни нема,
Будь, мила, здорова!»
Тяжко, страшно на Вкраїні
Було, та минуло;
Знову щастя, знову доля,
Сонечко блиснуло!
Нехай квітне Батьківщина
І дружба народів!
З нами партія велика,
Що дала свободу.

ПРИВІТ ВАМ, МАТУСЮ

Привіт Вам, матусю,
З німецького краю,
З самого Берліна
До Вас шлю привіт.
Ми фашизм розбили,
І буде навіки
Щасливий, веселий
В світі чоловік.

Привіт тобі, сестро,
І брату малому.
П'ять років минуло
Із того часу,
Як кинув хатину
І матір єдину —
Пішов на священну
Батьківську війну.

Гуділи гармати,
І вогні палали,
В розлуці покинув
Родину свою.
А мати стояла
Та сльози втирала,
Прощала синочка
На бій, на війну.

«Іди, мій синочку,
На бій справедливий,
За волю, за землю,
За колгоспний лад.

Щоб народ тобою
Гордився повіки,
Щоб згинув в Берліні
Кровожадний кат!»

Привіт же вам, рідні,
З німецького краю,
З самого Берліна
До вас шлю привіт.
Ми фашизм розбили,
І буде навіки
Щасливий, веселий
В світі чоловік.

РІДНІЙ АРМІЇ РАДЯНСЬКІЙ

Рідній Армії Радянській
Віночки звиваєм.
Нашу славну перемогу
Славим-прославляєм.

Тяжко було визволятись —
Біда була давня,
Довгі роки ми чекали
Дев'ятого травня.

Ми з братами радянськими
На одній дорозі.
Слава Армії Радянській,
Слава перемозі!

Засвітила у Карпатах
Зірниця яскрава.
Слава Армії Радянській,
Слава, слава, слава!

ОЙ, ЗІ СХОДУ ВДАРИВ ГРІМ

Ой, зі сходу вдарив грім —
Била «катерина»;
Очистилась від поганців
Наша Україна.

Очистилась ще й обмилась
Ранньою росою,
Вражим трупом земля вкрилась
В запеклому бою.

Ой, поклали ж їх багато,
Що й не полічити,
Скільки лягло тут фашистів
В сирій землі гнити.

Били, били в Сталінграді,
Били й на Вкраїні,
Добре били їх, проклятих,
Та ще й у Берліні.

З півдня вітер повіває,
Гне в лузі калину;
Слава, слава вам, червоні,
За волю Вкраїни.

Слава маршалам радянським
По Вкраїні лине,
Слава Сталіну і дяка
В віках не загине.

ЗАСТЕЛЮ Я СТІЛ У ХАТІ

Застелю я стіл у хаті
Скатертю новою,
Стану гостя я чекати
Дорогого з бою.

Приберу свою хатину
Ще й поставлю квіти,
Повертається із фронту
Татко любий, діти.

Я пошлю йому назустріч
Ластівку крилату,—
Нехай скаже, що чекаю
Орлика я в хату.

Нехай скаже, що Вітчизна
Всіх орлів вітає;
І здобувших в боях славу
Воїнів чекає.

Ожила і звеселіла
Кожна тепер хата—
Вже розгромлені дощенту
Фашисти прокляті.

Ой, у лузі над водою
Зацвіла калина;
Стала вільна і щаслива
Рідна Україна!

ОЙ, ТО Ж НЕ ЗОРЯ

І по той бік — гора,
І по цей бік — гора,
Поміж тими крутими горами
Сходила зоря,
Сходила зоря!

Ой, то ж не зоря —
Голос із Кремля:
Батько наш товариш Сталін
До себе склика,
До себе склика!

Попереду Конєв,
Рокоссовський поруч,
Всіх генералів і героїв
За стіл посадив,
За стіл посадив!

Тост за перемогу,
За героїв, героїнь.
Хто поліг за Батьківщину —
Вічна слава їм,
Вічна слава їм!

Ой, то ж не зоря —
Голос із Кремля:
Батько наш товариш Сталін
Келих підніма,
Келих підніма!

Келих підніма
За простий народ,
Руському народу дяка,
Що веде перед,
Що веде перед!

ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА. БУДІВНИЦТВО КОМУНІЗМУ. БОРОТЬБА ЗА МИР

ТИ, СОЛДАТ НАШ РУСЬКИЙ

Ти, солдат наш руський,
Ти пройшов війну,
Не одну ти весну
Зустрічав в диму.

Тебе укривало
Лісове гілля,
Часто споминала
Любима твоя.

Дощі вимивали
Чуб в пилюці твій,
У огні та бурі
Йшов ти твердо в бій.

Крізь суворі роки
Перемогу ніс,
За життя Вітчизни
Скільки горя зніс...

Йшов ти проти смерті —
Значить за життя,
Щоб не було війнам
В край наш вороття.

А як хто нав'яже
Третюю війну —
Перемоги прапор
Пронесем крізь тьму.

Пройдем крізь нові ми
Бурі та вогні,
Ми щастя народу
Захистим в борні.

Нас ніхто не спинить,
Ніколи й ніде!
Мирний край квітучий
В комунізм іде!

НЕ ЗАБУВАЙ СИНІ ГОРИ

Не забувай сині гори,
Зелені Карпати,
Де кров свою проливали
За нас руські брати.
  Ой, дана, ой, дана —
  За нас руські брати.

Ой, будемо споминати
Від роду до роду
Братів рідних, що полягли
За нашу свободу.
  Ой, дана, ой, дана —
  За нашу свободу.

РОЗЦВІТА ЗЕМЛЯ РАДЯНСЬКА

Розцвіта земля радянська,
Як ніколи і ніде.
Наша рідна Україна
Уперед до слави йде.
Не розбили вражі німці
Серце вічнеє твоє.
На розвалинах, руїнах
Життя знову устає.
Знов шумлять колгоспні ниви,
Стигне колос золотий,
Гомонять міста і села
В сонці світлої мети.
Лине спів дівчат невтомний
Від села і до села,
Знову славлять Україну
П'ятисотенниць діла...
Уперед в сім'ї радянській
Україна в ногу йде.
Наша партія велика
Всіх незламно нас веде!

ОЙ, НА ГОРІ, НА ГОРІ

Ой, на горі, на горі
Загурчали трактори,
Загурчали, загули
Коні дужі вороні.
Загурчали, загули...
Жита в полі зацвіли
Ще й пшениця ярова, —
Степ широкий ожива.
Оживає степ і лан...
Гей, до праці всі за план,
За високий урожай
Дружно в поле вирушай!
На заводі — інженер,
Гей, за стерно, комбайнер,
І робітник — за станок!
Чуєш, кличе вже гудок?
За чавун і за врожай,
Гей, до праці всі вставай —
Будівник і сталевар,
Лісоруб і шахтар!
Ну-бо дружно всі за план,
Відбудуєм Дніпрельстан!..
Гей-бо, сонце світить нам,
Геть зникає вже туман.
Нумо в поле й на завод
Всі до праці, всі за план!

РОЗЦВІТАЄ УКРАЇНА

Вітер буйний в синім небі
Хмари розганяє;
Наша рідна Україна
Знову розцвітає.
Знов житами степ широкий
Розкинувсь, як море,
Віддаляється на хвилях
Пережите горе.
Бур'яни покрились в полі
Чорними парами,
Вже пасеться на долинах
Худоба гуртами.
Ожило село колгоспне,
Залунала пісня,
Зустріча земля родюча
Трактори із міста.
Вітер буйний в синім небі
Хмари розганяє;
Наша рідна Україна
Знову розцвітає.

ПІСНЯ ПРО КРИВБАС

Криворіжжя, Криворіжжя,
Ти славетний наш Кривбас!
В тебе, славне Криворіжжя,
Є могутній брат Донбас.

Криворіжжя, Криворіжжя,
Місто щастя і руди!
Працювати з Закарпаття
Ми приїхали сюди.

Всі ми радісно і дружно
В шахту йдемо працювать,
Щоб країні нашій рідній
Та руди побільше дать.

Криворіжжя, Криворіжжя,
Славне юністю завжди!
Працювати з-під Одеси
Ми приїхали сюди.

Серце радо в грудях б'ється,
Як лечу на кліті я,
По-стахановськи працює
Зміна славная моя.

Криворіжжя, Криворіжжя,
Шахти, місто і сади!
Працювати з-під Херсона
Ми приїхали сюди.

А як вийду я із шахти —
Вся сія душа моя,
Бо для мене стала рідна
Вся шахтарськая сім'я.

Криворіжжя, Криворіжжя!..
Пропадіть руїн сліди!
З Вітебська і Ашхабада
Ми приїхали сюди.

В шахту швидше, в шахту швидше,
Щоб ізнову працювать
І країні нашій рідній
Та руди побільше дать.

ГЕЙ, ЗАСПІВАЛО ВСЕ В КАРПАТАХ

Гей, заспівало все в Карпатах,
Зацвіло яскраво.
Гей, слава Армії Радянській,
Визвольниці слава!

Веселися, рідний краю,
Земле пребагата!
По дібровах трави цвітуть,
Співають пташата.

Гей, будь здорова, будь щаслива,
Земле наша рідна!
Гей, над тобою світле сонце
Назавжди розквітло.

Будь здорова, будь щаслива, —
Ти не сиротина,
Пригорнула тебе мати
Радянська Вкраїна.

Гей, садок цвіте, трава росте,
Ліси зеленіють.
Гей, уже люди свою ниву
Вільно орють, сіють.

Уже птиці прилетіли,
Ластівки співають,
Вільний народ у Карпатах
Веснов пробуджають.

Гей, не віриться, чи правда,
Чи то лише сниться:
Гей, ми вже вільні, славний Київ —
То наша столиця.

Спасибі вам, більшовики,
Що нам волю дали,
Що з кайданів, із неволі
Усіх розкували.

ОЙ, ПРОСЛАЛАСЬ ДОРІЖЕНЬКА

Ой, прослалась доріженька
З заходу на схід,
Через гори Карпатськії,
Через Тіссу вбрід.
Ой, дана, ой, дана, дана-да —
Через Тіссу вбрід.

Ой, вctелю я ромен-цвітом
Гори й полонини
Та й ще тую доріженьку,
Що йде з України.
Ой, дана, ой, дана, дана-да —
Що йде з України.

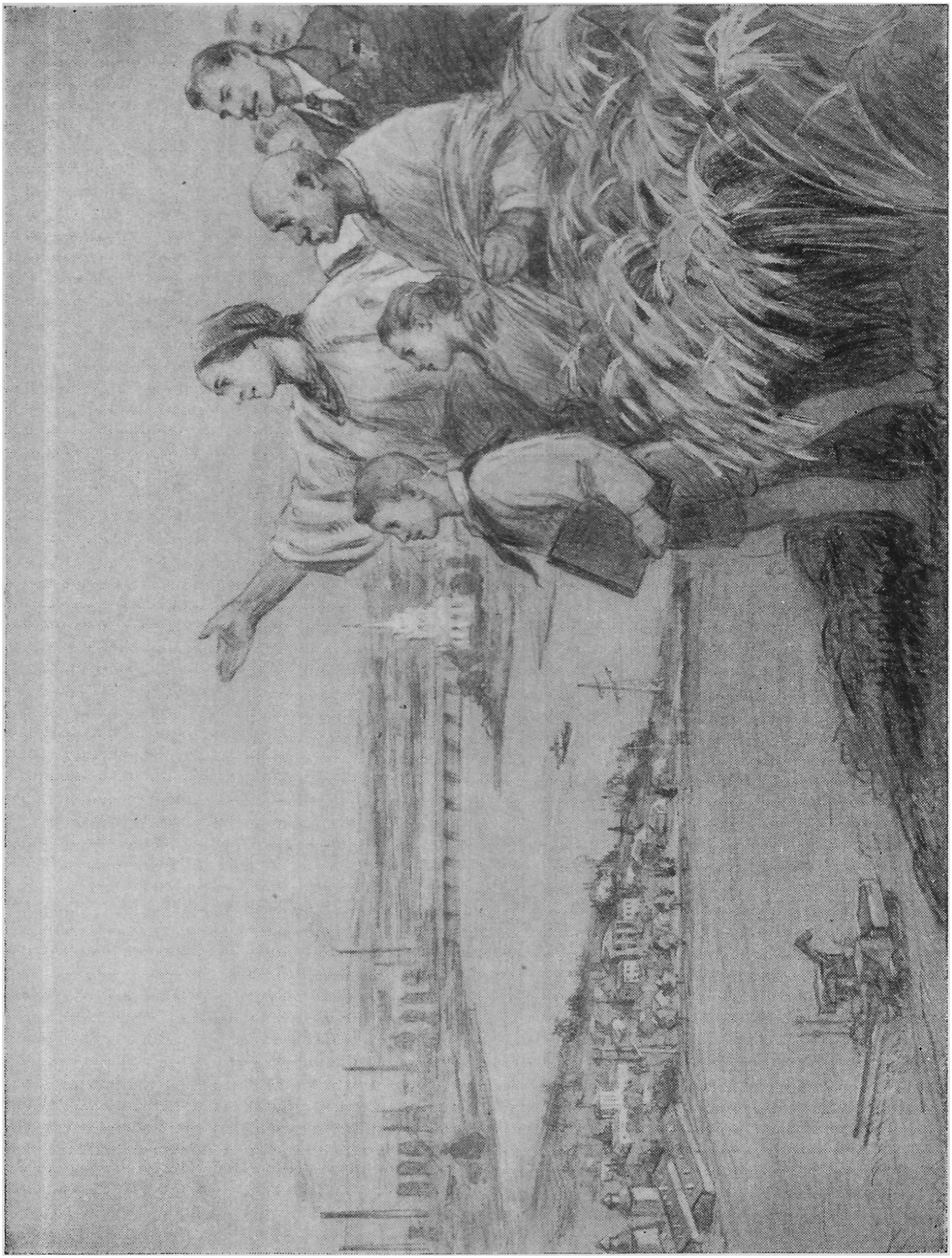
Бо зійшлись на тій дорозі
Два рідниї брати —
Поклонились їм низенько
Високі Карпати.
Ой, дана, ой, дана, дана-да —
Високі Карпати.

Перший прийшов з Наддніпров'я,
Другий з Верховини —
Оба були брати рідні,
Сини України.
Ой, дана, ой, дана, дана-да —
Сини України.

Ой, прослалась доріженька
Від Дніпра до Ужа —
Тепер наша Україна
Велика та дужа.
Ой, дана, ой, дана, дана-да —
Велика та дужа.

ПІСНЯ КРИВОРІЗЬКИХ ГІРНИКІВ

Хто край мій прославив,
Якими ділами,
Чий лине могутній
Над шахтами спів?
То пісню труда
Над стрункими копрами
Підносить до сонця
Сім'я гірників.
Для нас не скінчились
Бої, переправи,
В труді зустрічаємо день.
Тож партії слава
І Сталіну слава,
Що нас до Комуни веде!
Сім'я гірників
На передньому краї,
Штурмуєм побідно
Глибокі пласти...
І зорі над нами
Рубіном палають,
Вогнем криворізьким,
Вогнем золотим.
Мій край не забуде
Воєнні тривоги,
На спокій нам, друзі,
Гудки не гули...
В Комуну ведуть нас
Шляхи перемоги!
Сьогодні не ті ми,
Що вчора були!

НЕ ТА УКРАЇНА,
ЩО КОЛИСЬ БУЛА

Не та Україна,
Що колись була,
Ніколи так буйно
Вона не цвіла.
Ще так не палали
Вагранок вогні,
Як в наші радянські,
У радісні дні.
І степ наш широкий
Не знав таких жнив,
Ніколи колоссям
Він так не шумів.
Це в сонячні роки,
У радісний час
Змужнів богатир наш
Могутній Донбас.
У дружній великій
Радянській сім'ї
Горять України
Яскраві вогні.
Не та Україна,
Що колись була,
Ніколи так буйно
Вона не цвіла!

ОЙ, ТИ, ПОЛЕ, ПОЛЕ, ШИРОКЕ, ПРОСТОРЕ

Ой, ти, поле, поле,
Широке, просторе,
Чому зеленієш,
Хвилюєш, як море?
Тому зеленію,
Що вологи вволю,
Ранком умиваюсь
Чистою росою.
Колгоспники землю
З весни підкормили,
Тому так розкішно
Ростуть мої ниви.
Чому на посівах
Маки розцвітають? —
То дівочі ланки
Бур'ян виривають.
Скажи, буйне поле,
Скажи нам, безкрає,
Чи будуть високі,
Сталі урожаї?
Уроджу я хліба,
Уроджу доволі,
Бо тут працювали
Колгоспні герої.

КОЛГОСПНА ЗАСІВНА

У чистому полі
Тихий вітер віє;
Колгоспна бригада
Пшениченьку сіє.
Сіє вона, сіє,
Поля засіває
Ще й пісню виводить,
Слова промовляє:
Рости нам, пшенице,
В зерню і солому,
Щоб повні засіки
Були у коморі.
Ми землю розпушим,
Закриєм вологу,
Роди нам, пшенице,
Верни врожай стогом.
Обсадимо лісом
Лани золотії,
Аби не палили
Тебе суховії.
Роди нам, пшенице,
Центнерів по сорок,
Радіють хай друзі
І казиться ворог.
Коріння підживим,
Бур'ян позриваєм,
Зустрінемо осінь
Високим врожаєм.

ЗАКАРПАТСЬКА КОЛГОСПНА

Ми прийшли із Верховини,
Приїхали з полонини.
  Шлють привіт вам, рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

У колгоспах жито зріє,
І пшениця золотіє.
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

Ми колгоспи заснували
І куркулів геть прогнали.
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

У колгоспах наше щастя,
Бо в колгоспах вільна праця.
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

Спільно стали всі робити,
Стала земля хліб родити.
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

У колгоспі Димитрова
Кукурудза, ой, здорова!
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

У колгоспі «П'ятирічка»
Пшениця тече, як річка.
  І живуть, як рідні браття,
  Колгоспники Закарпаття.

ОЙ, ТЕПЕР МИ ГОСПОДАРІ

Ой, тепер ми господарі
На колгоспній ланці. Гей, гой, гой!
Йдемо радо на роботу,
Як дівчата в танці. Гей, гой, гоя, гой!
Як дівчата в танці.

На безмежному просторі
Росте кендериця. Гей, гой, гой!
У колгоспі всі щасливі,
Як навесні птиця. Гей, гой, гоя, гой!
Як навесні птиця.

В полонині на калині
Соловей співає. Гей, гой, гой!
А хто робить у колгоспі,
Той ся добре має. Гей, гой, гоя, гой!
Той ся добре має.

Ой, росте кукурудза
Широка, зелена. Гей, гой, гой!
Зберемо ми із гектара
Сто центнерів зерна. Гей, гой, гоя, гой!
Сто центнерів зерна.

Ой, у Липчі у колгоспі
Працюють весело. Гей, гой, гой!
Це приніс нам лад радянський
В наші рідні села. Гей, гой, гоя, гой!
В наші рідні села...

Летів пташок понад воду,
Летів і над гаєм. Гей, гой, гой!
Співа пісню наш колгоспник
В радісному краї. Гей, гой, гоя, гой!
    В радісному краї.

УРОЖАЙНИЙ ЛАН ДОВКОЛА

(Пісня про Героя Соціалістичної Праці Марію Фастову)

Урожайний лан довкола,
І дзвенять пісень слова,
То дівчат виводить в поле
Героїня-ланкова!

Де тополя зеленіє —
На хвилинку сіли в круг.
Підійшла тоді Марія
І сказала до подруг:

«Будем дружно працювати,
Щоб міцнів колгоспний край,
Щоб під осінь нам зібрати
Повноцінний урожай!»

Спозаранку по ділянці
Пісня соколом літа,
Десять подруг є у ланці,
І у всіх одна мета.

Знов по осені дівчата,
В сяйві радісних думок, —
Будуть партії писати
Рапорт нових перемог!

НАША ШАХТА У ЗМАГАННІ

Наша шахта у змаганні
Перша йшла і перша йде,
Всіх відсталих закликає
І до першості веде.
Приїжджають до нас гості:
«Як працюєте, скажіть,
Ми навчитись у вас хочем,
Свою шахту покажіть».
Показали й розказали,
Як умієм працювать.
Кажуть гості на прощання:
«Більш не будем відставать!»
Ідуть Любич із Шульгою,
Ідуть усміхаються, —
Вони друзі дуже добрі
Ще й добре змагаються!
Хто в Кривбасі їх не знає,
В них науки не бере!
Добре вони вміють вчити,
Як невпинно йти вперед!
Отакі-то у нас люди
І робота в нас така,
Бо серця у нас радянські
І невтомная рука.

ОЙ, РАДІСНО, РАДІСНО В НАШІМ КРАЇ ЖИТЬ

Ой, встань, Ленін, подивися —
Твої мрії вже збулися!
Комунізму зоря сходить,
Де радянський народ робить.
    Ой, радісно, радісно в нашім краї жить!

Пишна Волга, Дніпро сивий
Зростять щастям наші ниви.
Іллічеві лампи ясні
В наших хатах не погаснуть.
    Ой, радісно, радісно в нашім краї жить!

Наша молодь не гається —
В будівництво включається.
Пісня миру лине всюди,
Де стоять радянські люди.
    Ой, радісно, радісно в нашім краї жить!

Знявся ранок над полями,
На будову йдуть з піснями
Комсомольці з Буковини
Множить славу Батьківщини.
    Ой, радісно, радісно в нашім краї жить!

Ой, ви, гори, пишний цвіте,
До Каховки милий їде.
А я собі не журюся,
Бо й сама не забарюся.
    Ой, радісно, радісно в нашім краї жить!..

ПІД ЗОРІ КОМУНИ ЯСНІ

Степи неозорі,
Долини прозорі
І небо таке голубе.
Тебе я кохаю,
Радянський мій краю,
Як сонце, люблю я тебе!

Дорогами слави
Ідуть наші лави,
Трудящих колони міцні,
До щастя нового,
До дня золотого,
Під зорі Комуни ясні!

НАД ПОЛЯМИ ХОДИТЬ СЛАВА

Над полями ходить слава,
Наче пісня голосна,
І могутня, й величава,
І квітуча, як весна!

У високому пориві
Скрізь працюють трударі,
На колгоспній ясній ниві
Слава ходить до зорі!

Хай ростуть у нас герої
За високий урожай,
Ми сім'єю трудовою
Звеличаєм рідний край!

НАША ПІСНЯ ГОЛОСНАЯ

Наша пісня голосная:
Ми не хочемо війни —
Ми за щастя і за волю,
За мир вічний між людьми!
  Гей, ми за щастя і за волю,
  За мир вічний між людьми!

Сто п'ятнадцять мільйонів —
Це ж бо сила не мала.
А за нами ще п'ятсот ідуть —
Слава, честь їм і хвала.
  Гей, за нами ще п'ятсот ідуть —
  Слава, честь їм і хвала!

Ми не просимо в вас миру,
Ви, скажені палії! —
В праці щирій завоюєм
Мир й спокій на землі.
  Гей, в праці щирій завоюєм
  Мир і спокій на землі!

ПРО КОРЕЮ

Гей! На Далекому Сході на просторі,
Там, де чайки скиглять в морі,
Люди там про нове життя дбали,
А зѐмлі ті одвічно корейськими взивались.
Гей! Країна у них багатюща.
На злото, нафту й вугілля плодюща,
Та і скотарство споконвіку процвітало,
Що у панів заокеанських заздрість викликало.
Гей! І не могли пани спокійно це вбачати,
Не давали їм багатства тії спати,
А хоч про мир вони багато говорили,
Да прості люди їм не йняли віри.
Гей! Да у неділю рано-пораненьку,
Ще не світило сонце на земельку,
То не чорнії круки під небом літали —
То ж пани заокеанські військо собирали.
Гей! І не громи у небі гуркотіли,
І не чорні хмари гори вкрили,
А то ж заокеанські орди панські
Да на Корею вільну налетіли.
Гей! Густим димом, як туманом, землю вкрили,
Міста й селища корейськії палили,
І не свіча долину освітила —
А то ж земля, полита кровію, горіла.
Гей! Засурмили кругом трубоньки срібнії,
Почали сідлати люди коники стальнії,
Да як ударили з усіх країв корейські люди —
Тут же вам, загарбникам, і могила буде!
Гей! Навіки будете ви знати й пам'ятати,
Як на землі людей вільних нападати!..

МИ ХОЧЕМО МИРУ

Хочуть миру і свободи
Всі радянські люди.
Геть війну, імперіалісти,
Бо лихо вам буде!
Наші люди не допустять
Руйнувати край ясний,
Ставлять підписи мільйони,
Щоб відстоять мир міцний!
День і ніч безперестанно
Будем працювати,
Щоб міцнити справу миру,
Всі сили давати!
Не дамо права народні
І колгоспні ниви,
Потоптати наше щастя
І життя щасливе!
Хочем мирно і спокійно
Жити в своїй хаті.
Геть з війною кривавою,
Палії прокляті!

У РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ

(Пісня про мир і дружбу народів)

У Радянському Союзі
В щасті й радості живуть,
І народи світу — друзі
З ним до миру всі ідуть.

Ми за мир у всьому світі,
Бо у нас одна мета.
Хай радянська вся Вітчизна
Буйним садом розквіта!

І ростуть, ростуть будови
На землі широкій Рад.
Йдем вперед до комунізму,
Не повернемо назад!

Хай лунає пісня миру,
Громом вільно скрізь дзвенить.
Хай під прапором свободи
Всі народи будуть жить!

ПРОЩАЙ, ЛЮБИМИЙ БАТЬКУ НАШ

Прощай, любимий батьку наш,
Безсмертний у віках!
До перемоги вів ти нас
У праці і в боях!
До комунізму всій землі
Указував ти путь!
Твій прапор переможний
Соратники несуть!
Його поклялись ми нести
І не хилить до ніг,
По шляху Сталіна народ
Усе щоб переміг!

НАВІКИ З МОСКВОЮ

Гей, полину я туди
Своїми думками,
Гей та гей!
Де збирав колись Богдан
Раду з козаками.

Там, за гаєм, за Дніпром,
Переяслав-місто,
Гей та гей!
Там як мак тоді цвіло
Хмельницького військо.

Там сурмили сурмачі,
Славу воздавали,
Гей та гей!
Як московського посла
Козаки стрічали.

«Слава! Слава!» — понеслось
По місту луною,
Гей та гей!
«Росіяни нам брати!
Будем жить з Москвою!»

Підняв Богдан булаву,
Блиснув золотою,
Гей та гей!
«Вкупі, діти, будем жить!
Навіки з Москвою!»

«Слава! Слава!» — наче грім,
Голоси неслися,
Гей та гей!
Як Хмельницький й Бутурлін
Щиро обнялися.

І, як птахи, догори
Шапки полетіли,
Гей та гей!
Ще й салют на честь Москви
Дзвони задзвонили!

«Слава! Слава!» — понеслось
По всій Україні,
Гей та гей!
«З росіянами нам жить
Навіки віднині!»

Триста років, як брати
В борні виступають,
Гей та гей!
Зорі щастя на Кремлі
Всім народам сяють!

НЕПОРУШНА ДРУЖБА

(Дума про возз'єднання України з Росією)

Гей, що на нашій славній Україні
Та були суворі години:
Що тими несходимими степами
Та тими битими ординськими шляхами,
Селами, городами,
Зеленими хуторами,
Ой, да то ж то не тільки слава козацька гуляла,
А й ріками-потоками
Людські сльози-горе розливались!..
Налітали чорні круки на Україну —
Її діти боронили до загину,
Покривали вражим трупом поле...
Ой, ти, доле наша, доле!
Тільки степ широкий устелили
Високії без числа могили...
А як шляхта скрізь запанувала,
Невільницею Україна стала,
Горя зазнала,
Слізьми обливалась,
На вольную воленьку сподівалась!
Гей, як з'явився тоді на Січі Хмельницький,
Богдан-Зіновій,
Сотник чигиринський,
Козаків єднав,
Народ закликав
До боротьби нещадної,
До перемоги славної
Над панами лютими,
Хижаками неситими!

Гей, то ж не вітри буйнії дуби нагинали,
На Дніпрі-Славуті хвилі-гори підіймали, —
То хвиля народного гніву здіймалась,
Серця гартувала,
Помстою наливала!
То ж то козацькеє військо,
Славне запорозьке,
Тією помстою-гнівом палало,
В похід на панів виступало
Волю здобувати,
Людей з панського ярма визволяти!
А за тими козаками
Незліченними полками
Простий люд — посполиті селяни
Прибувають до Богдана:
Максим Перебийніс веде військо з Поділля,
А Іван Богун з Подністров'я,
Мартин Пушкаренко з Полтавщини,
А Морозенко з Джалалієм з Брацлавщини,
Іван Кречовський з Київщини,
А Данило Нечай з Вінниччини!
А за ними прилучани й ніжинці,
Фастовці й чернігівці,
Уманці й білоцерківці
Ще й самого Богдана чигиринці!
Піднялася всенародная сила,
Бо терпіти наруги панської було вже несила!
Гей, хоч недорогі на війську козацькому шати,
Та серця людські правдою й гнівом багаті!
Всі добре знали,
Що в нещадну боротьбу вступали,
Та велику віру в перемогу мали!
Ой, та то ж то не рік і не два
Точилася та жорстока боротьба!
Вірні сини України вкрили себе славою
Під Корсунем і Пилявою!
Загнали ляшків,
Загнали панків
Од Жовтих Вод аж за Віслу,
Щоб більше на Україну не лізли!
Гей, тоді ж то бачить Богдан,
Бачить гетьман,
Що пани Потоцькі
Та магнати Конецпольські

Знову своїх недобитків збирають,
Свою думку мають —
Іти Хмельницького воювати,
Народ український у панське ярмо повертати.
То й бачить Богдан,
Бачить гетьман,
Що тоді буде над шляхтою перемога,
Як прийде від російського брата рідна допомога!
Гей, та тоді ж то Хмельницький,
Гетьман український,
Скликає у Переяславі раду —
Козацьку громаду!
Громаду скликає,
Гостей закликає —
Рідного російського брата —
До нашої хати.
Тоді ж то в Переяславі
В усі дзвони дзвонили,
А люди між собою гомоніли,
Раду радили
Всією громадою:
«Ніде нам, браття,
Кращої долі-щастя шукати,
Як у єднанні з російським братом!
Будемо ж ми прохати
Свого єдинокровного брата:
Прийди до нас, рідний брате,
В боротьбі з ворогами помагати!
Та будемо ми спільне життя будувати,
Та будемо в єдиній сім'ї проживати,
Один одному в помочі ставати,
Хліба-солі з упокоєм уживати!»
Отак розмовляли
І клятву велику давали
В єднанні з російським братом жити
І довічно щастя й горе ділити!
Гей, що з тої пори триста років минає,
Та ж не горе козацьке,
А наше щастя радянське
На Україні цвітом весняним буяє
І Кремлівська зоря його осяває!
Ген-ген на полях,
На колгоспних ланах
Де могили предковічні з вітрами розмовляють,

Там нащадки козацькі шляхи в новий світ прокладають,
Шляхи до комунізму торують,
Своє життя будують
З російським народом
У єднанні, у згоді!
Гей, гей, від Переяслава і донині
У сім'ї єдиній
Живе народ український з російським братом
В нашій єдиній хаті!
І цього єднання
Нікому не зламати,
Бо одна в нас мати
І одна ми родина —
Радянська Вітчизна єдина
Ще й ленінська партія велика!
Від нині довіку!

ОЙ, ЗЛІТАЙТЕ, СОКОЛОНЬКИ

Ой, злітайте, соколоньки,
Попід сині хмари
Та скликайте ви громаду
На козацьку раду.

Як скували морозоньки
Дніпровую воду,
Ой, звернувсь Богдан Хмельницький
До свого народу:

«Ой, не гоже нам, братове,
Жити в самотині!
Будем разом із Москвою
Навіки єдині!»

Задзвонили в усі дзвони,
Пішов гук горою:
«Бути разом нам навіки
З братньою Москвою!»

Гей, минуло триста років,
Скрізь пісні лунають.
Україна і Росія
Цвітуть-процвітають!

ОЙ, ЗБИРАЛИСЯ НА РАДУ

Ой, збиралися на раду
Славні отамани.
Ой, на раду, на пораду
Гетьману Богдану.
Ой, злітались козаченьки
Сизими орлами
Боронити Україну,
Скуту кайданами.
Ой, як вийшов сам Хмельницький
Гетьман з булавою,
Здійснив волю України —
З'єднатись з Москвою.
Пролунало на Вкраїні:
«Слава Москві, слава!
Нехай будуть два народи —
Єдина держава!»
Непорушна і понині
Та клятва-твердиня:
Радянськая Україна —
З Москвою єдина!
В дружбі збратаних народів
Радісно на волі —
Розквітає Україна
У щасливій долі!
Ой, спасибі, Батьківщино,
Радянська держава!
Ти нам сонце засвітила —
Слава тобі, слава!

БАТЬКІВЩИНО НАША ЛЮБА, ВОЛІ ПЕРЕМОГА

Батьківщино наша люба,
Волі перемога, —
У тобі трудящим людям
До щастя дорога!

Батьківщино, наша правдо
У світі єдина, —
Ти дала трудівникові
Всі права людини!

Батьківщино радянськая, —
Щира наша мати, —
Ворогам твоїм ніколи
Тебе не здолати!

Батьківщино, зоре ясна,
Наша перемога!
Нам лежить до комунізму
Ленінська дорога!

ШІСТНАДЦЯТЬ РЕСПУБЛІК — ШІСТНАДЦЯТЬ СЕСТЕР

Шістнадцять республік —
Шістнадцять сестер
В єдину сім'ю
Возз'єднались тепер,
Щоб жити прекрасно,
Цвісти-розцвітать,
В великім Союзі
Могутньо зростать!
Вони розцвітають
Щасливо тепер,
Шістнадцять республік —
Шістнадцять сестер!
Лунай, наша пісне,
Гучніше лунай!
Хай радістю й щастям
Сповняється край!
Нехай в нас буяє
Добробут і мир!
Живе нехай партія —
Наш проводир!

примітки

ДОЖОВТНЕВІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОГО ПОНЕВОЛЕННЯ ТА ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОГО ГНІТУ В XV — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

КОЗАК ГОЛОТА. Думу записано в першій половині 50-х років XIX ст. від кобзаря і лірника Архипа Никоненка з с. Оржиця*, Оржицького району, Полтавської обл. Друкується за першою публікацією в збірнику «Записки о Южной Руси», т. I, СПБ, 1856, стор. 14—19.

Дума «Козак Голота» — один з найдавніших популярних народних творів; відомо до десяти записів різних її варіантів (перший опубліковано в 1836 р.). Вперше записано думу в 1684 р, ймовірно на правому березі Дніпра; це найбільш ранній запис української народної думи.

Зважаючи на велике історико-літературне значення перших записів української народної творчості, подаємо текст думи, записаної в 1684 р., опублікований вперше в 1928 р. дійсним членом АН УРСР М. С. Возняком:

Ой, од поля кіліїмського ідет козак Нетяга,
Рукою махає,
Ни о чим не дбає.
Ой, у його сермячина по коліна,
На нюм постоли бобровиї,
Онучи бавельняниї,
На потим пищаль семип'ядний за плечима.
Аж где сє взяв татарин стари бородати,
На двох конях лисавих за нім уганяє,

---

* Всі назви населених пунктів, районів та областей наводяться згідно з останнім адміністративно-територіальним поділом Української РСР.

Дати до 1917 р. включно подаються в примітках за старим стилем.

Записи зразків народної творчості, взяті з рукописних джерел, друкуються вперше.

Аж до його козак промовляє:
«Стари татарин бородати,
Чого ти за мною уганяєш?
Чи на мої зброї ясниї,
Чи на мої коні builtвороні,
Чи на мої шати дорогиї?»
Що промовит стари татарин бородати
До козака запорозького:
«Не набігаю на твої коні вороні
Ані на твої шати дорогиї,
Не набігаю я на твою зброю ясную,
Тілко я набігаю на тебе, козака молодого.
Коли б тебе мені судив бог узяти —
Не зарікав би я сє в Кіли за тебе
Шликом червонців брати».
Аж промовит к йому козак українській:
«Стари татарин бородати,
Не так то мене треба взяти,
Треба зо мною в кілимськом полю погуляти».
До ричкі до Віткі примикає,
Наколішкі припадав,
Семип'ядний пищаль з плеча здіймав,
Двома кульками набивав,
З татарином жартовав,
З обох коній позбивав,
Словами промовляв:
«Татарин стари,
Не буду я злий
Такій на тебе,
Як ти на мене!
Як ти мене хотив брати,
До Кіли мє приводити,
Хотив червониї за мене шликами брати.
А тепер, татарин,
Жарту козацького не знаєш
Та й з коня сє валяєш,
Нічому сє противляєш!
Тепер буду скарби твої брати,
До вуйська, до табору козацького прибувати,
Буду кілимськоє поле вихваляти,
Що маю здобичи з вуйськом козацькі ті пропивати».

Козак Голота (тобто бідняк, незаможний) — поетичний образ представника трудящих мас, захисника рідної землі від іноземних загарбників. На цьому образі української народної поезії яскраво позначився вплив образів билинних богатирів.

Висловлювались думки, що образ козака Голоти історично достовірний, що в ньому змальовано одного із сподвижників Богдана Хмельницького — полковника Іллю Голоту.

Образ козака Голоти використано в радянській літературі і мистецтві (колективна поема українських радянських поетів «Іван Голота», кінофільм «Дума про козака Голоту»).

Килія — Кілія, місто в нижній течії р. Дунай, районний центр Одеської обл.

Січ — Запорозька Січ, центр українського козацтва; стала відомою близько середини XVI ст. і відіграла прогресивну роль в історії українського народу. На початку 80-х років XVI ст. Запорозька Січ була на дніпровському острові Томаківка, а в 90-х роках XVI ст. — на острові Базавлук. Українське козацтво на чолі з Січчю виникло в ході боротьби українських народних мас проти феодально-кріпосницького і національного гніту, а також проти турецько-татарських нападів.

ЗА РІЧКОЮ ВОГНІ ГОРЯТЬ. Записано в 60-х роках XIX ст. в с. Грузьке, Бишівського району, Київської обл. Друкується за зб. «Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова», т. I, К., 1874, стор. 75.

Ця і наступні пісні змальовують картини страшного лиха, що його несли на українські землі спустошливі напади кримських ханів і турецьких загарбників в XV—XVII ст.

У НЕДІЛЮ РАНО-ПОРАНЕНЬКУ (Пісня про Коваленка). Записано в 1862 р. від селянина Прокопа Прокіпця з с. Красне, Тиврівського району, Вінницької обл. З рукописних матеріалів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук Української РСР; текст подано скорочено.

Пісня відома в багатьох варіантах. В деяких варіантах вказується, що татари осліпили Коваленка («залили очі да живицею»), закували його в кайдани («скували ніжки да скрипицею»).

ОЙ, ВИЙДУ Я НА МОГИЛУ (Пісня про Михая). Записано в середині XIX ст. в Галичині. Друкується за зб. «Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я. Ф. Головацким. Часть I. Думы и думки», М., 1878, стор. 23—24.

ЗАЖУРИЛАСЬ УКРАЇНА, БО НІЧИМ ПРОЖИТИ. Записано в 60-х роках XIX ст. у Новомосковському районі, Дніпропетровської обл. Друкується за зб. «Исторические песни малорусского народа», т. I, стор. 274.

Варіант цієї пісні одним з перших опублікував видатний український учений, дослідник фольклору М. О. Максимович у зб. «Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. Часть первая», М., 1834, стор. 108.

НЕВОЛЬНИКИ НА КАТОРЗІ (Плач невольників). Поданий варіант народної думи записано на фонографі у 1908 р. видатним українським фольклористом-музикознавцем Ф. М. Колессою від відомого українського художника і фольклориста О. Г. Сластіона в Миргороді, Полтавської обл. Друкується за книгою «Мелодії українських народних дум. Серія II. Списав по фонографу і зредагував Філарет Колесса». «Матеріали до української етнології», т. XIV, Львів, 1913, стор. 41—50.

Варіант думи вперше записано в 1840—1841 рр. і опубліковано в 1843 р. в Харкові; відомо більше десяти записів. В одному з варіантів, записаному в середині XIX ст. від кобзаря Петра Колибаби з с. Вільшана, Дергачівського району, Харківської обл., показується, що в турецьку неволю українські воїни потрапляли під час бою.

Низ — подніпровські землі нижче порогів; в українському народному героїчному епосі — Запорозька Січ.

ОТАМАН МАТЯШ СТАРИЙ. Записано думу між 1808—1827 рр. на Полтавщині від кобзаря Івана Стрічки, якого невідомий записувач назвав «кращим рапсодієм України початку XIX століття». Дума відома тільки в цьому записі. Друкується за першою публікацією в книзі П. І. Житецького «Мысли о народных малорусских думах», К., 1893, стор. 238—240.

Самара — Бог — річка Савранка, притока Південного Бугу.

Семенів козацький ріг. На карті 1779 р. — один з півостровів у Південно-Бузькому лимані, при впадінні його в Дніпровський лиман (нині в Білозерському районі, Херсонської обл.).

Долина Кайнарськая — можливо, долина при впадінні річки Савранки в р. Південний Буг.

В ЦАРИГРАДІ НА РИНОЧКУ (Пісня про Байду). Записано в середині XIX ст. в Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. I, стор. 1—2.

Пісня складена не пізніше XVII ст.; записана в багатьох варіантах у різних місцевостях України. Цікавий варіант записав у 60-х роках XIX ст. на Київщині видатний український композитор М. В. Лисенко (див. «Збірник українських пісень», вип. III, К., 1876, стор. 7).

Велика популярність пісні зумовлена її героїчним змістом і глибоким патріотизмом. Образ Байди — образ патріота, людини з народу, яка мужньо бореться з деспотом — турецьким султаном, тісно зв'язаний з образами билин, зокрема про Василія Ігнатовича та Батигу.

Байда — з історії особа не відома; багато істориків вважають його образом видатного борця проти турецько-татарської агресії Дмитра Вишневецького, якого і називають Байда-Вишневецький. Приблизно в 1554—1555 рр. Вишневецький побудував на острові Мала Хортиця фортецю-замок, що став опорним пунктом для боротьби українських козаків проти татар і турків. В 1556—1563 рр. Вишневецький був на службі у московського царя Івана IV Грозного, який доручав йому відповідальні військові справи. На чолі російських військ Вишневецький здійснив особливо вдалий похід у 1558 р. під Перекоп. В 1563 р. його підступно захопили в полон молдавські феодали і передали турецькому султанові Селіму II, який жорстоко розправився з Вишневецьким.

Цариград (Цареград, Царград, Царгород) — місто Константинополь (тепер Стамбул) у Туреччині; колишня столиця султанської Туреччини; в XV—XVII ст. — великий світовий невільницький ринок і місце каторжних робіт.

ОВРАМИХА, СТАРА МАТИ, А ТРИ СИНИ МАЛА (Пісня про Овраменка). Записано в 1887 р. від 60-річного селянина Федора Книрика з с. Федорівка, Верхньохортицького району, Запорізької обл. Текст пісні подано за зб. «Малорусские песни, преимущественно исторические, собранные Я. П. Новицким в Екатеринославской губернии в 1874—1894 годах», Харків, 1894, стор. 9—10. Записано кілька варіантів пісні.

Тавань-город — в XVI ст. місто в нижній течії Дніпра, в районі сучасного м. Берислава, районного центра Херсонської обл.; запорозькі козаки держали тут переправи через Дніпро, часто вступали в сутички з турецько-татарськими загарбниками.

Город Келеберда. В Полтавській області є кілька сіл з такою назвою; тут, очевидно, с. Келеберда, Кременчуцького району.

КОЗАЦЬКЕ ЖИТТЯ. Записано на початку 50-х років XIX ст. від кобзаря Ригоренка з с. Краснокутськ, Харківської обл. Друкується за кн. «Записки о Южной Руси», т. I, стор. 215—220. Відомо кілька записів. Поданий текст — найбільш повний запис цієї думи.

ІВАСЬ УДОВИЧЕНКО, КОНОВЧЕНКО. Записано в 1832 р. від кобзаря Івана Стрічки близько м. Ромни, Сумської обл. Друкується за зб. П. Я. Лукашевича «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни», СПБ, 1836, стор. 36—47.

Дума належить до дуже поширених народних творів. Записано її понад 50 разів майже по всій Україні. Перша публікація припадає на 1819 рік. Мотиви цієї думи широко використав М. В. Гоголь в повісті «Тарас Бульба».

Івась Удовиченко, Коновченко — поетичний образ юного народного богатиря-звитяжця, захисника рідної землі. В одних варіантах думи він син черкаської, а в інших — криловської вдови Грицихи-Коновчихи. В образі Івася Коновченка багато спільного з образом богатиря Івана (Михайла) Даниловича, відомого героя билин. Документальних даних про історичну достовірність героя невідомо.

Филоненко (корсунський полковник) — історична достовірність образу не встановлена. Деякі дослідники висловлювали думку, що в образі Филоненка змальовано полковника Филоненка — учасника селянсько-козацького повстання під керівництвом Острянина та Гуні в 1638 р. або кропивнянського полковника Філона Джалалія, сподвижника Богдана Хмельницького.

Черкень-долина — ймовірно, що це одна з долин в районі старовинного міста Тавань.

Крилов (місто) — старовинна назва Ново-Георгіївська, районного центра Кіровоградської обл.; в XVI—XVII ст. — місто і фортеця в гирлі р. Тясмин, притоки Дніпра.

Браїлов (місто) — нині село Браїлів, Жмеринського району, Вінницької обл.

Війська запорозького, донського, з усією черню дніпровою, низовою. Тут прославляється постійний тісний союз і взаємодопомога запорозького і донського козацтва.

ТРИ БРАТИ САМАРСЬКІ. Записано між 1808—1827 рр. від кобзаря Івана Стрічки. Друкується за книгою П. І. Житецького «Мысли о народных малорусских думах», стор. 205—206.

Відомо до 20 записів цієї думи. Вперше опублікував один з варіантів у 1849 р. М. О. Максимович.

Самарка — річка Самара, ліва притока Дніпра, на якій в XVI—XVII ст. відбувалися збройні сутички між запорозькими козаками і загонами турецько-татарських загарбників.

Салтанка — криниця біля річки Самарки.

ФЕДІР БЕЗРОДНИЙ, БЕЗДОЛЬНИЙ. Записано в 1873 р. М. В. Лисенком від одного з найвидатніших кобзарів XIX ст. Остапа Микитовича Вересая з с. Сокиринці, Срібнянського району, Чернігівської обл. Текст подано за першою публікацією в книзі «Записки Юго-Западного Отдела императорского Русского географического общества. Том I. За 1873 год. Материалы. Ноты к думам и песням, исполняемым О. Вересаем», К., 1874, стор. 1—7.

Думу записано десять разів. Окремі її варіанти вказують на те, що Федір безрідний був керівником козацької голоти.

Базавлуг (Базалуг) — річка Базавлук, притока Дніпра в південно-західній частині Дніпропетровської обл. (впадає в Дніпро в районі м. Нікополь); слово «Базавлук» вживається в думах і як назва дніпровських плавнів та лук.

СМЕРТЬ КОЗАКА БАНДУРИСТА. Записана в 1926 р. від кобзаря Дем'яна Гавриловича Симоненка з с. Стільне, Березнянського району, Чернігівської обл. Текст думи він перейняв від відомого кобзаря Михайла Степановича Кравченка з с. Великі Сорочинці, Миргородського району, Полтавської обл., а музику «сам прибрав».

Думу виконували багато народних співців — кобзарів. Вперше її записано в 1851—1852 рр. і опубліковано в 1853 р. в етнографічній збірці Російської Академії наук. Деякі дослідники вважають, що ця дума літературного походження.

САМІЙЛО КІШКА. Записано в 1832 р. від кобзаря Івана Стрічки. Друкується за зб. П. Я. Лукашевича «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни», стор. 15—27.

Поданий варіант цієї одної з найбільших за розміром дум найповніший; він був єдиною публікацією на протязі майже п'ятдесяти років. У 1880 р. в журналі «Русская мысль» було опубліковано неповний варіант думи, записаний в кол. Лубенському повіті на Полтавщині. В цьому варіанті Самійло Кішка змальований керівником загону козацької голоти («курінь бурлацький»), який потрапляє у неволю до «турецького паня молодого башя» «у лузі Базавлуці». На відміну від Ляха (Іллі — Ілляша, Ляша) Бутурлака, тут галерний ключник дід Іван Бутурлака звільнив Самійла Кішку і козаків, щоб вони розправилися з турецьким башею:

Бутурлака ключі козакам оддав,
Щоб вони з себе залізні пута поздіймали,
Турецьке паня,
Молоде башя,
З місця брали,
В Чорнеє море метали.

Подібний варіант (теж неповний) записав у 1876 р. від кобзаря Івана Кравченка (прозваного Крюковським) у м. Лохвиця, Полтавської обл., український художник і фольклорист П. Д. Мартинович.

Відомо більше 10 записів думи; найбільш ранній з них зроблено між 1808—1827 рр. від Івана Стрічки, останні — в радянський час. У багатьох варіантах думи козаки-нетяги низові прославляють свій союз і непорушну дружбу з донськими козаками, представниками великого російського народу.

Сюжет думи «Самійло Кішка» використано М. В. Гоголем для змалювання запорожця Мусія Шила в повісті «Тарас Бульба»; радянський композитор Б. Яновський на матеріалах думи написав оперу «Дума чорноморська».

Кішка Самійло (в думі — гетьман запорозький) — образ керівника повстання українських невільників проти поневолювачів-турків.

Трапезонт — тепер Тробзон, турецький порт на Чорному морі; в минулому фортеця і невільницький ринок.

Кафа (Кефа) — старовинна назва міста Феодосії, Кримської обл.; в XV—XVII ст. великий турецький невільницький ринок.

Козлов — старовинна назва міста Євпаторії, Кримської обл.; в XVI — XVII ст. тут був турецький невільницький ринок.

Межигірський спас, Трехтемирівський монастир — козацькі монастирі: перший — недалеко від Києва, другий — біля Канева, Черкаської обл.

Січова покрова — козацька церква в Запорозькій Січі.

В Києві — Каневі монастирі — в Межигірському і Трехтемирівському монастирях.

ОЛЕКСІЙ ПОПОВИЧ. Записано на початку 60-х років XIX ст. від невідомого лірника на Харківщині. Друкується за журн. «Основа», кн. VIII, 1862, стор. 21—26, скорочено.

Леся Українка восени 1908 р. записала в м. Ялті від кобзаря Гната Тихоновича Гончаренка з с. Ріпки, Богодухівського району, Харківської обл., варіант думи, близький до поданого. Відомо понад 20 записів цієї думи, зроблених з 10-х років XIX ст. до 30-х років XX ст.

Дума «Олексій Попович» має багато спільного з іншими думами, зокрема з «Бурею на Чорному морі», з билинами про Альошу Поповича, Садка, з болгарськими і сербськими народними піснями та легендами.

Т. Г. Шевченко любив цю думу за її високий гуманізм; він неодноразово цитував її у своїх творах і надрукував у своєму «Букваре южнорусском» (СПБ, 1861, стор. 14). Спеціальне дослідження про цю думу написав Іван Франко.

Олексій Попович — образ мужнього воїна, який ладен принести себе в жертву заради врятування своїх товаришів — козаків; ім'я героя думи майже завжди пов'язується з м. Пирятином («пирятинський родич», «пирятинський попович» та ін.).

ІВАН БОГУСЛАВЕЦЬ. Записано між 1808—1827 рр. від кобзаря Івана Стрічки. Друкується за кн. П. І. Житецького «Мысли о народных малорусских думах», стор. 221—224.

Відомо кілька записів цієї думи. У всіх варіантах підкреслюється глибокопатріотичний вчинок епічного героя Івана Богуславця: він добивається визволення своїх єдинокровних братів з турецької неволі і знищує ворогів.

МАРУСЯ БОГУСЛАВКА. Записано в першій половині 50-х років XIX ст. від кобзаря Ригоренка з с. Краснокутськ, Харківської обл. Друкується за кн. «Записки о Южной Руси», т. I, стор. 210—214.

Відомо більше десяти варіантів думи, записаних з 1850 по 1930 р. Дума багато разів досліджувалася та широко використовувалася в літературі. Т. Г. Шевченко передрукував її в своєму букварі; М. Старицький на основі цього народного твору написав драму «Маруся Богуславка»; радянський композитор А. Свєшніков написав балет «Маруся Богуславка».

В думі знайшли відображення високі патріотичні почуття, глибока віра народу в своє визволення від турецького іга. Відзначається дума довершеністю художньої форми. В змалюванні картин турецької неволі і визволення невільників вона має багато спільного з думою «Іван Богуславець» і так званими невільницькими плачами.

ВТЕЧА З ТУРЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ. Записано в 1928 р. в с. Пагурці, Уланівського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Інших записів цієї думи невідомо.

В думі є мотиви, спільні з російськими народними піснями про зустріч полонянки в неволі з матір'ю (див., наприклад, «Исторические песни. «Библиотека поэта». Малая серия», вид. 2. Л., «Советский писатель», 1951, стор. 63—66).

ВТЕЧА ТРЬОХ БРАТІВ ІЗ ГОРОДА АЗОВА, З ТУРЕЦЬКОЇ НЕВОЛІ (Три брати азовські). Записано в 1902 р. в м. Миргород, Полтавської обл., О. Г. Сластіоном від кобзаря Михайла Кравченка з с. Великі Сорочинці, Миргородського району. Друкується за статтею Сластіона «Кобзарь Михайло Кравченко и его думы», журн. «Киевская старина», кн. V, 1902, стор. 317—324.

Цікавий варіант цієї думи записано в 1916 р. від лірника Івана Харламовича Мережка з с. Чаплинка, Петриківського району, Дніпропетровської обл.

Відомо близько 50 записів думи; вперше опублікована в 1819 р.

Серед численних записів думи чітко виділяються три групи варіантів. Варіанти першої групи закінчуються смертю всіх братів; другої — смертю найменшого брата і щасливим поверненням старших братів додому; третьої — смертю найменшого і старшого братів та щасливим поверненням додому «середульшого» брата. З винятковою майстерністю в думі показані гострі суперечності між рідними братами, породжені приватною власністю: старший, зажерливий брат іде на все — на жорстокість, яка призводить до смерті найменшого брата, на обман, аби тільки батьківське майно не на три, а на «дві часті паювати».

С а в у р-м о г и л а — оспівана в українській народній творчості могила, яка знаходиться, за цими творами, в степах, на шляху від гирла р. Дон до гирла р. Самара. Савур-могила, згадана в поданому тексті, знаходиться біля хутора Саурів, Сніжнянського району, Сталінської обл.

М у р а в с ь к и й ш л я х — так називався східний шлях, яким турецько-татарські нападники йшли на Україну і Росію з Криму.

СЛАВНО БУЛО В ПОБЕРЕЖЖІ (Пісня про побережців). Друкується скорочено за зб. «Українські думи та історичні пісні. Упорядкування та примітки М. Плісецького. Редакція та передмова М. Рильського», [М.], Укрдержвидав, 1944, стор. 102. Інший варіант пісні записано в 80-х роках XIX ст. у Вінницькій обл.

Головний мотив пісні — нескореність народу, його ненависть до загарбників; в основі пісні лежить справжня подія — героїчна оборона м. Бершадь (тепер районний центр Вінницької обл.) від татарсько-турецького нападу в XVII ст.

П о б е р е ж ж я — село в долині річки Дохно біля м. Бершадь; яке саме — невідомо.

ГЕЙ, НА БІДУ, НА ГОРЕ. Записано в 70-х роках XIX ст. в с. Дударі, Ржищівського району, Київської обл. Друкується за зб. «Українські думи та історичні пісні», стор. 115—116.

В е л и к и й л у г — в народній поезії плавні у нижній течії Дніпра, землі Запорозької Січі.

ТЕМНА ХМАРА НАСТУПИЛА, СТАВ ДОЩИК ІТИ (Пісня про розправу голоти з багачем). Одна з найпоширеніших народних пісень. Записано М. В. Лисенком в 1876 р. від П. Д. Мартиновича в с. Вороньки, Чорнухинського району, Полтавської обл. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Збірник українських пісень», вип. IV, К., 1886, стор. 18. Відомі інші численні записи варіантів цієї пісні. Пісня тісно пов'язана з думою «Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер», а також з російськими історичними піснями про розправу повстанців — разінців і пугачовців з дворянами-воєводами. Пісня відображає гостру класову боротьбу трудящих України проти експлуататорів в XVI—XVIII ст.

КОЗАК НЕТЯГА ФЕСЬКО ГАНЖА АНДИБЕР. Записано на початку 50-х років XIX ст. від кобзарів Андрія Шута з с. Олександрівка, Корюківського району, Чернігівської обл., та Андрія Бешка з с. Мена, Чернігівської обл. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни. Издание Амвросия Метлинского», К., 1854, стор. 377—382.

Відомо десять записів цієї думи; записи зроблені переважно в середині і в останній третині XIX ст.

У всіх варіантах думи зображені картини гострої соціальної боротьби між бідняками — «козаками-нетягами» — і багатіями — «дуками-срібляниками». Так, у варіанті, записаному М. Ніговським на початку 50-х років від кобзаря Ригоренка, змальовано, як наймичка, — незважаючи на те, що її хазяйка-шинкарка «козака-нетягу за чуб брала, в потилицю з хати вибивала» і наказала подати Ганжі Андиберу «за людську денежку» найгірше пиво, — співчуваючи нетязі, наточила йому найкращого меду:

Тоді Настя Горовая,
Шинкарка степовая,
Сама в льох не ходила,
Да наймичку посилала:
«Гей, дівко-наймичко!
Добре ти вчини,
Кінву-чвертівку в руки вхопи

Та в льох убіжи,
Та вісім бочок мини,
А з дев'ятої поганого пива наточи, —
Як маєм ми його свиням виливати,
То будем ми його на таких нетяг роздавати!»
Тоді дівка-наймичка
У льох убігала,
Та дев'ять бочок минала,
Та з десятої п'яного чола меду наточила,
Та в світлицю входжає,
Свій ніс геть от кінви одвертає,
Буцімто те пиво воняє.

Образ Ганжі Андибера в українських народних думах тісно зв'язаний з найвидатнішим героєм билин — Іллєю Муромцем, який скликає «голи кабацкие, мужички деревенские» і заявляє, що він ворог князя Володимира, а згоден служити «за землю русскую да и за стольние Киев град, и за вдов, за сирот, за бедных людей».

За мотивами цієї думи в 1928 р. композитор В. Золотарьов (лібретто М. Рильського) написав оперу «Ганжа Андибер».

Фесько Ганжа Андибер (Ганжа Андибер, Фесько Дендиберя — гетьман запорозький) — поетичний образ ватажка козацької голоти в боротьбі проти панів і козацької старшини. Гетьмана Ганжі Андибера або Дендибері на Україні не було.

Ріки низовії, помошниці дніпровії — поетичний вислів; вказівка на допомогу героєві думи Ганжі Андиберу з боку козацької голоти, яка оселялася по нижніх притоках Дніпра.

ГОМІН, ГОМІН, ГОМІН, ГОМІН ПО ДІБРОВІ. Записано в 40-х роках XIX ст. на Київщині. Друкується за зб. «Южнорусские песни», І, К., 1857, стор. 67—68.

Ця глибокопатріотична народна пісня передає віковічні прагнення українського народу до тісного і нерозривного єднання із своїм старшим братом — великим російським народом.

КЛЯЛА ЦАРИЦЯ, ВЕЛЬМОЖНАЯ ПАНІ (Пісня про взяття козаками Варни). Записано в першій половині XVIII ст. в західноукраїнських землях. Вперше опубліковано в альманасі «Русалка Дністровая» (Будим, 1837). Друкується за кн. Ю. А. Яворського «Два замечательных карпато-русских сборника XVIII в., принадлежащих университету св. Владимира. Описание рукописей и тексты», К., 1909, стор. 38—39.

Запорозькі козаки взяли з боєм Варну на початку XVII ст., під час одного з походів на Туреччину.

Варна — в XVI—XVII ст. великий порт і фортеця султанської Туреччини; тепер місто Сталін, головний порт Болгарської Народної Республіки.

ОЙ, НА ГОРІ ДА ЖЕНЦІ ЖНУТЬ. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Украинские народные песни», стор. 105—106; перший відомий запис зроблено в Галичині в першій половині XVIII ст. (див. кн. В. М. Перетца «Заметки и материалы для истории песни в России», I — VIII, СПБ, 1901, стор. 31).

Пісня належить до кращих зразків української народної поезії. Більше ніж півтора століття вона широко співається народом і друкується в численних пісенниках. Яскраве відображення знайшли тут оптимізм народу, його віра в перемогу над ворогами, властивий йому гумор (гумористичне змалювання Сагайдачного).

Героями пісні є два відомі своєю боротьбою проти султанської Туреччини і Кримського ханства козацькі гетьмани першої чверті XVII ст. Петро Конашевич-Сагайдачний і Михайло Дорошенко.

В ряді варіантів з'являються нові герої, як, наприклад, Дрогозденко, який «веде військо московськеє борозденько».

Дорошенко — гетьман (в 1625—1628 рр.) реєстрових козаків Михайло Дорошенко. Брав участь у походах проти кримських татар і турків, а також у селянсько-козацькому повстанні 1625 р. проти польської шляхти; обраний гетьманом, додержувався польсько-шляхетської орієнтації.

Сагайдачний — Петро Конашевич-Сагайдачний, гетьман реєстрових козаків, видатний керівник боротьби українського народу проти турецько-татарської навали; під його керівництвом було здійснено ряд вдалих походів, зокрема взято турецьку фортецю Кафа (1616). Сагайдачний спочатку додержувався угодовської політики щодо шляхетської Польщі; пізніше, виражаючи настрої мас, хотів перейти з козаками під владу російського уряду, для чого в 1620 р. посилав посольство у Москву.

ОЙ, ЩО ТО ЗА КРЯЧОК (Пісня про взяття Азова). Записано в середині XIX ст. в Борзнянському районі, Чернігівської обл. Друкується за публікацією в книзі «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство», т. I, «Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка», т. II, Львів, 1899, стор. 130 (варіант див. в зб. Я. П. Новицького «Малорусские песни...», стор. 25—26).

В пісні оспівується взяття в 1637 р. донськими і запорозькими козаками старовинного слов'янського міста Азова (на р. Дон, близько впадіння його в Азовське море), захопленого в 1471 р. турками і перетвореного ними в фортецю і невільницький ринок. Щоб здобути Азов, козаки вдалися до хитрощів. Про взяття Азова в такий спосіб говориться і в старовинному рукописі «Гистория о Азовском взятии и о осадном сидении от турецкого царя Абрагима донских козаков атамана Наума Васильевича и есаула Ивана Зыбина с товарищами 1635 года», опублікованому П. М. Рибніковим (див. «Песни, собранные П. Н. Рыбниковым», вид. 2, т. III, М., 1910, стор. 257—260).

Донські й запорозькі козаки кілька разів відвойовували у турків Азов. Взяття і героїчна оборона Азова в 1637—1643 рр., відома в історії під назвою «Азовское сиденье», завдала сильного удару по турецьких загарбниках. В 1695 р. був здійснений перший, а в 1696 р. — другий Азовські походи. В 1736 р. Азов остаточно відвойовано у султанської Туреччини і згідно з Бєлградською умовою 1739 р. приєднано до Росії. Українські козаки брали участь в усіх азовських походах.

ПРО СУЛИМУ, ПАВЛЮКА ЩЕ Й ПРО ЯЦЬКА ОСТРЯНИЦЮ. Записано в 1928 р. в м. Харкові у Центральному селянському будинку від кобзаря Петра Семеновича Древченка з селища Залютине, Червоно-Баварського району м. Харкова. Друкується за рукописом, що зберігається в Інституті МФЕ АН УРСР.

Дума є яскравим історичним художнім твором про селянсько-козацькі повстання 30-х років XVII ст.

Курінний Сулима — Іван Сулима, гетьман Запорозької Січі на початку 30-х років XVII ст.; під його керівництвом запорозькі козаки, переважно нереєстрові, підняли повстання проти польської шляхти в 1635 р., взяли польську фортецю Кодак, збудовану перед Кодацьким порогом для зміцнення влади над Запорожжям, і зруйнували її.

Павлюк-хорунжий — Павло Бут (Павлюк), один з видатних керівників великого селянсько-козацького повстання на Україні в 1637 р., яке охопило Київщину, Полтавщину і Чернігівщину. У своїх зверненнях до козаків і селян Павлюк закликав громити не тільки польську шляхту, але й козацьку старшину, яка зраджувала інтереси народу.

Отаман Остряниця. Яків Острянин (Остряниця) і Карпо Скидан — керівники селянсько-козацького повстання, що почалося весною 1638 р. виступом нереєстрових запорозьких козаків, яким допомагали донські козаки. Після поразки повстання кілька тисяч козаків на чолі з Острянином перейшли російський кордон і стали на службу до російського уряду. Козаки оселилися на відведених для них землях в районі Чугуївського городища, збудували фортецю Чугуїв; частині повстанців на чолі з Д. Гунею вдалося вирватись з оточення польських військ на Дон, до донських козаків.

Конєцпольський — С. Конєцпольський, коронний (головний) гетьман польських військ, кат українського народу, великий польський магнат, якому в першій половині XVII ст. тільки в районі Південного Бугу належало 740 сіл та 170 міст і містечок. Запорозькі козаки й селяни кілька разів завдавали поразки військам Конєцпольського (наприклад, у 1625 р. біля озера Курукове; в травні 1630 р. — під Переяславом).

Замойко Хома, писар, за його [Павлюка] вступивсь — поетичний домисел творців думи.

Потоцький — Микола Потоцький, польний (польовий), а потім коронний гетьман польських військ, лютий ворог українського народу, великий польський магнат-кріпосник, якому в першій половині XVII ст. на Україні належало все Ніжинське староство, Кременчук і інші міста. Борючись за свою незалежність, український народ не раз громив війська Потоцького.

Боровиця — село Чигиринського району, Черкаської обл.

Остряниця прогнав панів-ляхів до болота до Супою — поетичний домисел творців думи.

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648—1654 РОКІВ. ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

РОЗЛИЛИСЯ КРУТІ БЕРЕЖЕЧКИ. Записано на початку 70-х років XIX ст. в с. Мар'янівка, Великовисківського району, Кіровоградської обл. Друкується за зб. «Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова.. Том второй. Выпуск І. Песни о борьбе с поляками при Богдане Хмельницком», К., 1875, стор. 50.

Пісні цього розділу сповнені мотивами радості і торжества перемоги українського народу над польською шляхтою у визвольній війні 1648—1654 рр. під керівництвом Богдана Хмельницького; в них показано і найтяжчий, нелюдський кріпосницький гніт, встановлений на Україні польськими і українськими феодалами, соціальна боротьба трудящих мас, прагнення українського народу возз'єднатися з братнім російським народом.

ЧИ НЕ ТОЙ ТО ХМІЛЬ (Пісня про Богдана Хмельницького). Записана в 50-х роках XIX ст. в Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. І, стор. 4—5. Відомо кілька записів цієї пісні.

Хмельницький — Богдан (Федір, Зиновій) Михайлович Хмельницький (народився близько 1595 р., помер 27 липня 1657 р.) — видатний державний діяч і полководець, в 1648—1657 рр. гетьман Запорозької Січі і всієї України. Богдан Хмельницький очолив український народ у визвольній війні проти шляхетської Польщі, за возз'єднання з Росією. Під керівництвом Хмельницького народні маси України здійснили свої віковічні прагнення і сподівання про возз'єднання з великим російським народом; Хмельницький наполегливо добивався возз'єднання України з Росією. В ході визвольної війни 1648—1654 рр. під керівництвом Хмельницького на Україні були створені великі збройні сили, які здобули ряд блискучих перемог над польсько-шляхетськими військами і визволили від ворога більшу частину України. Завершенням визвольної війни було всенародне проголошення

возз'єднання України з Росією на раді в м. Переяслав (тепер Переяслав-Хмельницький, Київської обл.) 8 (18) січня 1654 р.

Український народ на протязі віків оспівує Богдана Хмельницького в своїх численних піснях і думах. Відзначаючи видатні заслуги народного героя України Богдана Хмельницького, Радянський уряд в 1943 р. установив бойовий орден Богдана Хмельницького, а м. Переяслав, де відбулася історична Переяславська рада, перейменував у Переяслав-Хмельницький. В зв'язку з 300-річчям возз'єднання України з Росією м. Проскурів перейменовано в м. Хмельницький, а Кам'янець-Подільську область — в Хмельницьку; Богданові Хмельницькому встановлено пам'ятники.

Золотий Брод, Золотая Вода — поетична назва урочища Жовті Води (П'ятихатський район, Дніпропетровської обл.); у бою біля Жовтих Вод 6 (16) травня 1648 р. польсько-шляхетські війська зазнали цілковитого розгрому; українські війська, керовані Хмельницьким, здобули тут першу велику перемогу у визвольній війні 1648—1654 рр.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ТА БАРАБАШ. Записано на початку 50-х років XIX ст. від кобзарів Андрія Шута і Андрія Бешка. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор 385—391.

Відомо кілька варіантів думи; найбільш ранній запис зроблено в 10-х роках, останні — в 70-х роках XIX ст.

В думі поряд з правдивим показом конкретних історичних подій визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. (патріотичне піднесення народу, обрання гетьманом Хмельницького і т. п.) наявні також поетичні домисли (приписування Хмельницькому страти Барабаша та ін.).

Як із день-години зчинялися великі войни на Україні — поетичний заспів думи, в якому нагадується про історичну обстановку — численні селянсько-козацькі повстання на Україні в 30-х роках XVII ст., що передували визвольній війні 1648—1654 рр.

Барабаш (гетьман молодий) — Іван Барабаш, черкаський полковник у 40-х роках XVII ст., перебував на службі у польського короля, прихильник польської шляхти. В 1648 р. реєстрові козаки, яких вів Барабаш по Дніпру проти військ Хмельницького, повстали, убили Барабаша, а самі під проводом Філона Джалалія приєдналися до Хмельницького; про гетьманство Барабаша історичних даних немає.

Клиша білоцерківський — якого саме Клишу оспівує дума, не встановлено; з історичних джерел відомий полковник Клиша (1637 р.), а також Клиша — учасник посольства Хмельницького у лютому 1648 р. до кримського хана Іслам-Гірея III.

Радислав — польський король Владислав IV (перша половина XVII ст.).

Хмельницький у городі Чигирині хоть писарем військовим. Хмельницький в 1637—1638 рр. займав високу посаду військового писаря козацького реєстрового війська. Після придушення польською і українською шляхтою селянсько-козацьких повстань 1637—1638 рр. був понижений у посаді і призначений чигиринським сотником.

Крачевський (староста) — Станіслав Кричевський, чигиринський полковник, друг Хмельницького, брав активну участь у визвольній війні на боці Хмельницького, який призначив його київським полковником.

Максим ольшанський — Максим Кривоніс (Перебийніс), один з видатних військових керівників і народних героїв визвольної війни 1648—1654 рр., «перший полковник Хмельницького», як називають Кривоноса сучасні йому джерела.

Мартин полтавський — Мартин Пушкар (Пушкаренко), один із видатних помічників і сподвижників Хмельницького, полковник полтавський.

Іван Богун — один з видатних народних героїв і військових керівників середини XVII ст., полковник вінницький і брацлавський, один з найвидатніших сподвижників Хмельницького, борець за возз'єднання України з Росією.

Матвій Борохович — висловлювалися догадки, що це Матвій Гладкий, один із помічників Хмельницького, перший миргородський полковник, якого було скарано в 1652 р. за опозицію проти гетьмана в питаннях Білоцерківської угоди від 18 вересня 1651 р.

Тогді-то у святий день, у божественний, у вовторник Хмельницький козаків до сходу сонця пробуджає — поетичний образ початку переможної битви українських військ проти військ польської шляхти під Корсунем, яка припала на так звані зелені свята (трійцю) 15—16 травня 1648 р.

ЗАСВИСТАЛИ КОЗАЧЕНЬКИ (Пісня про перемогу під Корсунем). Записано в 60-х роках XIX ст. в Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. І, стор. 25.

Це одна з кращих пісень української народної поезії; записано пісню багато разів у різних районах Української РСР, що свідчить про її популярність. Особливо поширений скорочений варіант пісні (див. зб. «Українські народні пісні», К., «Мистецтво», 1951, стор. 21—22).

В основі пісні лежить справжній факт — історична перемога українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького під Корсунем 16 травня 1648 р., де військо польської шляхти було розбите, а його керівники (коронний гетьман М. Потоцький і польний гетьман М. Калиновський) взяті в полон.

ПЕРЕМОГА КОРСУНСЬКА. Записано на початку 50-х років XIX ст. від кобзаря Ригоренка. Друкується з незначними редакційними виправленнями та скороченнями, за зб. «Записки о Южной Руси», т. І, стор. 223—228.

Відомо кілька записів, зроблених у 40—50-х роках XIX ст. Дума змальовує велику історичну перемогу українського народу над польсько-шляхетськими військами під Корсунем. У поданому варіанті відображені славні перемоги народних повстанців на чолі з Максимом Кривоносом, зокрема здобуття ними в липні 1648 р. м. Полонне (нині — районний центр Хмельницької обл.).

Пиво варити зачинайте — поетичний образ початку битви, баталії.

Під Стеблевом вони солод замочили — поетичний образ сутичок з ворожими військами; Стеблев — тепер с. Стеблів Перший, Корсунь-Шевченківського району, Черкаської обл.

Пана Потоцького піймали, як барана, зв'язали. Під час розгрому польсько-шляхетської армії українським військом під Корсунем М. Потоцький попав у полон і разом з М. Калиновським був відданий Хмельницьким «у подарунок» кримському хану.

Пани Кардаш, Ян, Якуб — польські магнати.

За річку Віслу до Полонного прудко тікати; На річку Случу тікали... а которі до Прута; Погубили чоботи й онучі... затопили усі клейноди і всі лядські бубни. Йдеться про перемоги козацького війська під Корсунем, а потім під Пилявцями (11—13 вересня 1648 р.). Першим ганебно втекло з поля бою польське командування; в паніці тікали польська шляхта і українські пани. Деякі командири бігли так швидко, що за дві доби втекли на триста кілометрів від поля бою. Вишневецький тікав на простому возі, Конєцпольський — переодягнувшись селянином, Остророг, втікаючи, загубив свій капелюх і дорогу верхню одежу (опанчу), а Заславський загубив навіть знак своєї військової влади — булаву. Козацькі війська захопили під Пилявцями сто гармат і багато іншої зброї та близько ста тисяч возів з великими матеріальними цінностями. Український народ мав усі підстави сказати словами думи, що польські пани «затопили усі клейноди і всі лядські бубни» тобто атрибути влади і військове спорядження.

Річки Случ і Прут — рубежі, за якими хотіли відсидітися польська шляхта і велике українське панство.

НЕ ДИВУЙТЕСЯ, ДОБРІЇ ЛЮДИ (Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького). Записано в 60-х роках XIX ст. в теперішньому Тернопільському районі, Тернопільської обл. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Часть III. Разночтения и дополнения. Отделение I. Думы и думки», М., 1878, стор. 1—2.

Перебийніс — Максим Кривоніс, «перший полковник» Богдана Хмельницького у визвольній війні 1648—1654 рр., видатний організатор селянських повстанських загонів. Кривоніс з беззавітною відданістю захищав в рядах козацтва Україну від іноземних нападників. В одному з боїв молодий козак Максим був покалічений — ударом шаблі йому був перебитий ніс. З того часу він і прозваний Кривоносом. В народних піснях та переказах він відомий під прозвищем Перебийніс.

На початку визвольної війни М. Кривоніс був черкаським полковником; у 1648 р. він організував у тилу ворога численні повстанські загони; в боротьбі проти військ Вишневецького здобув ряд великих міст на Поділлі; брав участь в боях під Пилявцями, а також у поході під Львів і Замостя.

Висока оцінка народною творчістю Кривоноса видна з твердження, що він «лядськую славу загнав під лаву».

За Дашевим, під Сорокою — вказівка на місце боїв у червні 1648 р. загонів М. Кривоноса проти військ Вишневецького; Дашев — Дашів, районний центр Вінницької обл., Сорока — селище і залізнична станція Сорока, а також могила в Дашівському районі.

Жовтий Пісок — урочище Жовті Води.

По Случ наше, по Костяную могилу. Йдеться про західні межі районів, визволених загонами М. Кривоноса; що за Костяна могила — не встановлено.

ОЙ, УСЕ ЛУЖКОМ ТА ВСЕ БЕРЕЖКОМ (Пісня про смерть Кривоноса). Записано М. В. Лисенком в 80-х роках XIX ст. від селянина Бібика з хутора Лесевичів, Оржицького району, Полтавської обл. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Збірник українських пісень», вип. V, К., 1892, стор. 5.

М. Кривоніс помер в кінці 1648 р. від чуми, а не був убитий, як про це говориться в пісні. В тому, що народ змальовує Кривоноса учасником подій, які відбувалися після його смерті, виявляється велика любов до народного героя, його опоетизування.

ОЙ, ЩО ТО ЗА ХИЖКА. Записано в 50-х роках XIX ст. в кол. Воронезькій губернії. Друкується за кн. М. І. Костомарова «Богдан Хмельницкий», т. III, вид. 3, СПБ, 1870, стор. 329.

Ця народна переробка хороводної пісні — одна з численних їдких сатир на обложені у Збаражі польські війська, зокрема на їхнього воєначальника — українського магната І. Вишневецького, пораненого у ногу. Місто Збараж (тепер районний центр Тернопільської обл.) влітку 1649 р. було майстерно обложене військом народних повстанців; польські шляхтичі змушені були визнати: «птах до нас і від нас не пролетить».

ПОВСТАННЯ ПРОТИ ПОЛЬСЬКИХ ПАНІВ. Записано думу в 30—40-х роках XIX ст., в Херсонській обл. Друкується за першою публікацією в книзі «Сборник украинских песен, издаваемый Михайлом Максимовичем. Часть первая», К., 1849, стор. 74—77.

Цей твір є самостійною думою, а не варіантом думи «Повстання після Білоцерківської угоди», як вважало багато дослідників. Основний мотив твору —

піднесення селянсько-козацького руху в перший рік визвольної війни. За думою, Хмельницький перебував у м. Полонне, яке було здобуте повстанськими загонами Кривоноса в липні 1648 р.

У Полонне посилати — тобто до місця перебування Богдана Хмельницького.

ОЙ, З-ЗА ГОРИ ВИСОКОЇ (Пісня про Данила Нечая). Записано в 50-х роках XIX ст. в Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. I, стор. 7—9. Відомо близько ста записів цієї пісні. У всіх варіантах правдиво передається глибока народна любов до Нечая, гордість трудящих за свого славного сина, оспівується його мужність, ненависть до ворогів.

Нечай, Нечаєнко — Данило Нечай, народний герой, один з видатних військових керівників визвольної війни 1648—1654 рр., полковник одного з найбільших полків — Брацлавського. Нечай був керівником ряду селянських повстань проти польських і українських панів; шляхта називала його людиною, «над котору більшого бунтівника немає».

Діяльність Нечая в роки визвольної війни була зосереджена в основному в південних районах теперішньої Вінницької обл. Брацлавський полк Нечая брав участь у багатьох битвах визвольної війни, зокрема під Зборовом в 1649 р.

На початку лютого 1651 р. польсько-шляхетські війська, віроломно порушивши Зборовський договір, несподівано вдерлися в м. Красне, де стояв полк Нечая. У нерівному бою козацький загін зазнав поразки. Нечай бився дуже хоробро, «як доброму юнакові належало», і загинув смертю героя. Український народ зберігає пам'ять про Нечая, оспівуючи його в своїх численних піснях. Поданий текст в основному правдиво змальовує образ Нечая, хоч в ньому і наявні певні поетичні домисли (кума Хмельницька та ін.).

Шпак — сотник Шпаченко, помічник Нечая; стояв на заставі з своєю сотнею в с. Ворошиловка на р. Південний Буг (нині Тиврівського району, Вінницької обл.).

Вертається малий хлопець аж із Полонного — поетичний домисел; тут характерний прийом народної поезії — переміщення героїв і подій (Полонне знаходиться дуже далеко від Красного).

Берестечко — містечко на Волині; тут 18—20 червня 1651 р. відбулася битва українських військ з головними військовими силами польської шляхти. Нечай у цій битві брати участі не міг, оскільки він загинув у лютому 1651 р. Отже, слова Нечая про те, що під Берестечком «заточені в лози» його «кованії вози», — поетичний домисел. Таким же поетичним домислом є, очевидно, і згадка про те, що в Берестечку проживала родина Нечая.

ІВАН БОГУН. Записано в 1928 р. від 86-річного садівника Івана Чаловського з колгоспу ім. В. І. Леніна, с. Рясне, Краснопільського району, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

До даної публікації повного тексту майже століття був відомий лише уривок думи, записаний на початку 50-х років XIX ст. від кобзаря Андрія Шута (вперше надруковано в збірці «Народные южнорусские песни», стор. 407—408). Повний текст думи Чаловський чув наприкінці XIX — на початку XX ст. в Немирівському районі, Вінницької обл., звідки він родом.

Дума змальовує оборону Іваном Богуном м. Вінниці в лютому — березні 1651 р.; разом з селянськими повстанськими загонами і військовими частинами полтавського полковника Мартина Пушкаря та уманського полковника Осипа Глуха, надісланими на допомогу Хмельницьким, Богун змусив польські війська в паніці тікати.

Іван Богун вільницький — Іван Богун, народний герой, один із видатних військових керівників визвольної війни 1648—1654 рр., полковник

брацлавський і вінницький, людина видатних військових здібностей і великої відваги. Богун відзначався винятковою вмілістю і винахідливістю, завдяки чому добивався перемоги меншими силами над переважаючими силами ворога. Богун брав участь у всіх видатних військових операціях визвольної війни 1648—1654 рр.; особливо вславився він обороною Вінниці, в битвах під Берестечком, під Монастирищем, в поході в Молдавію (1653 р.). Під час підготовки і проведення Переяславської ради Богун охороняв кордони України; після смерті Хмельницького він очолив повстання проти зрадника Виговського. 17 лютого 1664 р. військове командування Польщі заарештувало, а через кілька днів розстріляло Богуна за те, що він зв'язався з російським і лівобережним козацьким українським командуванням і готував розгром армії короля Яна Казіміра.

Український народ глибоко шанує пам'ять Івана Богуна. В 1918 р. один з кращих полків дивізії, якою командував герой громадянської війни М. О. Щорс, було названо на честь Івана Богуна — Богунським.

У Вінниці на границі — м. Вінниця весною 1651 р. була кордоном з польськими військами.

Під обителем-монастирем кальницьким — тут монастир вінницький, який Богун перетворив у фортецю.

УТИСКИ ПОЛЬСЬКОЇ ШЛЯХТИ І НОВЕ ПОВСТАННЯ ПРОТИ НЕЇ (Повстання після Білоцерківської угоди). Записано на початку 50-х років XIX ст. в с. Олександрівка, Корюківського району, Чернігівської обл. Друкується за зб. «Исторические песни малорусского народа», т. II, вип. I, стор. 110—113.

Думу записано один раз; вона є самостійним твором, а не варіантом думи «Повстання проти польських панів», як вважали окремі дослідники. Основний мотив цього твору — ненависть народних мас до польської шляхти. В думі показано також могутнє піднесення визвольної боротьби українського народу проти польської шляхти весною 1652 р.

В травні 1652 р. під Батогом були розгромлені війська гетьмана М. Калиновського і перебита вся польсько-шляхетська верхівка разом з Калиновським, його сином Самійлом, Марком Собєським — братом майбутнього польського короля, Пшиємським, Ю. Балабаном, Одживольським і іншими знатними польськими панами.

Дума змальовує ці події близько до історичних фактів.

Од святої покрови да до світлого тридневного воскресення...; прийде весна красна — буде наша вся голота рясна — вказівка на універсали Хмельницького до населення, які він видавав в кінці 1651 і на початку 1652 р., готуючись продовжувати боротьбу проти польської шляхти.

ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ВАСИЛІЙ МОЛДАВСЬКИЙ (Похід в Молдавію). Записано на початку 50-х років XIX ст. від кобзаря Андрія Шута. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор. 391—395.

Відомо три записи думи; найбільш ранній з них припадає на 10-і роки, найпізніший — на 70-і роки XIX ст.

В поданому тексті змальовано три походи козацьких військ на чолі з Хмельницьким у Молдавію (1650, 1652 і 1653 рр.). Висвітлення подій в думі дуже близьке до історичних фактів. Це дозволяє вважати, що дума створена по свіжих слідах цих походів. В думі висміюється Микола Потоцький (в тексті — Іван Потоцький).

Про те, що удар українських військ під керівництвом Хмельницького був спрямований проти польських магнатів, яскраво свідчить закінчення варіанта думи, записаного М. Цертелєвим: «Тоді ляхи із города із Сочави утікали, Василю молдавському знати давали». Перемога козаків над молдавським господарем Лупулом оцінюється в цьому записі так:

То пан Хмельницький добре учинив,
Польщу засмутив,
Волощину побідив,
Гетьманщину звеселив.
В той час була честь, слава,
Військова справа, —
Сама себе на сміх не давала,
Неприятеля під ноги топтала!

Василій молдавський — Василь Лупул, молдавський господар (князь) середини XVII ст., великий феодал, спільник польських магнатів; переможений Хмельницьким, Лупул став його союзником і брав участь у боротьбі проти шляхетської Польщі.

Хвилецький — за думою, польський капітан, який служив у Лупула.

Іван Потоцький (король польський) — Микола Потоцький.

Сорока — місто на р. Дністер (Молдавська РСР); в серпні 1650 р. українські війська взяли цей важливий спорний пункт молдавського господаря Лупула, який був тоді союзником польської шляхти.

Січава — місто і фортеця Сучава, одна із столиць Молдавського князівства в XVII ст.; тепер повітове місто Румунської Народної Республіки. В серпні 1653 р. військові частини Тимоша Хмельницького (сина Богдана Хмельницького) пробилися до Сучави, де були оточені війська Лупула, на той час союзника Богдана Хмельницького.

Ясси — місто на р. Прут, столиця Молдавського князівства в XVII ст.; тепер — повітове місто Румунської Народної Республіки.

Хотия — місто Хотин на р. Дністер, тепер районний центр Чернівецької обл.; сюди втік Василь Лупул у серпні 1650 р., коли козацькі війська разом з татарськими частинами взяли обидві столиці тодішнього Молдавського князівства — Ясси і Сучаву.

ОЙ, З ГОРОДА З НЕМИРОВА (Пісня про Жванецьку битву). Записано в 20-х роках XIX ст. в Дніпропетровській обл. Друкується за кн. М. І. Костомарова «Богдан Хмельницкий», т. III, вид. 3, стор. 350—351.

Пісня оповідає про битву українських військ на чолі з Богданом Хмельницьким з військами польського короля Яна Казіміра, яка відбувалася на протязі жовтня—листопада 1653 р. в районі Жванця (тепер село Жванець, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької обл.), розташованого при впадінні р. Жванчик у Дністер. Оточену з усіх боків і відрізану від баз постачання армію польського короля врятував від повного знищення підкуплений королем кримський хан, який зрадив Хмельницького.

У пісні про Жванецьку битву правильно змальований район битви («Подолле», «Жванецькеє поле»), точно названі основні населені пункти цього району (Жванці — Жванець; Хотия — Хотин; Яруга — село Кам'янець-Подільського району; Студеньки — село Студениця, Староушицького району), вказується на залежність тогочасного молдавського господаря Георгіцу (у пісні — пан Волошин, люди якого в Хотиї «польського пана Яна до себе їднали») від польського короля Яна Казіміра (у пісні — «польський пан Ян»). Пісня добре передає бойовий настрій українського війська, його впевненість у перемозі над ворогами, велику любов народу до Данила Нечая — одного з керівників визвольної війни 1648—1654 рр. Незважаючи на те, що Нечай загинув ще в 1651 р., народ показує його видатним героєм битви під Жванцем, вірним і надійним помічником Хмельницького (у пісні Хмельницький говорить: «покликни пана Яна, друже мій Нечаю!»); за піснею, Нечай першим розпочав битву з військом польського короля Яна Казіміра.

Немиров — містечко Немирів, районний центр Вінницької обл.; за піснею, близько Немирова проходили війська Хмельницького по дорозі на Жванець.

ОЙ БОГДАНЕ, БОГДАНОЧКУ. Записано в травні 1953 р. від О. Яновської з с. Стебні, Путильського району, Чернівецької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

За заявою співачки, це старовинна пісня, яка передавалася з покоління в покоління предками О. Яновської, що втекли з Волині на Буковину, «в гори», за часів тяжкої панщини. Співається на мотив коломийок.

Прагнення українського народу до возз'єднання з великим російським народом, прославлення єднання і дружби цих двох братніх народів, возз'єднання України з Росією, опоетизування Богдана Хмельницького — такі основні мотиви цієї і наступних пісень цього розділу.

ОЙ, ПОСЛАВ БОГ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО. Записано в грудні 1928 р. від 86-річного колгоспника Івана Чаловського в с. Рясне, Краснопільського району, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

За заявою виконавця, цю пісню часто співали в 70-х роках XIX ст. на Вінниччині робітники панських економій біля м. Немирова. За співання її панські посіпаки переслідували робітників.

ОЙ БОГДАНЕ, БАТЬКУ ХМЕЛЮ. Записано в 1950 р. в Богодухівському районі, Харківської обл. Запис і літературна обробка І. Цюпи. Друкується за виданням пісні Петра Гайдамаки «Дума про Богдана Хмеля. Для хору з фортепіано. Слова народні», К., Вид. Музфонду СРСР, Українська республіканська філія, 1951 (там же подано і переклад російською мовою).

БОРОТЬБА ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ І ІНОЗЕМНИХ ЗАГАРБНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ТА У XVIII ст.

ОЙ, ЯК ПІШЛИ КОЗАЧЕНЬКИ (Пісня про битву під Солобківцями). Записано в 1935 р. в с. Солобківці, Хмельницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Записано кілька варіантів цієї пісні, які за змістом прикріплюються до району міст Кам'янець-Подільський і Городок (Хмельницької обл.). Про яку саме битву під Солобківцями розповідається в пісні, остаточно не встановлено; можливо, в ній оспівано події, зв'язані з визвольним походом російських військ і українських козацьких полків восени 1655 р. в Галичину, під Львів, зокрема розгром військ польського короля під Городком.

Волинець — за деякими варіантами, волинський воєвода.

Мушка — очевидно, річка Мукша (ліва притока р. Дністер), що протікає недалеко на південний захід від с. Солобківці.

ОЙ, ТИ, МОРОЗЕНКУ. Записано в 1920 р. від відомої народної співачки Євдокії Микитівни Сивак (Зуїхи) з с. Зятківці, Гайсинського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Пісню записано багато разів.

Герой пісні — хоробрий воїн, патріот Морозенко, узагальнений образ захисника рідної землі від іноземного поневолення. Прототипом такого героя могли стати видатні керівники селянсько-козацьких повстань XVII—XVIII ст.

Деякі дослідники вважають, що Іван Морозенко — це Нестор Морозенко, осавул Кропивнянського полку, який разом з М. Кривоносом діяв на Поділлі проти польських панів і брав участь в облозі м. Збараж в 1649 р.; є також думки, що це полковник С. Морозенко (Мрозовицький), який загинув у бою під Збаражем і за яким, як свідчать сучасники, «дуже жалкувала його чернь».

ПРО ХМЕЛЬНИЦЬКОГО БОГДАНА СМЕРТЬ, ПРО ЄВРАСЯ ХМЕЛЬНИЧЕНКА І ПАВЛА ТЕТЕРЕНКА (Про смерть Богдана Хмельницького). Запи-

сано на початку 50-х років XIX ст. від кобзаря Андрія Шута. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор. 395—399.

Відомі два записи думи, перший з яких зроблено в 10-х роках, а другий — на початку 50-х років XIX ст. Обидва записи передають високу народну оцінку великого сина українського народу Богдана Хмельницького і негативне ставлення народу до верхівки козацької старшини, яка виступала проти Хмельницького. Дума підносить і звеличує Хмельницького, викриває підступність і зрадництво верхівки козацької старшини на чолі з Іваном Виговським, який «близько ляхів, мостивих панів, живе» і захищає інтереси польської шляхти.

Іван Луговський (писар військовий) — Іван Виговський, прихильник польської шляхти, зрадник українського народу. На початку визвольної війни служив у війську польського короля. Взятий у полон Хмельницьким, Виговський зумів увійти в довір'я гетьмана і зайняти посаду генерального писаря. Після смерті Хмельницького Виговський добився проголошення себе гетьманом, намагався відірвати Україну від Росії і відновити польсько-шляхетське панування. Український народ відповів на це повстаннями проти Виговського; на чолі повстань стояли такі видатні діячі, як прославлені герої визвольної війни 1648—1654 рр. Іван Богун і Мартин Пушкар, кошовий гетьман Запорожжя Яків Барабаш, кошовий Іван Сірко та інші.

Павел Тетеренко — Павло Тетеря, ставленик польської шляхти, лютий ворог, зрадник українського народу; в 1663—1665 рр. був гетьманом Правобережної України, виступав проти возз'єднання українського і російського народів. Численні повстання проти Тетері на Правобережжі, перемоги російських військ і українських козаків над польськими військами в 1664 р. прискорили поразку Тетері, який утік в Польщу.

Єврась Хмельниченко — Юрій Хмельницький, молодший син Богдана Хмельницького; був гетьманом в 1659—1663 рр., виступав маріонеткою в руках пропольської групи української феодальної знаті; в 1677—1681 рр., будучи гетьманом Правобережної України, вів війну проти українського народу на боці султанської Туреччини. Народні думи висміюють Юрія Хмельницького («розумом не дійшлий»; грає «на цуромки»), різко засуджують його ворожу українському народові діяльність («Не подобало б тобі над нами, козаками, гетьманувати, а подобало б тобі наші козацькі курені підмітати!»).

Євраху Хмельниченку тільки всього дванадцять літ од роду — поетичний домисел думи; на час смерті Богдана Хмельницького Юрію було не менше 16 років.

Суботов (город) — хутір Суботів, біля Чигирина, яким володів Хмельницький.

ОЙ, ХОТІВ ЖЕ ТА ПАН СУПРУН. Записано в 40-х роках XIX ст. від чорноморських козаків на Кубані. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор. 429—430.

Відомо багато варіантів пісні. Основний мотив її — героїчна боротьба українського народу проти турецького поневолення.

Супрун — за народними піснями, винятково хоробрий і мужній воїн, борець проти татарської кримської орди, султанської Туреччини та шляхетської Польщі, полум'яний патріот. В поданому варіанті Супрун гине в боротьбі з татарською ордою, в інших — під Варшавою, Очаковом.

Очаків — місто і порт на Чорному морі при впадінні Дніпровського лиману; в XVI—XVIII ст. — порт і фортеця султанської Туреччини; відвойований російською армією під керівництвом О. В. Суворова восени 1788 р.

ВИХОДИЛА ДИТИНА З-ПІД БІЛОГО КАМЕНЯ (Пісня про сина Степана Разіна). Записано в середині 70-х років XIX ст. від Івана Носаченка з с. Ракова Балка, Сахновщанського району, Харківської обл. Друкується за кн. «Розвідки Михайла Драгоманова про українську народню словесність і письменство», т. I,

«Збірник філологічної секції Наукового товариства імені Шевченка», т. II, Львів, 1899, стор. 142. Відомий запис (1874 р.) в кол. Акерманському повіті народного оповідання, в якому є строфи пісні, близької до цієї.

Поданий текст є українським варіантом поширеної російської народної пісні про сина Степана Разіна (див. «Исторические песни», 1951, стор. 173—175).

У запису оповідання 1874 р. Разін названий «славним козаком Герасимом», таким, «як Максим Залізняк або козак Нечай». Багато разів заарештовували козака Герасима, «сажали за кам'яні стіни в тюрму, але славний Герасим завжди пробирав стіни і втікав».

Оспівування в українській народній поезії Степана Разіна і його сина — яскраве свідчення про спільну боротьбу російського і українського народів проти феодального гніту.

ОЙ, СУДОМА, ПАНЕ-БРАТЕ, СУДОМА, СУДОМА. Записано в липні 1862 р. на хуторі Плавні, Василівського району, Запорізької обл. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. III, 1901, стор. 141—144.

Ця поширена народна пісня, за заявою записувача, занесена в Плавні з Поділля.

Поданий варіант висвітлює закріпачення українського селянства феодалами, кріпосницькі форми визиску. Тяжкі умови життя трудящих в пісні порівнюються із страшною хворобою судомою (корчі).

У варіанті пісні, записаному другом Т. Г. Шевченка російським художником Л. М. Жемчужніковим на Полтавщині, говориться і про такі форми протесту проти кріпосництва, як втеча кріпаків «за крутії гори», «в степ та в гайдамаки».

ОЙ, НІКОМУ ТАК НЕ ГОРЕ. Записано в 1919 р. від Євдокії Сивак. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Втеча селян-кріпаків від панів, що було однією з поширених форм протесту проти кріпацтва, змальовується в ряді народних пісень.

ТА, ОЙ, ЯК КРИКНУВ ЖЕ ТА КОЗАК СІРКО. Записано в 1887 р. від селянина Дмитра Сукура з с. Капулівка, Нікопольського району, Дніпропетровської обл. Друкується за зб. Д. І. Яворницького (Еварницького) «Малороссийские народные песни, собранные в 1878—1905 гг.», Катеринослав, 1906, стор. 651. Відомо кілька варіантів пісні.

С і р к о — Іван Дмитрович Сірко — в 1657—1679 рр. обирався багато разів кошовим отаманом Запорозької Січі: видатний військовий діяч; був організатором численних вдалих походів запорозьких козаків проти турецько-татарських і польських загарбників; очолював боротьбу козацтва і селян проти зрадників українського народу гетьманів Виговського, Тетері та інших. В 1669 р. Сірко організував похід козаків на узбережжя Чорного моря, зруйнував турецьке місто Очаків, а в 1675 р. очолював спільний похід українських козаків і російського війська проти кримських татар.

Український народ оспівав Івана Сірка в своїх численних творах. Існують також перекази про те, що нібито Іван Сірко «зо всім Кошем Запорозьким» написали листа турецькому султану Магомету IV, в якому з великою дотепністю висміяно ворога. В цьому листі показано силу і волелюбність українського народу, його ненависть до турецьких загарбників. І. Ю. Рєпін у картині «Запорожці» чудово змалював запорожців в момент написання ними листа турецькому султану.

К р и м с ь к и й   ш л я х — шлях на татарську фортецю Перекоп — ворота до Криму; Іван Сірко здійснив кілька походів на Перекоп.

ВДОВА СІРЧИХА-ІВАНИХА. Записано між 1808—1827 рр. від кобзаря Івана Стрічки. Друкується за кн. П. І. Житецького «Мысли о народных малорусских думах», стор. 241—243; написання деяких слів виправлено за так званою «копією Маслова». Основним мотивом думи є боротьба проти турецької агресії.

Сірчиха-Іваниха — за думою, вдова кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка; образ Сірчихи-Іванихи з цієї думи використав М. В. Гоголь при змалюванні дружини Тараса Бульби в повісті «Тарас Бульба».

Сірченко Петро, Сірченко Роман — за думою, сини Івана Сірка; історична достовірність цих героїв і їх дій не встановлена; це саме стосується і Пилипа Мерефіянського, Голуба Волошина, Яцка Лохвицького.

Тор стародавній — сучасне місто Слов'янськ, Сталінської обл., яке стоїть на р. Торець, правій притоці р. Сіверський Донець; в XVI—XVII ст. м. Тор — російсько-український укріплений прикордонний пункт проти татар.

ГОДІ, КОНЮ, В СТАЙНІ СПАТИ (Пісня про Семена Палія). Записано в 1925 р. від селянки Неоніли Любінської, 65 років, з с. Жерденівка, Гайсинського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Палій — Семен Пилипович Палій (справжнє прізвище Гурко), фастівський полковник, досвідчений і хоробрий керівник селянських мас і козаків Правобережної України в боротьбі проти польських панів і татарсько-турецьких загарбників в 1680—1704 рр. На чолі з Семеном Палієм і полковниками Самусєм, Іскрою та Абазіним в 1702—1704 рр. повсталі маси звільнили від польської шляхти великі території, здобувши з боями Корсунь, Богуслав, Білу Церкву, Бердичів, Бар, Меджибіж, Немирів та інші міста. Все життя Палій боровся за тісний союз українського і російського народів.

Видатний військовий керівник, авторитетний серед козацтва, Палій відіграв велику роль у боротьбі проти шведських загарбників. Він очолював козацькі загони в боях російського війська проти шведів і зрадника Мазепи в червні 1709 р. під Полтавою. В народній поезії говориться, що Палій переслідував розгромлених під Полтавою шведів і Мазепу до кордонів Туреччини.

ОЙ, ЗАКУРИЛА, ЗАТОПИЛА СИРИМИ ДРОВАМИ (Пісня про Абазіна). Записано в 60-х роках XIX ст. в західноукраїнських землях. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. I, стор. 12—13.

Абазин — полковник Абазін, один з керівників селянсько-козацьких повстань проти польської шляхти в 1680—1704 рр. на Правобережжі, активний помічник С. Палія.

Базиниха — дружина Абазіна.

Вербівець — населений пункт на Вінниччині; який саме, не встановлено.

Владижин — Ладижин, нині село і залізнична станція Тростянецького району, Вінницької обл.

ОЙ, ПІД РУГОЮ, ПІД САБОРЕЄЮ (Пісня про Семена Палія і Мазепу). Записано в серпні 1860 р. від селянина Сави Бовкуна з хутора Сліпорід, Лазірківського району, Полтавської обл. Друкується за журн. «Основа», кн. VIII, 1862, стор. 26—27.

Саборея — очевидно, Самбір, село Прилуцького полку, яке було власністю Мазепи; тепер села Великий і Малий Самбір, Конотопського району, Сумської обл.

СЕМЕН ПАЛІЙ І МАЗЕПА. Записано в 30-х роках XIX ст. відомим вченим-славістом І. І. Срезневським в Новомосковському районі, Дніпропетровської обл. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Сборник украинских песен», стор. 88—91.

Дума відома в цьому єдиному запису. Вона належить до найвидатніших народних творів початку XVIII ст. Окремі дослідники висловлювали сумнів щодо її достовірності. Дума цікава, як зазначив ще Максимович, «поглядом народним

на Палія і Мазепу: першому — все добро і вся слава; другому — все зло та неслава!».

Шведського року, нещасливого літа — заспів думи, який вказує на час подій — 1709 р., коли шведські загарбники при допомозі зрадника Мазепи захопили значну територію України.

У городі у Лебедині царі й князі великим всі дивом дивували. Ці слова свідчать про перебування керівництва російського війська в м. Лебедин; в цьому районі пролягав шлях російських військ у 1709 р. до Полтави через Охтирку.

Іскра і Кочубей — полтавський полковник Іван Іскра і генеральний суддя Василь Кочубей повідомили Петра I про ворожі дії Мазепи, але Мазепа зумів обманути царя, оббрехати Іскру і Кочубея перед Петром I; Іскра і Кочубей були віддані на розправу Мазепі і страчені за його наказом влітку 1708 р.; могила Іскри і Кочубея знаходиться в Києво-Печерській лаврі.

Шеремет — граф Шереметєв, фельдмаршал; під час Полтавської битви Шереметєв командував однією з частин російської армії, яка після розгрому шведів і мазепинців під Полтавою переслідувала їх до кордонів з Туреччиною.

Батурин — місто і фортеця Батурин (тепер районний центр Чернігівської обл.), де була резиденція гетьмана Мазепи; російські війська під командуванням О. Меншикова в 1709 р. здобули Батуринську фортецю і знищили її.

ОЙ, НАД БУГОМ НАД РІКОЮ. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Украинские народные песни», стор. 115. В пісні говориться про події російсько-турецької війни 1735—1739 рр., в якій брали активну участь українські козацькі полки.

Над Бугом над рікою, на турецькій границі — кордон з Туреччиною в 30-х роках XVIII ст., за картою Івана Ісленєва (1779 р.), проходив по р. Південний Буг — від сучасного м. Первомайськ, Миколаївської обл., до Бузького лиману.

Іде орда із-за Гарда — Гард (в XVII—XVIII ст.) — прикордонна турецько-татарська фортеця на правому березі р. Південний Буг, проти запорозької прикордонної фортеці Ташлик (Запорозький Гард), а пізніше відомої фортеці Овліопіль (тепер район с. Мигія — м. Первомайськ), що знаходилися на лівому березі Південного Бугу.

В СЛАВНІМ МІСТІ ПІД ХОТИНОМ (Пісня про взяття Хотина). Записано в 40-х роках XIX ст. у Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. I, стор. 21.

Про взяття Хотина російською армією в серпні 1739 р. відомо кілька пісень.

ОЙ ЛЕВЕНЧЕ, ЛЕВЧЕНОНЬКУ. Записано на початку 30-х років XIX ст. в Миргородському районі, Полтавської обл. Друкується за зб. П. Я. Лукашевича «Малороссийские и червонорусские народные думы и песни», стор. 50—51. Відомо кілька записів пісні.

Левенець — образ ватажка селянських повстанських загонів, які боролися проти феодально-кріпосницького і національно-релігійного гніту. Народні повстанці називалися на Поділлі левенцями. Рух левенців був поширений на Поділлі з 30-х років і майже до кінця XVIII ст.

Лебедин (ліс) — в 60-х роках XVIII ст. один з центрів гайдамацького руху в районі Сміла — Шпола — Звенигородка (тепер — Черкаської обл.).

НЕ СЛАВНАЯ ЧУТА ГУСТИМИ ДУБАМИ. Записано в 1885 р. від селянина Юхима Корнієнка-Середи з с. Седнівка, Устинівського району, Кіровоградської обл. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. XII, 1885, стор. 766

Поданий текст — одна з ранніх пісень про народних повстанців-гайдамаків. Створена пісня не раніше 40-х років XVIII ст., коли ліс Чута (в районі м. Олександрія, Кіровоградської обл.), подібно до Чорного лісу (у верхів'ї р. Інгул, нині Кіровоградської обл.), був визначним центром гайдамацького руху.

У ГЛУХОВІ У ГОРОДІ. Пісня про тяжкі умови праці на будівництві оборонних споруд в південних районах України в 1730—1740 рр. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Украинские народные песни», стор. 111—112.

ОЙ, ЗА РІЧКОЮ ТА Й ЗА СИНЮХОЮ. Записано в 20-х роках XX ст. в с. Романівка, Попільнянського району, Житомирської обл.

Ця пісня, як і попередня, належить до поширених у свій час народних історичних пісень про «роботи на лінії», «роботи на канавах», тобто на будівництві оборонних ліній, яке широко проводилося за царювання Петра I і Катерини II; в ній змальовано тяжкі соціально-економічні умови, в яких перебували кріпосні селяни і солдати, а також каторжний характер самих робіт (в пісні «понабивали на ноги кайдани, дали в руки лопату»).

Синюха — притока Південного Бугу (впадає в північній частині Миколаївської обл.); тут проходив кордон земель Запорозької Січі з Туреччиною, а в 1735—1739 рр. в зв'язку з війною проти Туреччини відбувалося велике будівництво укріплень (в пісні «канави»).

ОЙ, НЕ СПАВ Я НІЧКУ ТЕМНЕНЬКУЮ. Записано в 1924 р. від видатного українського актора, народного артиста Союзу РСР П. К. Саксаганського.

Цю пісню, поширену в районі м. Бобринець, Кіровоградської обл., Саксаганський знав з дитинства. Змальовує пісня тяжке життя кріпосного селянства, зокрема безземельних бурлаків; в ній є згадки і про заселення південноукраїнських степів сербами (у пісні — хорвати), що відбувалося в середині XVIII ст.

МОЛОДАЯ ДІВЧИНОНЬКА, ЧОГО З ЛИЦЯ СПАЛА (Пісня про життя у пана Письменського). Записано в 1894 р. від селянина Пилипа Гороха-Гордієнка, 58 років, з с. Олександропіль, Петропавлівського району, Дніпропетровської обл. Друкується за зб. Я. П. Новицького «Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине (1874—1903 гг.)», Катеринослав, 1908, стор. 116—117.

Пісню складено в с. Хороше, Петропавлівського району, Дніпропетровської обл., в кінці XVIII — на початку XIX ст.; в ній розповідається про тяжку експлуатацію трудящих, про капіталізацію поміщицьких господарств.

ПОМЕР, ПОМЕР ПАН ДЕМЧИНСЬКИЙ. Записано в 70-х роках XIX ст. відомим українським письменником і фольклористом І. І. Манжурою від колишніх кріпаків с. Банне (тепер с. Баннівське, Слов'янського району, Сталінської обл.). Друкується за журн. «Киевская старина», кн. V, 1882, стор. 359.

Демчинський і Гендрик — прізвища управителів маєтків поміщиці Потьомкіної в с. Банне, які дуже жорстоко поводились з селянами-кріпаками.

А В НЕДІЛЮ ПОРАНЕНЬКО. Записано в середині 60-х років XIX ст. в Уланівському районі, Вінницької обл. Друкується за кн. «Этнографические сведения о Подольской губернии. Выпуск I», Кам'янець-Подільський, 1869, стор. 52.

НА ПАНЩИНУ ГОНЯТЬ. Записано в 40-х роках XIX ст. в с. Березань, Київської обл. Друкується за книгою «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Том III. Песни. Б. Д. Гринченко», Чернігів, 1899, стор. 634—635.

В пісні є мотиви гострого соціального протесту проти панщини, висвітлюються спроби організації боротьби проти кріпацтва («зійшлися в громаду, стали собі совітувать великую раду», «ходім, браття, воюваться»).

ОЙ, БУВ В СІЧІ СТАРИЙ КОЗАК (Пісня про Саву Чалого і Гната Голого). Записано в 60-х роках XIX ст. М. В. Лисенком від селянина Турка з с. Солониця, Лубенського району, Полтавської обл. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Збірник українських пісень», вип. II, Київ—Лейпціг, 1873, стор. 9.

Записано багато різних варіантів. В пісні розповідається про історичні події 1730—1740 рр. — про боротьбу гайдамаків проти шляхетського гніту. У поданому варіанті говориться, що запорозьким козакам допомагає представник білоруського народу («литвин став їх наставляти, а як того пана Саву та у руки взяти»).

Участь у цьому рухові представників різних народів спростовує брехливі вигадки українських націоналістів про якусь нібито сугубо «національну» боротьбу «суцільного» українського народу проти «аристократичного» польського.

Сава Чалий — козацький сотник, що служив у польського магната і під час піднесення гайдамацького руху в 1734 р. перейшов до гайдамаків. Коли повстанців було розбито, Сава Чалий перейшов на бік шляхти. В 1741 р. Гнат Голий убив цього зрадника.

Гнатко Голий — Гнат Голий, видатний ватажок гайдамацького руху в 40-х роках XVIII ст.; очолював народних повстанців, які збиралися в загони у Чорному лісі (верхів'я р. Інгул) і звідси нападали на володіння магнатів, зокрема захопили міста Чигирин, Таращу, Умань.

Кравчина — так називалося військо, зібране Северином Наливайком в кінці XVI ст., а також гайдамацькі загони, зокрема загін Гната Голого; у пісні — помічник Гната Голого.

ОХ, ЯК ПОЇХАВ НАШ ПАН ЛЕБЕДЕНКО (Пісня про пана Лебеденка і гайдамаків). Записано в 80-х роках XIX ст. в Чигиринському районі, Черкаської обл. Друкується за зб. «Этнографические материалы», т. III, стор. 597.

Численні варіанти цієї пісні записано у різних місцях України. Події, змальовані в пісні, стосуються 1730—1750 рр. — періоду піднесення антикріпосницького гайдамацького руху.

Лебеденко — український магнат, справжнє прізвище якого не встановлено.

ОЙ, ПОПІД ГАЙ ЗЕЛЕНЕНЬКИЙ (Пісня про смерть Олекси Довбуша). Записано в 1908 р. від Івана Синютовича з с. Зелена, Надвірнянського району, Станіславської обл. Друкується за зб. В. Гнатюка «Народні оповідання про опришків». «Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. XXVI, Львів, 1910, стор. 44—45.

Довбуш (Довбущук) — Олекса Довбуш, народний герой, керівник народних повстанців — опришків у 1738—1745 рр. в Галичині, оспіваний в багатьох піснях і легендах. Очолений Довбушем рух опришків був народним рухом за визволення покріпаченого селянства від гніту українських, польських, австрійських та інших феодалів. Олекса Довбуш — син наймита с. Печеніжин (Станіславська обл.), його діяльність розгорталася на Передкарпатті, де багато років він наганяв страх на панів. Довбуш був підступно вбитий шляхетським найманцем у 1745 р. в с. Космач (нині — Яблонського району, Станіславської обл.).

Чорні гори — Чорногора, одна з найвищих верховин у Передкарпатті (Станіславська і Чернівецька області), де, за переказами, знаходився головний загін опришків Довбуша.

ЇДЕ ХАРКО ІЗ ТУРЕЧЧИНИ (Пісня про Харка і Гнатка). Записано в 80-х роках XIX ст. М. В. Лисенком під Києвом. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Збірник українських пісень», вип. IV, стор. 10.

Харко — жаботинський сотник Харко, один з видатних керівників гайдамацького руху на Україні в 50—60-х роках XVIII ст.

А В НАШОГО ХАРКА, А СОТНИКА-БАТЬКА (Пісня про Харка і пана Павопоцького). Записано в 20-х роках XX ст. від селянина Харченка з с. Шамраївка, Велико-Половецького району, Київської обл.; виконавець перейняв цю пісню від свого батька.

Пісня оспівує відомого ватажка повстанських гайдамацьких загонів середини XVIII ст. — Харка, підступно вбитого польським паном в с. Шамраївка в 1766 р.

МАКСИМ КОЗАК ЗАЛІЗНЯК. Записано в квітні 1939 р. від народних співців — кобзарів Петра Івановича Гузя з с. Лютенька, Гадяцького району, Полтавської обл., та Єгора Хомича Мовчана з с. Велика Писарівка, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Максим Залізняк — народний герой, видатний керівник селянського повстання на Україні 1768 р., що дістало назву Коліївщини. Народна творчість змальовує його могутнім богатирем, безмежно відданим своїй батьківщині, своєму народові. Талановитий і енергійний організатор, Залізняк в 1768 р. зібрав в Холодному яру, на Чигиринщині, гайдамацький загін у кількасот чоловік і виступив проти панів. Загони Залізняка в червні 1768 р. взяли міста Жаботин, Смілу, Черкаси, Корсунь, Богуслав, Канів і Умань — тоді одну з найбільших фортець польської шляхти на Правобережжі. Царські війська, які брали участь у придушенні цього повстанського руху селян, схопили Залізняка, покарали батогами і заслали на каторгу в Сибір.

Образ Максима Залізняка змалював Т. Г. Шевченко у своїй поемі «Гайдамаки».

Зібрав війська сорок тисяч — поетичне перебільшення; гайдамацькі загони Залізняка мали кількасот чоловік.

ОЙ, НАВАРИЛИ ЛЯХИ ПИВА (Пісня про Івана Гонту). Цю пісню про одного з видатних керівників селянського повстання на Україні в 1768 р. записано в 90-х роках XIX ст. від Г. Олифінського, який, за словами записувача, перейняв її ще в 30-х роках XIX ст. від козака Шкури з с. Вільховці, Звенигородського району, Черкаської обл. Друкується за зб. «Українські думи та історичні пісні», стор. 131.

Гонта — Іван Гонта, перед початком Коліївщини був сотником надвірних козаків в м. Умань; посланий магнатом Потоцьким для боротьби з загонами Залізняка, він перейшов на бік повсталих. Спільними зусиллями загони Залізняка і Гонти взяли 9—10 червня 1768 р. Умань і розправилися з шляхтою. Виданий царськими військами польському урядові, Гонта був страчений після найжорстокіших тортур у с. Серби (на Поділлі). Український народ склав про Гонту ряд пісень і переказів.

ОЙ, ВИЇХАВ ІЗ ГУМАНЯ КОЗАЧЕНЬКО ШВАЧКА (Пісня про Микиту Швачку). Записано в 50-х роках XIX ст. у Галичині. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. I, стор. 17—18.

Т. Г. Шевченко любив співати цю пісню; в 1848 р. він написав поезію «Швачка».

Швачка — запорозький козак Микита Швачка; під час великого селянського повстання 1768 р. керував загонами, які діяли на Київщині (міста Васильків, Фастів, Богуслав, Біла Церква). В червні 1768 р. царські війська розбили загони Швачки під Богуславом, взяли його в полон і разом з іншими керівниками повстання покарали батогами і заслали в Сибір.

Злапали Швачку... до Львова віддали — поетичний домисел творців пісні; тут, очевидно, маємо відгук про видачу Гонти польському урядові і страту його.

Бондаренко — Іван Бондаренко, один із видатних керівників повстанських селянських загонів на Київщині під час Коліївщини. Загони Бондаренка діяли в районі Києва і Житомира.

У СЕЛІ ГРУЗЬКОМУ ЖИЛА ВДОВА БОНДАРИХА (Пісня про Івана Бондаренка та осаулу Якименка). Записано в 1935 р. від колгоспника Івана Степи, 63 років, з с. Бишів, Київської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Друкується скорочено.

Ця велика епічна пісня розповідає про життя одного з керівників гайдамацьких загонів Івана Бондаренка (за піснею, Бондаренко — сирота, панський свинопас, засуджений паном до смерті і врятований «отаманом Гонтою»).

Якименко (осаула) — історична особа не відома; ймовірно, що це збірний тип панського прислужника.

Грузьке, Пашкійовка — села Грузьке і Пашківка, Бишівського району, Київської обл.

Кущійовка — яке саме село, не встановлено.

ЗІБРАЛИСЯ ВСІ БУРЛАКИ. Записано в 1935 р. від колгоспниць М. Г. Сиченко та А. П. Хом'юк з с. Олександрівка, Ворошиловградської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Відомо кілька варіантів цієї пісні.

В цій пісні знайшов відгук також перший поділ Польщі в 1772 р.

Потоцький — великий польський магнат, граф Станіслав Понятовський.

У МІСТЕЧКУ БОГУСЛАВКУ КАНЬОВСЬКОГО ПАНА (Пісня про Бондарівну). Поширена народна історична пісня-балада. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Дванадцять десятків пісень для хору. Шостий десяток», К., 1897, № 2.

Пан Каньовський — Микола Потоцький, великий польський магнат у Галичині і на Правобережжі (50—70-і роки XVIII ст.); відзначався винятковою жорстокістю, свавіллям і самодурством.

ОХ, ТЯЖКО КОЗАКОВІ В НЕВОЛІ СИДІТИ. Поданий уривок пісні про повстанський рух часів Коліївщини записано в 40-х роках XIX ст. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. IX, 1882, стор. 589.

Потоцький — тут збірне прізвище великих магнатів, зокрема графів Потоцьких, які володіли на Правобережжі України і в Галичині сотнями сіл і десятками міст та містечок.

ОЙ ГАЛОЧКИ-СИЗОПЕРОЧКИ. Записано в 60-х роках XIX ст. в Чернігівській обл. Друкується за зб. «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной императорским Русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинским. Том пятый. Песни любовные, семейные, бытовые и шуточные», СПБ, 1874, стор. 959—960.

Основным мотивом пісні є розповідь про примусовий рекрутський набір, введений на Україні в другій половині XVIII ст., і невдоволення народних мас старшинською верхівкою в особі гетьмана і запорозького кошового. Кілька наступних пісень змальовують ненависну рекрутчину, яка важким тягарем лягла на плечі трудящих (з 1793 р. встановлювався 25-річний строк служби рекрутів в армії).

ЗАЖУРИВСЯ БІДНИЙ СІРОМА. Записано в 60-х роках XIX ст. в м. Сквира, Київської обл. Друкується за зб. І. Я. Рудченка «Чумацкие народные песни», К., 1874, стор. 85.

ЧЕРЕЗ САД-ВИНОГРАД СТЕЖЕЧКА ЛЕЖАЛА. Записано в 1926 р. від молоді с. Тишківка, Гайсинського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Особливістю цього варіанта є те, що в ньому підкреслено розуміння рекрутом свого підневільного стану.

ДО ВДОВИНОГО ДВОРА ЛЕЖИТЬ ДОРІЖКА НОВА. Записано на початку XIX ст. в Київській обл. Друкується за кн. М. Драгоманова «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст. Частина І. Розділ II», Женева, 1885, стор. 200—201.

ОЙ, ЗАЧУЛА Ж МОЯ ДОЛЯ. Поширена в багатьох варіантах пісня про рекрутський набір у XVIII ст. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Украинские народные песни», стор. 159—160.

ВИЛІТАЛИ ОРЛИ З-ЗА КРУТОЇ ГОРИ. Записано в 1920 р. від Євдокії Сивак. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ОЙ, ЗА ГАЙКОМ ЗЕЛЕНЕНЬКИМ. Записано в 20-х роках XX ст. в Дніпропетровській обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ця пісня, як і кілька наступних, — яскравий зразок української народної поезії про тяжке злиденне життя чумаків-наймитів, якими ставала селянська біднота.

ГЕЙ ЖЕ, ДА ЖУРБА МЕНЕ СКРУТИЛА. Варіант поширеної пісні про життя чумака-наймита. Друкується за зб. М. О. Максимовича «Украинские народные песни», стор. 163—164.

ОЙ, ЗАГУЛИ ЧОРНІ ГАЛЕНЯТА. Записано в 60-х роках XIX ст. в Київській обл. Друкується за зб. І. Я. Рудченка «Чумацкие народные песни», стор. 87—88.

ГЕЙ, ГЕЙ, ГЕЙ! ТА ХТО ГОРЯ НЕ ЗНАЄ. Записано в 1924 р. від П. К. Саксаганського в Києві. Цю широковідому чумацько-наймитську пісню він вивчив ще в дитинстві. Пісня змальовує мрії чумака-наймита.

СЕСТРА ТА БРАТ. Записано Лесею Українкою влітку 1908 р. в Ялті, Кримської обл., від відомого кобзаря Гната Тихоновича Гончаренка. Друкується з незначним скороченням за першою публікацією в роботі Ф. М. Колесси «Мелодії українських народних дум. Серія II», стор. 190—192.

Думу записано більше 25 разів, переважно на Полтавщині і Харківщині в 1810—1930 рр.; в ній змальовуються суспільно-побутові відносини за феодалізму.

БІДНА ВДОВА І ТРИ СИНИ. Цю побутову думу записано кобзарем В. Шевченком у 1904 р. від кобзаря Платона Кравченка з с. Шафоростівка, Миргородського району, Полтавської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Відомо близько 50 записів цієї думи, зроблених переважно на Полтавщині, Харківщині та Чернігівщині (1810—1930 рр.); варіанти думи можна поділити на дві групи: в одній мати прощає синам їх вчинки, але додому не повертається, в другій — мати повертається до своїх синів.

КОЛИСЬ БУЛА ЛЕМЕШІВКА СЛОБОДА. Записано в 1874 р. в с. Лемешівка, Яготинського району, Київської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Друкується скорочено.

В основі пісні лежать дійсні факти — невимовні знущання, яких зазнавали селяни-кріпаки з боку поміщиці Закревської, якій належало село Лемешівка.

Корба — барон Корбе, якому раніше належало село Лемешівка.

Клименченко, Хоменченко — управитель і прикажчик у поміщиці Закревської.

МАЙДАНЩИКИ-ОКАЯНЩИКИ, ДА ГІРКА ВАША ДОЛЯ (Пісня робітників-кріпаків). Записано в 40-х роках XIX ст. в Остерському районі, Чернігівської обл. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор. 466.

Поданий текст — один з рідких записів пісень про нестерпні умови життя кріпосних робітників.

Майданщики — робітники-кріпаки, які працювали на перегонці смоли в лісах.

ЗАДУМАЛИ БАЗИЛЕВЦІ (Пісня про Турбаївське повстання). Записано в 1895 р. із слів старого селянина з с. Турбаї, Великокринківського району, Полтавської обл. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. XI, 1895, стор. 55—56.

В пісні змальоване одне з найбільших повстань на Лівобережній Україні, що вибухло в червні 1789 р. у відповідь на насильне перетворення поміщиками Базилевськими козаків у селян-кріпаків. На чолі цього повстання стояли селяни-кріпаки брати Степан і Леонтій Рогачки і Семен Помазан. Повсталі турбаївці вбили поміщиків, створили своє самоврядування за козацьким звичаєм з отаманом на чолі і на протязі ряду років не підкорялись царській адміністрації. В другій половині 1793 р. царський уряд ввів у с. Турбаї війська з гарматами і придушив повстання; було заарештовано 411 найбільш активних селян-повстанців. В 1794 р. почалася розправа над учасниками повстання. 183 найбільш активних учасників повстання було катовано батогами і заслано в Сибір на каторгу, всіх турбаївців виселено під військовим конвоєм у південні безводні степи: козаків — під Одесу (тепер села Яськи та Біляївка, Біляївського району, Одеської обл.), селян — під Херсон (тепер хутір Беркути, Голопристанського району, с. Чорна Долина, Каховського району, села Чаплинка та Каланчак, Херсонської обл.).

Турбаївське повстання мало великий вплив на селян, про що свідчать тогочасні виступи кріпаків Полтавщини і Чернігівщини, а також те, що про нього складено багато пісень та переказів.

Помазанець — Семен Помазан.

Базилевці, Мар'яна, Федір Федорович — поміщики Базилевські.

Вергуни, Остап'є — нині села Остапове, Великобагачанського району, і Вергуни, Хорольського району, Полтавської обл.; в кінці XVIII ст. ці села належали поміщикам Базилевським.

Поробили в панськім дворі всюди гарні шанці; все побили, погромили; всім стало дивно. Повсталі вбили поміщиків, що надзвичайно сильно вплинуло на селян інших сіл.

У НЕДІЛЮ ПОРАНЕНЬКУ. Записано в 1935 р. в с. Рожнівка, Ічнянського району, Чернігівської обл. Пісня друкувалася в 1935 р. в газеті «Нове село» (м. Ніжин). З рукописних матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

В пісні яскраво виявлена непримиренність інтересів трудящих і експлуататорів, впевненість народних мас в тому, що прийде час і вони розправляться з експлуататорами.

У НЕДІЛЮ РАНО-ВРАНЦІ. Записано в 1935 р. в с. Пурпурівка, Ново-Миргородського району, Кіровоградської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

За своїм характером текст близький до попереднього, але погрози кріпаків відносяться тут і до царів.

ОЙ, ПИШЕ, ПИШЕ СОТНИК ПОВОЛОЦЬКИЙ (Пісня про взяття Ізмаїла). Записано в 1888 р. від селянина Федора Книрика. Друкується за зб. Я. П. Новицького «Малорусские исторические песни», стор. 60—61.

Російсько-турецькі війни другої половини XVIII ст., які велися Росією за визволення загарбаних султанською Туреччиною українських і російських земель, знайшли відображення в українській народній творчості, зокрема в піснях про взяття Ізмаїла.

Поданий текст є одним з варіантів поширеної пісні про героїзм російської армії, яка під командуванням великого російського полководця О. В. Суворова блискучим штурмом взяла в грудні 1790 р. фортецю Ізмаїл, що вважалася неприступною. Активну участь у штурмі взяли українські козацькі частини. Це знайшло відображення і в російських народних піснях. Так, в пісні «Ещё кто у нас, ребята, в каменной Москве бывал» Суворов перед взяттям у турків міста звертається до своїх солдатів з такими словами:

«Ой, вы, братцы, молодцы,
Вы, донские казаки,
Вы, донские, гребенские,
Запорожски молодцы!»
(«Исторические песни», Л., 1951, стор. 296—297).

Українська народна пісня героєм взяття Ізмаїла змальовує одного з керівників гайдамацьких загонів, непримиренного ворога польської шляхти Харка, який загинув ще в 1766 р. З тексту цієї пісні видно, що український народ боротьбу проти турецької агресії вважав своєю кровною справою.

Поволока — с. Паволоч, Попільнянського району, Житомирської обл.; тут у 50—60-х роках XVIII ст. діяли загони гайдамацького ватажка Харка.

ВІД КИЛІЇ ДО ІЗМАЙЛОВА ПОКОПАНІ ШАНЦІ (Пісня про взяття Ізмаїла й Кілії). Записано в 40-х роках XIX ст. від чорноморських козаків на Кубані. Друкується за зб. «Народные южнорусские песни», стор. 431.

Змальовуючи взяття Ізмаїла російськими військами на чолі з О. В. Суворовим, пісня разом з тим показує взаємодопомогу росіян і українців у бою, гуманне поводження наших воїнів з пораненими полоненими ворожими солдатами.

Кілія була здобута російськими військами перед взяттям Ізмаїла — в жовтні 1790 р.

СВІТИ, МІСЯЧЕНЬКУ, І ТИ, ЯСНА ЗОРЕНЬКО (Пісня про О. В. Суворова). Записано в 1868 р. відомим музикознавцем П. П. Сокальським від старих солдатів військової команди в м. Кременчук, Полтавської обл. Друкується за газетою «Радянське мистецтво», К., № 17. 1950.

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 РОКУ. СЕЛЯНСЬКІ РУХИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст. СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА

ТА КУВАЛА ЗОЗУЛИЦЯ, ОЙ, НА МОЇМ ТОКУ. Записано в 1859 р. в Коломийському районі, Станіславської обл. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. III, отд. I, стор. 114—115.

В пісні оповідається про похід в Італію проти Наполеона австрійського полку «Парма», який складався в основному з українців, уродженців Коломийської округи в Галичині (місто Коломия тепер районний центр Станіславської обл.), і про тяжкі умови солдатської служби. В ній є також відгук і про італійський похід О. В. Суворова 1799 р.

Симбірик — місто Самбір, районний центр Дрогобицької обл., в XVIII—XIX ст.— важливий військовий центр в колишній Австрії.

Германштат — Німеччина.

Верона — місто і старовинна фортеця в Північній Італії (нині область Венето).

ПИШЕ КОРОЛЬ ЛИСТИ, А КОРОЛЬ ФРАНЦУЗЬКИЙ. Записано в липні 1937 р. від селянки Олени Подзирей з с. Лип'янка, Златопільського району, Черкаської обл. Пісню вона чула від свого чоловіка, учасника героїчної Севастопольської оборони 1854—1855 рр. і героя Плевни. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ця пісня є українським варіантом російської народної пісні про героїчну боротьбу проти навали Наполеона (пор. пісню «Ай, вот хвалится француз, выхваляется», вміщену в зб. «Исторические песни», Л., 1951, стор. 314—315).

На особливу увагу заслуговує ця пісня також і тим, що вона, показуючи безпорадність і розгубленість царя Олександра I (в пісні — Олександер-Павел), підносить великого російського полководця, справжнього героя Вітчизняної війни 1812 р. М. І. Кутузова (в окремих варіантах — Суворова).

Разом з великим російським народом український народ брав участь у Вітчизняній війні 1812 р. проти навали Наполеона. На Україні влітку 1812 р. було сформовано козачі полки, а також загони селян-ополченців. Кількість усіх сформованих в 1812 р. на Україні військових частин досягала значної на той час цифри — 60 тис. чоловік. У формуванні одного з козачих полків брав активну участь видатний український письменник І. П. Котляревський. Т. Г. Шевченко писав у повісті «Близнецы», що на Україні в 1812 р. «зашевелилось охочекомонное и охочепешее ополчение малороссийское».

Оддай землі... аж по річку по Дністро. Згідно з Бухарестським договором від травня 1812 р. до Росії була приєднана Бессарабія і державний кордон проходив по р. Прут, тобто за Дністром, про що згадується в пісні.

ПІСНЯ ПРО МАТВІЯ ПЛАТОВА. Записано в 1919 р. від селянки Тетяни Танцюри, 49 р., з с. Зятківці, Гайсинського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Герой Вітчизняної війни 1812 р., прославлений керівник донських козаків Матвій Платов, оспіваний у численних російських і українських народних піснях. Поданий текст близький до російської народної історичної пісні про зустріч Платова з Наполеоном «Ты, Россия, ты, Россия» (див. зб. «Исторические песни», Л., 1951, стор. 330—332). Народ наділяє Платова богатирськими рисами, чудодійною силою і винахідливістю.

Платон — Матвій Іванович Платов, отаман Війська Донського, учасник боїв проти Наполеона під Прейсеш-Ейлау в 1807 р., Гродно, Смоленськом, Бородіном (1812 р.); в останньому бою він командував п'ятьма полками козаків, здійснив рейд у тил ворога. Платов брав участь у боях під Тарутіном і Малоярославцем, ходив із своїми козаками по тилах ворога, організовував партизанські загони, бився проти французів на Березіні, під Вільно і Ковно, під Лейпцігом.

ПОЛНО, БРАТЦІ, ТОСКУВАТИ — ЛУЧЧЕ ПІСНЮ ЗАСПІВАТИ (Пісня про вигнання Наполеона). Записано у серпні 1938 р. від колгоспника Олександра Гайдамаки, 82 р., з с. Старий Мерчик, Богодухівського району, Харківської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Друкується з незначними редакційними виправленнями.

ОЙ, ВИСОКО СОНЦЕ СХОДИТЬ, А НИЗЬКО ЗАХОДИТЬ. Записано за часів кріпосного права на хуторі Озерщина, Лохвицького району, Полтавської обл. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. IV, 1899, стор. 6—7.

Галаган, Галаганша — великі українські поміщики-кріпосники, які мали тільки на Полтавщині ряд сіл; селяни-кріпаки не раз повставали проти Галаганів.

ДЕ ТИ, БУРЛАК, ЗАБАРИВСЯ. Записано в середині 60-х років XIX ст. в Уланівському районі, Вінницької обл. Друкується за книгою «Этнографические сведения о Подольской губернии», вип. I, стор. 51.

Особливо масового характеру набрало бурлацтво на Україні в кінці XVIII— на початку XIX ст.

ЖИВ ДОМА — ДОБРА НЕ ЗНАВ. Записано в 90-х роках XIX ст. І. І. Манжурою. Друкується скорочено за зб. «Українські думи та історичні пісні», стор. 139—140.

Основний мотив пісні — боротьба кріпосних селян та робітників (тут бурлаки) на початку XIX ст. проти поміщицької експлуатації і переслідування з боку самодержавства. Пісня споріднена з народними піснями про Устима Кармалюка. Як відомо, в першій чверті XIX ст. на Україні було багато селянських повстань. Так, в 1819 р. на Дону і в Південній Україні повстаннями було охоплено 250 сіл; десятки тисяч селян виступили з вимогою звільнити їх від кріпосної залежності.

Ковбань — напевно, Нахічевань, стара назва м. Ростов на Дону; тепер Нахічевань — один з районів цього міста.

ЗА СИБІРОМ СОНЦЕ СХОДИТЬ (Пісня про Устима Кармалюка). Записано в 1919 р. від Євдокії Сивак. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Пісня відома в багатьох варіантах.

Кармалюк — Устим Кармалюк, народний герой, видатний керівник селян—повстанців проти польського, українського і російського панства на Поділлі в 1812—1835 рр. Своєю ненавистю до гнобителів, невтомною боротьбою проти поміщиків Кармалюк здобув велику любов народу. З своїми однодумцями-селянами він нападав на поміщицькі маєтки і роздавав біднякам захоплене майно і худобу. Героїчна боротьба Кармалюка тривала майже чверть століття.

Устима Кармалюка багато разів заарештовували, катували батогами і засилали в Сибір. Але винятково хоробрий і винахідливий селянський ватажок тікав з тюрем, заслання і, повернувшись на батьківщину, продовжував боротьбу проти поміщиків. Загони Кармалюка здійснили понад тисячу нападів на поміщицькі маєтки. Після придушення цього революційного руху до суду було притягнуто більше 2700 його учасників. В 1835 р. під час облави на повстанців Кармалюк був убитий із засідки одним шляхтичем.

Український народ склав багато пісень, переказів і легенд про Кармалюка, наділивши його богатирськими рисами. Т. Г. Шевченко називав Кармалюка «славним рицарем», О. М. Горький говорив, що ім'я Кармалюка «навіки овіяне славою».

Образ відважного борця за волю трудящих відтворено в художніх літературних творах (оповідання Марка Вовчка «Кармелюк», роман В. Кучера «Устим Кармалюк» та ін.).

ЗІБРАЛИСЯ ОТАМАНИ В ЗЕЛЕНОМУ ГАЮ (Пісня про Устима Кармалюка). Записано в січні 1937 р. від колгоспника Івана Івановича Бондаря, 73 років, з с. Комарівці, Барського району, Вінницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Текст скорочено.

В останніх двох строфах пісні повторюються мотиви народної пісні про Турбаївське повстання.

ЧИ ЧУЄТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ, ЩО ХОЧУ КАЗАТИ (Пісня про Мирона Штолу). Записано в 70-х роках XIX ст. від Марії Гризюк з с. Криворівня, Жаб'ївського району, Станіславської обл. Друкується за зб. Я. Ф. Головацького «Народные песни Галицкой и Угорской Руси», ч. III, отд. I, стор. 59—60.

Штолюк, Штолюченко — народне прозвище Мирона Штоли, видатного керівника селянських повстанців — опришків в Карпатах у 20-х роках XIX ст. За народними переказами, Штола походив з бідної селянської родини с. Ростоки на Буковині. Народ склав багато співанок і переказів про Штолу — продовжувача справи Олекси Довбуша. Як і Довбуш, Штола відзначався великою мужністю, винахідливістю.

Штолюк із Мироном — Штола Мирон; народний прийом подвоювати прізвища героїв.

Фронюк, Скалюк, Борсучок — керівники загонів опришків, що діяли одночасно із загоном Штоли.

Єків Крамарючок — за піснею, керівник загону опришків Яків Крамарюк, який діяв в Південній Буковині.

Гірлічка — поміщик, який займав ряд урядових посад на Буковині; відзначався особливою жорстокістю в придушенні революційного руху опришків в 20—30-х роках XIX ст.

Каштан — Андрій Кундак, війт с. Стебнів, Жаб'ївського району, Станіславської обл., на маєтки якого нападали опришки Штоли.

Довге Поле — с. Довгопілля, Жаб'ївського району, Станіславської обл.

Річка — с. Річки, Косівського району, Станіславської обл.

ОЙ, У МОЇМ ГОРОДЧИКУ КОПАНА КРИНИЦЯ (Пісня про Лук'яна Кобилицю). Записано в 1940 р. в с. Довгопілля, Путильського району, Чернівецької обл. Друкується за газетою «Радянська Буковина», Чернівці, 23 вересня 1940 р. Ця пісня — один з численних зразків народної творчості про Лук'яна Кобилицю — видатного керівника визвольного селянського руху в 40-х роках XIX ст. на Буковині.

Лук'ян Кобилиця. В 1843—1844 рр. селянин Лук'ян Кобилиця очолив виступ селян-горців с. Путили (Буковина) і навколишніх сіл. Селяни відмовились сплачувати поміщикам податі, почали рубати поміщицький ліс. Проти селян-повстанців австрійський уряд вислав військову силу. Понад 200 селян були побиті різками, а Кобилиця був схоплений і посаджений в тюрму. Обраний у 1848 р. до загальноавстрійського рейхстагу, Кобилиця примикав до лівого крила, яке висловлювалося за радикальне розв'язання аграрного питання. Після розгрому революції у Відні Кобилиця покинув рейхстаг, повернувся на Буковину і розгорнув серед селян революційну пропаганду, виступав проти поміщиків і австрійських властей, оголошував, що вся земля і ліси повинні належати народові. Організувавши з селян озброєний кінний загін, він пройшов з ним по Буковині, виганяючи австрійських чиновників і закликаючи народ ставити на їх місце своїх представників. Кобилиця організував допомогу угорській революції 1848 р.; буковинські селяни постачали угорським повстанцям продовольство і фураж, відмовлялись охороняти угорський кордон. В кінці 1850 р. Кобилиця змушений був відступити з своїм загоном у гори. В цьому ж році він був заарештований австрійським урядом, підданий жорстоким катуванням і ув'язнений в тюрму. Скалічений після тяжких катувань, Кобилиця помер у жовтні 1851 р. в Гурагуморі (тепер на території Румунської Народної Республіки).

Джурджуван — Джурджован, один з найбільших румунських бояр-феодалів на Буковині; відзначався особливо жорстоким ставленням до кріпаків.

Сторонець — м. Сторожинець, нині районний центр Чернівецької обл.

Звоювали Путилову — вказівка на розправу австрійських урядових військ над селянами Путило-Сторожинецької округи в 1848—1850 рр.

ОЙ, СЛУХАЙТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ, ЩО ХОЧУ КАЗАТИ (Пісня про Лук'яна Кобилицю). Записано в кінці XIX ст. в с. Сергії, Путильського району, Чернівецької обл. Друкується з незначним скороченням за кн. «Етнографічний збірник. Видає Етнографічна комісія Наукового товариства імені Шевченка», т. V, Львів, 1902, стор. 143—144.

Маршевка — за піснею, сподвижник Кобилиці.

Плоска — село Путильського району, Чернівецької обл.

Красний Дол — хутір Сергіївської сільради, Путильського району.

Віжниця — м. Вижниця, районний центр Чернівецької обл.

ОЙ ЖЕ, ХЛОПЦІ НЕ СПІВАЛИ (Пісня про скасування кріпацтва в Галичині). Записано в 1872 р. в с. Корніїв, Черкелицького району, Станіславської обл. Друкується з незначними скороченнями за журн. «Киевская старина», кн. III, 1887, стор. 435.

В піснях про скасування кріпосного права в Галичині і на Буковині в 1848 р. правдиво змальовується кріпосницький визиск, але поряд з цим в них наявне нерозуміння селянством середини XIX ст. того, що заміна однієї форми експлуатації іншою не дасть селянам ні економічного, ні політичного визволення.

ЧОМ НЕ ШУМИШ, ЛУЖЕ, ЗЕЛЕНИЙ БАЙРАЧЕ (Пісня про Тараса Шевченка). Записано в лютому 1939 р. від колгоспниці Марії Бабенко, 96 років, з с. Гудзівка, Звенигородського району, Черкаської обл. Друкується за зб. «Шевченко в народній творчості», К., Вид-во АН УРСР, 1940, стор. 143—144.

Подана пісня є одним із зразків народних пісень про великого сина українського народу, поета-революціонера Т. Г. Шевченка. Основним мотивом пісні є прагнення народу допомогти поету вирватися з рук царських сатрапів.

КРЕЙСАМТ З ПАНАМИ ТРИМАЄ. Записано в 60-х роках XIX ст. в Чернівецькій обл. Друкується за зб. «Сборник песен буковинского народа. Составил А. Лоначевский (из материала, доставленного Г. И. Купчанком в Юго-Западный Отдел имп. Русского географического общества)», К., 1875, стор. 270—271.

Це одна з найяскравіших антикріпосницьких селянських пісень. Буржуазні дослідники вмістили її в цьому збірнику в розділі «Раздражение народа достигает крайних пределов».

Пісня перегукується з творами революційних демократів, спрямованими проти поміщиків-кріпосників і їх влади. Проте поряд з правдивим змалюванням тяжких умов життя селянства за кріпацтва і закликом до збройного знищення панського гніту в пісні є і звертання до бога, щоб він додав «терпливості» кріпакам, зображення орендаря-шинкаря як «доброї» людини та ін.

БІДА, МАТИ, БІДА, МАТИ, БІДА З БІДОЧКОЮ (Пісня про вбивство пана Селівановича). Записано в 1864 р. в с. Рожнівка, Ічнянського району, Чернігівської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Відомо кілька варіантів; останні рядки поданого тексту перегукуються з піснями про Турбаївське повстання. В основі твору лежить справжня історична подія — вбивство в 1854 р. повсталими кріпаками с. Дорогинки поміщика Селівановича (в пісні — «пан Саливон»).

Переважна більшість варіантів пісні записана в населених пунктах, територіально близьких до місця самих подій. З цього погляду цінною є заява селянина Пилипа Скрипки з с. Андріївка, Ічнянського району, Чернігівської обл., записана фольклористом і літературознавцем В. В. Даниловим у 1901—1902 рр. Скрипка підтвердив, що поміщика Селівановича вбили його кріпаки незадовго перед скасуванням кріпосного права і що сама пісня про це вбивство виникла теж у с. Дорогинці; склав її кріпак Андрій Саранчук, який жив у тому селі і помер в кінці XIX ст. Як зазначає Данилов, «пісні про вбивство Саливона довгий час вважались серед сільського населення забороненими, і співати їх боялись». (Див. «Песни с. Андреевки, Нежинского уезда. Собрал и к печати подготовил В. В. Данилов», К., 1904, стор. XII—XIII).

ЗА ГОРОЮ ЗА КРУТОЮ КОСАРИКИ КОСЯТЬ (Пісня про вбивство пана Селівановича). Записано в 70-х роках XIX ст. в Ічнянському районі, Чернігівської обл. Друкується за зб. «Этнографические материалы...», т. III, стор. 638.

Особливістю поданого варіанта пісні є показ більш-менш організованого характеру вбивства пана Селівановича косарями («радили раду», «убили Саливона за усю громаду»).

ОЙ, ЛЕТІЛА ЗОЗУЛЕЧКА ПОНАД ГОРИ Й СЕЛА (Пісня про скасування кріпацтва). Записано в 1919 р. в с. Чорнокозинці, Орининського району, Хмельницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Поданий текст — один з численних зразків пісень про скасування кріпосного права в Росії. Пісня близька до пісень про скасування кріпацтва в Галичині та Буковині в 1848 р. В ній відбилася ненависть селян до панщини, сатирично змальовані поміщики, але не показано, що після скасування кріпацтва залишилось майже те саме становище, що й за кріпосного права.

ВІДПУСТИЛИ СЕЛЯН НА СВОБОДУ. Записано в липні 1936 р. від колгоспника Марка Бойка з с. Салогубівка, Талалаївського району, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня є одним з численних зразків народних переробок російської пісні літературного походження. На Україні записано більше десяти варіантів поданої тут пісні.

КАПІТАЛІСТИЧНИЙ І ПОМІЩИЦЬКИЙ ГНІТ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX ст. БОРОТЬБА РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН ПРОТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

ВІТЕР З ПОЛЯ, ХВИЛЯ З МОРЯ. Записано в 1947 р. в с. Сковородинівка, Золочівського району, Харківської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Це один з численних варіантів народної пісні про робітничий рух в перші роки після скасування кріпосного права. Пісня відображає перший період розвитку робітничого руху в Росії, коли «виведені з терпіння робітники під час перших забастовок іноді ламали машини, били шибки у фабричних приміщеннях, громили хазяйські крамниці і контори» («Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 8).

ОЙ, ЧИ ВОЛЯ, ЧИ НЕВОЛЯ. Записано на початку 70-х років XIX ст. в Городищенському районі, Черкаської обл. Друкується за книгою «Записки Юго-Западного Отдела имп. Русского географического общества. Том I. За 1873 год», К., 1874, стор. 306.

Це одна з ранніх робітничих пісень про боротьбу робітників проти капіталістів; відома в багатьох записах.

ЯК У КАРЛІВЦІ НА ЗАВОДІ. Записано в 1934 р. в с. Карлівка, Полтавської обл. Друкується за журн. «Литературный критик», № 7, 1935, стор. 179.

ХТО В ЗАВОДІ НЕ БУВАВ. Записано в 90-х роках XIX ст. від робітників цукрозаводу в м. Шебекино, Бєлгородської обл., РРФСР. Друкується за журн. «Этнографическое обозрение», № 2, 1897, стор. 128.

Цей твір, як і попередній, споріднений з ранніми російськими робітничими піснями, як, наприклад: «О, се горные работы!», «Наши горные работы» (див «Русский фольклор. Хрестоматия для высших педагогических учебных заведений. Составил проф. Н. П. Андреев. Издание второе, переработанное», М., Учпедгиз, 1938, стор. 548—549).

ОЙ, ГОРЕ НАМ, МОЛОДИМ. Записано в кінці 80-х років XIX ст. в с. Таранівка, Зміївського району, Харківської обл. Друкується за журн. «Киевская старина», кн. VIII, 1889, стор. 534.

Основним мотивом пісні є розповідь про своєрідні страйки — залишення роботи до закінчення строку. До такої форми боротьби, як заявила співачка, вдавалися цілі групи робітників.

В ШАХТУ СПУСКАЄТЬСЯ — З СВІТОМ ПРОЩАЄТЬСЯ. Записано в 1935 р. в м. Сталіно. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Ця пісня була дуже поширена в Донбасі до Великої Жовтневої соціалістичної революції.

ОЙ, ВИОРЮ Я НИВКУ ШИРОКУЮ. Записано в 1922 р. від Євдокії Сивак. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ця поширена народна пісня про багатого брата і сестер — бідну та багату є свідченням соціальної нерівності в пореформеному українському селі.

А ХАЗЯЙСЬКИЙ СИН РАНО ПООБІДАВ. Записано в 1935 р. в с. Лип'янка, Златопільського району, Черкаської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ця наймитська пісня, як і наступні, відбиває класове розшарування пореформеного села, свідчить про гострі класові суперечності між експлуататорами-куркулями та бідняками. З цього погляду, народна поезія є прекрасним матеріалом для викриття українських буржуазних націоналістів, які твердили про «безкласовість» української нації та «відсутність» класової боротьби на Україні.

ТА ТЕЧЕ РІЧКА НЕВЕЛИЧКА. Записано в лютому 1935 р. в с. Іркліїв, Черкаської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ВЧОРА БУЛА СУБОТОНЬКА, СЬОГОДНІ НЕДІЛЯ. Ця дуже поширена в другій половині XIX ст. народна пісня про тяжку долю наймитів записана М. В. Лисенком. Друкується за зб. М. В. Лисенка «Збірник українських пісень», вип. VII, К., 1896, стор. 38.

ПРО НАЙМИТА-ЧАБАНА. Думу записано влітку 1927 р. від колишнього чабана Петра Голуба, 78 років, з с. Покровське, Нікопольського району, Дніпропетровської обл.

Своїм сюжетом дума близька до наймитських пісень; її варіанти відомі з публікацій 80-х років XIX ст. (див. «Таливіря», текст записано І. І. Манжурою, журн. «Киевская старина», кн. IV, 1883, стор. 907—908, а також текст думи-билини «Курта», записаної в 60-х роках XIX ст., журн. «Киевская старина», кн. VIII, 1882, стор. 385—387).

СТАНОВІТЬСЯ, БРАТЦЯ. Записано в 1898 р. в Полтавській обл. Друкується за зб. «Этнографические материалы...», т. III, стор. 562—563.

Розповідь про тяжке життя селян-бідняків, які ідуть у найми і повертаються додому без заробітку, є змістом багатьох заробітчанських, так званих строкарських пісень, поширених у другій половині XIX ст.

Діждемо покрови — підемо додому. Йдеться про відбуття строку наймів.

СЬОГОДНІ СУБОТА, А ЗАВТРА НЕДІЛЯ. Пісня про життя дівчат-наймичок у строку. Записана в середині 90-х років XIX ст. від селян с. Полствин, Канівського району, Черкаської обл. Друкується за зб. «Этнографические материалы...», т. III, стор. 559—560.

ОЙ КАНАДО, КАНАДОЧКО, КАНАДО-НЕБОГО (Пісня про еміграцію в Канаду). Текст пісні надіслав у своєму листі додому з Канади в 1889 р. молодий селянин-емігрант з с. Вікно (нині Заставнівського району, Чернівецької обл.). Видатний український фольклорист В. Гнатюк опублікував пісню в своїй праці

«Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності» («Записки Наукового товариства імені Шевченка», кн. II, Львів, 1903, стор. 54—55), вказавши, що склав її автор листа. Друкуємо скорочено.

Имовірно, що поданий текст є тільки вільним записом народної пісні автором листа, а не його власною творчістю. Це підтверджується наявністю інших варіантів пісні, а також іншими спорідненими піснями про еміграцію.

В цій пісні, як і в наступній, розповідається про тяжкі умови життя західноукраїнських селян, які в результаті поміщицько-капіталістичної експлуатації і національного гніту змушені були «шукати долі» за океаном. Багато тисяч знедолених селян Галичини, Буковини, Поділля та ін., доведені до відчаю безробіттям і злиднями, шукаючи роботи, виїхали в 1880—1890 рр. у Канаду, Сполучені Штати Америки, Бразілію, де їх нещадно експлуатували американські капіталісти.

Василь Палагнюк — селянин з с. Вікно, якому було надіслано пісню.

Манітобо — провінція, місто і озеро в Канаді.

ПОМОЖ, БОЖЕ, ПОМОЖ ПРИЙТИ ДО ЄВРОПИ. Записано в кінці XIX ст. від закарпатських робітників-емігрантів, які працювали на важких роботах в Ансоні (США). Друкується з незначними скороченнями за роботою В. Гнатюка «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності». «Записки Наукового товариства імені Шевченка», кн. VI, Львів, 1902, стор. 26—27.

ОДНА ХМАРА ІЗ СЕЛА, А ДРУГАЯ З МІСТА. Записано в 1925 р. у Броварському районі, Київської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1905—1907 РОКІВ

НУ-БО, ХЛОПЦІ, ПОВСТАНЬМО. Записано в 1938 р. від робітника Омеляна Горєлова, 58 років, м. Жданов, Сталінської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР (скорочений текст запису опубліковано в зб. «Українські народні пісні», К., «Мистецтво», 1951, стор. 143—144).

За заявою виконавця, цю пісню склав у 1905 р. робітник Краматорського металургійного заводу, учасник бойової дружини Іван Семенович Журбенко.

ЗБЕРЕМОСЯ МИ У ПОЛІ. Записано в 1939 р. від робітників заводу «Комунар», м. Запоріжжя. Друкується скорочено за зб. «Українські народні пісні», 1951, стор. 145—146.

Поданий текст тісно зв'язаний з російськими революційними робітничими піснями початку XX ст.

ВИПУСТИВ ЦАР МАНІФЕСТ. Записано в 1939 р. від робітника Івана Мізіна, 50 років, з трамвайного заводу ім. Дзержинського, м. Київ. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Подана пісня — один з численних зразків сатиричних народних творів про царя Миколу II і його облудний маніфест від 17 жовтня 1905 р.

Сатиричні пісні такого типу поширювались на Україні в багатьох варіантах як російською, так і українською мовами, особливо в Донбасі, Харкові, Катеринославі і інших промислових містах України. Всі вони, як і поданий в збірнику текст, тісно зв'язані з російською сатиричною піснею «Нагаечка», відомою з різними приспівами («Нагаечка, нагаечка, нагаечка моя», «Винтовочка, винтовочка, винтовочка моя», «Пули вы, пули, пули мои», «Россия, Россия, Россия моя» і т. п.).

ЗАСВИСТАЛИ АРЕШТАНТИ. Записано в серпні 1949 р. від робітників Василя Солдаткіна і Дмитра Параніча із заводу ім. Жовтневої революції, м. Ворошиловград. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісню записано в кількох варіантах в м. Ворошиловграді від учасників революційних подій 1905—1907 рр. Всі виконавці вказують, що пісню створено в 1905—1906 рр. саме у Ворошиловграді учасниками бойових дружин; правда, вони називають різні імена авторів.

ДОЛОЙ ПАНІВ, ДОЛОЙ ЦАРЯ. Записано в квітні 1926 р. від робітників паровозного депо станції Авдіївка, Сталінської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня була поширена на Донбасі в 1905—1907 рр.; відомо 10 записів різних її варіантів, зроблених переважно в Авдіївському районі і м. Сталіно. Це свідчить про те, що пісню створено саме в Донбасі, можливо в Авдіївці, яка була важливим осередком робітничого революційного руху в 1905—1907 рр.

ЧОРНА НЕДІЛЯ У СОРОЧИНЦЯХ. Записано в липні 1906 р. видатним російським письменником В. Г. Короленком від кобзаря Михайла Кравченка. З рукописних матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Друкується за списком 1938 р., знятим з копії 1930 р., що зберігалася до Великої Вітчизняної війни у Великосорочинському історико-революційному музеї, Миргородського району, Полтавської обл.; вивірено текст і за так званим біловим списком В. Г. Короленка, який опубліковано в журн. «Україна», кн. 1—2, 1924, стор. 171—172.

Думу склав кобзар Михайло Кравченко, який був активним учасником революційного повстання селян с. Великі Сорочинці в грудні 1905 р. Кобзар Кравченко склав свій твір на підставі відомих йому фактів, творчо використавши традиційну поетичну форму народної думи.

В думі змальовано першу половину повстання — приїзд каральної експедиції на чолі з Барабашем. В. Г. Короленко, який близько знав багатьох учасників повстання, зокрема кобзаря Михайла Кравченка, рішуче виступив на захист селян-повстанців, видавши в 1907 р. книжку «Сорочинська трагедія».

П р и с т а в а в и з в о л я т и — достовірний факт: волосний пристав і урядник с. Великі Сорочинці були заарештовані і посаджені в тюрму повсталими селянами.

ПРО СОРОЧИНСЬКІ ПОДІЇ 1905 РОКУ. Записано влітку 1906 р. О. Г. Сластіоном від автора думи кобзаря Михайла Кравченка. Друкується за копією запису, що зберігається в матеріалах Інституту МФЕ АН УРСР. Рядки про розправу Филоненка з повстанцями, взяті в круглі дужки, подано за зб. «Українські думи та історичні пісні», стор. 97.

В думі відповідно до історичних фактів оповідається про першу і другу каральні експедиції, які жорстоко розправилися з повсталими селянами с. Великі Сорочинці. Першу експедицію карателів з козаків очолював помічник миргородського повітового справника Барабаш, якого вбили повсталі селяни; друга, яка прибула до Великих Сорочинців у ніч з 21 на 22 грудня 1905 р., теж була з козаків і мала дві гармати; очолював її статський радник полтавської земської управи Філонов (в думі «Филоненко-полковник»). Філонов силою зібрав селян на площу біля волосного правління і під загрозою смерті поставив на коліна в глибокий сніг, примусивши людей стояти так чотири години. Філонов провів масові арешти; всю ніч на селі чинили розправу п'яні козаки, які вбили багато селян. Кобзар Кравченко, який сам потерпів від карателів, правдиво змалював це в своїй думі.

У с і л ю д и с о ю з с о б і в е л и к и й м а л и, с о б і к у м п а н і ю в е л и к у і з б и р а л и — вказівка на порівняно організований характер збройного грудневого повстання селян с. Великі Сорочинці 1905 р.

Орудія оружили — усіх людей на землю положили — поетичний домисел автора; в загоні Барабаша гармат не було.

Празник пробувати, без хліба, без солі загибати — події відбувалися перед різдвом.

У МОЛОЧКАХ НА ФІЛЬВАРКУ (Пісня про забастовку в Молочках). Записано в лютому 1907 р. від автора твору, селянина с. Молочки, Янушпільського району, Житомирської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Текст скорочено. Оригінал твору має назву «Малороссийская поэма из времен аграрных волнений в Волынской губернии в 1905 году».

Пісня відображає страйк робітників економії поміщика Замойського в грудні 1905 р. в с. Молочки, організований характер страйку, солідарність селян з страйкарями.

Ігнатівка — село Гнатівка, сусіднього, Уланівського району, Вінницької області.

ТО НЕ ВІТЕР, ТО НЕ СИЛЬНИЙ (Пісня про збройне грудневе повстання 1905 року в Москві). Записано в 1906—1907 рр. в с. Сміле, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Текст скорочено.

Дубасов — московський генерал-губернатор, кривавий кат першої російської революції 1905—1907 рр.; керував придушенням Грудневого збройного повстання в Москві, а також каральними експедиціями проти селянських повстань в Чернігівській, Полтавській і Курській губерніях.

СВІТОВА ІМПЕРІАЛІСТИЧНА ВІЙНА 1914—1918 РОКІВ. ПЕРЕДДЕНЬ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

ШТИРНАДЦЯТИЙ РІК СМУТНИЙ НАСТАВ. Записано у Києві в 1946 р. відомим записувачем народних пісень А. Д. Шмиговським. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Пісня була поширена в Галичині під час світової імперіалістичної війни 1914—1918 рр. Пісня пройнята почуттям ненависті до цієї загарбницької війни.

КУВАЛА ЗОЗУЛЯ НА СПАСА РАНЕНЬКО. Записано в 1925 р. в с. Хролин, Шепетівського району, Хмельницької обл. З матеріалів рукописного відділу Державної публічної бібліотеки Української РСР. Текст скорочено.

Ой, під Перемишлем висока могила. Російська армія в кінці серпня 1914 р. розгромила австро-угорські війська, взяла міста Львів і Чернівці, а також оточила найбільшу австрійську фортецю в Галичині м. Перемишль, яка капітулювала 22 березня 1915 р. Під Перемишлем загинуло багато російських солдатів, які похоронені у великих братських могилах. Це і знайшло відгук у поданій пісні.

КАЛИНКА-МАЛИНКА. Ця пісня, відома в численних варіантах, записана в 1935 р. від колгоспниці Надії Гудзенко з с. Сушки, Барашівського району, Житомирської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

В солдати забрали у город Варшаву. В роки першої світової війни під Варшавою відбувалися великі бої між військами кайзерівської Німеччини і царської Росії; німецькі війська в 1915 р. вживали тут гази і отруїли 9 тисяч російських солдатів. Тривалі і кровопролитні бої під Варшавою та Івангородом (з листопада 1914 р. по серпень 1915 р.) і знайшли відгук у цій пісні.

ОЙ, ПОСІЯЛА Я ХЛІБ. Записано в 1926 р. на хуторі Павленки, Хорольського району, Полтавської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

В пісні відображено розорення, яке принесла селянству перша світова війна, великі втрати, яких зазнавала в ході війни погано озброєна і споряджена російська армія.

КАРПАТИ, КАРПАТИ, ВЕЛИКІЇ ГОРИ. Записано в 1926 р. в с. Купище, Коростенського району, Житомирської обл. Друкується за зб. «Українські думи та історичні пісні», стор. 161.

Пісня зображує революційні настрої солдатів, зокрема Південно-Західного фронту. Погано озброєні російські війська змушені були відступити з Карпат і залишити Перемишль, який було взято з великими втратами. Звідси в пісні і згадування Перемишля («Ой, я ж того Перемишля повік не забуду»).

ГОДІ СТОГНАТИ, ГОДІ ТЕРПІТИ. Поширена в 1917—1920 рр. у Галичині та Буковині революційна пісня. Близький до поданого варіант записано в 1938 р. від робітника О. М. Горєлова з м. Жданов (див. зб. «Українські народні пісні», 1951, стор. 125—126).

СМІЛО, ТОВАРИШІ, В НОГУ. Записано в січні 1937 р. від колгоспників с. Артюхівка, Глинського району, Сумської обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. II, 1938, стор. 69.

Цей текст є зразком української народної революційної пісні, яка виникла під безпосереднім впливом однієї з найвизначніших російських пісень про революційну боротьбу пролетаріату «Смело, товарищи, в ногу», написаної в 1897 р. революціонером Л. П. Радіним. Пісня Радіна належить до перших в Росії пісенних творів, в яких закликається скинути могутньою рукою робітничого класу «гнет роковой навсегда и водрузить над землею красное знамя труда» (див. зб. «Русские революционные песни», М., Музгиз, 1952, стор. 15, 121—122).

Пісня «Смело, товарищи, в ногу» вперше була надрукована в 1900 р. в журн. «Красное знамя»; вона друкувалась у всіх збірках революційних пісень. В період підготовки Жовтневої революції «Правда» передрукувала її на своїх сторінках. На Україні пісня була поширена як російською мовою, так і в численних перекладах та переробках, зокрема під назвою «Сміло у ногу рушайте».

У пісні змальовується революційне піднесення напередодні Великого Жовтня, коли для буржуазії і поміщиків «пройшли вже золотії деньочки». Останній рядок майже тотожний з подібним рядком в російській революційній робітничій пісні «Из разных сторон Ленинграда», записаній в 1937 р. на Харківському тракторному заводі (матеріали Інституту МФЕ АН УРСР).

Є ХОРОШІ ПІСНІ У МОЇЙ СТОРОНІ. Народна переробка відомої російської «Машинушки», або «Дубинушки». Одна з переробок була надрукована в зб. «Пісні», К., вид-во «Час», 1926, стор. 25—26.

В основі первісного фольклоризованого тексту «Дубинушки» («Машинушки») лежить вірш В. І. Богданова (1838—1886), поета демократичного сатиричного журналу 60-х років «Искра». З «Дубинушки» Богданова (див. «Поэты «Искры», «Библиотека поэта». Малая серия», вид. 2, Л., «Советский писатель», 1950, стор. 49—51) пізніше в революційні переробки ввійшли три строфи. Найпоширенішим варіантом революційної «Дубинушки» є текст, який переробив О. О. Ольхін (вперше опубліковано у 1885 р.). Цей текст друкувався в революційних пісенниках, зокрема 1905 р.

Поданий текст — самостійний революційний твір, що виник у період підготовки Великої Жовтневої соціалістичної революції. Саме в плані Квітневих тез В. І. Леніна слід розуміти і слова пісні: «Ленін дав заповіт перестроїти світ».

ТУМАН ЯРОМ КОТИТЬСЯ. Одна з найпоширеніших українських народних революційних пісень напередодні Великої Жовтневої соціалістичної революції і в перші роки Радянської влади. Друкувалася в численних збірках, зокрема в зб. «Українські народні пісні», 1951, стор. 141—142.

В пісні майстерно використано форму старої народної пісні «Та туман яром котиться, гулять хлопцям хочеться», відомої в гармонізації М. В. Лисенка.

РАДЯНСЬКІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

ВЕЛИКА ЖОВТНЕВА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ. БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ. ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА

ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА. Думу склав у 1950 р. відомий сучасний кобзар, соліст Державного українського народного хору Володимир Максимович Перепелюк, 1910 р. народження, з с. Боришківці, Кам'янець-Подільського району, Хмельницької обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Друкується за останньою редакцією кобзаря 1951 р. Російський переклад надруковано в зб. «Песни и думы Советской Украины. В переводах с украинского Г. Литвака. Предисловие М. Рыльского», М., Гослитиздат, 1951, стор. 18—19.

Кобзар В. М. Перепелюк склав кілька дум про Велику Вітчизняну війну і післявоєнне будівництво. Йому належить також понад 20 ліричних і дитячих пісень.

ПРО ЛЕНІНА І СТАЛІНА ТА ПРО ТРЬОХ БРАТІВ. Думу записано в 1939 р. від її творця Зиновія Івановича Водоп'янова з хутора Першотравень, Розважівського району, Київської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну. Народні пісні та думи. Поетичні, прозові і драматичні твори письменників Радянської України», К., Держлітвидав, 1949, стор. 29—32 (переклад див. зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 15—17). Друкується скорочено.

ПРИЛЕТІЛА ЗОЗУЛЕНЬКА. Записано в 1939 р. в с. Стражгород, Теплицького району, Вінницької обл. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 353—354.

ХТО Ж ТОЙ СОКІЛ, ТОВАРИШІ. Записано в квітні 1939 р. від кобзаря Федора Даниловича Кушнерика, з с. Велика Багачка, Полтавської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Інший варіант думи, записаний від Кушнерика, надруковано в зб. «Ленін і Сталін в піснях українського народу», К. — Х., «Мистецтво», 1940, стор. 34—36 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 13—14).

Сюжет цієї думи-пісні має значне поширення в українській радянській народній творчості. Вперше записано думу в 1927 р. від кобзаря Чернігівця в м. Охтирці, Сумської обл., який виконував цей твір під акомпанемент кобзи або гармонії. Пізніше дума друкувалася багато разів. Цей текст лежить і в основі варіантів, записаних в 1939 р. від кобзарів Федора Кушнерика та Єгора Мовчана з с. Велика Писарівка, Сумської обл. Мовчан виконує думу як епіко-героїчну пісню. Кушнерик зробив авторські зміни в тексті Чернігівця і створив нове закінчення.

Кобзар Федір Данилович Кушнерик (народився в 1875 р. в с. Велика Багачка, Полтавської обл., помер в 1941 р.) — один з найвидатніших радянських народних співців. Він створив кілька епічних пісень («Розмова комсомольця з дідусем», «Про звільнення Західної України» та ін.), кілька пісень переробив («Про трактори» та ін.); в цих творах оспівується будівництво соціалізму в нашій країні. З 1939 р. Кушнерик член Спілки радянських письменників України.

НАСУВАЛАСЬ ГРІЗНА ХМАРА. Записано в 1937 р. в с. Мигія, Первомайського району, Миколаївської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 42—44. Текст скорочено (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 23—24).

Автором цього популярного в народі твору є робітник-каменяр Дмитро Васильович Дзюба з с. Мигія; він склав кілька пісень. Варіанти цієї пісні друкувалися в різних журналах і збірниках 1937—1941 рр.

ОЙ, ЗАГРАЛО ЧОРНЕ МОРЕ. Записано в квітні 1939 р. від лірника Онопрія Митрофановича Додатка з с. Ярошівка, Талалаївського району, Сумської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісню склав Д. В. Дзюба у 1936 р.; пісня друкувалася в ряді довоєнних видань. Варіант лірника О. Додатка значно відрізняється від авторського оригіналу, зокрема має інше закінчення. Текст Дзюби друкувався в перекладі на російську мову в зб. «Творчество народов СССР» під редакцією М. Горького і Л. Мехліса, видання редакції «Правды», М., 1938, стор. 194—195.

ПРО ВІЙСЬКО ЧЕРВОНЕ, ПРО ЛЕНІНА-БАТЬКА І СИНІВ ЙОГО ВІРНИХ. Записано в серпні 1928 р. від кобзаря Петра Семеновича Древченка (Древкіна), 66 років, з селища Залютине, Червоно-Баварського району м. Харкова. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Друкується з деякими скороченнями та редакційними виправленнями.

Склали цю думу-пісню у 1923 р. в Харкові відомі українські кобзарі Степан Артемович Пасюга, 70 років, з с. Борисовка, Белгородської обл., Павло Гащенко з с. Костянтинівка, Краснокутського району, Харківської обл., П. С. Древченко та Григорій Цибка з Запорізької обл. Перші два склали заспів, Древченко — про Щорса та Боженка, Цибка — про боротьбу з Петлюрою і багато приспівок. Кобзарі включили в свою «думу-повість» і пісні з тогочасного народного пісенного репертуару.

В думі відображено неоціненну допомогу, яку подав великий російський народ та інші народи Радянської країни трудящим України в їх боротьбі проти іноземної інтервенції і внутрішньої контрреволюції, а також відображено і підкреслено керівництво Комуністичної партії цією боротьбою.

В городі в Половенці, де заводи Брянські — тобто у Дніпропетровську, який збудовано на місці кол. с. Половиця; кол. Брянські заводи — нині металургійні заводи імені В. І. Леніна і Г. І. Петровського в Дніпропетровську.

Чонгар — півострів на Сиваші; в 1920 р. — укріплений опорний пункт білогвардійських військ генерала Врангеля, штурмом взятий Червоною Армією на початку листопада 1920 р.

Таврія — кол. Таврійська губ., в склад якої входили південна частина Херсонської і Запорізької областей та Кримська область.

Гуляй-Поле — районний центр Запорізької обл.; в роки громадянської війни — один з центрів контрреволюційних банд — махновщини.

Турецький вал — старовинне укріплення (вал) на Перекопському перешийку в Криму, побудоване ще під час існування Кримського ханства; в роки громадянської війни Турецький вал був перебудований французькими військовими інженерами, які перебували в армії Врангеля, у військову фортецю. Доблесні війська Південного фронту, керовані прославленим командармом М. В. Фрунзе, 9 листопада 1920 р. штурмом оволоділи Турецьким валом і 16 листопада визволили Крим від білогвардійців та інтервентів.

ЯК ЗАДУМАВ ПАН ПЕТЛЮРА. Записано в 1938 р. від робітника Д. В. Дзюби, який є автором цього твору. Текст друкується за журн. «Український фольклор», кн. III, 1938, стор. 120—121. Пісня відома в перекладі на російську мову (див. зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 30—31).

ЧИ ТО ХМАРА, ЧИ ТУМАН. Записано в 1928 р. від кобзаря Івана Даниловича Запорожченка з с. Артюхівка, Глинського району, Сумської обл., який склав цей твір восени 1918 р.

Сліпий кобзар брав участь у революції 1905—1907 рр., виконував доручення підпільних більшовицьких організацій, а в роки громадянської війни був зв'язківцем і агітатором партизанського загону. Його твори 1924—1932 рр., які він сам читав або співав на сільських і районних зборах трудящих, користувалися великим успіхом. Окремі твори кобзаря Запорожченка опубліковані в збірниках і журналах.

НЕ ВІТРИ ТО ЗАВІВАЛИ (Пісня про К. Є. Ворошилова). Склав пісню в 1938 р. робітник ковальського цеху київського заводу «Більшовик» Василь Федорович Спасиченко. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. V—VI, 1938, стор. 39.

В. Ф. Спасиченко є автором кількох пісень про соціалістичну працю; його пісні стали справді народними. Він створив кілька пісень про післявоєнне мирне будівництво, про боротьбу за мир.

ХАЙ ТРІЩИТЬ ПІД НАМИ КРИГА (Пісня про Богунський полк). Популярна народна пісня часів громадянської війни, складена в Богунському полку 44-ї дивізії (цим полком і дивізією командував М. О. Щорс). Розгром денікінців під Києвом і звільнення міста, про що говориться в пісні, було здійснено частинами 44-ї і 58-ї дивізій Червоної Армії 16 грудня 1919 р.

Поданий текст (літературна обробка М. Т. Рильського) використав композитор Б. М. Лятошинський в опері «Щорс» (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 43).

СТЕПОВА ТРАВА ЛЯГАЄ (Пісня про Чапаєва). Записано в липні 1939 р. в м. Кременчук від вихованки колгоспного дитячого патронату з с. Наріжжя, Оболонського району, Полтавської обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. V—VI, 1938, стор. 40.

ЗІБРАВ ЩОРС ЗАГІН ЗАВЗЯТИХ. Записано в Києві в 1937 р. від видатного кобзаря Павла Варламовича Носача, 1890 р. народження, уродженця с. Бовкун, Таращанського району, Київської обл., який склав текст і музику пісні. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 381.

Пісня поширена в усній передачі, її виконують численні самодіяльні і професіональні колективи. В 1938 р. пісню було надруковано російською мовою в зб. «Творчество народов СССР», стор. 209—210.

П. В. Носач склав понад 20 пісень. Такі його пісні, як «Зібрав Щорс загін завзятих», «Гей, чого ти розквітаєш, колгоспнеє поле», «Пісня про визволення Києва», «Ой, на горі, на горі» (про післявоєнну відбудову), «Зорі комунізму» та ін., ввійшли в репертуар професіональних і численних самодіяльних хорових та музичних колективів і стали справді народними.

В 1950 р. П. В. Носача прийнято до членів Спілки радянських композиторів України. Багато творів Носача надруковано в журналах і збірниках, зокрема в збірнику «Творчество народов СССР»; за останні роки він склав ряд пісень про будівництво комунізму в нашій країні, про боротьбу за мир.

ОЙ ПЕТЛЮРО, ВРАЖИЙ СИНУ. Поширена народна пісня років громадянської війни, записана в 1920 р. на Поділлі. Відома в кількох варіантах. Співали пісню широкі народні маси Правобережної України, які піднялися на боротьбу проти окупації контрреволюційними білопольськими військами Пілсудського частини Радянської України весною і літом 1920 р. В пісні викриваються українські буржуазні націоналісти, які продавали Україну західноєвропейським імперіалістичним хижакам.

Червоне козацтво — так називався перший український радянський кавалерійський полк дивізії, сформованої в 1918 р. М. О. Щорсом, а також кавалерійський корпус, яким командував Г. І. Котовський.

ОЙ, КОТИВСЯ ВІТЕР ЯРОМ (Пісня про Котовського). Складено в 1938 р. в Н-ській військовій частині. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. IV, 1938, стор. 110.

Славний син молдавського народу, один з видатних героїв громадянської війни, Григорій Іванович Котовський був на Україні командиром кавалерійської бригади, а потім корпусу Червоного козацтва.

ЦВІТЕ САД-ВИНОГРАД, ТЕРЕН РОЗЦВІТАЄ (Пісня про Пархоменка). Записано в червні 1940 р. від кобзаря Павла Носача, який є автором тексту і мелодії пісні (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 51—52). З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Оспіваний у пісні поєдинок командира 14-ї радянської кавалерійської дивізії О. Я. Пархоменка з білопольським полковником-шляхтичем дійсно мав місце на початку червня 1920 р. в час прориву польського фронту в районі Самгородок — Сніжна (нині Сквирського району, Київської обл., і Погребищенського району, Вінницької обл.). Двобій закінчився перемогою Пархоменка.

РОЗГУЛЯВСЯ РІЗВИЙ ВІТЕР (Пісня про К. Є. Ворошилова і С. М. Будьонного). Записано в березні 1939 р. в с. Жовте, П'ятихатського району, Дніпропетровської обл. Друкується за журн. «Народна творчість», № 1, 1939, стор. 63.

РЕВЕ БУРЯ, РЕВЕ СИЛЬНА. Поширена українська народна пісня про С. М. Будьонного. Записана в 1935 р. в с. Баришівка, Київської обл. Творці цієї бадьорої народної пісні, опоетизовуючи улюбленого героя громадянської війни С. М. Будьонного, ставлять його і на чолі корпусу Червоного козацтва («Будьонний наш з червонцями»), і на чолі партизанів («верталися партизани бадьорі додому»), наділяють богатирською силою в боротьбі з ворогами народу («всіх вас переступа!»). Як відомо, С. М. Будьонний командував не корпусом Червоного козацтва, а Першою кінною армією і в партизанських загонах під час громадянської війни на Україні не був.

ЗА СТАРИМ ТУРЕЦЬКИМ ВАЛОМ. Записано влітку 1938 р. в с. Кам'яні Потоки, Кременчуцького району, Полтавської обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. IV, 1938, стор. 107.

ГУЧНО ЛЛЄТЬСЯ ВОЛІ ПІСНЯ (Пісня про Донецький полк). Цю поширену ще в перші роки Радянської влади народну пісню записано в 1923 р. в 44-й Щорсівській дивізії.

ГЕЙ, НУМО, ХЛОПЦІ, МИ КОМСОМОЛЬЦІ. Записано восени 1936 р. в с. Велико-Половецьке, Київської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня складена в роки громадянської війни. Була поширена серед робітничої і селянської молоді в кінці громадянської війни і в перші роки відбудовного періоду, про що свідчать численні її варіанти, які публікувалися в червоноармійських і комсомольських пісенниках 1926—1927 рр.

ЗЕЛЕНІЛО В ПОЛІ МОЛОДЕЄ ЖИТО. Слова цієї пісні склав у 1938 р. робітник В. Ф. Спасиченко. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. V—VI, 1938, стор. 55 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 41—42).

В пісні оповідається про відому історичну подію — героїчний похід київських комсомольців в район с. Трипілля, Ржищівського району, Київської обл., проти куркульської банди Зеленого в травні 1919 р.

БУДІВНИЦТВО СОЦІАЛІЗМУ В СРСР. ОБОРОНА БАТЬКІВЩИНИ. БОРОТЬБА ПРОТИ ФАШИЗМУ

ОЙ, ЧЕРВОНІЇ КВІТКИ. Широковідома народна пісня про В. І. Леніна. Записана в 1936 р. в колгоспі «Червоний партизан», с. Курилівці, Жмеринського району, Вінницької обл. Пісня публікувалася багато разів. Друкується за журн. «Україна», № 1, 1954, стор. 11.

СТОЇТЬ ДУБ ЗЕЛЕНИЙ (Пісня про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна). Записано влітку 1939 р. від колгоспної молоді с. Баришівка, Київської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 69—70.

Склав пісню робітник київського заводу «Ленінська кузня» Петро Заєць в 1936 р. Текст друкувався багато разів, зокрема в журн. «Український фольклор» і в зб. «Творчество народов СССР» (див. «Два сокола», переклад М. Ісаковського, стор. 88—89). Найбільш поширеним російським варіантом пісні є записаний від хору с. Нижній Кисляй, Лосівського району, Воронезької обл. (див. зб. «Советские народные песни», М., Госкультпросветиздат, 1950, стор. 3—4). В 1951 р. український текст пісні опубліковано в зб. «Українські народні пісні», стор. 358.

ПРАПОР, СУМОМ ОПОВИТИЙ (Пісня про смерть В. І. Леніна). Поданий текст, вперше записаний в 1928 р. в с. Рожнівка, Ічнянського району, Чернігівської обл., літературно опрацював М. Т. Рильський. Пісня друкувалася багато разів. Відомо кілька перекладів на російську мову: «Партия ведет» (зб. «Творчество народов СССР», стор. 83—84) і «Знамя, горем повитое» (зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 59—60).

КОЛИ Б СТАЛА Я ТА ЯСНИМ СОКОЛОМ. Записано в 1940 р. від колгоспного хору с. Чапаєвка, Золотоніського району, Черкаської обл. Друкується за журн. «Україна», № 1, 1954, стор. 11.

Цю думу-билину співали колгоспники с. Чапаєвка як епічну пісню; в основі її лежить перероблений уривок з російської радянської народної поетичної оповіді «По твоим заветам все исполнилось». Останній текст записано в 1937 р. від Т. А. Долгушевої в колгоспі «Красная звездочка», Шурмінського району, Кіровської обл. (див. «Творчество народов СССР», стор. 85—86). Цей один з численних прикладів творчого використання поезії російського народу свідчить про те, з якою великою любов'ю славиться український народ до свого старшого брата — російського народу.

ОЙ БРАТТЯ, БРАТТЯ (Пісня про будівництво Дніпрельстану). Записано влітку 1938 р. від самодіяльного хору робітниць промартілі «Вперед» з с. Нижня Сироватка, Краснопільського району, Сумської області. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 398—399.

За заявою виконавців, цю пісню особливо часто співали в 1929—1932 рр.; слухачі дуже її любили і просили виконувати по кілька разів.

ОЙ, ТО В ПОЛІ НЕ ВІТРИ (Пісня про будівництво Харківського тракторного заводу). Записано в 1937 р. від робітників Харківського тракторного заводу ім. Г. К. Орджонікідзе, які склали цю пісню. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. І, 1938, стор. 101.

Робітники ХТЗ співали пісню в 1937—1938 рр. на демонстраціях під час революційних свят; виконувалася вона і хоровими гуртками художньої самодіяльності заводу. Відомо кілька публікацій і перекладів її на російську мову (див., наприклад, «Творчество народов СССР», стор. 387). Пісня сповнена мотивами єдності і дружби народів СРСР, які будують соціалізм («Позліталися соколи щастя будувати»).

ЗАСПІВАЙМО, ХЛОПЦІ, ПІСНЮ (Пісня про Харківський тракторний завод ім. Г. К. Орджонікідзе). Записано в 1937 р. від робітників заводу. Друкується за зб. «Закон нам дав великий Сталін», К., «Молодий більшовик», 1938, стор. 230.

ЗАСПІВУЙТЕ ПІСНЮ, СПІВЦІ (Пісня про київський завод «Арсенал»). Записано весною 1937 р. від робітників київського Червонопрапорного заводу «Арсенал». Друкується за журн. «Український фольклор», кн. II, 1938, стор. 113.

В пісні відображено збройне повстання робітників «Арсеналу» проти контрреволюційної буржуазно-націоналістичної Центральної ради в січні 1918 р.

Пісню співали арсенальці під час демонстрації трудящих Києва 1 травня і 7 листопада 1937 р.

ЗАСПІВАЙМО ДРУЖНО ПІСНЮ. Записано в 1936 р. на київському Червонопрапорному заводі «Арсенал». З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ЗАКУРІЛИ ВСІ ЗАВОДИ. Записано в 1938 р. від робітника Павла Батіщева, слюсаря металургійного заводу ім. С. М. Кірова, м. Кривий Ріг, Дніпропетровської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня присвячена видатному діячеві Комуністичної партії і Радянської держави Г. К. Орджонікідзе.

ЯК У НАШОМУ СЕЛІ. Поширена в 20-х роках на Україні народна пісня про перші колгоспи. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 404.

ГЕЙ, ЩЕ СОНЦЕ НЕ ЗІЙШЛО. Поширена в перші роки колективізації народна пісня про колгоспну працю. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 402—403.

ОЙ, ЧОГО ТИ, ЗЕМЛЕ, МОЛОДІТИ СТАЛА. Записано в 1936 р. від колгоспників с. Вишів, Базарського району, Житомирської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 76—77.

Виконують пісню численні хорові колективи; багато разів вона друкувалась в періодичній пресі та в збірниках (переклад російською мовою див. у зб. «Творчество народов СССР», стор. 419 і «Песни о Сталине», М., Гослитиздат, 1950, стор. 120—121).

ОЙ, НА ГОРІ ЦВІТЕ МАК. Записано в 1939 р. в Красноградському районі, Харківської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 156—157.

ОЙ, ЧЕРВОНЕ СЕЛО. Записано в 1938 р. від робітника Дмитра Ковальського з м. Миколаїв. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 99 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 100).

ГЕЙ, ЧОГО ТИ РОЗКВІТАЄШ, КОЛГОСПНЕЄ ПОЛЕ. Слова і музику склав у квітні 1939 р. кобзар П. В. Носач. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 424—425 (першу публікацію див. в журн. «Народна творчість», № 3, 1939, стор. 86—87).

ВИЙДУ Я У ПОЛЕ, ГЛЯНУ НА СЕЛО. Записано в 1936 р. в с. Верхній Рогачик, Херсонської області. Друкується за зб. «Закон нам дав великий Сталін», стор. 18—19.

ЩО У НАШОМУ КОЛГОСПІ. Записано в 1936 р. від колгоспників с. Руновщина, Зачепилівського району, Харківської обл. Друкується за зб. «Стахановці-орденоносці квітучої Соціалістичної України. Збірник пісень і віршів». К., «Мистецтво», 1938, стор. 34.

НАД ЛАНАМИ СОНЦЕ СХОДИТЬ. Записано в 1937 р. від самодіяльного хору середньої школи Городищенського цукрозаводу, Черкаської обл. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 411—412.

В листопаді 1935 р. від самодіяльної капели бандуристів с. Старосілля, Городищенського району, Черкаської обл., було записано інший варіант пісні (див. газету «Комсомольская правда», № 271, 26 листопада 1935 р.).

З га п'ятсот зібрати. Ланкова М. Демченко на другому Всесоюзному з'їзді колгоспників-ударників (у лютому 1935 р.) зобов'язалася зібрати по 500 центнерів цукрових буряків з кожного гектара ділянки, закріпленої за ланкою.

За п'ятсот зібрала. Ланка М. Демченко в 1935 р. зібрала по 523 центнери цукрових буряків з гектара.

ГОМІН РАДІСНИЙ, БАДЬОРИЙ (Пісня про Пашу Ангеліну). Записано в 1936 р. в с. Чорнухине, Ворошиловського району, Ворошиловградської обл. Друкується за зб. «Народна творчість про Сталінську Конституцію», К., Вид-во АН УРСР, 1938, стор. 117—118 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 83).

Пісня про Парасковію Микитівну Ангеліну — першу в СРСР жінку — бригадира тракторної бригади (Старо-Бешівська МТС, Сталінської обл.), зачинательку масового новаторського руху технічних кадрів МТС Радянської України; П. М. Ангеліна — Герой Соціалістичної Праці, лауреат Сталінської премії, депутат Верховної Ради СРСР.

ГЕЙ, СХОДИЛО СОНЦЕ ЯСНЕ (Пісня п'ятисотенниць). Текст записано в 1936 р. в Барашівському районі, Житомирської обл.; подано за зб. «Українські народні пісні», стор. 413—414.

КОНСТИТУЦІЮ ШАНУЄМ — ВОНА СИЛ НАМ ПІДДАЄ. Записано в 1937 р. в с. Новоселівка, Тростянецького району, Сумської області. Друкується за зб. «Закон нам дав великий Сталін», стор. 130—131.

ЗА НОВИМ ЗАКОНОМ ДОБРЕ ПОЖИВАЄТЬСЯ. Склав у 1936 р. колгоспник Андрій Кущ з колгоспу «Червоний партизан» с. Білоцерківка, Великобагачанського району, Полтавської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 118.

БУДЕМ УРЯД ОБИРАТИ, ЯК ВЕЛИТЬ НОВИЙ ЗАКОН (Пісня тисячниць). Записано в 1937 р. від стахановської ланки колгоспниць-тисячниць з с. Рубань, Немирівського району, Вінницької обл. Друкується за зб. «Закон нам дав великий Сталін», стор. 184—185.

ГЕЙ, НЕСИСЬ, НАШ СПІВ, НАД МОРЕМ. Записано в 1939 р. в с. Левків, Житомирського району, Житомирської обл. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 370—371.

ВСЬОГО СВІТУ КАПІТАЛ ЗНОВ ПОХІД ЛАШТУЄ. Записано в 1937 р. в Уманському районі, Черкаської обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. II, 1938, стор. 105.

ІЗ-ЗА ЛІСУ-ЛІСУ ВИДНО РЯД ШТИКІВ (Пісня радянських прикордонників). Цю поширену в 20—30-х роках народну пісню записано в липні 1937 р. від робітників металургійного заводу ім. Сталіна, м. Сталіно. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня творчо використовує популярну радянську російську народну пісню про Червону кавалерію, складену ще в 1919 р. у Першій кінній армії і записану в 1925—1928 рр. біля м. Умань (див. зб. «50 русских революционных песен», Л., «Ленмузгиз», 1938, стор. 143). Зокрема, використано такі рядки російської пісні:

Из-за лесу и суровых темных гор,
Эх, наша конница несется на простор.
Гей, говорят,
Наша конница несется на простор!
. . . .

Скоро, скоро всех врагов мы разобьем,
Эх, и свободной, вольной жизнью заживем!

ОЙ, НАД НАМИ, ЧЕРВОНЦЯМИ. Записано в 1937 р. від колгоспника Лазаря Сазоновича Шпиная з с. Головчинці, Жмеринського району, Вінницької обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. II, 1938, стор. 105—106.

Л. С. Шпинай відомий як визначний колгоспний поет (його твори див. у зб. «Поети колгоспного села», К., Вид-во АН УРСР, 1940). Особливо вдаються йому сатиричні твори, які набули значного поширення. Л. С. Шпинаю належить також кілька текстів народних пісень про В. І. Леніна, Й. В. Сталіна, Конституцію. В останні роки колгоспний співець склав кілька нових пісень про післявоєнне будівництво, про боротьбу за мир.

ПОДИВИСЬ — НАВКРУГИ ПІДВЕЛИСЬ ВОРОГИ. Записано в 1938 р. від робітника київського заводу «Більшовик». З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ч у є ш, п о с т р і л н а Д а л ь н о м у С х о д і. Йдеться про провокаційний напад імперіалістичної Японії влітку 1938 р. на радянський Далекий Схід в районі озера Хасан.

ТО НЕ ШУМИТЬ МОРЕ, ТО НЕ ГРІМ ГУДЕ. Записано в 1936 р. в с. Старий Мерчик, Богодухівського району, Харківської обл. Друкується скорочено, за «Літературним журналом», кн. 10, Харків, 1937, стор. 96.

ДЕСЬ ПОЇХАВ СИН, ГЕЙ, НА ДАЛЬНІЙ СХІДНИЙ КРАЙ. Поширена в 20—30-х роках народна пісня про службу в Радянській Армії на Далекому Сході. Записано в 1935 р. від самодіяльного хору м. Корсунь-Шевченківський, Черкаської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ЗАКУВАЛА ЗОЗУЛЕНЬКА, ЗАКУВАЛА СИВА. Поширена в 30-х роках народна пісня. Записано в 1939 р. в м. Черняхів, Житомирської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

В САМУРАЯ ЗЛА ОБІДА. Цю сатиричну пісню про японських загарбників, розгромлених Радянською Армією влітку 1938 р. в районі озера Хасан, записано влітку 1939 р. від київського кобзаря І. Галинського. Друкується за журн. «Народна творчість», № 1, 1940, стор. 65—66.

ГОРИТЬ ІСПАНІЯ В ОГНІ (Пісня про боротьбу революційної Іспанії). Записано в 1937 р. в с. Сербинів, Волочиського району, Хмельницької обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. III, 1938, стор. 136.

ЗА МУРОМ ХОЛОДНИМ, У КАМЕРІ ТЕМНІЙ (Пісня про Ернста Тельмана). Записано в 1938 р. в с. Крем'яне, Лугинського району, Житомирської обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. III, 1938, стор. 132.

У ПІДЗЕМЕЛЛІ ТЕМНІМ ВСТАВАЙ, ШАХТАР (Революційна пісня угорських шахтарів). Поширена в 30-х роках українська народна переробка революційної пісні угорських шахтарів — передового загону угорського робітничого класу.

ВИЗВОЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЇХ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ

СИДИТЬ КОБЗАР ПРИ ДОРОЗІ І ДУМУ СПІВАЄ (Пісня про визволення Західної України). Записано в грудні 1939 р. від селянина Івана Тернопольського з с. Поникла, Пониковицького району, Львівської обл. Друкується за газетою «Комуніст», К., 4 грудня 1939 р. (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 109—111).

В цій пісні, як і в інших піснях цього розділу, прославляється мудра Комуністична партія Радянського Союзу і Радянський уряд за визволення в 1939—1940 рр. трудящих західноукраїнських земель від гніту польської шляхти і румунських бояр і возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській Соціалістичній державі — складовій і невід'ємній частині великого Радянського Союзу, допомога в цьому всіх народів СРСР, і насамперед російського.

НЕ ЗАБУДЕМ ТОЇ ДНИНИ НІКОЛИ, НІКОЛИ. Співанка про визволення Західної України. Записано 1940 р. в селищі Делятин, Яремчанського району, Станіславської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 133.

ПОСЛУХАЙТЕ, ЛЮДИ ДОБРІ (Співанка про життя трудящих Західної України до 1939 р.). Записано влітку 1940 р. від селянки Анни Филипчук з с. Жаб'є, Станіславської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Ця співанка — справжній літопис поневірянь трудящих Західної України під гнітом польсько-шляхетської окупації; закінчення твору — урочиста епічна розповідь про визволення Західної України Радянським Союзом восени 1939 р.; в ній викривається продажність українських і польських буржуазних націоналістів.

Твори такого типу, на тему «життя трудящих колись і тепер», поширені в західних областях УРСР. Такою, наприклад, є співанка народної поетеси Марії Василівни Библюк, килимарки з м. Косова, Станіславської обл., записана в серпні 1940 р. і надрукована в зб. «Українська радянська народна пісня. Матеріали зібрані в областях: Волинській, Дрогобицькій, Закарпатській, Львівській, Ровенській, Станіславській, Тернопільській, Чернівецькій. Упорядкували О. Дей і М. Нечиталюк. Вступна стаття і редакція канд. філол. наук М. Матвійчука», Львів, вид-во «Вільна Україна», 1950, стор. 48—54.

«ДОБРЕ» НАМ ТАКИ ЖИЄТЬСЯ. Записано в 1935 р. в прикордонному тоді з панською Польщею Волочиському районі, Хмельницької обл. Друкується за журн. «Український фольклор», кн. III, 1938, стор. 31—32. Пісня була поширена в 1930—1937 рр. у кол. Збаразькому, Скалатському і Гримайлівському повітах, Тернопільського воєводства (тепер райони Тернопільської обл. УРСР).

П о с а д н и к у п р о д а в а т и, т е б е з х а т и в и к и д а т и. Посадники, або осадники, — озброєні члени спеціальної організації «Союз колишніх захисників східних околиць», створеної у панській Польщі для здійснення колонізаторської політики на загарбаних західноукраїнських землях. Осадники — офіцери і унтерофіцери польської армії, вихідці з поміщиків і куркулів, поселялися хуторами понад радянсько-польським кордоном на землях, відібраних у місцевого українського населення (поблизу радянсько-польського кордону було розселено до 40 тис. осадників). Осадники відзначалися жорстоким придушенням революційного та національно-визвольного руху трудящих Західної України і Західної Білорусії. Трудящі маси люто ненавиділи осадників, що знайшло свій вияв у тогочасних західноукраїнських народних піснях, виникнення і розвиток яких відбувалися під значним впливом радянської народної поезії.

А В СЕРЕДУ РАНО (Пісня про «пацифікацію»). Записано восени 1939 р. в с. Смереківка, Поморянського району, Львівської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня змальовує страхіття «пацифікації» — каральних походів військових частин проти українського і білоруського населення в панській Польщі; разом з тим вона містить пересторогу панам: «Будем шляхтиченькам буки віддавати!».

ЧОГО НАМ СЬОГОДНІ СУМНАЯ НЕДІЛЯ. Поширена в 30-х роках на Волині пісня про боротьбу комуністів і комсомольців проти поміщиків і капіталістів. Записано в 1940 р. в с. Клюськ, Турійського району, Волинської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Варіант пісні про героїчну боротьбу комсомолок-підпільниць, записаної в західних областях, опубліковано в журн. «Народна творчість», № 4, 1939, стор. 89—90 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 114—115).

У селі Любані в Ровенськім повіті. Недалеко від м. Ровно є селища Клевань і Цумань, до одного з яких, напевно, і слід віднести назву «Любань».

А В НЕДІЛЮ РАНО, ЯК МИ ПОВСТАВАЛИ. Записано в 1939 р. у Львівській обл. Друкується за журн. «Народна творчість», № 1, 1940, стор. 167.

Пісня розповідає про одне з численних народних повстань 20—30-х років у Західній Україні.

В Белзцю панів виганяли — тепер с. Гончарівка, Золочівського району, Львівської обл; тут в 20-х роках відбувалися великі селянські повстання.

ВЕРХОВИНО, СВІТКУ ТИ НАШ. Поширена в 30-х роках на Прикарпатті революційна пісня. Записано влітку 1940 р. від групи комсомольців з с. Річки, Косівського району, Станіславської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Подана пісня — один з численних документів про неймовірно тяжкі умови життя трудящих у панській Польщі; в пісні виразні мотиви ненависті трудящих до капіталістів і поміщиків, прагнення трудящих до вільного, щасливого життя.

НЕ ПАНАМ ПОКОРЯТИСЬ. Записано влітку 1940 р. від групи комсомольців з с. Кобаки, Кутського району, Станіславської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Подана пісня є одним з яскравих зразків революційної народної поезії трудящих західних областей України в роки білопольської окупації.

ЗІЙШЛО СОНЦЕ ОСІННЄЄ, ВІТРИ ЗАШУМІЛИ. Записано в листопаді 1939 р. від кобзаря Федора Кушнерика. Друкується за журн. «Народна творчість», № 1, 1940, стор. 63.

Пісню про визволення Радянською Армією західноукраїнських земель Федір Кушнерик склав разом з своїм сином Григорієм.

Братів наших, що за Збручем. До 17 вересня 1939 р. частина державного кордону СРСР з панською Польщею на південному заході проходила по р. Збруч, лівій притоці Дністра.

ПРИЛЕТІЛИ САМОЛЬОТИ ЗІ СХОДУ ДО ПАЛЬЧА. Цю поширену на Волині в 1939—1941 рр. народну пісню записано влітку 1940 р. в с. Котів, Теремнівського району, Волинської обл. Друкується за газетою «Радянська Волинь», Луцьк, 18 вересня 1940 р.

Про поширення подібних народних сатиричних пісень в західних областях свідчить інша пісня на цю тему, записана в березні 1940 р. від учасників хору с. Тустоголови, Зборівського району, Тернопільської обл., вміщена в зб. «Українська радянська народна пісня», стор. 41; на стор. 135 цього збірника вказується на багато інших записів цієї пісні.

До Пальча — до с. Пальче, Олицького району, Волинської обл.

Олика — тепер районний центр Волинської області; в 1930—1932 рр. — один з центрів революційного селянського руху в панській Польщі.

ГУЦУЛЬЩИНО, ПИШНА ЧІЧКО. Записано в листопаді 1939 р. від селянина Онуфрія Леончука з с. Жаб'є, Станіславської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Гуцульщина, Верховина, Чорногора — південні райони Дрогобицької і Станіславської областей.

ПРИЙШЛА ВЛАДА НАРОДНАЯ. Поширена в західних областях УРСР радянська народна пісня; записано в 1941 р. в с. Рошняте, Перегінського району, Станіславської обл. Друкується за зб. «Фольклор Вітчизняної війни. Під редакцією акад. Ф. Колесси», Вид. Львівського обласного Будинку народної творчості, 1945, стор. 17.

Варіант пісні записано 1939 р. в Косівському районі, Станіславської обл. (див. журн. «Народна творчість», № 1, 1940; переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 120—121).

ВІЛЬНІ СЕЛА НАШІ. Записано на початку 1940 р. від селянки О. П. Драновоï з с. Рахиня, Долинського району, Станіславської обл. Друкується за журн. «Народна творчість», № 1, 1940, стор. 81 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 122).

РАДІСНО НАМ СТАЛО — ТАК ЩЕ НЕ БУВАЛО. Записано в травні 1940 р. співробітниками Тернопільського обласного Будинку народної творчості від молодіжного хорового гуртка с. Сущин, Струсівського району, Тернопільської обл. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 446.

ПРИЙШЛА ВЛАДА РОБІТНИКІВ — ПАНІВ РОЗІГНАЛА. Записано влітку 1940 р. від селянина Данила Валька з с. Ямниця, Станіславського району, Станіславської області. Друкується за газ. «Вісті Рад депутатів трудящих Української РСР», К., 10 вересня 1940 р.

НИНЬКИ МИ СВОЇМ БРАТАМ ЩИРУ ШЛЕМ ПОДЯКУ. Записано в серпні 1940 р. в с. Товстеньке, Пробіжнянського району, Тернопільської обл. Друкується за газ. «Комуніст», К., 25 серпня 1940 р.

Складено пісню в с. Товстеньке в лютому 1940 р., коли в західних областях УРСР розгорнулася підготовка до виборів у Верховну Раду Союзу РСР і Верховну Раду Української РСР.

Пошлемо синів народу у Верховні Ради! 24 березня 1940 р. трудящі західних областей України вперше в житті обирали народних представників у верховні органи Радянської влади.

ВЖЕ ПІВНІЧНА БУКОВИНА РАДЯНСЬКОЮ СТАЛА. Записано в жовтні 1940 р. в м. Кіцмань, Чернівецької обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 236.

Пісня оспівує торжество історичної справедливості — возз'єднання 28 червня 1940 р. Північної Буковини з Радянською Україною, що відбулося внаслідок мирного розв'язання радянсько-румунського конфлікту в питанні про Бессарабію і північну частину Буковини.

БЕССАРАБІЯ ВЖЕ ВІЛЬНА, ВІЛЬНА Й БУКОВИНА. Записано в 1940 р. від селянина Луки Стрієшина з с. Настасів, Микулинецького району, Тернопільської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 128).

Бессарабія, а в її складі і Ізмаїльщина, була повернута боярською Румунією Радянському Союзу 28 червня 1940 р. в результаті мирного розв'язання радянсько-румунського конфлікту в цьому питанні.

РОЗКВІТАЄ БУКОВИНА. Пісню склала у 1940 р. відома колгоспна поетеса Параска Юхимівна Амбросій, 1910 р. народження, з с. Задубрівка, Садгірського району, Чернівецької обл. Друкується за кн. Параски Амбросій «Буковинські співанки», К., «Радянський письменник», 1950, стор. 13—14 (далі посилання на це видання)

П. Ю. Амбросій склала багато пісень, які стали народними. Після визволення Північної Буковини Радянською Армією свої коломийки, пісні і вірші народна поетеса присвячує прославленню Комуністичної партії, Радянської влади, колгоспного ладу, трудівників соціалістичних ланів. В роки Великої Вітчизняної війни П. Ю. Амбросій в своїх творах гнівно викривала окупантів — німецьких і румунських фашистів. Після визволення Радянською Армією рідного краю ще з більшою силою зазвучали бойові коломийки і пісні Параски Амбросій. Народна поетеса вступила до лав Комуністичної партії; вона член Спілки радянських письменників України. В 1950 р. вийшло перше, а в 1951 р. друге видання її творів— «Буковинські співанки». В останні роки поетеса склала ряд патріотичних творів про боротьбу за мир, про будівництво комунізму в нашій країні.

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1941—1945 РОКІВ

ЗА КРАЇНУ РАД. Записано в 1947 р. в с. Макарів, Київської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну. Упорядкували М. С. Родіна, М. П. Стельмах», К., Вид-во АН УРСР, 1953, стор. 27.

Текст і музику цього глибокопатріотичного твору склав у 1941 р. пенсіонер Юхим Мусійович Балденко, уродженець с. Макарів.

В НЕДІЛЕНЬКУ РАНО-ПОРАНЕНЬКУ. Записано в кінці 1941 р. в м. Кунгур, Молотовської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 23—25.

Складено думу в кінці 1941 р. Галиною Степанівною Прохаченко, 1919 р. народження, уродженкою с. Триліси, Олександрівського району, Кіровоградської обл.

Друкувалася в багатьох журналах (першу публікацію див. в журн. «Крестьянка», № 21-22, 1942, стор. 4) і збірниках (першу публікацію див. у зб. «Театр і естрада», К., «Мистецтво», 1945).

Російською мовою дума-билина вперше опублікована в зб. «Украина непокоренная. Народные песни и думы», переклади Надії Бєлінович, М., Гослитиздат, 1944, стор. 29—32 (див. також зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 143—145).

Складати твори Г. С. Прохаченко почала в роки Великої Вітчизняної війни; вона створила значну кількість епічних і ліричних пісень та віршів (див. журн. «Дніпро», № 1-2, 1945, стор. 26—27).

ВСТАЛИ МИ ЗА ВОЛЮ КРАЮ. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 151.

Відомі раніші публікації (див. «Хрестоматія з української літератури для 7-го класу середньої школи», К., «Радянська школа», 1949, стор. 12—13) і переклад російською мовою (див. зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 158).

ТА ВІДКІЛЯ МІЙ МИЛИЙ ПРИЙДЕ. Поширена в роки Вітчизняної війни на Харківщині пісня; записала письменниця Варвара Чередниченко в кінці 1943 р. від О. Дубової в с. Печеніги, Харківської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 160—161.

Цей народний твір про велику братерську допомогу Україні від великого російського народу відомий з багатьох публікацій (див. журн. «Україна», № 2,

1944, стор. 13), а також перекладів російською мовою (див. зб. «Сестра Украина (Песни неволи и борьбы). Составил, перевел и обработал Андрей Глоба», М., «Советский писатель», 1947, стор. 72—73; «Песни и думы Советской Украины», стор. 156—157).

ОЙ, З-ЗА ГОРИ ЧОРНА ХМАРА. Складено в 1942 р. колгоспною поетесою Фросиною Андріївною Карпенко, 1905 р. народження, з с. Хороше, Петропавлівського району, Дніпропетровської обл. Друкується за зб. Фросини Карпенко «Розцвітає Україна», К., «Радянський письменник», 1950, стор. 43—44 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 152—153).

Колгоспна поетеса Ф. А. Карпенко склала багато поетичних творів — пісень, віршів, частушок, частина яких надрукована в збірці її вибраних поезій «Розцвітає Україна».

ГЕРОЇНЯ ЗОЯ. Записано в серпні 1943 р. в м. Благовещенськ, Башкирської АРСР, від Ганни Пилипівни Перев'язко, 1884 р. народження, евакуйованої з м. Павлоград, Дніпропетровської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР (переклад див. у зб. «Украина непокоренная», стор. 32—36). Друкується з деякими редакційними виправленнями.

Народна поетеса Г. П. Перев'язко склала кілька епіко-героїчних поетичних творів про нашу радянську дійсність, героїчні подвиги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Твори вона складає усно, тому кожен з них має кілька варіантів. Поетична форма дум Ганни Перев'язко своєрідна; виростає вона з критичного засвоєння оповідачкою основних рис поетичної форми українських народних дум і російських поетичних оповідей («сказов»).

Таня дівчина — «Партизанка Таня», комсомолка Зоя Космодем'янська.

НАСУВАЛА ГРІЗНА ХМАРА. Записано в 1946 р. від народного кобзаря Єгора Хомича Мовчана. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 58—59.

Текст і мелодію пісні склав у 1942 р. Є. Х. Мовчан — учень відомого народного співця С. А. Пасюги.

Мовчан відомий надзвичайно великим репертуаром і майстерним виконанням. Він склав ряд творів про боротьбу за мир, про героїчну працю радянських людей, які будують комунізм.

ПРО МАТІР-УДОВУ. Склав думу в 1945 р., а в 1950 р. доопрацював кобзар Григорій Миколайович Ільченко, 1902 р. народження, з хутора Пилипенкового, Валківського району, Харківської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Переробку першого варіанта цього твору опубліковано російською мовою в зб. «Сестра Украина», стор. 65—69 та в зб. Андрія Глоби «Песни народов СССР», М., Гослитиздат, 1947, стор. 81—85.

Г. М. Ільченку належить також ряд інших поетичних творів, зокрема сатиричних пісень.

ПРОЩАВАЙТЕ, ТАТУ Й МАМО. Записано в серпні 1944 р. в с. Погожа Криниця, Роменського району, Сумської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 79.

Пісня відома в багатьох варіантах (див. переклад іншого варіанта, записаного в с. Жовтневе, Вільховатського району, Харківської обл., в зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 299).

Роменські лагеря. В районі м. Ромни, Сумської області, німецько-фашистські окупанти в 1941—1943 рр. створили концентраційний табір, в якому тримали радянську молодь, яку насильно відправляли на каторжні роботи до Німеччини.

УТЕЧУ Я В ЛІС ЗЕЛЕНИЙ. Записано влітку 1944 р. в Києві від колишніх партизанів. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 78.

Ця народна пісня про нескореність радянських людей, які опинилися на тимчасово окупованій ворогом території, за словами виконавців, була складена і поширена в 1942 р. в Пінських лісах Білоруської РСР.

У ЧЕТВЕР УРАНЦІ МАРИНКУ ЗАБРАЛИ. Записано в червні 1944 р. від самодіяльного хору колгоспниць м. Опішня, Полтавської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 66.

В цій поширеній народній пісні років Вітчизняної війни оспівана героїчна дочка радянського народу комсомолка Марина Гризун, яка брала активну участь у підпільній боротьбі проти німецько-фашистських окупантів та українських націоналістичних запроданців. В 1943 р. комсомолка Марина Гризун загинула від рук гестапівців в с. Михайлівка, Богуславського району, Київської обл.

Вперше опубліковано пісню в газ. «Правда» 8 жовтня 1944 р.; вільний переклад А. Глоби російською мовою надруковано в зб. «Сестра Украина», стор. 64, а також у зб. «Песни народов СССР», стор. 80.

НІ ВОГНЕМ, НІ ГОЛОДОМ НЕ ЗЛЯКАТИ НАС. Записано влітку 1945 р. в с. Петрівка Друга, Олександрівського району, Сталінської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 56.

ДУМА ПРО ОЛЕГА КОШОВОГО. Записано в 1945 р. від кобзаря Володимира Перепелюка, який склав цю думу в 1944 р. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 34—35.

Кашук — підпільна кличка Олега Кошового — одного з активних організаторів і керівників підпільної комсомольсько-молодіжної організації «Молода гвардія», яка діяла у вересні 1942 — лютому 1943 р. в м. Краснодон, Ворошиловградської обл.

Земнухов Іван, Громова Уляна, Тюленін Сергій, Шевцова Любов — члени штабу «Молодої гвардії».

ДУМА ПРО КАРНАУХА. Ця дума про визволення Донбасу від німецько-фашистських загарбників записана в 1946 р. від робітників — учасників художньої самодіяльності паровозного депо станції Слов'янськ, Сталінської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 166—167.

Склав думу робітник М. Г. Богатир, учасник самодіяльного ансамблю кобзарів депо ст. Слов'янськ. В 1945—1946 рр. цей твір виконувався багато разів ансамблем кобзарів як в м. Слов'янськ, так і в навколишніх містах і селах.

Карнаух — командир партизанського загону, що діяв у Слов'янському районі, Сталінської обл.; Карнауха розстріляли гестапівці в 1943 р.

А ХТО БАЧИВ, А ХТО ЧУВ, ЩОБ ГІТЛЕР МОСКВУ ЗДОБУВ. Записано влітку 1943 р. в с. Польова Слобідка, Янушпільського району, Житомирської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 153.

В цій народній сатиричній пісні, яка використовує поетичну форму української народної гумористичної пісні «А хто бачив, а хто чув, хто у мене цю ніч був», висміяно загарбницькі плани німецьких фашистів, поразку гітлерівської кліки під Москвою і Сталінградом.

ІДЕ АРМІЯ РАДЯНСЬКА. Записано влітку 1946 р. від самодіяльного хору паровозного депо ст. Слов'янськ, Сталінської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 218—219.

«Катюші» — реактивні міномети; «Іллюші» — літаки-штурмовики системи Іллюшина.

РОЗПУСТИЛИ ГРИВИ КОНІ. Записано в 1944 р. від молоді в поїзді між станціями Низьківка, Чернігівської обл., і Конотоп, Сумської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 158.

Я ПРОЙШОВ ЧЕРЕЗ ПОЛТАВУ, ЗДРАСТУЙ, КИЇВЩИНО. Записано в травні 1944 р. в с. Мліїв, Городищенського району, Черкаської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 182.

ЗА РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ. Записано у вересні 1943 р. від партизанів загону ім. Кутузова з'єднання ім. М. С. Хрущова. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

Пісня була поширена серед партизанів України й Білорусії.

ТАМ, ДЕ БЕРЕ СВОЇ ВОДИ СЕЙМ, ОЙ, СЛАВНАЯ РІКА. Цю поширену пісню про партизанів-ковпаківців записано в 1945 р. від кобзаря В. Перепелюка, який склав текст і мелодію її. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР. Скорочений текст пісні надруковано в збірці «Українські народні пісні», стор. 477—478.

Сейм, ой, славная ріка. Партизанські загони С. А. Ковпака і С. В. Руднєва, що стали основою партизанського з'єднання Ковпака, були сформовані в районі м. Путивль, Сумської обл., на р. Сейм.

ГЕЙ, ВИ, ХЛОПЦІ-ПАРТИЗАНИ (Партизанська бойова). Склав Степан Максимович Шуплик, 1889 р. народження, уродженець с. Мочалище, Новобасанського району, Чернігівської обл., партизан Ічнянського та Чернігівського партизанських загонів з'єднань двічі Героя Радянського Союзу О. Ф. Федорова і Героя Радянського Союзу М. М. Попудренка. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 107.

Твори Шуплика надруковані в зб. «Пісні з Лісограду» (1943 р.) та в зб. Степана Шуплика «Пісні партизана діда Степана» (1945 р.).

ІДЕ ПОЇЗД ДОВГИЙ, ЗБІРНИЙ. Складено С. М. Шупликом. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 110—111.

ПІСНЯ ПРО ВАТУТІНА. Пісня про командуючого військами 1-го Українського фронту генерала армії Миколу Федоровича Ватутіна. Склав у 1945 р. кобзар П. Носач. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 179—180.

ТО НЕ ОРЕЛ, ТО НЕ СИЗИЙ ПО СТЕПУ ГУЛЯЄ (Пісня про Карпатський рейд з'єднання Ковпака). Записано в 1949 р. від Львівського обласного народного хору. Друкується за зб. «Українська радянська народна пісня», стор. 77—78.

В пісні оспівується Карпатський рейд, здійснений у другій половині 1943 р. з'єднанням партизанських загонів Сумської області під командуванням С. А. Ковпака.

ПІД МОСКВОЮ ЗЛОМИВ ЗУБИ. Поширена в роки Вітчизняної війни сатирична народна пісня про розгром німецько-фашистських загарбників під Москвою. Записано в 1945 р. в Хмельницькій обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 178.

НАША ЛАНКА ФРОНТОВА. Пісня про самовіддану працю колгоспників України на допомогу фронтові. Записано весною 1945 р. від хору колгоспної ланки с. Рубань, Немирівського району, Вінницької обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 163—164.

РОЗВИВАЙСЯ, БУКОВИНО. Цю пісню про визволення Радянською Армією Чернівецької області склала буковинська колгоспна поетеса Параска Амбросій в березні 1944 р. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 185.

ОЙ, НА НАШІЙ ЧОРНОГОРІ. Поширена в Закарпатській області народна пісня про визволення Радянською Армією Прикарпаття в другій половині 1944 р. Записано в листопаді 1949 р. в Києві на республіканському огляді художньої самодіяльності від хору с. Великий Бичків, Рахівського району, Закарпатської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 227.

ВИСОКІЇ ГОРИ. Пісня про визволення Радянською Армією Гуцульщини від німецько-фашистських загарбників. Поширена в західних областях УРСР. Записано в січні 1949 р. від Львівського обласного народного хору. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 169.

ПРО ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ. Склав думу кобзар В. Перепелюк в 1943—1944 рр. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 192—197. Відома дума в кількох варіантах (переклад на російську мову див. в зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 195—196).

ІДЕ ПЕРЕМОГА. Записано восени 1944 р. в с. Рожни, Броварського району, Київської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 206.

НЕХАЙ КВІТНЕ БАТЬКІВЩИНА. Записано в грудні 1949 р. в Києві від самодіяльного хору колгоспної ланки колгоспу «Путь к социализму», с. Ворошилівка, Липецького району, Харківської обл., який виступав на республіканському огляді художньої самодіяльності. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 234—235.

ПРИВІТ ВАМ, МАТУСЮ. Записано в 1947 р. в м. Городенка, Станіславської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 207—208.

РІДНІЙ АРМІЇ РАДЯНСЬКІЙ. Поширена в західних областях УРСР співанка про перемогу Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 488. Варіант цієї пісні записано влітку 1946 р. в с. Бабче, Солотвинського району, Станіславської обл. (див. зб. «Українська радянська народна пісня», стор. 94).

ОЙ, ЗІ СХОДУ ВДАРИВ ГРІМ. Пісня про перемогу Радянської Армії у Великій Вітчизняній війні проти фашистської Німеччини. Записано в 1945 р. від автора кобзаря П. Носача. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 220.

ЗАСТЕЛЮ Я СТІЛ У ХАТІ. Записано від колгоспної поетеси Марії Щербак з м. Ніжин, Чернігівської обл., яка склала слова і мелодію. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 248.

М. Щербак склала ряд інших віршів і пісень про Велику Вітчизняну війну, а також про будівництво комунізму в СРСР, боротьбу радянського народу за мир.

ОЙ, ТО Ж НЕ ЗОРЯ. Записано в Золочівському районі, Харківської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 256.

ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА. БУДІВНИЦТВО КОМУНІЗМУ. БОРОТЬБА ЗА МИР

ТИ, СОЛДАТ НАШ РУСЬКИЙ. Пісня про історичний подвиг російського народу у Великій Вітчизняній війні і його провідну роль у житті всіх народів СРСР. Склав у 1950 р. колгоспник Василь Назарович Кривченко з с. Парафіївка, Ічнянського району, Чернігівської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

НЕ ЗАБУВАЙ СИНІ ГОРИ. Записано в 1947 р. в Закарпатській області композитором П. Милославським; виконується Закарпатським народним хором. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 238.

РОЗЦВІТА ЗЕМЛЯ РАДЯНСЬКА. Записано в 1946 р. в с. Засулля, Роменського району, Сумської обл. Друкується за зб. «Великому Сталіну», стор. 259.

ОЙ, НА ГОРІ, НА ГОРІ. Поширена пісня про боротьбу за дострокове виконання народногосподарського плану першої післявоєнної п'ятирічки. Записано в 1946 р. від автора її кобзаря П. Носача. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 510—511.

РОЗЦВІТАЄ УКРАЇНА. Склала в 1949 р. колгоспна поетеса Ф. А. Карпенко. Друкується за зб. Фросини Карпенко «Розцвітає Україна», стор. 31.

ПІСНЯ ПРО КРИВБАС. Записано в 1948 р. на заводі «Комуніст», в м. Кривий Ріг, Дніпропетровської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ГЕЙ, ЗАСПІВАЛО ВСЕ В КАРПАТАХ. Записано в листопаді 1949 р. в Києві на республіканському огляді художньої самодіяльності від агіткультбригади с. Липча, Хустівського району, Закарпатської обл. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 223—224.

ОЙ, ПРОСЛАЛАСЬ ДОРІЖЕНЬКА. Популярна народна пісня про воз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській Соціалістичній державі. Друкується за зб. «Українська народна поезія про Велику Вітчизняну війну», стор. 189—190 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор 206—207).

Пісня друкувалася багато разів. Склав пісню кобзар В. М. Перепелюк у липні 1945 р.

ПІСНЯ КРИВОРІЗЬКИХ ГІРНИКІВ. Записано в 1948 р. на першій будівельній дільниці тресту «Кривбуд», в м. Кривий Ріг, Дніпропетровської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

НЕ ТА УКРАЇНА, ЩО КОЛИСЬ БУЛА. Пісня про непоборну силу дружби народів СРСР. Записано в 1948 р. від колгоспної поетеси Фросини Карпенко, яка склала слова і мелодію пісні. Друкується за зб. Фросини Карпенко «Розцвітає Україна», стор. 13—14 (переклад див. у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор 266).

ОЙ, ТИ, ПОЛЕ, ПОЛЕ, ШИРОКЕ, ПРОСТОРЕ. Склала в 1948 р. Фросина Карпенко. Друкується за зб. Фросини Карпенко «Розцвітає Україна», стор. 27—28.

КОЛГОСПНА ЗАСІВНА. Записано влітку 1951 р. від колгоспного самодіяльного хору с. Диканька, Полтавської обл. Друкується за зб. «Свято врожаю. Упорядкувала З. Василенко. Редакція та вступна стаття М. Гордійчука. Літературна редакція М. Стельмаха», К., «Мистецтво», 1952, стор. 43—44.

Пісню склала в 1948 р. Фросина Карпенко (див. Фросина Карпенко, «Розцвітає Україна», стор. 20—21; переклад у зб. «Песни и думы Советской Украины», стор. 242—243).

ЗАКАРПАТСЬКА КОЛГОСПНА. Поширена в Закарпатті народна пісня про перемогу колгоспного ладу в цій наймолодшій області Радянської України. Друкується за зб. «Українські народні пісні», стор. 529—530. Текст скорочено.

У колгоспі Димитрова кукурудза, ой, здорова. Говориться про колгосп ім. Димитрова, м. Мукачеве, Закарпатської обл., в якому в 1947 р. ланковий Пенчо Пенчев за вирощений ним високий урожай кукурудзи був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці.

ОЙ, ТЕПЕР МИ ГОСПОДАРІ. Записано від агіткультбригади с. Липча, Хустівського району, Закарпатської обл., під час республіканського огляду художньої самодіяльності в Києві (листопад 1949 р.). Друкується за зб. «Свято врожаю», стор. 45—46, скорочено.

УРОЖАЙНИЙ ЛАН ДОВКОЛА (Пісня про Героя Соціалістичної Праці Марію Фастову). Майстерно виконує цю пісню самодіяльний хор художньопромислової артілі ім. Клари Цеткін, м. Решетилівка, Полтавської обл., від якого і записано текст у листопаді 1949 р. під час республіканського огляду самодіяльності в Києві. Друкується за зб. «Свято врожаю», стор. 32.

Слова пісні належать співробітникові Полтавського обласного Будинку народної творчості А. О. Пашку.

Оспівується в пісні ланкова колгоспу ім. Паризької Комуни, Семенівського району, Полтавської обл., Марія Луківна Фастова, яка за свою героїчну працю удостоєна в 1947 р. звання Героя Соціалістичної Праці.

НАША ШАХТА У ЗМАГАННІ. Записано в 1949 р. на шахті ім. Фрунзе, Криворізького залізорудного басейну, Дніпропетровської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ОЙ, РАДІСНО, РАДІСНО В НАШІМ КРАЇ ЖИТЬ. Пісня про будівництво гідроелектростанцій на Волзі і Дніпрі. Склала в кінці 1950 р. Параска Амбросій. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

ПІД ЗОРІ КОМУНИ ЯСНІ. Записано влітку 1951 р. в м. Черкаси. З матеріалів Центрального Будинку народної творчості УРСР.

НАД ПОЛЯМИ ХОДИТЬ СЛАВА. Записано в 1947 р. під час огляду художньої самодіяльності Сумської області від бандуриста А. В. Досенка з м. Охтирка, Сумської обл. Друкується за зб. «Свято врожаю», стор. 16, скорочено. Автором тексту і музики є кобзар А. В. Досенко.

НАША ПІСНЯ ГОЛОСНАЯ. Пісня про боротьбу народів світу на чолі з Радянським Союзом за справедливий демократичний мир у всьому світі, проти американо-англійських паліїв нової світової війни. Склав у жовтні 1950 р. кобзар В. М. Перепелюк. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

С т о п'я т н а д ц я т ь м і л ь й о н і в. В Радянському Союзі під Стокгольмською відозвою Всесвітньої Ради Миру про заборону атомної зброї і оголошення воєнним злочинцем того уряду, який першим застосує цю зброю, поставили свої підписи 115 мільйонів чоловік.

А з а н а м и щ е п'я т с о т і д у т ь. Крім 115 мільйонів трудящих СРСР, під Стокгольмською відозвою підписались ще понад 500 мільйонів чоловік у різних країнах світу.

ПРО КОРЕЮ. Дума про розбійницький напад американських імперіалістів на Корейську Народно-Демократичну Республіку і про героїчну боротьбу корейського народу за незалежність, честь і свободу своєї вітчизни. Склав у серпні 1950 р. кобзар Григорій Ільченко. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

МИ ХОЧЕМО МИРУ. Пісню склала Параска Амбросій в 1951 р. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

У РАДЯНСЬКОМУ СОЮЗІ (Пісня про мир і дружбу народів). Записано композитором П. Батюком у Харківській обл. в 1950 р. Друкується за газ. «Радянське мистецтво», № 35 (386), 21 серпня 1952 р.

ПРОЩАЙ, ЛЮБИМИЙ БАТЬКУ НАШ. Склав 9 березня 1953 р. колгоспник Василь Кривченко. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

НАВІКИ З МОСКВОЮ. Записано від кобзаря П. Носача. Слова і мелодію пісні кобзар склав у другій половині 1953 р. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

В цій пісні, як і в наступних народних творах, складених в останній час, оспівується визначна історична подія в житті нашої країни — 300-річчя возз'єднання України з Росією — велике свято українського, російського і всіх народів Радянського Союзу, прославляється непорушна дружба народів.

НЕПОРУШНА ДРУЖБА (Дума про возз'єднання України з Росією). Записано від учасників самодіяльного ансамблю кобзарів виробничого комбінату Київського міського товариства сліпих. Складено думу в Києві в 1953 р. З матеріалів фольклориста М. П. Полотая.

ОЙ, ЗЛІТАЙТЕ, СОКОЛОНЬКИ. Записано в листопаді 1953 р. від учасників самодіяльного хору с. Стайки, Ржищівського району, Київської обл. Слова і мелодію пісні склали місцеві вчителі. Друкується за газетою «Радянське мистецтво», № 52 (453), 16 грудня 1953 р.

ОЙ, ЗБИРАЛИСЯ НА РАДУ. Записано в січні 1954 р. від хору Царичанського районного Будинку культури, Дніпропетровської обл., в Києві під час республіканського огляду художньої самодіяльності. З матеріалів Центрального Будинку народної творчості УРСР. Слова цієї пісні склав І. Кремльов, музику написав М. Шерстюк.

БАТЬКІВЩИНО НАША ЛЮБА, ВОЛІ ПЕРЕМОГА. Склала в 1945 р. Параска Амбросій. Друкується за зб. Параски Амбросій «Буковинські співанки», 1950, стор. 86.

ШІСТНАДЦЯТЬ РЕСПУБЛІК — ШІСТНАДЦЯТЬ СЕСТЕР. Записано в 1950 р. в с. Переволока, Бучацького району, Тернопільської обл. З матеріалів Інституту МФЕ АН УРСР.

КОРОТКИЙ СЛОВНИК МАЛОЗРОЗУМІЛИХ СЛІВ

Адамашка — рід шовкової тканини; тут шовкова одежа.
Айно — так; тут — тільки.
Альбо — або.
Арештована гарматами — озброєна гарматами.
Асесор — тут становий пристав.
Аще — якщо.

Байдувати — байдикувати, гуляти, нічого не робити.
Байрак — невеликий ліс по степових ярах та балках.
Барбоси — тут жандарми і поліцаї.
Барзе, барзо, ізбарзе—дуже: барзо дивен—дуже дивний, дивовижний.
Басани — обшивка одежі для прикраси.
Басурман, басурманський — магометанин, зокрема татарин; вживалося і як лайливе слово.
Бати — бити.
Баша — паша.
Бефель — наказ.
Би — аби, якби, щоб.
Би'м —я, мене, а також — щоб я.
Бирка — вівця; шапка-бирка — шапка з овечого смушка.
Бідити — бідувати, терпіти біду, лихо, нещастя.
Біларапська земля — білоарабська; тут турецька.
Білозір, білозор — ясноликий, мудрий.
Біляки — багата біла літня одежа з габи, білого сукна.
Блєховати — заковувати в залізні кайдани.
Боєв сє — боявся, лякався.
Боката, буката — шматок чогось.
Борше — швидше.
Бравославець — хвалько, чванько.
Бранка — полонянка.
Булава — коротка палиця з кулеподібним потовщенням на одному кінці; в старовину знак військової або адміністративної влади.
Булатнії саблі — шаблі з булату, спеціальної надзвичайно міцної сталі.
Бунчук — коротке древко з металевими прикрасами і кінським хвостом, знак військової влади отамана, гетьмана.

Бурлак, бурлака — бездомний, бідний, найманий робітник за часів кріпацтва.
Бурунька — люлька; тут люлька, виточена з березового кореня.

Важити — замишляти, мати на увазі, щось замірятися зробити.
Ватаг — отаман, керівник.
Вахи — лахміття, драна бідна одежа.
Верета — мішковина; тут бідна одежа з мішковини.
Видить ми ся — бачу я, бачиться мені, мені здається.
Виходок — вбиральня.
Відков — звідкіля: тут — з чого.
Війт — сільський або волосний староста чи старшина.
Вірлята — орлята.
В'ни — вони.
Возовий — проїжджий возом, а також податок за проїзд возом.
Во́йний, во́йна — воїовничий, хоробрий, мужній.
Воковита, оковита — горілка.
Волитися — тут бажати чогось.
Волоки валові — зав'язки з валу від постолів, лаптів або личаків.
Волоський — молдавський.
Вспішитися — поспішати, швидко щось робити.
В'язові постоли — взуття з лика в'язу.

Габа — дороге біле турецьке сукно.
Газда — господар, хазяїн, а також селянин.
Гайдамака — в XVII—XVIII ст. козак, селянин — повстанець проти соціального і національно-релігійного гніту.
Гайдук, гайдуки — в XVI—XVIII ст. солдати придвірного війська феодалів; солдати-найманці, а також карателі.
Гайнувати — знищувати.
Галера — каторга, велике гребне судно в середньовічній Туреччині, на якому гребцями були невільники, зокрема слов'янські, прикуті ланцюгами до лав.
Га́разд — порядок, лад.
Гербата — напій; в сучасній польській мові гербата означає чай.
Гишечки — ноги, ніжки; тут дрібні кісточки.
Глиця — тут стовпчик у дерев'яній кладці (через річку) або в огорожі.
Гміна — волосне правління.
Гнів положити — розгніватися.
'Го — його.
Годний — гарний, а також добрий, здоровий.
Голдувати — давати данину, бути залежним від поборів.
Голиця — місце, розчищене від дерев, лісу.
Голота — біднота, бідняки.
Гонорова служба — знатна служба з великим чином і доброю оплатою.
Гординський шлях — ординський шлях, шлях, вибитий татарською ордою під час спустошувальних наскоків на українські землі.
Горівка — горілка.
Госпо́да — власний будинок, господарство.
Господар волоський — правитель, князь молдавський.
Гуляти (в степу, на долині) — воювати, відбивати напад ворогів.
Гуменний — панський наглядач за роботою кріпаків або наймитів на току.
Гурба — юрба.

Десяцький — тут помічник старости чи старшини, який виконував поліцейські обов'язки.
Джура, чура, цюра — козацький слуга, помічник, товариш, довірена особа військового керівника.

Джура — джур; страва з непросіяної вівсяної муки без приправи; бідна страва.
Дзига — тут коловорот колодязя.
Диби на ноги — кайдани для ніг з великої колоди.
Дідич — поміщик, великий землевласник.
Д'них — від них.
Доїсти — надокучити, набриднути.
Домарі — домохазяї; тут селяни.
Домов ся вернули — повернулися додому.
До рахунку — до волості, а також до числа.
Дос', доста — досить, багато.
До 'статного — до останнього, всі до єдиного.
Драб — тут бідняк.
Драчка — битва.
Дрогове — подорожнє, податок за користування дорогами, що проходили через державні або поміщицькі землі.
Дука, дукач — багатій.
Дукат — старовинна золота монета; тут золотий червінець.
Дуки-сребраники — багачі, вельможі.
Дула бити — бити взашій.
Дусити в руках — тут міцно тримати в руках, душити.

Едеман — вид шовкової тканини.
Есаул — осавула, поміщицький прикажчик, наглядач за кріпаками або наймитами, а також офіцерський чин у козацькому війську.

Єгда — коли.
Єднати — тут піймати і знищити.
Єк — як.
Єкус — якусь, якась.
Єли казати — стали казати, говорити.
Єси — є, есть.

Жалувати — жаліти, а також плакати.
Же — що.
Желувати — бажати, а також жаліти.
Живот, живота — життя.
Жлукто — видовбана з цілої колоди велика діжка для пропарювання білизни.
Жмачок — жмут, шматок.
Жовнір — солдат.

Завивало — чалма.
Завше — завжди.
Загродова шляхта — окружна, повітова дрібна шляхта.
Задобіддя — до обіду, перед обідом.
Заставщина — закладання
За твоєю головою — під твоїм керівництвом.
Зашелескотіти — тут зарябіти в очах від чийогось швидкого бігу.
Збиткувати — тут чинити збитки, займатись здирством.
З волоського боку — з Молдавії.
Згара — зграя, банда.
Здало — вдало, здорово.
Здекутор — екзекутор; тут чиновник, який примусово збирав податки з застосуванням фізичного покарання боржника.
Здикуційні кошти — гроші, взяті шляхом екзекуції, в примусовому порядку.

Зецерувати — муштруватися з примусу, примусово.
Злапати — зловити, спіймати.
Златоглави — дорога верхня одежа з шовкової парчі, витканої або вишитої золотом чи сріблом.
Змудрувати — тут змордувати, закатувати.
Знаменами обкидати — оточувати полками.
Золотий — злотий, в старовину монета в п'ятнадцять копійок.
Зрабувати — загарбати, забрати.

Ись — ти.

Ізгвалтувати — тут збентежити.
Іно — тільки, лише.
Іста, істий — справжня, справжній.

Їднати — тут завойовувати, примушувати силою.

Кабачна — шинкарка.
Камлицькі князі — кримсько-татарські хани.
Камратиська — товариші.
Канóн — тут гармата.
Карбач — батіг, нагайка, канчук.
Кармазин — сукно темночервоного кольору; тут дорога верхня одежа з кармазину.
Карта, картка — повістка, лист.
Каюк — річковий човен, зроблений з цілої колоди.
Кватера — тут місце в шинку.
Кватира — тут кватирка.
Келеп — чекан, палка з рукояткою, звичайно з металевою набивкою.
Кем — дай, подайте; тут — коли.
Кендериця — кукурудза.
Киндяк — рід бавовняної тканини; тут різнокольорові смуги на одежі.
Кінва, коновка — дерев'яний посуд для пиття, місткістю близько літра.
Кіш, кош — козацький табір; тут місце розташування військового керівництва, центр Запорозької Січі.
Клейноди — атрибути влади.
Клич — репутація; луччого клича — хорошого імені, доброї слави.
Ключник — наглядач над невільниками на галері.
Кляйники — одежа.
Коби — якби, коли б.
Колот — колотнеча, битва.
Компанійці — тут козаки-кіннотники в XVIII ст.
Компанія — тут рота, військовий загін.
Конфідент — поліцейський агент, шпик.
Копа грошей — тут 50 копійок.
Корогва — тут запорозький прапор.
Котюг — кусок, шматок.
Кошовий — начальник коша, кошовий отаман — військовий керівник Запорозької Січі.
Красний — чудовий, хороший, гарний.
Крейсамт — повітове, окружне начальство, влада.
Кремінал — в'язниця, тюремний зàмок.
Крепірувати — мучитись.
Крижем ударитися — упасти в знемозі, знепритомніти.
Кризент — див. крейсамт.

Кричʼїв бим — кричав би я.
Крулевські ляхи — тут королівська шляхта.
Ку — до.
Кубок — тут металевий посуд для пиття вина або горілки, велика чарка.
Кужіль — розчесаний і підготовлений до прядіння льон чи коноплі.
Кульбака — сідло.
Курецейні — податок за курей.
Курінь — невеликий козацький військовий підрозділ, а також невеликий населений пункт чи примітивне житло.
Кутуз — тюрма, в'язниця.
Куцко та бирко — собаки-вівчарки.

Ладівниця — тут патронташ.
Лайтан — рейтар; переважно так називали найманих іноземних солдатів-кавалеристів.
Лементар — регіментар, воєначальник, командуючий військами.
Летяга — нетяга, бідняк, у якого немає худоби, майна, навіть домівки.
Ли — чи.
Лисковий бук — лисковий кий, кий з міцного горіхового дерева, що блищить від довгого вживання.
Листи визволенні — документи, грамоти про звільнення від рабства або кріпацтва.
Листя — тут документи, листи.
Лісні — тут урядовці.
Локоть (полотна) — старовинна міра довжини, приблизно півметра, тобто від ліктя до кінця середнього пальця руки.
Луччої руки — майстер на всі руки.
Людська денежка — копійки старцям, жебракам.
Лядуй — гадай, міркуй.

'М — їм, ним, а також мене, мені.
Малахай — канчук, нагайка.
Мандатор — особа, що діяла за певним дорученням; тут уповноважений поміщика, управитель маєтками в кол. Галичині та Буковині.
'Ме ліпше жити — буде, матиме можливість краще жити.
Мѐте — маєте, повинні.
Мито — пошлина, плата за право торгувати; тут плата за право проходити землею, мостами чи шляхами якогось магната або держави.
Мі — мені.
Міло — дрібно, мілко.
Міст — тут стіл.
Мітка — старовинна міра ниток 40—50 пасом; пасмо — 30 ниток.
Молот — тут військові сутички, битва.
Монарха — монарх, імператор.
Монетки — достатки, майно.
Мостивий — знатний пан, великий вельможа.
Мочар — низьке, болотисте місце, трясовина.
Мультанська земля — тут земля, підлегла турецькому султану, зокрема молдавська.
Мя — мене.

Наврятити — тут приготувати, зібрати.
Нагаї, нагайці — тут кримські степові татари, ногайська орда.
На гостину — в гості.
Наділок — тут піхва для шаблі.

Надольський — анатолійський, турецький.
Най — нехай, хай.
На прикові — бути прикутим до чогось.
Настановляти — призначати, назначати, научати.
Натиски коню — натискати на коня, бити в боки стременами.
Наущати — навчати.
Нафтов обілляти — облити гасом.
Недовірок — ренегат, відступник, зрадник свого народу.
Не знобився — тут невдача.
Не ледайкому — не абикому, а достойній людині.
Ненужлі — ніж, чим.
Неошатно — бідно, не нарядно, обідрано.
Неспособна — тут не здатна для роботи.
Нетяга — голота, бідняк, що не має ні тягла, ні домівки.
Не хлопець — тут не кріпак.
Ниньки — тепер, зараз.
'Ні — мене, мені.
Ні'ка — ніяка.
Ніц, ніч — нічого.
Нічка четвертенька — вночі під четвер.
Норцове пиво — тут молоде, не готове ще для вживання пиво.
Ня — мене.
Ньїж мі — чим (ніж) мені, а також майже.

Оберешт — полковник.
Обібрати — взятися, стати, згодитися на якусь справу.
Облавок — борт судна, галери.
Облаз — тут обманна позика, обманна лотерея.
Облудний — брехливий; тут ошуканий, обдурений.
Оболонь — низьке лугове місце.
Обушок щирозлотний — чекан, ручна золота зброя.
Одамашка — адамашка.
Од дуба до дуба — від човна до човна; дуб — човен, видовбаний з цілого стовбура дерева, зокрема з дуба.
Одпочати — відпочити, відпочивати.
Окличен — відомий, знаний далеко.
Оковита — горілка.
Оком ан — тут економ-каратель.
Округ оступати — оточувати, окружати.
Опанчина, опанча — епанча, рід верхньої одежі; опанчина — погана одежа з епанчі.
Опачина — велике весло на гребному судні, яким гребли кілька чоловік разом.
Опочинок — відпочинок.
Орнаута — арнаутка, сорт ярої пшениці.
Осадити — оточити, обложити.
Осавула — див. есаул.
Осмотряти — дивитися, оглядати.
Остроги — шпори.
Острожні — тюремні.
Оступати — облягати, оточувати.
Осьмак — старовинна монета в чотири копійки, вісім грошів.
Отаман — військовий керівник; тут керівник козаків і озброєних селян (військовий отаман), а також старший над групою селян у поміщика.
Очерт — коло; очертом сідати — сідати колом.

Палонка — паланка; тут укріплений частоколом і земляним валом населений пункт.

Паровії — селяни, які мали пару волів.

Патрон — тут портрет.

Паче — краще, а також дужче, сильніше.

Паша — турецький вельможа, великий пан.

Персть — земля.

Пивниця — винний склеп, льох.

Пильний — невідкладний, потрібний, спішний.

Писар військовий — начальник військової канцелярії; тут — канцелярії гетьмана.

Пищаль — старовинна вогнепальна зброя, довга і важка рушниця, яка заряджалася з дула.

Півчвартаста — триста п'ятдесят.

Півшести — п'ять з половиною, а також три.

Пікінери — частини російської армії, озброєні піками.

Пінована пляшка — міцне, піноване вино, особлива міцна горілка.

Побусурманитися — прийняти магометанство, зрадити і стати на бік турецько-татарських загарбників.

Повідати — оповідати, розказувати.

Повоз — віз, хура.

Подина — низька місцевість, яка іноді заливається водою, низька долина.

Подушне — податок, подушний податок.

Поєдинки — ті, що мали по одному волу.

Позривати якорі з турецької каторги — зірвати з якорів галеру, до якої турецькі феодали приковували невільників.

Покровена — покрита.

Поламнути хрест — зрадити, порушити присягу.

Поліг — рівне низьке місце коло річки; тут зелений покіс, зелена трава.

Полкові і сотенні города — міста, в яких знаходилися військово-адміністративні і економічні центри полків і сотень.

Полонина — гірська рівнина, яка знаходиться вище лісової смуги; звичайно гірське пасовисько в Карпатах.

Полуда — більмо, засліплення очей.

Польовий — панський економ, наглядач в полі за кріпаками і наймитами.

Понажено та через мечу положено — порубано в рукопашному бою.

Порєдок — порядок, лад.

Постановляти (вина) — поставити на стіл, замовити вина.

Постать, постатька — ділянка, частина поля.

Потала — знищення.

Потреба — битва, бій.

Починати — чинити, діяти.

Пошпотатися — спіткнутися.

Преж — через.

Преступити закон — порушити закон.

Прийдена воля — воля, свобода, що вже прийшла, настала.

Прийдесь — доведеться, прийдеться.

Прилежати — умерти.

Примар — урядовець, волосний старшина; примарія — волосне правління.

Приняти кайданами — прив'язати кайданами, прип'яти.

Припіл — пола, згорнута так, щоб у неї щось класти.

Присішки — стремена.

Присяжний — довірена особа в старі часи.

Публіки — оголошення, повідомлення новин.
Пустай — пустир.
Пустопаш — без пастуха; тут без прив'язу і нагляду.
Пуцувати — чистити, терти.

Ратище — спис.
Ребро — гірське пасмо, що круто обривається.
Рѐвне — дуже гірко, дуже жалібно.
Регімент — полк.
Рейстровий козак — реєстровий козак, тобто занесений до реєстру, списку, введеного польськими королями в XVI—XVII ст. на Україні.
Рейтар — найманий іноземний солдат-кавалерист.
Ринський — монета вартістю близько карбованця.
Різа — ділянка поля, лісу.
Ровта — військовий загін; тут жандармська військова частина.
Рогожовая опанчина — погана одежа, одежа з рогожі.
Роздолля — широка низька долина.
Розпізнатися — тут зазнати лиха, перетерпіти.
Роковий день — день, що буває раз у рік, річне свято.
Рота жінок — група, гурт жінок.
Руга — церковна або попівська земля.
Ряжина, ряжиня — погана одежа, одежа з рядна.

Салтан — султан; тут монарх, турецький султан.
Самопал — старовинна рушниця, пищаль.
Сарака — бідний, нещасний, бідолашний.
Се дивили — дивувалися.
Се зістали — залишилися.
Семеряга лихая — сермяга погана, погана верхня одежа з ряднини.
Семип'ядний — у сім п'ядей, приблизно коло півтора метра; п'ядь — старовинна міра довжини, приблизно одна п'ята метра.
Сенат — тут вища судово-адміністративна установа в царській Росії.
Се сокотити — стерегтися, оберігатися.
Синило — синя фарба, синька.
Сириця — сиром'ятна, недовироблена шкіра.
Сировець — тут брага для пива.
Сірома, сіромаха — голота, біднота.
Сіроманець — вовк.
Сіром'яга —бідна верхня одежа, серм'яга.
Сірячина — сіряк, верхня одежа з валяного овечого сукна домашнього виробництва.
Сітинати — рубати.
Січовики — тут жителі Запорозької Січі, запорозькі козаки.
Скамниця — тут склеп, магазин.
Скарбовий — казенний; тут робітник у склепах поміщицького маєтку.
Скрипниця, скрипиця — колодка, дерев'яні кайдани.
Сли — чи, чи чуєте.
Смерти стемне виділи — смерті ви моєї не бачили.
Собивати — збивати ноги, руки, калічити.
Сой — себе.
Сокотити ся — оберігатися, остерігатися.
Соломаха — їжа з рідкого тіста; тут бідна їжа з рідкого житнього тіста, звареного на солоній воді без будь-якого жиру.

Солтис — сотський; тут сільський староста за часів білопольської окупації Західної України.
Сомиря, сомиряти — тут замирятися, просити миру.
Сор — розор, погром.
Сотник — командир військового підрозділу, сотні, а також начальник військово-адміністративної і територіальної одиниці, яка входила до складу полку.
Спильна — пильно, уважно.
Співанка — коломийка, коломийкова пісня.
Спускана на пожарі — знищена, спалена.
Стація, стацья — постій війська за рахунок населення; такі постої польських військ дуже розоряли трудящих; слово «стація» означає також повинність, побори, тягар, зловживання.
Стєгати — стягати, здирати.
Стожари (іскри) — тут надзвичайної сили вогонь.
Стражник — нижчий поліцейський чин в сільських місцевостях, підлеглий уряднику.
Стрівбочки — кайдани.
Стріча — зустріч.
Судома — тяжка хвороба, корчі; велике лихо.
Сукман — сірячина, верхня одежа, кафтан.
Супліка — письмова просьба, скарга, звернення, а також лист.
Супровіт — старший війт.
Ся забавили — затрималися, забарилися.

Таволга — лугова рослина, з стебла якої в старовину робили канчуки і шомполи для рушниць.
Талер, таляр — старовинна срібна монета.
Тарель — талер.
Те, тя — тебе.
Тиляги — старовинна захисна одежа, лати із залізних або інших металевих пластинок; тиляги вживалися замість кольчуг.
Тис — особлива порода хвойного дерева, яке відзначається міцністю і довговічністю; тис іде на спорудження кораблів; **тисова лавка** — лава з тису.
Ті — тобі, тебе.
Тілько — стільки.
Товар — худоба.
Товариство кревне і сердечне — нерозривне братство, тісно згуртоване товариство; щирі друзі.
Товди — тоді, того часу, в той час.
Топір, топірець — палиця з металевим топірцем замість рукоятки.
Тось — ти.
Тота — та, вона сама.
Тузлук — розчин кухонної солі для соління чого-небудь; тут дуже солона переварена вода.
Турський — турецький.

Убезпечати — застерігати, завіряти.
Удобний — достойний, той, хто придатний саме для певної справи.
Унгар — угорець, мадьяр.
Упадеться — попаде до рук.
Упомни — запам'ятай.
У предмету — для прикмети, на прикмету.
Урєд — місцева влада, повітова влада.

Урікати — докоряти.
У самому хмелю бував — був дуже п'яний.
Ушкала, ушкали — річкові розбійники; тут турецько-татарські загарбники.

Файно — гарно, красиво, добре.
Фасувати — бідувати, мучитись.
Фафурига — тут поліцейський, городовий.

Хлівонька — кривавиця; **запекти хлівоньку** — пролити кров у бою.
Хло' — хлопці, люди.
Хлопок — тут джура, а також слуга з кріпаків.
Хорунжий — чин у козацьких військах, а також прапороносець.
Хоць — хоч, хоча.
Хрунь — запроданець, людина без совісті.
Худоба — достатки, рухоме майно, в тому числі худоба.

Царина, цариночка — засіяне поле; тут огорожене від поля місце, вигін, а також місце для випасу худоби.
Цвітом процвітана галера — галера, розмальована різнокольоровими яскравими фарбами.
Цент — тут американська дрібна монета, сота доля долара.
Ци — чи.
Цижми — чоботи; тут грубе взуття.
Цісар — австрійський імператор.
Цуромки — суремки, військові сурми, труби.
Цюра — джура.

Червоний золотий — червінець, монета з чистого золота.
Чердак — тут капітанський місток.
Чересок, черешок — черес, широкий подвійний шкіряний пояс, в якому раніше носили металеві гроші.
Черкелесенький кізочок — тут козел в отарі овець.
Черницев зілляти — залити мазутою, дьогтем.
Честь — частина.
Чечень — тут козак-чеченець.
Чічка — квітка.
Чуги — верхня чоловіча одежа в Прикарпатті: шерстяна накидка, вид свитки без рукавів.
Чуда — поміст на судні, капітанський місток.
Чужениця — чужий, нерідний, іноземець.
Чупер — чуприна, чуб.
Чура — джура.

Шанці—земляні укріплення, окопи.
Шарварок — примусова робота на пана; тут робота на панському дворі, а також податок у панській Польщі на утримання доріг.
Шати — багата верхня одежа, риза.
Шлик, шличок — рід головного убору; тут висока смушева шапка з довгим суконним верхом, який іноді закінчується китицею; в думі — з бархату.
Шостак — дрібна монета в три копійки, шість грошів.
Шрубок — шруб; тут пробка для пляшки з різьбою.
Штверці — шлея, пристосування для перенесення великого вантажу однією людиною.

Штирі та бирі — тут назва овець.
Штудерувати — муштрувати.

Ще 'сь — ти ще.
Що муть волю ймити — що матимуть волю.
Щирозлотий — з чистого золота.

Юж — вже.
Юрком в'язати — в'язати снопи за допомогою юрка, спеціального дерев'яного кілочка.

Яв ся, яли — взяв, взяли, став, стали.
Яничари, яниченьки — привілейовані піхотні війська в султанській Туреччині, які використовувалися для каральних операцій; відзначалися особливою жорстокістю.
Яриза — ярига, нижчий військовий, поліцейський служитель; тут перекладач.
Яра бджола — рання, весняна бджола.
Ярий віск — білий віск, від ранніх взяток бджіл.
Ясина — галас, крик, тривога.
Ясир — полон, здобич, яка складалася з населення, взятого в неволю, а також неволя, рабство.
Яса — галас, шум, а також салют, привітання гарматними пострілами.
Ячати, ячити — кричати по-лебединому, кричати, шуміти.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК

А в нашого Харка, а сотника-батька (Пісня про Харка і пана Паволоцького) 183
А в неділю пораненько 170
А в неділю рано, як ми повставали . . . 445
А в середу рано (Пісня про «пацифікацію») . 440
А хазяйський син рано пообідав 282
А хто бачив, а хто чув, щоб Гітлер Москву здобув . . 497

Батьківщино наша люба, волі перемога . . . 567
Бессарабія вже вільна, вільна й Буковина 463
Біда, мати, біда, мати, біда з бідочкою (Пісня про вбивство пана Селівановича) 264
Бідна вдова і три сини 216
Будем уряд обирати, як велить Новий Закон (Пісня тисячниць) . 406

Вдова Сірчиха-Іваниха . . . 148
Верховино, світку ти наш . . . 447
Вже Північна Буковина радянською стала 462
Вийду я у поле, гляну на село . 397
Вилітали орли з-за крутої гори . . 205
Випустив цар маніфест . . . 305
Високії гори 514
Виходила дитина з-під білого каменя (Пісня про сина Степана Разіна) . 143
Від Килії до Ізмайлова покопані шанці (Пісня про взяття Ізмаїла й Килії) 230
Відпустили селян на свободу 270
Вільні села наші 457
Вітер з поля, хвиля з моря . . 273
В неділеньку рано-пораненьку . 468
В самурая зла обіда . . . 417

В славнім місті під Хотином (Пісня про взяття Хотина) 160
Встали ми за волю краю 471
Всього світу капітал знов похід лаштує 408
Втеча з турецької неволі 59
Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі (Три брати азовські) 61
В Цариграді на риночку (Пісня про Байду) 16
Вчора була суботонька, сьогодні неділя 286
В шахту спускається — з світом прощається 279

Гей, ви, хлопці-партизани (Партизанська бойова) . . . 504
Гей, гей, гей! Та хто горя не знає . . . 212
Гей же, да журба мене скрутила 208
Гей, заспівало все в Карпатах 539
Гей, на біду, на горе 69
Гей, несись, наш спів, над морем 407
Гей, нумо, хлопці, ми комсомольці 373
Гей, сходило сонце ясне (Пісня п'ятисотенниць) . . 402
Гей, чого ти розквітаєш, колгоспнеє поле . . . 395
Гей, ще сонце не зійшло 389
Героїня Зоя 475
Годі, коню, в стайні спати (Пісня про Семена Палія) . . 151
Годі стогнати, годі терпіти 330
Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві 78
Гомін радісний, бадьорий (Пісня про Пашу Ангеліну) . . 401
Горить Іспанія в огні (Пісня про боротьбу революційної Іспанії) 419
Гуцульщино, пишна чічко 454
Гучно ллється волі пісня (Пісня про Донецький полк) . . 372

Десь поїхав син, гей, на Дальній Східний край 415
Де ти, бурлак, забарився 244
«Добре» нам таки живеться 439
До вдовиного двора лежить доріжка нова 201
Долой панів, долой царя 308
(Дума про возз'єднання України з Росією). Непорушна дружба . 561
Дума про Карнауха 495
Дума про Олега Кошового 486

Є хороші пісні у моїй стороні 332

Жив дома — добра не знав 245

За горою за крутою косарики косять (Пісня про вбивство пана Селівановича) 266
Задумали Базилевці (Пісня про Турбаївське повстання) 223
Зажурився бідний сірома 198

Зажурилась Україна, бо нічим прожити 11
Закарпатська колгоспна 546
За Країну Рад 467
Закувала зозуленька, закувала сива 416
Закуріли всі заводи 387
За муром холодним, у камері темній (Пісня про Ернста Тельмана) . 420
За Новим Законом добре поживається 405
За Радянську Україну 501
За річкою вогні горять 8
Засвистали арештанти 306
Засвистали козаченьки (Пісня про перемогу під Корсунем) . 99
За Сибіром сонце сходить (Пісня про Устима Кармалюка) . 246
Заспіваймо дружно пісню 386
Заспіваймо, хлопці, пісню (Пісня про Харківський тракторний завод ім. Г. К. Орджонікідзе) 383
Заспівуйте пісню, співці (Пісня про київський завод «Арсенал») 384
За старим Турецьким валом 371
Застелю я стіл у хаті 526
Зберемося ми у полі 304
Зеленіло в полі молодеє жито 374
Зібрав Щорс загін завзятих 363
Зібралися всі бурлаки 192
Зібралися отамани в зеленому гаю (Пісня про Устима Кармалюка) . 249
Зійшло сонце осіннєє, вітри зашуміли 451

Іван Богун 115
Іван Богуславець 53
Івась Удовиченко, Коновченко 23
Іде Армія Радянська 498
Іде перемога 520
Іде поїзд довгий, збірний 505
Із-за лісу-лісу видно ряд штиків (Пісня радянських прикордонників) . 409

Їде Харко із Туреччини (Пісня про Харка і Гнатка) . 182

Калинка-малинка 326
Карпати, Карпати, великії гори 329
Кляла цариця, вельможная пані (Пісня про взяття козаками Варни) . 80
Козак Голота 5
Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер . 73
Козацьке життя . . . 20
Колгоспна засівна 545
Коли б стала я та ясним соколом . . 380
Колись була Лемешівка слобода 221
Конституцію шануєм — вона сил нам піддає . 403

Крейсамт з панами тримає 263
Кувала зозуля на спаса раненько . . . 324

Майданщики-окаянщики, да гірка ваша доля (Пісня робітників-кріпаків) 222
Максим козак Залізняк 185
Маруся Богуславка 56
Ми хочемо миру 556
Молодая дівчинонька, чого з лиця спала (Пісня про життя у пана Письменського) 167

Навіки з Москвою 559
Над ланами сонце сходить 406
Над полями ходить слава 553
На панщину гонять 172
Насувала грізна хмара 478
Насувалась грізна хмара 346
Наша ланка фронтова 510
Наша пісня голосная 554
Наша шахта у змаганні 550
Не вітри то завівали (Пісня про К. Є. Ворошилова) 360
Невольники на каторзі (Плач невольників) 12
Не дивуйтеся, добрії люди (Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького) 104
Не забувай сині гори 533
Не забудем тої днини ніколи, ніколи 428
Не панам покорятись 449
Непорушна дружба (Дума про возз'єднання України з Росією) . . . 561
Не славная Чута густими дубами 162
Не та Україна, що колись була 543
Нехай квітне Батьківщина 521
Ниньки ми своїм братам щиру шлем подяку 461
Ні вогнем, ні голодом не злякати нас . . 485
Ну-бо, хлопці, повстаньмо 303

Оврамиха, стара мати, а три сини мала (Пісня про Овраменка) . . 18
Одна хмара із села, а другая з міста 299
Ой Богдане, батьку Хмелю 129
Ой Богдане, Богданочку 126
Ой браття, браття (Пісня про будівництво Дніпрельстану) . . . 381
Ой, був в Січі старий козак (Пісня про Саву Чалого і Гната Голого) . 174
Ой, виїхав із Гуманя козаченько Швачка (Пісня про Микиту Швачку) 187
Ой, вийду я на могилу (Пісня про Михая) 10
Ой, виорю я нивку широкую 280
Ой, високо сонце сходить, а низько заходить 242
Ой галочки-сизоперочки 197

Ой, горе нам, молодим 277
Ой же, хлопці не співали (Пісня про скасування кріпацтва в Галичині) . 259
Ой, за гайком зелененьким 207
Ой, заграло Чорне море 348
Ой, загули чорні галенята 210
Ой, закурила, затопила сирими дровами (Пісня про Абазіна) . 152
Ой, за річкою та й за Синюхою . 165
Ой, зачула ж моя доля . 203
Ой, збйралися на раду 566
Ой, з города з Немирова (Пісня про Жванецьку битву) . 124
Ой, з-за гори високої (Пісня про Данила Нечая) . . . 111
Ой, з-за гори чорна хмара . . . 474
Ой, зі сходу вдарив грім . 525
Ой, злітайте, соколоньки 565
Ой Канадо, Канадочко, Канадо-небого (Пісня про еміграцію в Канаду) . 295
Ой, котився вітер яром (Пісня про Котовського) 365
Ой Левенче, Левченоньку 161
Ой, летіла зозулечка понад гори й села (Пісня про скасування кріпацтва) 268
Ой, наварили ляхи пива (Пісня про Івана Гонту) 186
Ой, на горі да женці жнуть 82
Ой, на горі, на горі . 535
Ой, на горі цвіте мак . 392
Ой, над Бугом над рікою 159
Ой, над нами, червонцями 411
Ой, на нашій Чорногорі . . 513
Ой, не спав я нічку темненькую 166
Ой, нікому так не горе . 146
Ой Петлюро, вражий сину 364
Ой, пише, пише сотник Псволоцький (Пісня про взяття Ізмаїла) . 228
Ой, під ругою, під Сабореєю (Пісня про Семена Палія і Мазепу) . 154
Ой, попід гай зелененький (Пісня про смерть Олекси Довбуша) . . 179
Ой, посіяла я хліб 327
Ой, послав бог Хмельницького . . 127
Ой, прослалась доріженька 541
Ой, радісно, радісно в нашім краї жить 551
Ой, слухайте, люди добрі, що хочу казати (Пісня про Лук'яна Кобилицю) . 256
Ой, судома, пане-брате, судома, судома . . . 144
Ой, тепер ми господарі 547
Ой, ти, Морозенку 134
Ой, ти, поле, поле, широке, просторе 544
Ой, то в полі не вітри (Пісня про будівництво Харківського тракторного заводу) 382
Ой, то ж не зоря 527
Ой, у моїм городчику копана криниця (Пісня про Лук'яна Кобилицю) . 254

Ой, усе лужком та все бережком (Пісня про смерть Кривоноса) . . 106
Ой, хотів же та пан Супрун . 141
Ой, червоне село . 394
Ой, червонії квітки . 377
Ой, чи воля, чи неволя . . 274
Ой, чого ти, земле, молодіти стала . . 390
Ой, що то за крячок (Пісня про взяття Азова) 83
Ой, що то за хижка 108
Ой, як пішли козаченьки (Пісня про битву під Солобківцями) 133
Олексій Попович 49
Отаман Матяш старий 14
Ох, тяжко козакові в неволі сидіти 196
Ох, як поїхав наш пан Лебеденко (Пісня про пана Лебеденка і гайдамаків) 177

(Партизанська бойова). Гей, ви, хлопці-партизани . 504
Перемога корсунська 101
Пише король листи, а король французький 238
Під зорі Комуни ясні . 552
Під Москвою зломив зуби . . 509
Пісня криворізьких гірників 542
(Пісня про Абазіна). Ой, закурила, затопила сирими дровами 152
(Пісня про Байду). В Цариграді на риночку . . . 16
(Пісня про битву під Солобківцями). Ой, як пішли козаченьки 133
(Пісня про Богдана Хмельницького). Чи не той то хміль 92
(Пісня про Богунський полк). Хай тріщить під нами крига . 361
(Пісня про Бондарівну). У містечку Богуславку Каньовського пана 193
(Пісня про боротьбу революційної Іспанії). Горить Іспанія в огні . . 419
(Пісня про будівництво Дніпрельстану). Ой браття, браття 381
(Пісня про будівництво Харківського тракторного заводу). Ой, то в полі не вітри 382
Пісня про Ватутіна 506
(Пісня про вбивство пана Селівановича). Біда, мати, біда, мати, біда з бідочкою 264
(Пісня про вбивство пана Селівановича). За горою за крутою косарики косять 266
(Пісня про взяття Азова). Ой, що то за крячок 83
(Пісня про взяття Ізмаїла). Ой, пише, пише сотник Поволоцький . . 228
(Пісня про взяття Ізмаїла і Кілії). Від Килії до Ізмайлова покопані шанці 230
(Пісня про взяття козаками Варни). Кляла цариця, вельможная пані . 80
(Пісня про взяття Хотина). В славнім місті під Хотином . . . 160
(Пісня про вигнання Наполеона). Полно, братці, тоскувати — лучче пісню заспівати 241
(Пісня про визволення Західної України). Сидить кобзар при дорозі і думу співає 425

(Пісня про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна). Стоїть дуб зелений . . . 378
(Пісня про Героя Соціалістичної Праці Марію Фастову). Урожайний лан довкола . . . 549
(Пісня про Данила Нечая). Ой, з-за гори високої . . 111
(Пісня про Донецький полк). Гучно ллється волі пісня . . . 372
(Пісня про еміграцію в Канаду). Ой Канадо, Канадочко, Канадо-небого 295
(Пісня про Ернста Тельмана). За муром холодним, у камері темній 420
(Пісня про Жванецьку битву). Ой, з города з Немирова . . 124
(Пісня про життя у пана Письменського). Молодая дівчинонька, чого з лиця спала . . . 167
(Пісня про забастовку в Молочках). У Молочках на фільварку . . 316
(Пісня про збройне грудневе повстання 1905 року в Москві). То не вітер, то не сильний 319
(Пісня про Івана Бондаренка та осаулу Якименка). У селі Грузькому жила вдова Бондариха . . . 189
(Пісня про Івана Гонту). Ой, наварили ляхи пива . . 186
(Пісня про Карпатський рейд з'єднання Ковпака). То не орел, то не сизий по степу гуляє . . 508
(Пісня про К. Є. Ворошилова). Не вітри то завівали 360
(Пісня про К. Є. Ворошилова і С. М. Будьонного). Розгулявся різвий вітер 369
(Пісня про київський завод «Арсенал»). Заспівуйте пісню, співці . 384
(Пісня про Коваленка). У неділю рано-пораненьку . 9
(Пісня про Котовського). Ой, котився вітер яром 365
Пісня про Кривбас 537
(Пісня про Лук'яна Кобилицю). Ой, слухайте, люди добрі, що хочу казати 256
(Пісня про Лук'яна Кобилицю). Ой, у моїм городчику копана криниця . 254
(Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького). Не дивуйтеся, добрії люди 104
Пісня про Матвія Платова 240
(Пісня про Микиту Швачку). Ой, виїхав із Гуманя козаченько Швачка . 187
(Пісня про мир і дружбу народів). У Радянському Союзі . . . 557
(Пісня про Мирона Штолу). Чи чуєте, люди добрі, що хочу казати . 251
(Пісня про Михая). Ой, вийду я на могилу 10
(Пісня про Овраменка). Оврамиха, стара мати, а три сини мала . . 18
(Пісня про О. В. Суворова). Світи, місяченьку, і ти, ясна зоренько . 231
(Пісня про пана Лебеденка і гайдамаків). Ох, як поїхав наш пан Лебеденко 177
(Пісня про Пархоменка). Цвіте сад-виноград, терен розцвітає . 366
(Пісня про «лацифікацію»). А в середу рано 440
(Пісня про Пашу Ангеліну). Гомін радісний, бадьорий 401
(Пісня про перемогу під Корсунем). Засвистали козаченьки . . 99
(Пісня про побережців). Славно було в Побережжі . . 68
(Пісня про розправу голоти з багачем). Темна хмара наступила, став дощик іти 71
(Пісня про Саву Чалого і Гната Голого). Ой, був в Січі старий козак 174

(Пісня про Семена Палія). Годі, коню, в стайні спати 151
(Пісня про Семена Палія і Мазепу). Ой, під ругою, під Сабореєю . . 154
(Пісня про сина Степана Разіна). Виходила дитина з-під білого каменя . 143
(Пісня про скасування кріпацтва). Ой, летіла зозулечка понад гори й села 268
(Пісня про скасування кріпацтва в Галичині). Ой же, хлопці не співали 259
(Пісня про смерть В. І. Леніна). Прапор, сумом оповитий . 379
(Пісня про смерть Кривоноса). Ой, усе лужком та все бережком 106
(Пісня про смерть Олекси Довбуша). Ой, попід гай зелененький . 179
(Пісня про Тараса Шевченка). Чом не шумиш, луже, зелений байраче 261
(Пісня про Турбаївське повстання). Задумали Базилевці . 223
(Пісня про Устима Кармалюка). За Сибіром сонце сходить . . . 246
(Пісня про Устима Кармалюка). Зібралися отамани в зеленому гаю . 249
(Пісня про Харка і Гнатка). Їде Харко із Туреччини . . 182
(Пісня про Харка і пана Паволоцького). А в нашого Харка, а сотника-батька . 183
(Пісня про Харківський тракторний завод ім. Г. К. Орджонікідзе). Заспіваймо, хлопці, пісню . . . 383
(Пісня про Чапаєва). Степова трава лягає . . 362
(Пісня п'ятисотенниць). Гей, сходило сонце ясне 402
(Пісня радянських прикордонників). Із-за лісу-лісу видно ряд штиків . 409
(Пісня робітників-кріпаків). Майданщики-окоянщики, да гірка ваша доля 222
(Пісня тисячниць). Будем уряд обирати, як велить Новий Закон . 406
(Плач невольників). Невольники на каторзі 12
(Повстання після Білоцерківської угоди). Утиски польської шляхти і нове повстання проти неї . . . 117
Повстання проти польських панів . 109
Подивись — навкруги підвелись вороги 412
Полно, братці, тоскувати,— лучче пісню заспівати (Пісня про вигнання Наполеона) . . 241
Помер, помер пан Демчинський 169
Помож, боже, помож прийти до Європи 297
Послухайте, люди добрі (Співанка про життя трудящих Західної України до 1939 р.) 429
(Похід в Молдавію). Хмельницький і Василій молдавський . . . 120
Прапор, сумом оповитий (Пісня про смерть В. І. Леніна) . . . 379
Привіт Вам, матусю 522
Прийшла влада народная 456
Прийшла влада робітників — панів розігнала . . . 459
Прилетіла зозуленька 343
Прилетіли самольоти зі сходу до Пальча 453
Про визволення України 515
Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних . . 349
Про Корею 555
Про Леніна і Сталіна . . . 337

Про Леніна і Сталіна та про трьох братів 340
Про матір-удову 480
Про наймита-чабана 288
(Про смерть Богдана Хмельницького). Про Хмельницького Богдана смерть, про Євразя Хмельниченка і Павла Тетеренка 137
Про сорочинські події 1905 року 313
Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю 85
Про Хмельницького Богдана смерть, про Євразя Хмельниченка і Павла Тетеренка (Про смерть Богдана Хмельницького) 137
Прощавайте, тату й мамо 482
Прощай, любимий батьку наш 558

Радісно нам стало — так ще не бувало 458
Реве буря, реве сильна 370
(Революційна пісня угорських шахтарів). У підземеллі темнім вставай, шахтар 421
Рідній Армії Радянській 524
Розвивайся, Буковино 512
Розгулявся різвий вітер (Пісня про К. Є. Ворошилова і С. М. Будьонного) 369
Розквітає Буковина 464
Розлилися круті бережечки 91
Розпустили гриви коні 499
Розцвітає Україна 536
Розцвіта земля радянська 534

Самійло Кішка 39
Світи, місяченьку, і ти, ясна зоренько (Пісня про О. В. Суворова) . . 231
Семен Палій і Мазепа 156
Сестра та брат 213
Сидить кобзар при дорозі і думу співає (Пісня про визволення Західної України) 425
Славно було в Побережжі (Пісня про побережців) 68
Смерть козака бандуриста 37
Сміло, товариші, в ногу 331
(Співанка про життя трудящих Західної України до 1939 р.). Послухайте, люди добрі 429
Становіться, братця 290
Степова трава лягає (Пісня про Чапаєва) 362
Стоїть дуб зелений (Пісня про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна) . . 378
Сьогодні субота, а завтра неділя 292

Та відкіля мій милий прийде 472
Та кувала зозулиця, ой, на моїм току . . 235
Там, де бере свої води Сейм, ой, славная ріка 502
Та, ой, як крикнув же та козак Сірко . 147

Та тече річка невеличка 284
Темна хмара наступила, став дощик іти (Пісня про розправу голоти з багачем) 71
Ти, солдат наш руський 531
То не вітер, то не сильний (Пісня про збройне Грудневе повстання 1905 року в Москві) 319
То не орел, то не сизий по степу гуляє (Пісня про Карпатський рейд з'єднання Ковпака) 508
То не шумить море, то не грім гуде 414
(Три брати азовські). Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі 61
Три брати самарські 32
Туман яром котиться 333

У Глухові у городі 163
У містечку Богуславку Каньовського пана (Пісня про Бондарівну) 193
У Молочках на фільварку (Пісня про забастовку в Молочках) . . 316
У неділю пораненьку 226
У неділю рано-вранці 227
У неділю рано-пораненьку (Пісня про Коваленка) . . . 9
У підземеллі темнім вставай, шахтар (Революційна пісня угорських шахтарів) 421
У Радянському Союзі (Пісня про мир і дружбу народів) . . . 557
Урожайний лан довкола (Пісня про Героя Соціалістичної Праці Марію Фастову) 549
У селі Грузькому жила вдова Бондариха (Пісня про Івана Бондаренка та осаулу Якименка) 189
Утечу я в ліс зелений 483
Утиски польської шляхти і нове повстання проти неї (Повстання після Білоцерківської угоди) 117
У четвер уранці Маринку забрали 484

Федір безродний, бездольний 34

Хай тріщить під нами крига (Пісня про Богунський полк) 361
Хмельницький і Василій молдавський (Похід в Молдавію) 120
Хмельницький та Барабаш 94
Хто в заводі не бував 276
Хто ж той сокіл, товариші 344

Цвіте сад-виноград, терен розцвітає (Пісня про Пархоменка) . 366

Через сад-виноград стежечка лежала 199
Чи не той то хміль (Пісня про Богдана Хмельницького) 92
Чи то хмара, чи туман 359

Чи чуєте, люди добрі, що хочу казати (Пісня про Мирона Штолу) 251
Чого нам сьогодні сумная неділя 442
Чом не шумиш, луже, зелений байраче (Пісня про Тараса Шевченка) 261
Чорна неділя у Сорочинцях 310

Шістнадцять республік — шістнадцять сестер 568
Штирнадцятий рік смутний настав . . 323

Що у нашому колгоспі 399

Як задумав пан Петлюра 357
Як у Карлівці на заводі 275
Як у нашому селі 388
Я пройшов через Полтаву, здрастуй, Київщино . 500

ЗМІСТ

Від упорядників	III
Героїчна поезія українського народу. П. Д. Павлій	V

ДОЖОВТНЕВІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОГО ПОНЕВОЛЕННЯ ТА ФЕОДАЛЬНО-КРІПОСНИЦЬКОГО ГНІТУ В XV — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVII ст.

	Тексти	Прим.
Козак Голота	5	571
За річкою вогні горять	8	573
У неділю рано-пораненьку (Пісня про Коваленка)	9	573
Ой, вийду я на могилу (Пісня про Михая)	10	573
Зажурилась Україна, бо нічим прожити	11	573
Невольники на каторзі (Плач невольників)	12	573
Отаман Матяш старий	14	574
В Цариграді на риночку (Пісня про Байду)	16	574
Оврамиха, стара мати, а три сини мала (Пісня про Овраменка)	18	574
Козацьке життя	20	574
Івась Удовиченко, Коновченко	23	575
Три брати самарські	32	575
Федір безродний, бездольний	34	575
Смерть козака бандуриста	37	575
Самійло Кішка	39	576
Олексій Попович	49	576
Іван Богуславець	53	577
Маруся Богуславка	56	577
Втеча з турецької неволі	59	577
Втеча трьох братів із города Азова, з турецької неволі (Три брати азовські)	61	577
Славно було в Побережжі (Пісня про побережців)	68	578

Гей, на біду, на горе 69 578
Темна хмара наступила, став дощик іти (Пісня про розправу голоти з багачем) 71 578
Козак нетяга Фесько Ганжа Андибер . . . 73 578
Гомін, гомін, гомін, гомін по діброві 78 579
Кляла цариця, вельможная пані (Пісня про взяття козаками Варни) 80 579
Ой, на горі да женці жнуть 82 579
Ой, що то за крячок (Пісня про взяття Азова) . . 83 580
Про Сулиму, Павлюка ще й про Яцька Остряницю . 85 580

ВИЗВОЛЬНА ВІЙНА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1648—1654 РОКІВ. ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

Розлилися круті бережечки 91 581
Чи не той то хміль (Пісня про Богдана Хмельницького) . . 92 581
Хмельницький та Барабаш 94 582
Засвистали козаченьки (Пісня про перемогу під Корсунем) . . 99 583
Перемога корсунська 101 583
Не дивуйтеся, добрії люди (Пісня про Максима Кривоноса та Богдана Хмельницького) 104 584
Ой, усе лужком та все бережком (Пісня про смерть Кривоноса) 106 584
Ой, що то за хижка 108 584
Повстання проти польських панів 109 584
Ой, з-за гори високої (Пісня про Данила Нечая) 111 585
Іван Богун 115 585
Утиски польської шляхти і нове повстання проти неї (Повстання після Білоцерківської угоди) 117 586
Хмельницький і Василій молдавський (Похід в Молдавію) . 120 586
Ой, з города з Немирова (Пісня про Жванецьку битву) . 124 587
Ой Богдане, Богданочку 126 588
Ой, послав бог Хмельницького . . . 127 588
Ой Богдане, батьку Хмелю . . . 129 588

БОРОТЬБА ПРОТИ СОЦІАЛЬНОГО ГНІТУ І ІНОЗЕМНИХ ЗАГАРБНИКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII ТА У XVIII ст.

Ой, як пішли козаченьки (Пісня про битву під Солобківцями) . 133 588
Ой, ти, Морозенку 134 588
Про Хмельницького Богдана смерть, про Єврася Хмельниченка і Павла Тетеренка (Про смерть Богдана Хмельницького) 137 588
Ой, хотів же та пан Супрун 141 589
Виходила дитина з-під білого каменя (Пісня про сина Степана Разіна) 143 589
Ой, судома, пане-брате, судома, судома . . 144 590
Ой, нікому так не горе 146 590

Та, ой, як крикнув же та козак Сірко	147	590
Вдова Сірчиха-Іваниха	148	590
Годі, коню, в стайні спати (Пісня про Семена Палія)	151	591
Ой, закурила, затопила сирими дровами (Пісня про Абазіна)	152	591
Ой, під ругою, під Сабореєю (Пісня про Семена Палія і Мазепу)	154	591
Семен Палій і Мазепа	156	591
Ой, над Бугом над рікою	159	592
В славнім місті під Хотином (Пісня про взяття Хотина)	160	592
Ой Левенче, Левченоньку	161	592
Не славная Чута густими дубами	162	592
У Глухові у городі	163	593
Ой, за річкою та й за Синюхою	165	593
Ой, не спав я нічку темненькую	166	593
Молодая дівчинонька, чого з лиця спала (Пісня про життя у пана Письменського)	167	593
Помер, помер пан Демчинський	169	593
А в неділю пораненько	170	593
На панщину гонять	172	593
Ой, був в Січі старий козак (Пісня про Саву Чалого і Гната Голого)	174	594
Ох, як поїхав наш пан Лебеденко (Пісня про Пана Лебеденка і гайдамаків)	177	594
Ой, попід гай зелененький (Пісня про смерть Олекси Довбуша)	179	594
Іде Харко із Туреччини (Пісня про Харка і Гнатка)	182	594
А в нашого Харка, а сотника-батька (Пісня про Харка і пана Паволоцького)	183	595
Максим козак Залізняк	185	595
Ой, наварили ляхи пива (Пісня про Івана Гонту)	186	595
Ой, виїхав із Гуманя козаченько Швачка (Пісня про Микиту Швачку)	187	595
У селі Грузькому жила вдова Бондариха (Пісня про Івана Бондаренка та осаулу Якименка)	189	596
Зібралися всі бурлаки	192	596
У містечку Богуславку Каньовського пана (Пісня про Бондарівну)	193	596
Ох, тяжко козакові в неволі сидіти	196	596
Ой галочки-сизоперочки	197	596
Зажурився бідний сірома	198	596
Через сад-виноград стежечка лежала	199	596
До вдовиного двора лежить доріжка нова	201	597
Ой, зачула ж моя доля	203	597
Вилітали орли з-за крутої гори	205	597
Ой, за гайком зелененьким	207	597
Гей же, да журба мене скрутила	208	597

Ой, загули чорні галенята 210 597
Гей, гей, гей! Та хто горя не знає 212 597
Сестра та брат 213 597
Бідна вдова і три сини 216 597
Колись була Лемешівка слобода 221 597
Майданщики-окаянщики, да гірка ваша доля (Пісня робітників-кріпаків) 222 598
Задумали Базилевці (Пісня про Турбаївське повстання) . . 223 598
У неділю пораненьку 226 598
У неділю рано-вранці 227 598
Ой, пише, пише сотник Поволоцький (Пісня про взяття Ізмаїла) . 228 598
Від Килії до Ізмайлова покопані шанці (Пісня про взяття Ізмаїла й Килії) 230 599
Світи, місяченьку, і ти, ясна зоренько (Пісня про О. В. Суворова) 231 599

ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1812 РОКУ. СЕЛЯНСЬКІ РУХИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX ст. СКАСУВАННЯ КРІПОСНОГО ПРАВА

Та кувала зозулиця, ой, на моїм току 235 599
Пише король листи, а король французький 238 600
Пісня про Матвія Платова 240 600
Полно, братці, тоскувати — лучче пісню заспівати (Пісня про вигнання Наполеона) 241 600
Ой, високо сонце сходить, а низько заходить 242 600
Де ти, бурлак, забарився 244 600
Жив дома — добра не знав 245 601
За Сибіром сонце сходить (Пісня про Устима Кармалюка) . . 246 601
Зібралися отамани в зеленому гаю (Пісня про Устима Кармалюка) 249 601
Чи чуєте, люди добрі, що хочу казати (Пісня про Мирона Штолу) 251 601
Ой, у моїм городчику копана криниця (Пісня про Лук'яна Кобилицю) 254 602
Ой, слухайте, люди добрі, що хочу казати (Пісня про Лук'яна Кобилицю) 256 602
Ой же, хлопці не співали (Пісня про скасування кріпацтва в Галичині) 259 603
Чом не шумиш, луже, зелений байраче (Пісня про Тараса Шевченка) 261 603
Крейсамт з панами тримає 263 603
Біда, мати, біда, мати, біда з бідочкою (Пісня про вбивство пана Селівановича) 264 603
За горою за крутою косарики косять (Пісня про вбивство пана Селівановича) 266 603
Ой, летіла зозулечка понад гори й села (Пісня про скасування кріпацтва) 268 604
Відпустили селян на свободу 270 604

КАПІТАЛІСТИЧНИЙ І ПОМІЩИЦЬКИЙ ГНІТ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX ст. БОРОТЬБА РОБІТНИКІВ І СЕЛЯН ПРОТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ

Вітер з поля, хвиля з моря	273	604
Ой, чи воля, чи неволя	274	604
Як у Карлівці на заводі	275	604
Хто в заводі не бував	276	604
Ой, горе нам, молодим	277	604
В шахту спускається — з світом прощається	279	605
Ой, виорю я нивку широкую	280	605
А хазяйський син рано пообідав	282	605
Та тече річка невеличка	284	605
Вчора була суботонька, сьогодні неділя	286	605
Про наймита-чабана	288	605
Становіться, братця	290	605
Сьогодні субота, а завтра неділя	292	605
Ой Канадо, Канадочко, Канадо-небого (Пісня про еміграцію в Канаду)	295	605
Помож, боже, помож прийти до Європи	297	606
Одна хмара із села, а другая з міста	299	606

БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ 1905—1907 РОКІВ

Ну-бо, хлопці, повстаньмо	303	606
Зберемося ми у полі	304	606
Випустив цар маніфест	305	606
Засвистали арештанти	306	607
Долой панів, долой царя	308	607
Чорна неділя у Сорочинцях	310	607
Про сорочинські події 1905 року	313	607
У Молочках на фільварку (Пісня про забастовку в Молочках)	316	608
То не вітер, то не сильний (Пісня про збройне Грудневе повстання 1905 року в Москві)	319	608

СВІТОВА ІМПЕРІАЛІСТИЧНА ВІЙНА 1914—1918 РОКІВ. ПЕРЕДДЕНЬ ЖОВТНЕВОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Штирнадцятий рік смутний настав	323	608
Кувала зозуля на спаса раненько	324	608
Калинка-малинка	326	608
Ой, посіяла я хліб	327	608
Карпати, Карпати, великії гори	329	609
Годі стогнати, годі терпіти	330	609
Сміло, товариші, в ногу	331	609
Є хороші пісні у моїй стороні	332	609
Туман яром котиться	333	609

РАДЯНСЬКІ ДУМИ ТА ІСТОРИЧНІ ПІСНІ

ВЕЛИКА ЖОВТНЕВА СОЦІАЛІСТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ. БОРОТЬБА ПРОТИ ІНОЗЕМНОЇ ІНТЕРВЕНЦІЇ. ГРОМАДЯНСЬКА ВІЙНА

Про Леніна і Сталіна	337	610
Про Леніна і Сталіна та про трьох братів	340	610
Прилетіла зозуленька	343	610
Хто ж той сокіл, товариші	344	610
Насувалась грізна хмара	346	610
Ой, заграло Чорне море	348	611
Про військо Червоне, про Леніна-батька і синів його вірних	349	611
Як задумав пан Петлюра	357	611
Чи то хмара, чи туман	359	611
Не вітри то завівали (Пісня про К. Є. Ворошилова)	360	612
Хай тріщить під нами крига (Пісня про Богунський полк)	361	612
Степова трава лягає (Пісня про Чапаєва)	362	612
Зібрав Щорс загін завзятих	363	612
Ой Петлюро, вражий сину	364	612
Ой, котився вітер яром (Пісня про Котовського)	365	613
Цвіте сад-виноград, терен розцвітає (Пісня про Пархоменка)	366	613
Розгулявся різвий вітер (Пісня про К. Є. Ворошилова і С. М. Будьонного)	369	613
Реве буря, реве сильна	370	613
За старим Турецьким валом	371	613
Гучно ллється волі пісня (Пісня про Донецький полк)	372	613
Гей, нумо, хлопці, ми комсомольці	373	613
Зеленіло в полі молодеє жито	374	613

БУДІВНИЦТВО СОЦІАЛІЗМУ В СРСР. ОБОРОНА БАТЬКІВЩИНИ. БОРОТЬБА ПРОТИ ФАШИЗМУ

Ой, червонії квітки	377	614
Стоїть дуб зелений (Пісня про В. І. Леніна і Й. В. Сталіна)	378	614
Прапор, сумом оповитий (Пісня про смерть В. І. Леніна)	379	614
Коли б стала я та ясним соколом	380	614
Ой браття, браття (Пісня про будівництво Дніпрельстану)	381	614
Ой, то в полі не вітри (Пісня про будівництво Харківського тракторного заводу)	382	614
Заспіваймо, хлопці, пісню (Пісня про Харківський тракторний завод ім. Г. К. Орджонікідзе)	383	614
Заспівуйте пісню, співці (Пісня про київський завод «Арсенал»)	384	615
Заспіваймо дружно пісню	386	615
Закуріли всі заводи	387	615
Як у нашому селі	388	615
Гей, ще сонце не зійшло	389	615

Ой, чого ти, земле, молодіти стала	390	615
Ой, на горі цвіте мак	392	615
Ой, червоне село	394	615
Гей, чого ти розквітаєш, колгоспнеє поле	395	615
Вийду я у поле, гляну на село	397	615
Що у нашому колгоспі	399	615
Над ланами сонце сходить	400	615
Гомін радісний, бадьорий (Пісня про Пашу Ангеліну)	401	616
Гей, сходило сонце ясне (Пісня п'ятисотенниць)	402	616
Конституцію шануєм — вона сил нам піддає	403	616
За Новим Законом добре поживається	405	616
Будем уряд обирати, як велить Новий Закон (Пісня тисячниць)	406	616
Гей, несись, наш спів, над морем	407	616
Всього світу капітал знов похід лаштує	408	616
Із-за лісу-лісу видно ряд штиків (Пісня радянських прикордонників)	409	616
Ой, над нами, червонцями	411	617
Подивись — навкруги підвелись вороги	412	617
То не шумить море, то не грім гуде	414	617
Десь поїхав син, гей, на Дальній Східний край	415	617
Закувала зозуленька, закувала сива	416	617
В самурая зла обіда	417	617
Горить Іспанія в огні (Пісня про боротьбу революційної Іспанії)	419	617
За муром холодним, у камері темній (Пісня про Ернста Тельмана)	420	617
У підземеллі темнім вставай, шахтар (Революційна пісня угорських шахтарів)	421	617

ВИЗВОЛЕННЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ І ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЇХ З РАДЯНСЬКОЮ УКРАЇНОЮ

Сидить кобзар при дорозі і думу співає (Пісня про визволення Західної України)	425	618
Не забудем тої днини ніколи, ніколи	428	618
Послухайте, люди добрі (Співанка про життя трудящих Західної України до 1939 р.)	429	618
«Добре» нам таки живеться	439	618
А в середу рано (Пісня про «пацифікацію»)	440	618
Чого нам сьогодні сумная неділя	442	619
А в неділю рано, як ми повставали	445	619
Верховино, світку ти наш	447	619
Не панам покорятись	449	619
Зійшло сонце осіннєє, вітри зашуміли	451	619
Прилетіли самольоти зі сходу до Пальча	453	619
Гуцульщино, пишна чічко	454	620
Прийшла влада народная	456	620
Вільні села наші	457	620

42. 1060.

Радісно нам стало — так ще не бувало	458	620
Прийшла влада робітників — панів розігнала	459	620
Ниньки ми своїм братам щиру шлем подяку	461	620
Вже Північна Буковина радянською стала	462	620
Бессарабія вже вільна, вільна й Буковина	463	620
Розквітає Буковина	464	621

ВЕЛИКА ВІТЧИЗНЯНА ВІЙНА 1941—1945 РОКІВ

За Країну Рад	467	621
В неділеньку рано-пораненьку	468	621
Встали ми за волю краю	471	621
Та відкіля мій милий прийде	472	621
Ой, з-за гори чорна хмара	474	622
Героїня Зоя	475	622
Насувала грізна хмара	478	622
Про матір-удову	480	622
Прощавайте, тату й мамо	482	622
Утечу я в ліс зелений	483	623
У четвер уранці Маринку забрали	484	623
Ні вогнем, ні голодом не злякати нас	485	623
Дума про Олега Кошового	486	623
Дума про Карнауха	495	623
А хто бачив, а хто чув, щоб Гітлер Москву здобув	497	623
Іде Армія Радянська	498	623
Розпустили гриви коні	499	624
Я пройшов через Полтаву, здрастуй, Київщино	500	624
За Радянську Україну	501	624
Там, де бере свої води Сейм, ой, славная ріка	502	624
Гей, ви, хлопці-партизани (Партизанська бойова)	504	624
Іде поїзд довгий, збірний	505	624
Пісня про Ватутіна	506	624
То не орел, то не сизий по степу гуляє (Пісня про Карпатський рейд з'єднання Ковпака)	508	624
Під Москвою зломив зуби	509	624
Наша ланка фронтова	510	625
Розвивайся, Буковино	512	625
Ой, на нашій Чорногорі	513	625
Високії гори	514	625
Про визволення України	515	625
Іде перемога	520	625
Нехай квітне Батьківщина	521	625
Привіт Вам, матусю	522	625
Рідній Армії Радянській	524	625
Ой, зі сходу вдарив грім	525	625

Застелю я стіл у хаті .	526	625
Ой, то ж не зоря .	527	626

ПІСЛЯВОЄННА ВІДБУДОВА НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА. БУДІВНИЦТВО КОМУНІЗМУ. БОРОТЬБА ЗА МИР

Ти, солдат наш руський	531	626
Не забувай сині гори	533	626
Розцвіта земля радянська	534	626
Ой, на горі, на горі	535	626
Розцвітає Україна	536	626
Пісня про Кривбас	537	626
Гей, заспівало все в Карпатах	539	626
Ой, прослалась доріженька	541	626
Пісня криворізьких гірників	542	626
Не та Україна, що колись була	543	626
Ой, ти, поле, поле, широке, просторе.	544	627
Колгоспна засівна	545	627
Закарпатська колгоспна	546	627
Ой, тепер ми господарі	547	627
Урожайний лан довкола (Пісня про Героя Соціалістичної Праці Марію Фастову)	549	627
Наша шахта у змаганні	550	627
Ой, радісно, радісно в нашім краї жить	551	627
Під зорі Комуни ясні	552	627
Над полями ходить слава	553	627
Наша пісня голосная	554	627
Про Корею	555	628
Ми хочемо миру	556	628
У Радянському Союзі (Пісня про мир і дружбу народів) .	557	628
Прощай, любимий батьку наш . . .	558	628
Навіки з Москвою	559	628
Непорушна дружба (Дума про возз'єднання України з Росією)	561	628
Ой, злітайте, соколоньки	565	628
Ой, збиралися на раду	566	628
Батьківщино наша люба, волі перемога	567	628
Шістнадцять республік — шістнадцять сестер . . .	568	628
Примітки		569
Короткий словник малозрозумілих слів		629
Алфавітний покажчик		640

Украинские народные думы
и исторические песни
(на украинском языке)

Редактор С. І. Головащук
Художній редактор В. Г. Єгоров
Художнє оформлення В. Д. Лелека
Технічний редактор Є. К. Сіваченко
Коректор Ш. І. Вайнштейн

БФ 02794. Зам. № 1060. Вид. № 169. Тираж 50 000 (1—25 000). Формат паперу 70×92¹/₁₆. Друкарськ. аркушів 51,48+10 вкл. Обл.-видавн. аркушів 35,3+10 вкл. =35,94. Паперових аркушів 22+10 вкл. Підписано до друку 3/XII 1954 р.

Набрано і заматрицьовано в друкарні «Радянська Україна». Київ, Прозорівська, 59.
Надруковано на Книжковій фабриці Головвидаву Міністерства культури УРСР, Одеса, Купальний зав., 5. Зам. № 5185.

Друкарські помилки

Стор.	Рядок	Надруковано	Треба
XXI	4 зн.	нарочу	народну
141	8, 12, 16 зн.	На річкою	Над річкою
174	7 зн	шляхти	шляхи
304	7 зв	поки	попи
352	15 зн.	Порізають	Прорізають

„Укр. народн. думи та іст. пісні“

Ціна 24 крб.

1½

Видавництво Академії наук
Української РСР